

Eesti säästva arengu riiklik strateegia

Säästev Eesti 21

SE21

EESTI SÄÄSTVA ARENGU
STRATEEGIA „SÄÄSTEV EESTI 21“
AJA- JA ASJAKOHASUSE ANALÜÜS

Lõpparuanne
November 2016

Eesti
tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti säästva arengu
komisjon

RIIGIKANTSELEI

Riikliku strateegia „Säästev Eesti 21“ aja- ja asjakohasuse analüüs

Uuringu algatas Eesti säästva arengu komisjon ning see viidi läbi Riigikantselei strateegiabüroo tellimusel.

Tegevus on rahastatud ühtekuuluvusfondide 2014-2020 rakenduskava prioriteetse suuna 12 „Haldusvõimekus“ meetmest 12.2 „Poliitikakujundamise kvaliteedi arendamine. Uuringut rahastati Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest.

Uuringu koostasid Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE ja SA Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna Keskus.

Uuringu autorid: Veiko Sepp (TÜ), Piret Kuldna (SEI Tallinn), Avo Trumm (TÜ), Mare Ainsaar (TÜ), Külliki Seppel (TÜ), Siim Espenberg (TÜ), Mari Jüssi (SEI Tallinn), Harri Moora (SEI Tallinn), Helen Poltimäe (SEI Tallinn), Uku Varblane (TÜ).

Uuringuga seotud küsimuste puhul palume pöörduda:

Veiko Sepp (e-post veiko.sepp@ut.ee)

Lossi 36-329, 51003, Tartu

<http://rake.ut.ee>

Sisukord

Lühikokkuvõte	5
1 Töö eesmärk ja ülesanded.....	10
2 Töö metoodika	10
2.1 Analüüsiülesannete täpsustus.....	10
2.2 Analüüsi teostamise loogika ja väljundid	15
2.3 Kasutatud meetodite kirjeldus ja põhjendus.....	16
2.3.1 Dokumendianalüüs.....	16
2.3.2 Intervjuud	16
2.3.3 Fookusgrupi intervjuud	16
2.4 Analüüsi projektimeeskond.....	17
3 Analüüsi tulemused.....	18
3.1 Eestit mõjutavad globaalsed ja regionaalsed tulevikutrendid	18
3.1.1 Eesmärk 1: Eesti kultuuriruumi elujõulisus	18
3.1.2 Eesmärk 2: Heaolu kasv.....	21
3.1.3 Eesmärk 3: Sidus ühiskond	28
3.1.4 Eesmärk 4: Ökoloogiline tasakaal.....	36
3.1.5 SE21 konteksti muutused	42
3.2 Strateegia SE21 sisu asja- ja ajakohasus muutunud kontekstis.....	45
3.2.1 SE21 strateegia kesksete sisuosade aja- ja asjakohasus muutunud kontekstis	45
3.2.2 SE21 eesmärgipüstituse kooskõla TK 2030 eesmärgipüstitusega	55
3.2.3 Eesti 2020 ja SE21 eesmärkide kooskõla.....	57
3.3 SE21 indikaatorite ja säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasus.....	58
3.3.1 SE21 indikaatorite ja säästva arengu näitajate omavaheline kooskõla ning aja- ja asjakohasus seoses Eesti säästva arenguga.....	58
3.3.2 SE21 indikaatorite ja Eesti säästva arengu näitajate asjakohasus Tegevuskava 2030 alaeesmärkide kontekstis.....	61
3.3.3 TK 2030 indikaatorid ja nende asjakohasus seoses Eesti säästva arengu mõõtmisega	66
4 Järeldused ja ettepanekud	70
4.1 Analüüsi põhijäreldused	70
4.2 Ettepanekud säästva arengu strateegia ja seire uuendamiseks.....	71

4.2.1	Ettepanek SE21 strateegia teksti sisu ja struktuuri lihtsustamiseks.....	71
4.2.2	Ettepanek SE21 strateegia elluviimist toetavate mehhanismide edasi arendamiseks	75
4.3	Ettepanekud säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks	78
5	Kasutatud kirjandus.....	83
LISA 1:	Töösse panustanud eksperdid ja fookusgrupi arutelude peamised sõnumid	87
LISA 2:	SE21 aja- ja asjakohasuse ning kooskõlalise hindamistabelid	97
	Tabel 1: SE21 globaalsete arengutrendide asjakohasus	97
	Tabel 2: SE21 rahvusvahelise poliitilise konteksti eelduste asjakohasus	100
	Tabel 3: SE21 kirjeldatud asjaolude, mis mõjutavad Eesti võimekust rahvusvahelises kontekstis tegutseda, asjakohasus	102
	Tabel 4: SE21 eesmärkide kontseptuaalse käsitluse asjakohasus.....	104
	Tabel 5: SE21 eesmärkide komponentide asjakohasus.....	105
	Tabel 6: SE21 soovitud seisundite asjakohasus.....	107
	Tabel 7: SE21 ohtude asjakohasus	113
	Tabel 9: SE21 indikaatorite asjakohasus ja mõõdetavus.....	116
	Tabel 10: Eesti säästva arengu näitajate asjakohasus.....	127
	Tabel 11: SE21 eesmärkide ja ÜRO TK 2030 eesmärkide kooskõla	136
	Tabel 12: SE21 komponentide ja ÜRO TK 2030 eesmärkide kooskõla	139
	Tabel 13: ÜRO TK 2030 alaeesmärkide ja indikaatorite asjakohasus Eesti säästva arengu kontekstis	140
	Tabel 14b: SE21 indikaatorite kooskõla ÜRO TK indikaatoritega	209
	Tabel 15b: Eesti säästva arengu näitajate kooskõla ÜRO TK indikaatoritega	213
	Tabel 16: SE21 eesmärkide kooskõla Eesti 2020 pikaajaliste eesmärkidega	217
	Tabel 17: Eesti 2020 pikaajaliste eesmärkide kooskõla SE21 eesmärkidega	218
	Tabel 18: Ettepanek Eesti säästva arengu näitajate süsteemi uuendamiseks	219

LÜHIKOKKUVÕTE

Strateegia „Säästev Eesti 21“ aja- ja asjakohasuse analüüsi algatas Eesti säästva arengu komisjon ning see tehti Riigikantselei strateegiabüroo tellimisel. Töös analüüsitakse 2005. aastal Riigikogus vastu võetud Eesti säästva arengu strateegiat „Säästev Eesti 21“ (SE21) uute globaalsete arengutrendide, Eesti sisemise arengu ja ÜRO säästva arengu tegevuskava 2030¹ eesmärkide kontekstis. Analüüsi kokkuvõttena tehakse säästva arengu strateegia ja seire kohta ettepanekud edasisteks tegevusteks. Tööle seati 5 analüüsiülesannet:

- 1) välja selgitada olulisemad Eestit mõjutavad globaalsed ja piirkondlikud arengutrendid SE21 kontekstis ning määrata kindlaks Eesti säästva arengu suhteline asend arengurajal rahvusvahelises võrdluses;
- 2) analüüsida SE21 eesmärkide, esitatud arengumõjurite, eesmärgi saavutamise põhimehhanismide ja tegevussuundade aja- ja asjakohasust kindlaksmääratud arengutrendide, rahvusvaheliste võrdluste ja tegevuskava 2030 eesmärkide valguses;
- 3) analüüsida SE21 indikaatorite ja Eesti säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasust tegevuskava 2030 eesmärkide raames;
- 4) teha põhjendatud ettepanekud Eesti säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks.
- 5) teha ettepanekud säästva arengu strateegia ja seire kohta.

Töö läbivaks analüüsimeetodiks on võrdlev temaatiline sisuanalüüs, mille tegemisel tugineti Tartu Ülikooli ja SA Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna Keskus (SEI) loodud ühise projektmeeskonna eksperditeadmistele, analüüsi kaasatud väliste ekspertidega tehtud intervjuude ja fookusgrupi arutelude tulemustele. Samuti võeti aluseks akadeemiliste teadusartiklite käsitletud ning rahvusvahelistes võrdlevates analüüsides ja andmekogudes sisalduv teave.

Globaalsete trendide analüütilistele kirjeldustele (1. analüüsiülesande tulemused) tuginedes jõutakse töös järeldusele, et võrrelduna 2005. aastaga, mil Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“ valmis, on toimunud rida olulisi muudatusi nii globaalses ja regionaalses arengukontekstis kui ka Eesti suhtelises asendis rahvusvahelises võrdluses. Uute teemadena on Eesti-välises arengukontekstis esile tõusnud järgmised valdkonnad:

- rändekriis Euroopas ning piiriülese rände iseloomu muutus lühiajalisemaks ja mitmesuunalisemaks;
- interneti, globaalsete suhtlusvõrgustike ja digikultuuri hegemoonia kultuuri ja suhtluse meediumina;
- asjade interneti, targa maja kontseptsiooni, juhita autode, pilvetehnoloogiate ja suurandmetega seonduvad tehnoloogilised võimalused ja riskid;

¹ https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/SA_eesti/saastva_arengu_tegevuskava_2030_uro_et.pdf

- lääneriikide ja Venemaa suhete radikaalne halvenemine;
- mitmetasandilise valitsemise paradigma;
- kodanikuühiskonna võimestumine globaalse keskklassi kasvu tingimustes ja nn riigivaba maailma ideoloogia kontekstis;
- kliimamuutuse tagajärgede intensiivistumine ja keskkonna taluvuspiirideni jõudmine teatud piirkondades.

Eesti asend rahvusvahelises võrdluses on mitmes säästva arengu valdkonnas – seda eelkõige heaolu kasvu valdkonnas, aga samuti kodanikuühiskonna arengu, sotsiaalse kaasatuse ja valitsemise kvaliteedi vallas – märkimisväärselt paranenud.

Strateegia SE21 sisu aja- ja asjakohasuse hindamise (2. analüüsiülesanne) tulemuste põhjal ilmneb sisuline vajadus läbivalt uuendada SE21 kesksete struktuuriüksuste käsitlusi. Need on globaalsed trendid, eeldused poliitilise konteksti kohta, Eesti võimekus, eesmärkide kontseptuaalne sisu ja jaotus komponentideks, soovitud seisund, eesmärkide saavutamise põhimehhanismid ning ohud.

SE21 üldist kontseptuaalset eesmärgipüstitust, mis struktureerib Eesti säästva arengu nelja eesmärgivaldkonda, hinnatakse seoses ÜRO tegevuskava 2030 deklaratsioonis sõnastatud üldeesmärgiga „saavutada säästev areng selle kolmes mõõtnes – majandus, ühiskond ja keskkond – tasakaalustatud ja ühtsel viisil“ (ÜRO, 2015: 3) aja- ja asjakohasena. Eesti SE21 eesmärgipüstituse eripära võrdluses globaalse käsitlusega on kultuuri kui ühe keskse säästva arengu telje esiletõstmine. Erinevus on igati põhjendatud, kuivõrd Eesti säästva arengu strateegia puhul on küsimus nimelt *Eesti* säästvas ja jätkusuutlikus arengus, mille olulisim eristumise alus ümbritsevast maailmast on kultuur. Uuendamist vajab aga eesmärgivaldkondade endi sisemine kontseptuaalne käsitlus, sealhulgas käsitluse tasakaalustatus komponentide (alaeesmärkide)² mõttes. **Ettepanek on mõtestada SE21 neli eesmärgivaldkonda järgmiselt:**

- **Eesti kultuuri(ruumi) elujõulisus – ühiskonna identiteete ja eksistentsiaalsust hõlmavana;**
- **heaolu (*wellbeing*) kasv – ühiskonna ja selle liikmete individuaalset progressi hõlmavana;**
- **sidus ühiskond – ühiskonna liikmete kaasatust, sisemist koostõimet ja võrdsust, ühiskonna arengu tasakaalustatust hõlmavana;**
- **ökoloogiline tasakaal – ühiskonna ja majanduse suhteid looduse ja looduskeskkonnaga hõlmavana, ökosüsteemiteenuseid tagavana, laiemalt Maa ökoloogilistes piirides elamist tagavana.**

Käsitluse parema tasakaalustatuse tagamiseks soovitatakse laiendada säästva arengu komponentide loendit 12-lt 18-ni, võttes seejuures arvesse tehtud ettepanekut nelja eesmärgivaldkonna üldiseks eristavaks mõtestamiseks. Eesmärgivaldkondade kaupa on komponendid järgmised:

- 1) Eesti kultuuriruumi elujõud – Eesti rahva säilimine; Eesti kultuuri funktsionaalsus; kultuuriruumi ulatus, avatus ja mõju väliskeskkonnale; inimvara kvaliteet (sh haridustase, oskused, säästva arengu

² Komponentina käsitatakse analüüsis SE21 alaeesmärgi teemavaldkonda (nt turvalisus). Vastav alaeesmärk peaks sisaldama selget temaatilist eesmärgipüstitust, mis vastab SMART-kriteeriumitele. Alaeesmärkide sõnastamine on ülesandeks SE21 uuendamise protsessis.

teadmised); kultuuri funktsionaalsus; kultuuriruumi avatus ja mõju väliskeskkonnale; materiaalse kultuuripärandi säilimine;

2) heaolu kasv – majanduslik jõukus; turvalisus; tervis; ehitatud elukeskkonna kvaliteet; tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisus;

3) sidus ühiskond – kaasav ja hõlmav ühiskond; võrdsete võimalustega, ebavõrdsust vähendav ja tasakaalustatud ühiskond (sh regionaalne areng); osalev ja panustav kodanikkond (sh kodanikuühiskond); hea valitsemine (sh säästva arengu põhimõtete elluviimine poliitikameetmetega); globaalselt panustav ühiskond (sh arengukoostöö);

4) ökoloogiline tasakaal – tootmise ja tarbimise keskkonnamõju; kliima ja energia; ökosüsteemide elujõulisus. Vastav ettepanek tähendab ühtlasi ettepanekut uuendada säästva arengu näitajate rühmitamist, kuivõrd eesmärkide hierarhia on keskseks säästva arengu näitajate asjakohasuse hindamise aluseks ning üldeesmärkide mõõtmise tasakaalustatuse eeldus.

SE21 ja ÜRO säästva arengu tegevuskava 2030 eesmärkide kooskõllalisuse analüüsist ilmneb, et eesmärgipüstituse erinevast detailsusest tulenevalt on võrreldavad ja harmoneeritavad TK 2030 eesmärgid (kokku 17) ja SE21 alaeesmärgid/komponendid, mida on 12 (uuendamise ettepanekus 18). Võrdlev analüüs näitab, et TK 2030-s puudub eesmärk kultuuri valdkonnas, kuid võrdluses SE21 alaeesmärkidega sisaldab see eraldi eesmärke hariduse, tervise, soolise võrdõiglikkuse, asulate elukeskkonna, institutsionaalse arengu ning globaalse partnerluse valdkondades. Seejuures on suur osa TK 2030 eesmärkidest sõnastatud selliselt, et nende alaeesmärgid ja indikaatorid katavad mitut SE21 eesmärgivaldkonda ja komponenti. Seetõttu ei ole TK 2030 eesmärkide automaatne ülevõtmine SE21 mõistlik ega võimalik, ilma et täielikult tuleks loobuda SE21 senisest struktuurist, mis jagab Eesti säästva arengu nelja omavahel tasakaalus eesmärgivaldkonda. SE21 üldise uuendamise põhimõttena soovitatakse töös valida käsitlus, kus TK 2030 eesmärkide temaatiline ulatus on aluseks SE21 alaeesmärkide loendi laiendamiseks, kuid mitte lühendamiseks.

Strateegia SE21 tekstis sisalduvate säästva arengu indikaatorite ettepanekute ja Statistikaameti poolt mõõdetavate säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasuse hindamise (3. analüüsiülesanne) ning ÜRO tegevuskava 2030 indikaatorite analüüsi tulemustest järeldub vajadus Eesti säästva arengu näitajate nimekirja põhjalikult uuendada.

Analüüsi tulemused osutavad, et strateegia SE21 tekstis sisalduvate indikaatorite (kokku 67) peamiseks probleemiks on see, et suur osa neist on sõnastatud mõõtmise ülesande seisukohast ebatäpselt. Mitme eelkõige kultuuriruumi elujõulisusega seonduvalt indikaatorina sõnastatud seisundikirjelduse puhul (nt kultuurimälu võime toimida minevikukogemuse sidujana tulevikuga; rahvuskultuuri avatus uuele, rikastumis- ja tõlgendamisevõime muutuv maailma kultuuripildis, jne) realistlikud mõõtmisvõimalused puuduvad. ÜRO TK alaeesmärkidega on oluline temaatiline koosõla 20 SE21 indikaatoril.

Statistikaameti säästva arengu näitajatest (kokku 69) hindasid eksperdid valdava osa asjakohasteks (29) või osaliselt asjakohasteks (30). Viimasel juhul tehakse analüüsis konkreetsed ettepanekud näitajate täpsustamiseks või laiendamiseks. Siiski on suure osa näitajate (10) seos säästva arengu nelja üldeesmärgi mõistelise sisuga nõrk ning need on hinnatud mitteasjakohasteks. Põhjuseks on see, et need näitajad mõõdavad säästva arengu eesmärkide saavutamise teoreetiliselt eeldatavaid tegureid (nt tootlikkus, kulutused teadus- ja arendustegevusele heaolu kasvu teguritena) ja mitte neid eesmärke endid. Teiseks

säästva arengu näitajate süsteemi puuduseks on see, et selles ei mõõdetata Eesti säästva arengu eesmärgivaldkondi ja nende soovituslikke komponente piisavalt ja tasakaalustatult – mõõdikud ei kata vastavate eesmärkide kogu sisulist ulatust. 36-l säästva arengu näitajal on temaatiline kooskõla TK 2030 alaeesmärkidega. Seejuures on neist 19-l vastavate TK 2030 indikaatoritega samane või sisuliselt lähedane mõõtmisülesanne.

ÜRO TK 2030 alaeesmärkide mõõtmiseks kasutatavad indikaatorid – kokku 241³ indikaatorit, mida on märgatavalt enam kui Eesti säästva arengu näitajaid või SE21 strateegia indikaatoreid – jagunevad eksperdi hinnangute alusel kolme ligikaudu võrdsesse rühma. 75 indikaatorit on määratud asjakohastena (st suurte muutuste või täpsustusteta rakendatavad ka Eesti kontekstis), 91 osaliselt asjakohastena (st temaatiliselt olulised, kuid nõuavad teema raames suurt edasiarendamist, vastava alaeesmärgi mõõdetavaks muutmist Eesti kontekstile asjakohasel kujul) ning 75 Eesti kontekstis mitteasjakohastena. TK 2030 kõigi asjakohaste (sh osaliselt asjakohaste) indikaatorite ülevõtmine ja/või kohandamine Eesti jaoks tähendaks seega säästva arengu näitajate süsteemi laiendamist suures ulatuses.

Säästva arengu strateegia uuendamiseks tehakse ettepanek lihtsustada strateegia teksti struktuuri ning siduda selles sisalduv säästva arengu visioon strateegia elluviimist toetavate mehhanismide abil tugevamalt ja läbivamalt poliitikakujundamise protsessidega. Lihtsustatud struktuuriga **SE21 põhitekst koosneb kolmest sissuosast:**

- **Eesti säästva arengu tasakaalustatud ja terviklik kontseptuaalne käsitlus;**
- **Eesti säästva arengu eesmärgid ja alaeesmärgid;**
- **säästva arengu põhimõtted Eestis.**

Strateegia teksti seisukohast tähendab see ettepanek vajadust koostada strateegia jaoks uus tekst, seejuures säilitades 2005. aastal vastu võetud tekstist üldise valdkondliku struktuuri, mis jagab Eesti säästva arengu nelja eesmärgivaldkonda.

Ettepanek SE21 strateegia elluviimist toetavate mehhanismide arendamise kohta sisaldab **esiteks** SE21 eesmärkidega kooskõlas olevat, kuid vormiliselt iseseisvat terviklikku ja ühtset **säästva arengu näitajate seiresüsteemi**, mis ei ole SE21 strateegia põhiteksti osaks. **Teiseks** tehakse ettepanek SE21 strateegias sõnastatavate säästva arengu põhimõtete elluviimise tagamiseks **arendada toimivat mõjude eelhindamise süsteemi kahes suunas**. Kõigepealt tuleks mõjude temaatilist ja valdkondlikku ulatust täiendada kooskõlas SE21 sisuga ja seejärel suunata valdkondlike mõjude hindamise fookus (ka) säästva arengu üldpõhimõtete – jätkusuutlikkuse, valdkondliku tasakaalustatuse ja seostatuse, säilenõtkuse – ning spetsiifilisemate juhtpõhimõtete (KOM, 2005) järgimisele. **Kolmanda** strateegiat SE21 täiendava töövahendina soovitatakse välja kujundada säästva arengu teemavaldkondi hõlmav **tulevikuseire süsteem**, mille materiaalseks väljundiks on regulaarselt välja antav tulevikutrendide raport. Oluline on trende regulaarselt uuendada nii kirjelduste kui ka mõtestamise mõttes. Tulevikutrendid tuleb sõnastada piisavalt täpselt, et need oleksid vajaduse korral kasutatavad poliitika eelhindamisel.

³ ÜRO statistika komitee lõplik ettepanek säästva arengu eesmärkide indikaatorite loendi kohta sisaldab 241 indikaatorit. Kuivõrd mitmeid indikaatoreid kasutatakse kahe või kolme TK 2030 alaeesmärgi mõõtmisel, siis on erinevate kokku lepitud indikaatorite arv 230 (vt <http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>)

Analüüsiülesannete tulemustele ning tööühmade ekspertide poolt ja fookusgruppide arutelude käigus tehtud ettepanekutele tuginedes esitatakse **kokkuvõttev ettepanek säästva arengu näitajate rühmade ja näitajate kohta. Ettepanek sisaldab kokku 101 näitajat**, sealhulgas Eesti kultuuriruumi elujõulisuse eesmärgi mõõtmiseks 24 näitajat, heaolu kasvu mõõtmiseks 32, sidusa ühiskonna mõõtmiseks 20 ja ökoloogilise tasakaalu mõõtmiseks 25 näitajat.

1 TÖÖ EESMÄRK JA ÜLESANDED

Töö eesmärk on Eesti säästva arengu strateegia (SE21) ülevaatamine uute globaalsete arengutrendide, Eesti sisemise arengu ja ÜRO Säästva Arengu Tegevuskava 2030 (edaspidi Tegevuskava 2030 või TK 2030) eesmärkide kontekstis ning ettepanekute tegemine edasisteks tegevusteks säästva arengu strateegia ja seire osas. Tööle seati 5 analüüsiülesannet:

- 1) Välja selgitada olulisemad Eestit mõjutavad globaalsed ja piirkondlikud arengutrendid SE21 kontekstis ning määratleda Eesti säästva arengu suhteline asend arengurajal rahvusvahelises võrdluses;
- 2) Analüüsida SE21 eesmärkide, väljatoodud arengumõjurite, eesmärgi saavutamise põhimehhanismide ja tegevussuundade aja- ja asjakohasust määratletud arengutrendide, rahvusvaheliste võrdluste ja Tegevuskava 2030 eesmärkide valguses;
- 3) Analüüsida SE21 indikaatorite ja Eesti säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasust Tegevuskava 2030 eesmärkide raames;
- 4) Teha ettepanekud koos põhjendustega Eesti säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks;
- 5) Teha ettepanekud säästva arengu strateegia ja seire osas.

2 TÖÖ METOODIKA

Töö metoodika laiendab analüüsiülesannete sisu ning nendega seotud uurimis- ja hindamisküsimuste loendeid, millele töö eesmärkide saavutamiseks vastatakse, ning kirjeldab täpsemalt analüüsiülesannete lahendamise meetodeid. Samuti põhjendatakse analüüsiülesannete kohta töö eesmärgi saavutamisel ning näidatakse nende omavahelist seostatust.

2.1 Analüüsiülesannete täpsustus

Analüüsiülesanne 1: Välja selgitada olulisemad Eestit mõjutavad globaalsed ja piirkondlikud arengutrendid SE21 kontekstis.

Trendide kirjeldamisel eristatakse analüütiliselt globaalseid tulevikutrende ja nende regionaalseid erisusi. Globaalsete arengutrendide temaatilise fookuse seadmisel lähtutakse tellija poolt eraldi esile toodud vajadusest määratleda ja kirjeldada arengutrende järgmistel elualadel: rahvastikutrendid, kliima muutus, tehnoloogia areng, julgeoleku olukord, migratsioon, linnastumine, vähemuste ja soolise võrdõiguslikkuse kaitse, laste ja erivajadustega ning eakate inimeste suurem tähtsustamine. Töö tulemused on edasise

analüüsi, mis tugineb arusaamisele SE21 muutunud kontekstist, huvides esitatud SE21 nelja eesmärgivaldkonna kaupa ja seda selliselt, et kajastust leiavad ka kõik peamised temaatilised komponendid. Täiendavalt on igas eesmärgivaldkonnas määratletud Eesti säästva arengu suhteline asend arengurajal rahvusvahelises võrdluses. Kirjeldatakse ka tulevikutrendide eeldatavat mõju Eesti säästvale arengule. Samuti püütakse prognoosida globaalseid ja regionaalseid „mängu muutjaid“ (NIC, 2012), mis võivad omada Eesti edasisele säästvale arengule nii positiivset kui negatiivset mõju.

Tulevikutrendide ja nende eeldatavate mõjude välja selgitamisel tuginetakse mõjukate mõttekodade asjakohaste raportite (ESPAS, 2015; NIC, 2012; Csiro, 2012), aga ka kitsama temaatilise fookusega akadeemiliste käsitluste temaatilisele dokumendianalüüsile (vt. kasutatud kirjanduse loetelu), mida on täiendatud projektimeeskonna ekspertide, ekspertintervjuudes ja fookusgruppides kogutud teadmistega. Eesti suhtelise asendi määratlemisel rahvusvahelises võrdluses on peamiseks andmeallikaks erinevad rahvusvahelised võrdlusuuringud (nt. OECD Better Life Index, Sustainable Society Index) ja Eesti inimarengu aruanded (EIA, 2015). Analüüsiülesande tulemused on esitatud lõpparuande alapeatükis 3.1.

Globaalsed ja piirkondlikud arengutrendid koos teadmisega Eesti arenguraja suhtelisest asendist globaalses kontekstis (rahvusvaheline võrdlus) on sisendiks analüüsiülesande 2 täitmisele – kui teadmine, mille suhtes hinnatakse 2005. aastal vastu võetud strateegia SE21 sisuosade (arengutrendid, eesmärgid, ohud, põhimehhanismid) asja- ja ajakohasust 2016. aastal.

Analüüsiülesanne 2: Analüüsida SE21 eesmärkide, väljatoodud arengumõjurite, eesmärgi saavutamise põhimehhanismide ja tegevussuundade aja- ja asjakohasust määratletud arengutrendide, rahvusvaheliste võrdluste ja Tegevuskava 2030 eesmärkide valguses.

Analüüsiülesanne 3: Analüüsida SE21 indikaatorite ja Eesti säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasust Tegevuskava 2030 eesmärkide raames.

Analüüsiülesannete 2 ja 3 analüütiliseks sisuks on hinnata strateegia SE21 sisuosade ja Eesti säästva arengu näitajate nimekirja aja- ja asjakohasuse kriteeriumi alusel kas teiste dokumentide (ÜRO Tegevuskava 2030, Eesti 2020) sisu või väliskeskonna kohta kogutud teadmise (globaalsed arengutrendid, mõjud, Eesti suhteline asend) kontekstis.

Asjakohasus ehk relevantsus on hindamismetoodikate raames kõige üldisemalt defineeritud kui kooskõla määr ühelt poolt hinnatava programmdokumendi eesmärgipüstituste ja lahenduste ning teiselt poolt globaalsete/regionaalsete väljakutsete ja sihtrühmade vajaduste vahel (OECD, 2002). Ajakohasuse kriteerium mõõdab, kas tegevus on tehtud õigeaegselt, vastavalt eelnevalt põhjendatult määratud tähtajale. Teostatava analüüsi kontekstis täpsustatakse ja laiendatakse asjakohasuse kriteeriumi definitsiooni vastavalt hindamisülesannete olemusele. Asjakohasus on määratletud kui sisuline (temaatiline, sekkumisloogiliselt või põhjuslikult seotud) vastastikune kooskõla, sobivus või samasus, väidete või faktide tõe kontekstuaalne kehtivus, dokumentide sisuosade kaaseksisteerimine analüüsiobjektide (nt. dokumendid ja nende sisuosad, välja selgitatud arengutrendid) vahel. Ajakohasuse kriteerium täiendab ja täpsustab asjakohasuse kriteeriumi ning on olulisim säästva arengu eesmärkide sihtväärtuste ja soovitud seisundite kirjelduste hindamisel, nt juhtumitel, kus varasemalt seatud sihtväärtused on käesolevaks ajaks juba saavutatud. Ajakohasuse puudumisele võib osundada ka see, et väide või fakt, mis varasemalt oli asjakohane või alles muutub asjakohaseks, ei ole seda hindamise hetkel – tulenevalt konteksti või arengutaseme muutumisest.

Asjakohasuse hindamisel lähtutakse järgmistest määratlustest:

- asjakohane – käsitlus on temaatilises, sisulises ja liigilises (nt ohtude hindamisel on tõepoolest tegemist ohuga) kooskõlas sellega, mille suhtes hindamine läbi viiakse, käsitlus on kirjeldustes ajakohane; lubatud on olukord, kus hinnatavat sisuosa soovitatakse täpsustada või mõõdukal määral täiendada;
- osaliselt asjakohane – käsitlus on temaatiliselt kooskõlaline hindamise alusega, kuid seda on asjakohasuse tagamiseks vajalik oluliselt muuta ja/või laiendada; faktikirjeldustes võib esineda ajakohatuid kirjeldusi;
- mitteasjakohane – käsitlusel puudub temaatiline kooskõla, oluline osa käsitlusest on (muutunud kontekstis) ekslik ja ajakohatu või käsitlus ei kuulu loogiliselt vastava sisuosa liigi hulka.

Asja- ja ajakohasust hinnatakse nii analüüsiobjektide vaheliselt kui ka SE21 sisuosade (sh Eesti säästva arengu indikaatorid) sisesealt (käsitletav ka kui kooskõla kriteerium). Sisemise asjakohasuse puhul on kaks olukorda, mida hinnata – olemasolev SE21 ja uuendamisetepanekutega seotud. Strateegia ühe osa uuendamise ettepanek eeldab dokumendi sisemise siduvuse tagamiseks ka teiste loogiliselt seotud osade uuendamise ettepanekuid.

Analüüsiülesanne 2 raames esitatakse järgmised hindamisküsimused:

- Kuivõrd asjakohased on SE21 määratletud globaalsed trendid ja eeldused poliitilise konteksti kohta analüüsi käigus eelnevalt välja selgitatud muutunud kontekstis (trendid ja nende võimalikud mõjud)?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 määratletud Eesti võimekused analüüsi käigus eelnevalt välja selgitatud muutunud kontekstis (trendid ja nende võimalikud mõjud; Eesti suhteline asend rahvusvahelises võrdluses)?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 määratletud ohud eelnevalt välja selgitatud muutunud kontekstis (trendid ja nende võimalikud mõjud; Eesti suhteline asend rahvusvahelises võrdluses)?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 määratletud eesmärkide saavutamise põhimehhanismid eelnevalt välja selgitatud muutunud kontekstis (trendid ja nende võimalikud mõjud; Eesti suhteline asend rahvusvahelises võrdluses)?
- Ühiselt analüüsiülesande 1 tulemustega võimaldab neile küsimustele vastamine vastata ka üldisemale küsimusele – kas ja mil määral on muutunud SE21 kontekst?

Täiendavalt esitatakse SE21 sisemise asjakohasuse (kooskõla) hindamise küsimused ning seda ka SE21 ja säästva arengu näitajate vahelisena:

- Kuivõrd asjakohased on SE21 alaeesmärgid (komponendid) seoses SE21 eesmärkidega?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 eesmärgid ja alaeesmärgid seoses SE21 soovitava seisundi kirjeldustega?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 indikaatorid seoses SE21 eesmärkide ja alaeesmärkidega?
- Kuivõrd asjakohased on Eesti säästva arengu näitajad seoses SE21 eesmärkide ja kriteeriumitega?

Analüüsiülesande 3 raames esitatakse järgmised asja- (ja aja)kohasuse hindamisküsimused:

- Kuivõrd asjakohased on SE21 eesmärgid Tegevuskava 2030 eesmärkide kontekstis?
- Kuivõrd asjakohased on SE21 indikaatorid Tegevuskava 2030 indikaatorite kontekstis?

- Kuivõrd asjakohased on säästva arengu näitajad Tegevuskava 2030 indikaatorite kontekstis?

Küsimuste esitamisel ja vastamisel arvestatakse Tegevuskava 2030 17 eesmärgi, 169 alaeesmärgi ja nende mõõtmiseks välja töötatud indikaatoritega. Täiendava ülesandena analüüsitakse ka strateegia SE21 ja Konkurentsivõime kava Eesti 2020 eesmärkide vastastikust kooskõla ja ühisosa ulatust.

Analüüsiülesannete 2 ja 3 ning täiendava analüüsiülesande täitmiseks esitatud hindamisküsimustele vastamiseks on koostatud analüüsi raamistikud (vt. lisa 2). Tabelites 1–7 hinnatakse SE21 olulisemate sisuosade – globaalsete trendide, poliitilise konteksti eelduste, Eesti globaalses kontekstis tegutsemise võimekuste, eesmärkide, ohtude ja soovitud seisundite – asjakohasust muutunud kontekstis (sisend analüüsiülesandest 1). Antakse asjakohasuse üldhinnang ning selle selgitus/põhjendus ning vajadusel hinnangust tulenev soovitus SE21 uuendamiseks. Tabelites 5 ja 8 hinnatakse strateegia SE21 eesmärgipüstituse sisemist kooskõla – alaeesmärkide/komponentide võimet kirjeldada piisavalt ja tasakaalustatuna vastavat eesmärki ja eesmärgivaldkonda ning eesmärkide ja alaeesmärkide kaetust soovitud seisundi kirjeldustega.

Strateegia SE21 eesmärgivaldkondade muutmisevajaduse üldhinnang antakse struktuuriosade (eesmärk, komponendid, ohud, soovitud seisund, elluviimise mehhanismid) lõikes. Hindamisel lähtutakse neljasest skaalast, mille väärtused sõltuvad üksikute sisuosade (nt. mingi konkreetne oht) asjakohasuse hindamise tulemustest ning hinnangutest puuduvate sisuosade (uute teemade) kohta:

1. Minimaalne muutmisevajadus – kui kehtivad mõlemad kriteeriumid:

- enamiks sisuosadest on hinnatud kui asjakohased, ülejäänud kui osaliselt asjakohased;
- oluline struktuuriosa täiendamise vajadus uute sisuosadega puudub.

2. Mõõdukas muutmisevajadus – kui kehtivad mõlemad kriteeriumid:

- enamik sisuosadest on hinnatud kui osaliselt asjakohased, ülejäänud kui asjakohased;
- oluline struktuuriosa täiendamise vajadus puudub;

või

- enamik sisuosadest on hinnatud kui asjakohased, ülejäänud kui osaliselt asjakohased;
- struktuuriosa on vaja oluliselt täiendada puuduvate sisuosadega.

3. Oluline muutmisevajadus – kui kehtib vähemalt kaks kolmest kriteeriumist:

- enamik sisuosadest on hinnatud kui osaliselt asjakohased;
- esineb mitteamasjakohaseid sisuosasid;
- struktuuriosa on vaja oluliselt täiendada puuduvate sisuosadega.

4. Läbiv muutmisevajadus - kui kehtivad kõik kolm kriteeriumi:

- enamik sisuosadest on hinnatud kui osaliselt asjakohased;
- esineb mitteamasjakohaseid sisuosasid;
- struktuuriosa on vaja oluliselt täiendada puuduvate sisuosadega.

Tabelid 9 ja 10 käsitlevad SE21 tekstis loetletud indikaatoreid ning säästva arengu näitajaid. Hinnatakse nende asjakohasust säästva arengu kontseptsiooni kontekstis ning samuti nende mõõdetavust. Neile

tabelitele tuginedes antakse ka üldistav hinnang selle kohta, kuivõrd need indikaatorite ja näitajate loendid tervikuna on asjakohased säästva arengu mõõtmiseks Eestis ning kuivõrd on need kooskõlas SE21 strateegia eesmärkide ja alaeesmärkidega – kuivõrd need võimaldavad mõõta SE21 eesmärkide poole liikumist ja/või nende saavutamist piisaval ja tasakaalustatud moel.

Tabelid 11 ja 12 analüüsivad SE21 eesmärkide ja alaeesmärkide kooskõla ÜRO säästva arengu tegevuskava 2030 eesmärkidega. Analüüsi keskseteks küsimusteks on, kuivõrd piisavalt katab SE21 eesmärgipüstitus ÜRO tegevuskavas seatud eesmärgid ning millised ÜRO (ala)eesmärgid on piisavalt asjakohased Eesti säästva arengu kontekstis, selleks et SE21 uuendamisel kaaluda nende üle võtmist kas otse või muudetud sõnastuses.

Tabelis 13 hinnatakse ÜRO tegevuskava indikaatorite ja alaeesmärkide asjakohasust Eesti säästva arengu kontekstis, st arvestades SE21 üldist kontseptuaalset eesmärgipüstitust ning Eesti säästva arengu edendamise olulisi väljakutseid, mis tulenevad tema arengutasemest. Tabelid 14 ja 15 võimaldavad täiendavalt hinnata seda, kuivõrd on SE21 indikaatorid ja Statistikaameti säästva arengu näitajad kooskõlas ÜRO tegevuskava alaeesmärkide ja indikaatoritega. Tabelid 16 ja 17 kirjeldavad SE21 eesmärgipüstituse ühisosa Eesti konkurentsivõime kava Eesti 2020 eesmärgipüstitusega.

Analüüsitavad andmed on kogutud peamiselt temaatilise dokumendianalüüsi käigus (vt. dokumendianalüüs), kuid neid on täiendatud intervjuudest saadava teadmise ja hinnangutega globaalsete trendide ja nende mõjude osas eesti säästvale arengule. Analüüsi tulemused on esitatud lõpparuande alapeatükkides 3.2. ja 3.3.

Analüüsiülesanne 4: Teha ettepanekud koos põhjendustega Eesti säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks (millised näitajad lisada, millised välja jätta).

Analüüsiülesanne 5: Teha ettepanekud säästva arengu strateegia ja seire osas.

Ka neid kahte analüüsiülesannet käsitletakse ühiselt, kuivõrd analüüsile tuginevate ettepanekute üldpõhimõtteks on see, et seiratavad säästva arengu näitajad on asjakohased (kooskõlalised) seoses uuendatava säästva arengu strateegiaga SE21 ning samased SE21 indikaatoritega⁴. Tulenevalt on primaarsed SE21 uuendamise ettepanekud, millest lähtudes on võimalik kujundada selle eesmärkidega seoses asjakohane Eesti säästva arengu näitajate süsteem. Ettepanekud lähtuvad teadmisest SE21 konteksti muutuste kohta (analüüsiülesanne 1) ning SE21 ja säästva arengu näitajate asjakohasuse hindamise tulemustest ehk siis analüüsiülesannete 2 ja 3 sisenditest.

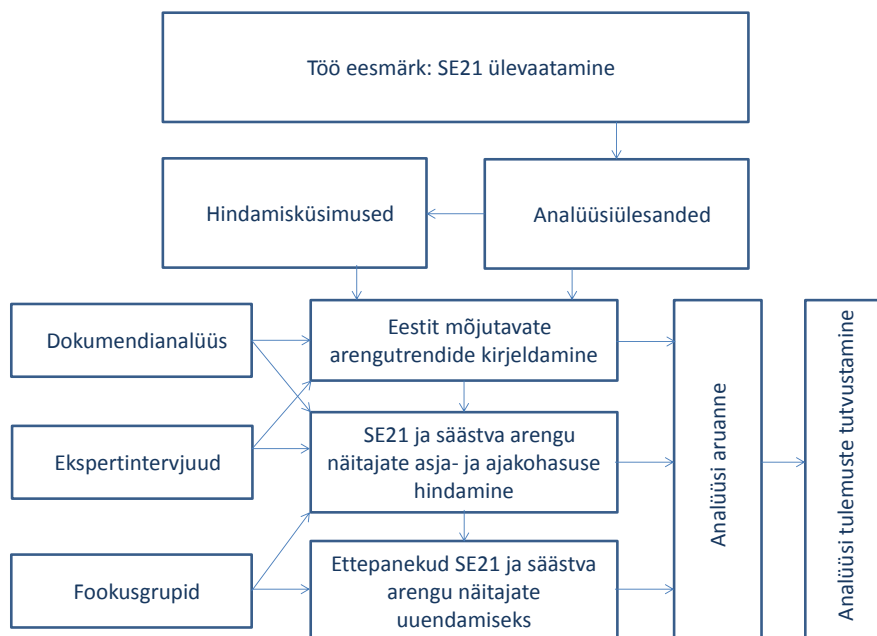
Ettepanekud SE21 uuendamiseks põhinevad SE21 sisuosade asjakohasuse hindamisel seoses globaalsete trendide ja nende mõjuga, muutunud strateegilisest kontekstist ning SE21 sisuosade omavahelise kooskõlalisuse nõudel. Ettepanekud Eesti säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks tuginevad analüüsiülesannete SE21 indikaatorite ja statistikaameti poolt kogutavate säästva arengu näitajate

⁴ Töös eristatakse analüüsi objektina ühelt poolt strateegias SE21 nelja üldeesmärgi komponentidega seoses loetletud mõõdikuid ja teiselt poolt Statistikaameti poolt kogutavaid ja avaldatavaid mõõdikuid. Kooskõlas SE21 keelekasutusega tähistatakse selles sisalduvaid mõõdikuid kui SE21 *indikaatoreid* ning Statistikaameti vastavasisuliste publikatsioonide (nt Statistikaamet, 2015) keelekasutusest lähtudes kui (Eesti) säästva arengu *näitajaid*. Arvestades tehtava ettepaneku sisu (SE21 tekstist eraldi seisev säästva arengu näitajate süsteem) kasutatakse töö soovituslikus osas läbivalt sõnastust „säästva arengu näitajad“.

asjakohasuse analüüsi tulemustel, ÜRO TK indikaatorite ja alaeesmärkide hindamise tulemustel ning töörühmade ekspertide poolt ja fookusgruppide arutelude käigus (vt lisa 1) tehtud ettepanekutel.

2.2 Analüüsi teostamise loogika ja väljundid

Analüüsi läbi viimise üldise loogika võtab kokku alljärgnev joonis. Tellija poolt tööle seatud eesmärk – „SE21 ülevaatamine uute arengutrendide ja Tegevuskava 2030 eesmärkide kontekstis ning ettepanekute tegemine edasisteks tegevusteks säästva arengu strateegia ja seire osas“ – määras analüüsiülesanded, millega seoses esitati uurimis- ja hindamisküsimused, millele otsiti vastuseid kolmes osas – a) Eestit ja selle säästvat arengut mõjutavate arengutrendide välja selgitamine ja kirjeldamine; b) strateegia SE21 sisuosade (sh indikaatorite) ja säästva arengu näitajate asja- ja ajakohasuse hindamine; c) ettepanekud SE21 sisuosade ja säästva arengu näitajate uuendamiseks. Küsimustele vastamiseks ja selle läbi analüüsiülesannete täitmiseks kasutati asjakohaseid andmekogumise ja -analüüsi meetodeid ning projektimeeskonna ekspertteadmisi. Analüüsiülesannete lahendamise (vahe)väljunditele (arengutrendide ja nende mõjude kirjeldused; asjakohasuse hindamistabelid koos uuendamisetpanekutega, intervjuude ja fookusgrupi arutelude transkriptsioonid ja kokkuvõtted) tuginedes koostati analüüsi vahe- ja lõpparuanded.

Joonis 1. Analüüsi läbiviimise üldloogika

2.3 Kasutatud meetodite kirjeldus ja põhendus

Töö eesmärkide saavutamiseks kasutati kolme meetodit: dokumendianalüüsi, intervjuusid ja fookusgrupi intervjuusid.

2.3.1 Dokumendianalüüs

Analüüsi keskmes on analüüsitava dokumentide sisuosadega kooskõlas olevad temaatilise dokumendianalüüsi (Gibbs, 2007) raamistikud. Iga hindamisküsimuse jaoks on konstrueeritud asjakohane tabel, kus esimeses veerus on selgelt eristatud sisuosad dokumendist, mille alusel määratakse teema ning mille suhtelist asjakohasust hinnatakse, ning järgmistes veergudes (a) tõendid asjakohasuse kohta (dokumendist või ka nt. uuringu käigus välja selgitatud uute globaalsete arengutrendide loendist ja (b) üldhinnang asjakohasuse kohta 3-astmelisel skaalal (asjakohane, osaliselt asjakohane, ei ole asjakohane) ning lisaks hinnang asjakohasuse alamkriteeriume (vt. analüüsiülesannete 2 ja 3 kirjeldust ülal) kasutades. Täiendav veerg sisaldab analüüsi põhjal tehtavat konkreetset ettepanekut iga analüüsiühiku kohta (vt lisa tabelid). Dokumendianalüüsi valim sisaldas olulisemaid globaalsete tulevikutrendide raporteid, valdkondlikku akadeemilist kirjandust ning rahvusvaheliste organisatsioonide (nt. ÜRO; Eurostat; OECD), mõttekodade ja uurimisrühmade andmekogusid.

2.3.2 Intervjuud

Intervjuude eesmärk oli kaasata valdkondade eksperte eelkõige oluliste arengutrendide välja selgitamisel, nende üldiste mõjude ja Eesti asendist tulenevate mõjude avamiseks ning SE21 eesmärkide ja näitajate asjakohasuse hindamiseks. Intervjuud viidi projektimeeskonna liikmete poolt läbi silmast silma või telefoni teel poolstruktureeritud intervjuudena, kestvusega 1–1,5 tundi. Poolstruktureeritud individuaalintervjuud eelistati andmekogumismeetodina seetõttu, et see võimaldab eelnevalt määratleda käsitletavat teemat ja fookused, aga samuti avada täiendavalt teemasid juhul, kui see osutub vajalikuks ja võimalikuks. Poolstruktureeritud ekspertintervjuu kava üldised jutupunktid/küsimused olid:

- olulisemate globaalsete trendide sisu ja olulisus eksperdi teemavaldkonnas;
- nende globaalsete trendide mõju Eestile;
- Eesti eeldatavad arengutrendid globaalsete trendide raames;
- Eesti säästva arengu võimalused ja piirangud globaalsete trendide raames.

Intervjuud salvestati ning neist koostatud transkriptsioone kasutati dokumendianalüüsi tulemuste täiendamisel. Kokku viidi valdkondlike ekspertidega läbi 16 intervjuud sellisena, et kõik SE21 eesmärgivaldkonnad ning olulisemad alamavaldkonnad (komponendid) oleksid kaetud (vt. intervjuueeritute nimekirja lisa 1).

2.3.3 Fookusgrupi intervjuud

Uuringu raames viidi samuti läbi kuus fookusgrupi intervjuud, üks igas SE21 eesmärgivaldkonnas ning lisaks veel ehitatud elukeskkonna ja regionaalse arengu teemal. Fookusgrupid viisid moderaatoritena läbi projektimeeskonna liikmed. Fookusgruppides keskenduti töö vahetulemuste arutlemisele järgmistel teemadel:

- analüüsist tulenevad olulised ettepanekud SE21 ja Eesti säästva arengu näitajate uuendamiseks;
- fookusgrupi osaliste ideed säästva arengu mõtestamiseks Eestis ja SE21 uuendamiseks;

- säästva arengu seire eesmärgid ja kasutus Eestis, sobivad moodsused;
- SE21 parem seostamine teiste oluliste riiklike arengustrateegiatega.

Fookusgrupi aruteludele teoreetilisse valimisse kuulusid valdkondliku kompetentsi ja vastutuse põhimõtet järgides esindajaid teadus- ja arendusasutustest riigiasutustest, erialaliitudest ja ettevõtetest ning sihtasutustest ja vabaühendustest. Samuti kaasati fookusgruppidesse säästva arengu komisjoni liikmeid. Kokku osales fookusgrupi aruteludel 31 inimest (vt. fookusgrupi aruteludel osalenute nimekirjasid lisas 1).

2.4 Analüüsi projektimeeskond

Töö eesmärgi saavutamiseks ja analüüsiülesannete täitmiseks moodustati Tartu Ülikooli (juhtpartner) ja SA Stockholm Keskonnainstituudi Tallinna Keskus (SEI Tallinn) poolt ühine projektimeeskond. Projektimeeskond jagunes säästva arengu strateegia eesmärkide alusel nelja valdkondlikku ekspertrühma – 1) kultuur ja rahvastik, 2) majandus ja heaolu, 3) sotsiaalne sidusus, 4) looduskeskkond. Tartu Ülikool vastutas kolme esimese valdkondliku ekspertrühma töö eest. SEI Tallinna keskuse vastutusvaldkonnaks oli kooskõlas nende ekspertide tuumkompetentsidega looduskeskkond.

- Kultuuri ja rahvastiku tööühma kuulusid tööühma juht Mare Ainsaar (rahvastikuarengu ekspert) ning Külliki Seppel (kultuurivaldkonna ekspert);
- Heaolu tööühma kuulusid tööühma juht Siim Espenberg (majandusarengu ja tervise valdkondade ekspert), Uku Varblane (ettevõtluse ekspert), Avo Trumm (tööturu, turvalisuse ja ajakasutuse ekspert) ja Veiko Sepp (elukeskkonna ekspert);
- Sotsiaalse ja regionaalse arengu tööühma kuulusid tööühma juht Avo Trumm (sotsiaalse kaasatuse ja kodanikuühiskonna ekspert) ja Veiko Sepp (regionaalarengu ekspert);
- Looduskeskkonna tööühma kuulusid tööühma juht Piret Kuldna (keskkonnapoliitika, loodusvarade ja kliima valdkonna ekspert), Mari Jüssi (transpordi ja energia valdkonna ekspert), Harri Moora (jäätme- ja ressursitõhususe valdkonna ekspert) ning Helen Poltimäe (keskkonnamaksude ekspert).

Projektimeeskonda juhtis Tartu Ülikooli RAKE projektijuht-analüütik Veiko Sepp, kes lisaks töö metoodilisele koordineerimisele vastutas tööühmade väljundite sünteesimise eest ühtseks tulemuseks töö vahe- ja lõpparuande vormis.

3 ANALÜÜSI TULEMUSED

3.1 Eestit mõjutavad globaalsed ja regionaalsed tulevikutrendid

Olulisemaid globaalseid (mega)trende on viimastel aastatel püüdnud määrata ja kirjeldada mitmed mõjukad mõttekojad. Euroopa vaatepunktist on need kõige põhjalikumalt käsitletud Euroopa Strateegia ja Poliitikaanalüüsi Süsteemi raportis „Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead?“ (ESPAS, 2015). Viis esile toodud võtmetrendi on:

- jõukam ja eakam inimkond, mida iseloomustab laienev globaalne keskklass ja suurem ebavõrdsus;
- senisest haavatavam globaliseerumisprotsess, mida juhib majanduslik G3 (USA, Euroopa Liit ja Hiina);
- tööstus- ja tehnoloogiarevolutsioonide ühiskondi muutev mõju;
- kliimamuutuse, energeetika ja ressursikonkurentsi omavahelise seotuse kasv;
- muutuvad võimusuhted, vastastikune sõltuvus ja haprad mitmepoolsed kokkulepped.

Sarnaste tulemusteni on jõudnud ka USA (NIC, 2012) ja Austraalia (Csiro, 2012) mõttekojad. Globaalsed megatrendid leiavad oma konkreetsema sisu erinevates säästva arengu eluvaldkondades ning suurregioonides. Selleks, et paremini mõista globaalsete trendide võimalikku mõju Eesti arengule strateegia SE21 kontekstis ning kasutada teadmist globaalsetest trendidest SE21 asja- ja ajakohasuse analüüsis, käsitleme globaalseid trende SE21 nelja eesmärgivaldkonna kaupa koos asjakohase sisemise jaotusega. Eraldi tuuakse välja globaalsete trendide regionaalsed erisused eelkõige Euroopa ja EL ulatuses, vajadusel ka konkreetsete riikide rühma (nt Kesk- ja Ida-Euroopa) eripärale osundades. SE21 strateegilise konteksti avamiseks on iga eesmärgivaldkonna kohta koostatud lühike kontseptuaalne sissejuhatus sellest, mil moel vastav valdkond Eesti säästvasse/jätkusuutlikusse arengusse panustab.

3.1.1 Eesmärk 1: Eesti kultuuriruumi elujõulisus

Riikliku strateegia „Säästev Eesti 21“ üks keskseid eesmärke on Eesti rahvuse ja kultuuriruumi elujõulisus, laiemalt „eesti traditsiooniliste väärtuste säilimine.“ Eesti kultuuriruumi on strateegias defineeritud kui „eesti traditsioonil põhinevaid tavasid käitumises, suhetes, elukorralduses, eestilikku loodus- ja elukeskkonda, eestipärast märgilist keskkonda“), mille kandjateks on „ennast eestlasena määratlevad ning eesti keeles suhtlevad inimesed.“ See on eeltingimuseks „rahvusliku identiteedi säilimisele..., rahvuskeele kasutamisele, rahvuslike väärtuste au sees püsimisele“ (SE21, 2005). **Tugev rõhk rahvuskultuurile on riiklike ja rahvusvaheliste säästva arengu strateegiate puhul erakordne.** ÜRO Tegevuskava 2030 käsitleb kultuuri napimalt, keskendudes kultuurilise mitmekesisuse edendamisele maailmas ja kultuuri rollile säästva arengu saavutamisel (ÜRO, 2015). Riiklik strateegia ei täpsustata, millised on eestilikkuse põhilised tunnused (v.a. eesti keel), ning nende eristamine Eesti üldisest kultuuriruumist on keeruline. Eesti kultuuriruumi selgem ja avaram kontseptualiseerimine – näiteks sidumine Eesti inimvara mõistega – võiks olla üheks SE21 uuendamise oluliseks teemaks. Muuhulgas sõltub Eesti kultuuriruumi käsitlusest ka see, milliseid säästva arengu näitajaid on SE21 kontekstis asjakohane mõõta.

Kultuuriruumi jätkusuutlikkuse oluliseks kandjaks on rahvas. Rahvastiku suurus ja struktuur mõjutab ühiskonna toimimist, tema ressursse, ressurside vajadust, institutsioone, väärtusi, hoiakuid, tööturgu, pensione, tervishoidu, elamuturgu, valimiskäitumist, majandust ja palju muud (Ainsaar 2012; Bloom &

Canning, 2008; Calahorrano, 2013; Felix & Watkins, 2013; Morgan, 2013). Rahva arvukus, koosseis, hoiakud ja arusaamad mõjutavad kõiki inimühiskonna tegevusvaldkondi, sealhulgas otseselt kultuuriruumi elujõudu.

Globaalsed trendid ja nende regionaalsed erisused

Kogu maailma rahvaarv kasvab ja jätkab kasvamist lähisajandil. Valdav osa 2030. aastaks saavutatavast üle miljardilisest kasvust jääb keskmise ja madala arengutasemega riikide arvele. ÜRO inimarengu indeksi HDI väga kõrgelt arenenud riikide rühmas prognoositakse elanike arvu kasvu 80 miljoni elaniku võrra (UN HDR, 2015). **Euroopa tervikuna on üks kõige madalama kasvukiirusega piirkondi. Eesti ja mõned teised Ida-Euroopa riigid omakorda on vähesed riigid, kus kogu rahvaarv on viimase 20 aasta jooksul kahanenud** (Ainsaar ja Rootalu 2015) ning **jätkab seda suure tõenäosusega ka tulevikus** (Ainsaar ja Stankuninene, 2011).

Globaalne kultuuride arengu tulevikusuundumus on ebakindel. Ennustada võib **USA/lääneliku kultuurilise hegemoonia vähenemist**. Senine majandusliku globaliseerumise kaudu läänelike, **kosmopoliitsete ideede levik on pörkumas alternatiivsete narratiividega**, sh ka lääneriikides endis. Kasvav roll on identiteedipoliitikal, (riigi)rahvuse roll põhilise kultuurilise identiteedi allikana on nõrgenenud, kasvanud on etnilise (nt separatistlikud liikumised Euroopas) ja religioosse kuuluvuse olulisus. Globaalsel tasandil on kasvanud võimalus religioosseteks ja etnilisteks konfliktideks (ressursside üle), suurenenud oht riikide sisemiseks fragmenteerumiseks (NIC, 2012; UNESCO, 2009). Muutunud on inimeste rahvusvahelise liikumise mustrid – kasvanud on lühiajalise ning pendelrände osakaal. Immigrantrahvastiku sageli ajutisem kohaolu ja paremad kommunikatsioonivõimalused päritolumaal (või etno-kultuurilise diasporaaga) muudavad seniseid toimunud lõimumispraktikaid vastuvõtumaades (ESPAS, 2015). Mitmed Euroopa riigid on tõdenud senise integratsioonipoliitika läbikukkumist.

Kultuuri(de) arengus on märgilise tähtsusega jätkuv kommunikatsioonitehnoloogiate areng. Globaalse võrguühiskonna teke süvendab üksikute rahvusvaheliste keelte, eriti inglise keele domineerimist nii omavahelises suhtluses kui globaalkultuuris, mistõttu ennustatakse lähiajal paljude väiksemate keelte kadumist. Internetipõhise digikultuuri esiletõus on kaasa toonud kultuuri tugevama rahvusvahelistumise ja suurema kultuuridevahelise konvergentsi. Samas ei pruugi see tähendada anglo-ameerika kultuuriruumi domineerimise süvenemist, sest digitaalsete võrgustike teke on loonud uusi võimalusi väikekeelte ja kultuuride arendamiseks (UNESCO, 2009). Veeb 2.0-iga seotud osaluskultuuri teke on kaasa toonud ka professionaalse (nn kõrgkultuuri) ja amatöörkultuuri vahelise piiri hägustumise (EIA 2015, ptk 4.6), mis mõjutab oluliselt eeskätt nooremate põlvkondade kultuuritarbimist (ja raskendab selle mõõtmist).

Eesti kultuuriruumi elujõulisus rahvusvahelises võrdluses

Eesti kuulub rahvastiku kasvu ja struktuuri alusel kõige problemaatilisemate Euroopa riikide rühma. Oma oleviku ja tuleviku rahvastiku protsesside poolest on Eesti kõige sarnasem järgmiste Euroopa riikidega: Läti, Leedu, Bulgaaria, Saksamaa, Kreeka, Horvaatia, Itaalia, Malta ja Portugal (Ainsaar ja Rootalu 2015). Neid riike iseloomustab töötavate inimeste osakaalu keskmine tase, suhteliselt suur eakate hulk, madal sündimus ja väike alla 24-aastaste osatähtsus ühiskonnas. **Tulevikus ootab neid ees tööjõu puudus, kogu rahvastiku jätkusuutlikkuse küsimused ja vajadus kohaneda vananeva ühiskonnaga.**

Kui vaadelda Eesti kultuuri jätkusuutlikkuse ühe keskse komponendina eesti keelt, on kriitilise tähtsusega kolm kriteeriumi: eesti keelt emakeelena kõnelejate (absoluut)arv, nende osakaal kogurahvastikust ning eesti keelt valdavate inimeste osakaal kogurahvastikust (Intervjuu Martin Ehalaga). Eesti kultuuri

iseloomustab võrreldes paljude teiste kultuuridega **keelekogukonna väiksus ning kultuuri jätkusuutlikkuse kandjate väiksem arv**. Kuigi maailma kontekstis on eesti keel oma kasutajate arvu ning eeskätt institutsionaalse kaitse tõttu riigikeelena kõige vähem ohustatud keelte kategoorias, võib keelekogukonna kahanemine ning keelekasutuse vähenemine teatud valdkondades (nt hariduses) viia eesti keele ohustatud keelte hulka (EIA, 2015, ptk 4.1).

Keelepõhise kultuuriruumi jätkusuutlikkust iseloomustab keelepoliitika tulemuslikkus hariduses. 1995–2015 on **eesti õppekeele osakaal üldhariduses tõusnud 68%-lt 84%-ni**. Samas on eesti õppekeele klassides õppivate laste arv sel perioodil vähenenud u 30 tuhande võrra. Kutsehariduses on eesti õppekeele rühmades õppinud lõpetajate osakaal kasvanud 66%-lt 77%-ni. Uuemaks trendiks on **kõrghariduse rahvusvahelistumine**, mis Eestis tähendab eelkõige olulise osa magistriõppe (eesmärgipäraselt kuni 25%) ja doktoriõppe muutumist ingliskeelseks. Kuigi see on oluline rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmiseks, **väheneb selles protsessis eesti keele funktsionaalne kasutus** ning sellega ka kultuuriruumi jätkusuutlikkus. Samas võivad viimase aja poliitilised trendid (Suurbritannia lahkumine EL-ist, kasvanud terrorismioht Euroopas, võimalikud piirangud EL-i siseses liikumises) rahvusvahelistumise protsessi pidurdada (intervjuu Martin Ehalaga).

Euroopa võrdluses iseloomustab Eestis elanikkonda **kõrge kultuuritarbimine ja kultuuriharrastustes osalemine** (2013. aasta Eurobaromeetri uuringu kohaselt on 30% Eesti elanikest kõrge kultuurilise aktiivsusega, millega Eesti on EL-is 4. kohal). Samas on viimase kümne aasta jooksul elanikkonna hulgas **kultuuri olulisus vähenenud** ning toimunud on **kultuurivälja fragmenteerumine** (üksikute suurarvulise publikuga kultuuriteoste asendumine paljude mitmekesiste, kuid väikesearvulise publikuga kultuurisündmustega). Oluline muutus kultuuritarbimises on kaasa toonud interaktiivse, **digitaalse kultuuri arengu ja leviku**, see on enim mõjutanud noorte kultuuritarbimist, kus internet kultuurikeskkonnana on üha suuremas osas asendamas traditsioonilisi kultuurikanaleid (Vihalemm ja Lauristin, 2015).

Trendide mõjud Eesti säästvale arengule

Eesti rahvaarvu vähenemine ja rahvastiku vananemine tähendab nõudluse kasvu nii kvalifitseeritud kui vähete oskustega tööjõu järele, mille rahuldamine sisserände arvelt tõstatab rida kultuurilisi (väärtuspõhine lõimumine; hariduse valmisolek muu emakeelega laste koolitamiseks) ja sotsiaal-majanduslikke väljakutseid. Samuti toob see endaga kaasa surve sotsiaalkindlustussüsteemidele. Kuna Eesti ei ole oma geograafilise asendi ja muude näitajate tõttu rände peamine sihtriik, ei ole saabujate arv siiski suur, kuid lahendused sõltuvad osaliselt ka rahvusvahelistest lepetest ning rände rahvusvaheline mitmekesisus on mõjutamas ka Eestit (Ainsaar, 2007). Rahvastikuprotsesside ebaühtlane territoriaalne avaldumine väljendub regionaalse arengu ebaühtluses. Teisest küljest vähendab rahvastiku kahanemine koormust Eesti looduskeskkonnale.

Ingliskeelse (globaal)kultuuri pealetung võib ohustada Eesti kultuuri, samas on tekkinud uued kommunikatsioonitehnoloogilised võimalused **Eesti kultuuri digitaalseks säilitamiseks ja rahvusvaheliseks levikuks, digikultuuri arenguks**. Kuigi **eesti keele riigikeele staatus ja riiklikud mehhanismid eesti keele positsiooni tugevdamiseks** vähendavad eesti keele hääbumise ohtu, tõstatab eesti keelt emakeelena kõnelejate arvu võimalik langus kriitilisele piirile (alla 800 000) küsimuse eesti keele jätkusuutlikkusest (st kasutatavusest kõigil tasanditel, eriti kõrghariduses) (EIA 2015, ptk 4.1).

Keeleline ja kultuuriline mitmekesisus Eestis sõltub eelkõige rände trendidest. Kuigi immigratsioon ise ei kasva tõenäoliselt suureks, siis pikemas perspektiivis toimub Eesti rahvastiku rahvusvahelistumise ja kultuurilise mitmekesisuse suurenemine – järjest rohkem erinevate kultuuride esindajad elab Eestis. See võib muuta teatud piirkonnad Eestis (eeskätt Tallinna ja selle ümbruse) kolmkeelseks keskkonnaks. Eesti eripäraks on inimeste suur nõudlikkus immigrantide vastu ning suhteliselt vähene rahvusvaheline kogemus (Ainsaar ja Beilmann, 2016), mis teeb kohenemise immigratsiooniga keerulisemaks kui teistes riikides.

Eesti kultuuriruumi elujõulisust mõjutavad mängu muutjad

- Võimalik oluliselt kasvav immigratsioon (mida iseloomustab saatjariikide geograafilise haarde ja kultuurilise mitmekesisuse suurenemine, aga ka rände enda iseloomu muutmine lühiajalisemaks ja mitmesuunalisemaks) muudab sisserändajate integreerimise eesti keele ja traditsioonilisel kultuuril põhinevasse kultuuriruumi keerulisemaks. See võib kasvatada inglise keele osakaalu tähtsust igapäevase suhtluskeelena (eeskätt tõmbekeskustes nagu Tallinna piirkond) (EIA 2015, ptk 4.1) ning vähendada eesti keele õppimise ja kasutamise atraktiivsust.
- Venemaa ja Euroopa Liidu vahelise pinge eskaleerumine tegelikult konfliktiks, nõrgenenud EL-i/NATO võimetus Eestit kaitsta, mis võib radikaalselt muuta Eesti kultuuriruumi toimimise konteksti – inglise keele domineerimise (taas)asendumine vene keelega, kultuuriliste kontaktide nõrgenemine lääneriikidega.
- Uue põlvkonna IKT-lahenduste arengu mõju eesti keele ja kultuuri säilimisele ja arengule sisaldab nii ohte kui võimalusi. Ühelt poolt suureneb inglise keele kui globaalkeele surve peamise suhtluskeelena, kasvab globaalsele turule suunatud massikultuuritoodete tarbimine. See survestab ka Eesti kultuuriloojaid kohanduma globaalse turu nõuetega. Samas annab kaasnev auditooriumite fragmenteerumine võimaluse väikeste kultuuride loojatele võimaluse leida oma nišiauditoorium, nii Eesti siseselt kui maailmas laiemalt. Soodsamaks ja lihtsamaks muutub kultuuripärandi digiteerimine.

3.1.2 Eesmärk 2: Heaolu kasv

Heaolu mõiste on olemuselt mitmedimensiooniline ning selle tähenduslik sisu ei ole üheselt määratletav ega ka mitte (akadeemiliselt) kokku lepitud (Bleys, 2011). Heaolu mõiste võib hõlmata nii ühiskonna üldist sotsiaal-majanduslikku progressi, kui ka elukvaliteeti üksiku inimese perspektiivist. Teiseks keskseks **eristuseks heaolu mõtestamisel on selle hindamine kas objektiivselt või subjektiivselt perspektiivist lähtudes** (Constanza et al., 2007). Heaolu ja elukvaliteedi objektiivsel hindamisel kasutatakse erinevaid sotsiaalseid, majanduslikke ja tervisealaseid indikaatoreid nähtuste, tegevuste või seisundite olemasolu, arvu ja osakaalu kohta (Cummins et al., 2003). Subjektiivsel mõõtmisel on fookus inimeste poolt subjektiivselt tajutud heaolu ja rahulolu hinnangutel erinevates elu aspektides (Constanza et al., 2007).

Tulenevalt SE21 struktuurist on siinses käsitluses ühiskonna heaolu mõiste eristatud ühiskonna sidususe (ja tasakaalustatuse) mõistest. Seda sellisena, et ühiskonna heaolu hinnatakse ühiskonna kohta tervikuna, samas kui ühiskonna sidususe puhul on fookus ühiskonna erinevate osade koostoimes, võrdsuses ja tasakaalustatuses. Kooskõlas SE21 sisuga hõlmab heaolu endasse majandusliku arengu ja jõukuse, rahvatervise ja turvalisuse käsitluse ning olulise täiendusena ka inimeste ehitatud elukeskkonna (eluasemed, taristu) kui lõimitud terviku (sh linnaruum) mõttes. Kontseptuaalsel tasandil vajab kaalutlemist see, kas, kui võrd ja kuidas lõimida majandusarengu struktuursed komponendid (nt tootlikkus, sektorstruktuur, innovaatus) heaolu kasvu eesmärgivaldkonda. Suurem innovaatus või tootlikkus

iseenesest ei ole heaolu tunnused, vaid üksnes selle eeldused või saavutamise tõenäolised „mehhanismid“.

Globaalsed trendid ja nende regionaalsed erisused

Majanduse arengut suunavad järgnevatel aastakümnetel kasvav teenuste, tehnoloogia- ja teadmispõhisus, digitaliseerimine, automatiseerimine ja robotiseerimine, rohemajanduse ja taastuvenergia tähtsuse tõus, maailma rahvaarvu suurenemine, rahvastiku vananemisest tingitud „hõbemajanduse“ kasv, linnastumise jätkumine ning Aasia osatähtsuse jätkuv kasv maailma majanduses. Inimkonna jõukus kasvab olulisel määral ning globaalne keskklass laieneb nii arvuliselt kui ka territoriaalselt (ESPAS, 2015).

Riikide ja maailma **SKT-s ja tööhõives jätkab osatähtsuse tõusu teenindus ja teenusmajandus**, millele annavad hoogu tööstuse ja tootmise automatiseerimine ja robotiseerimine. Sellega seoses väheneb mehhaanilisi liigutusi nõudvate (inim)töökohtade arv ja järjest rohkem tõusevad esile uued ärimudelid ning loomingulisust ja mõttetööd nõudvad valdkonnad, nagu tarkvaraarendus, loomemajandus, meelelahutusäri jms (Kaku, 2015). **Tänu IKT arengule tekib üha enam töökohti, mille puhul muutub ebaoluliseks töötaja asukoht, mis soodustab kaugtöö levikut ning hägustab töö- ja puhkeaja piiri** (sellega seoses kasvab ka näiteks „digitaalsete nomaadide“ hulk). Internetiühendus muutub üha kättesaadavamaks ja järsult kasvab internetti ühendatud seadmete arv ning pilvetechnoloogia (*cloud computing*) ja suurandmete (*big data*) kasutamine (ESPAS, 2015). Suureneb ka muu kõrgtehnoloogia majanduslik tähtsus, esirinnas on biotehnoloogia, nanotehnoloogia ning kõrgtehnoloogiline tööstus ja tootmine.

Maailmamajanduse edasisele arengule hakkab järjest suuremat mõju avaldama kliima soojenemine ja muud keskkonnaseisundi muutused (NIC, 2012). Ühelt poolt püütakse sellega kohanduda ja teiselt poolt astuda jõulisemaid samme **keskkonnahoidlikuma majandustegevuse (rohemajanduse) soodustamiseks**. Suurenev rahvaarv (eriti Aasias ja Aafrikas) ja energiavajadus (aastal 2030 tarbitakse hinnanguliselt 30% rohkem energiat kui aastal 2010 (ESPAS, 2015)) tähendab ühtlasi kasvavat konkurentsi erinevate loodusressursside (energiakandjad, maagid, vesi jne) pärast. See toob kaasa hindade tõusu ja suundumuse ressursside tõhusamaks kasutamiseks. Lisaks muutub finantsiliselt kasulikumaks taastuvenergia (päikese- ja tuuleenergia), jätkub töö termotuumaaenergia kasutusele võtmiseks, ökoloogiliselt puhtamate transpordivahendite (nt. hübriid- ja elektriautod, mis kasutavad taastuvatest allikatest toodetud elektrienergiat) arendamisel ja kasutamisel, millel on omakorda positiivne mõju keskkonnale, kuna väga suur osa praegusel ajal keskkonda paisatavast reostusest pärineb energeetikast ja transpordist.

Kuigi majanduskasv on ja jääb lähiajal mitmetes Aasia piirkondades ja mujalgi kiiremaks, on **Euroopa (sh Põhja-Euroopa) jätkuvalt üks kõrgema majandusarengu, elatustaseme ja heaoluga regioone maailmas**. Heaolu hoidmiseks panustatakse töökohtade loomisesse ja tööhõive kasvu ning toetatakse ja soodustatakse uute tehnoloogiate arengut ja rakendamist, tööturu vajadustele vastavat haridussüsteemi, innovatsiooni ja tipptheadust (EC, 2010). Teisisõnu **tähtsustatakse teadmispõhist ja ressursiefektiivset majandusarengut**. Globaalne konkurents tiheneb (nt Hiina ülikoolide tase on jõudmas järele USA ja Euroopa tippülikoolidele, Aasias väljutakse allhanke pakkumise faasist ja tegeletakse rohkem oma toodete ja teenuste arendamisega jne; Aafrika majandusareng kiireneb ning suurenevad ka selle poolt pakutavad võimalused toodete ja teenuste turuna; intervjuu Andres Sevtsukiga) ja Euroopa majanduse osakaal langeb, kuid Euroopa positsioon on tänu kõrgelt haritud inimestele, arenenud infrastruktuurile, headele rahvusvahelistele koostöösidemetele, tipptheadusele ja õigusriiklusele endiselt tugev. Oluliseks eduteguriks

on jätkuvalt Euroopa Liit kui üks mõjukamaid riikide vahelisi liite maailmas, mis aitab kaasa Euroopa riikide majanduste integreerumisele, koostöö süvenemisele ning kaupade, teenuste, inimeste ja kapitali järjest vabamale liikumisele.

Arstiteaduses jätkub kiire areng ning võimalikuks ja laiemalt kasutatavaks saavad näiteks personaalmeditsiin, geeniteraapia, elundite kasvatamine, uued meetodid vähi ravimiseks (sh nanotehnoloogilised lahendused) ning inimaju ja arvuti ühendamine (nt selleks, et halvatud saaksid arvuti abi kasutada oma igapäevastes toimetustes, pimedatele teataval määral nägemisvõime tagasiandmiseks jne) (Kaku, 2015). Kuigi tervishoiusüsteem muutub tänu tehnoloogiale efektiivsemaks, on selle senisel moel ülalpidamine tulevikus riikidele tõenäoliselt liiga kulukas ja seega peab tõusma inimese rahaline panus sobiva teenuse saamisel. Tänu meditsiini arengule tõuseb maailma inimeste eluiga (sh tervelt elatud aastate arv). Lisaks paraneb inimeste tervisekäitumine ja rohkem tähtsustatakse tervislikke eluviise (sh sportimine, läbimõeldud toitumine jne) (Csiro, 2012). Kuna inimeste liikumine üle maailma suureneb ja muutub üha lihtsamaks, tõuseb oht, et kergesti levivad haigused võivad tekitada väga ohtlikke ja ulatuslikke pandeemiaid (NIC, 2012).

Euroopa kontekstis on üheks olulisemaks arenguks see, et **rahvastik vananeb ja see seab tervishoiusüsteemi varasemast suurema surve alla** (ESPAS, 2015). Olukorra leevendamiseks töötatakse välja ja rakendatakse erinevaid (tehnoloogilisi) lahendusi, mis võimaldavad inimestel kauem kodus elada. Samas on paratamatu, et vanemaelistel on rohkem tervisemuresid ja seega vajadus teenuste järele tõuseb, mistõttu on vältimatu ka kulude kasv. Kuna tervishoiusüsteemi rahastamine muutub kulukamaks, siis **võib tervishoiuteenuste kättesaadavus väheneda ja suureneb ebavõrdsus** (nt ligipääs kvaliteetsele abile on vaesematel inimestel senisest keerulisem).

Olulisteks turvalisust mõjutavateks trendideks on järjest avatum ja globaliseeruv maailm, teaduse ja tehnoloogia areng, üha suurenev interneti kasutamine ja elektrooniliste andmekogude loomine, massihävituselrvade levik, korruptsioon, terrorirünnakute sagenemine ja kliima muutumine. Korruptsiooni ja terrorismi levikut soodustab läbikukkunud riikide olemasolu ja teke. Erinevad turvalisust ja julgeolekut ähvardavad ohud tekitavad surve suurendada julgeolekuasutuste õigusi, millega võib kaasneda inimeste privaatsuse senisest märgatavam riive. Kui inimeste turvatunne jätkuvalt väheneb, kujuneb demokraatlikes riikides tähtsaks diskussiooniks, kui suuri julgeolekuasutuste õigusi inimesi jälgida, jälitada, kinni pidada ja muid uurimistoiminguid teha peetakse suurema turvalisuse nimel aktsepteeritavaks.

Võrreldes maailma enamiku piirkondadega on **Euroopa jätkuvalt turvaline** paik, kuigi **terrorirünnakud ja immigrantide lõimumisprobleemid võivad tulevikus kuritegevust suurendada**. Arvestades Euroopa piirialadel esinevat ebastabiilsust, pagulaskriisi jätkumist ja Venemaa ettearvamatut käitumist, on Euroopa sunnitud senisest enam investeerima nii sise- kui ka välisjulgeolekusse. See tähendab, et kaitsekulutused kujunevad senisest suuremaks ka siis, kui USA ei otsusta liikuda isolatsioonismi suunas või pöörata peatähelepanu Euroopa asemel Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnale. Kiirelt kasvab küberkuritegevus, kuna internet on Euroopas lihtsalt kättesaadav, võrku ühendatud seadmete arv kasvab, veebis tehakse järjest rohkem tehinguid ja Euroopa elanikkond on võrdlemisi jõukas. Probleemi leevendamiseks haritakse üha enam inimesi kübermaailma ohtudest, arendatakse efektiivsemaid tehnoloogilisi lahendusi kuritegude ennetamiseks ning tõhustatakse kurjategijate tabamist.

Jätkuva linnastumisega kaasnevalt **suureneb linnalise elukeskkonna osakaal**. Järjest suurenevates linnastutes **hägustub äärelinnalistel aladel piir linnalise ja maalise asustuse vahel**, ning kiirem kasv

toimub nimelt sellistes "rurbaansetes" piirkondades (NIC, 2012). Linnaruumi funktsionaalne tzoneeritus pigem kahaneb. **Surve on elanike transpordivajaduse vähendamisele, uue tervikliku mobiilsusplaneerimise ning nn jalutatavate linnade (walking cities) järele.** Vaba aja ühiskondliku mudeli juurdumisel, kus inimesed sõltuvad senisest vähem füüsilise töökoha paiknemisest, tähtsustub järjest rohkem avalik ruum – selle esteetiline ja tegevusvõimalusi pakkuv kvaliteet (intervjuu Andres Sevtsukiga). Eelkõige arenevates riikides kaasneb jätkuva kiire linnastumise tingimustes uute slummide teke ning linnaruumi reostuse kasv (WB, 2009; NIC, 2012). **Euroopas ja Läänemere regioonis paljude väikelinnade elanikkond ja majanduslik aktiivsus vähenevad – kasvab nn kahanevate linnade arv ja osakaal.**

Arenenud riikides (aga ka kõikjal suurlinnades) kasvab IKT tähtsus linnaruumis – **targa maja ja targa linna (sh roheline linna) kontseptsiooni ellu viimine** (ESPAS, 2015; NIC, 2012; COM, 2010; Toledo, 2010), kaugjuhitavad satelliidipõhised transpordilahendused (ESPAS, 2015). Asutatakse täiesti uusi linnu, mis põhinevad algusest peale uutel tehnoloogilistel lahendustel (NIC, 2012) – nt Songdo digitaalne linn Lõuna-Koreas või roheline arhitektuuriga ökolinn Dongtan Hiinas (Inayatullah, 2011). Euroopa Liidus on nutika linna kontseptsiooni ellu viimine üheks teadus- ja arendustegevuse toetamise poliitika prioriteediks eelkõige energiasäästu eesmärgil (nt. Horizon 2020 programmis; Vanolo, 2016). Tulevikuväljakutseks on seni tahaplaanile jäänud aktiivse kodanikkonna kasvatamine ja kaasamine tehnoloogiliselt nutikate linnade elu korraldamisesse (Vanolo, 2016), tehnoloogiliste võimaluste ja suurandmete tõhusam kasutus linnaplaneerimises ja valitsemisotsuste tegemisel (intervjuu Andres Sevtsukiga).

Eesti heaolu kasv rahvusvahelises võrdluses

Eesti on väikse ja avatud majandusega riik ja **pärast taasiseseisvumist on majanduse areng olnud kiire.** Avatud majanduse tõttu on Eesti vastuvõtlik väliskeskkonna muutustele ning majandus ja tööturg on lühikese aja jooksul teinud läbi suuri kõikumisi. Majandus on märgatavalt kasvanud, kuigi esinenud on tagasilööke (eelkõige seoses ülemaailmse majanduskriisiga 2008. aastal) ja **praeguseks on kasv aeglustunud** (viimastel aastatel on kasv jäänud alla 3% aastas) (MKM, 2016). Eesti majanduse väiksuse tõttu on majanduskasvu vedaja eelkõige eksport ja kuna välisõudlus (eriti naaberriikides) on nõrgenenud, siis on sellel otsene mõju ekspordimahule ja majandusele tervikuna (MKM, 2016). Eesti majanduslik **rahvusvaheline integratsioon on riikide võrdluses suhteliselt kõrge.** Ekspordi-impordi mahtude suhe SKT-sse oli 2013. aastal 171,3%. Maailmas tervikuna on see suhtarv 60,4%, OECD riikides 57,7% ja väga kõrgelt arenenud riikide rühmas 62,5%.

Eesti on majandusarengu poolest **liikunud suhteliselt kiiresti lähemale Euroopa Liidu arenenumatele riikidele, kuigi mahajäämus on endiselt märgatav:** Eurostati andmetel oli ostujõuga korrigeeritud Eesti SKT elaniku kohta 2013. aastal 73% Euroopa Liidu keskmisest. Samasugune pilt iseloomustab ka Eesti tootlikkust. Eesti tööjõu tootlikkus – 41 503 2005. aasta USA dollarit töötaja kohta – ületab maailma keskmist (24 280), kuid jääb oluliselt alla OECD riikide tasemele (58 391) ning väga kõrgelt arenenud riikide rühma tasemele (64 041) (UN HDR, 2015). Tootlikkuse tõstmise olulise eelduse, teadus- ja arendustegevuse kulude osakaalu alusel SKT-st, edestab Eesti (2,2%) enamikku Kesk- ja Ida-Euroopa ning Lõuna-Euroopa riike, kuid jääb üle protsendipunkti alla sellistele riikidele nagu Rootsi, Iisrael, Korea, Jaapan ja Soome (UN HDR, 2015).

Elanike sissetulekute taseme poolest on Eesti OECD parema elu indeksis 30. riik – alamindeksi väärtuseks on väga madal 1,6. Majapidamiste aastase **netosissetuleku taseme (16 565 dollarit) alusel** on Eesti 31. kohal ning **jääb oluliselt alla OECD riikide tasemele (29 016 dollarit).** Ka majapidamiste finantsjõukuse

alusel (15 728 dollarit) on Eesti 31. riik, kusjuures mahajäämus OECD tasemest (84 547 dollarit) on veelgi suurem (OECD BLI, 2016).

Eesti tervishoiusüsteem toimib rahvusvahelises võrdluses hästi ja võrdlemisi madalate kulutustega saavutatakse häid tulemusi. Näiteks on väikelaste suremuse tase – 2,7 surma tuhande sünni kohta – Eestis madal ning selle näitaja poolest edestatakse ka mitmeid Lääne- ja Põhja-Euroopa riike, samuti USA ja Austraaliat (UN HDR, 2015). Samas on selge, et vananeva rahvastikuga riigis kasvab surve tervishoiusüsteemile ning seega on vaja suurendada finantseerimist ja efektiivsust, sh parandada ennetustööd, pakutavate teenuste koordineerimist ja patsientide suunamist õigetele teenustele. Sarnaselt paljudele teistele riikidele, on mitmetel erialadel Eestis pikad ravijärjekorrad. Teenuse territoriaalset kättesaadavust vähendab vajadus kvaliteedi ja ökonoomsuse nimel optimeerida tervishoiuasutuste võrgustikku – seda nii eriarstiabi kui ka esmatasandi tervishoius. **Tervishoiukulude osakaal SKTs – 5,7% – on Eestil väga kõrge arengutasemega riikide seas üks madalaimaid.** Väiksem on see üksnes araabia naftariikidel ning Eestiga võrdne Lätis. (UN HDR, 2015).

Rahvusvahelises võrdluses **ei kuulu Eesti elanikkonna üldise terviseseisundi alusel juhtriikide hulka.** OECD parema elu indeksi elanikkonna tervise alaindeksi väärtuse (5,5) alusel edestab Eesti vaid 6 riiki. Vähemalt heaks hindab oma tervist 53% Eesti elanikest, mis on riikide võrdluses 33. tulemus ning jääb märkimisväärselt alla OECD keskmisele tasemele (69%). Eesti keskmine eluiga 77,3 aastat annab riikide võrdluses 29. koha ning jääb OECD keskmisest tasemest 2,6 võrra madalamaks (OECD BLI, 2016). **Trendina on areng siiski olnud positiivne:** keskmine oodatav eluiga viimasel kümnendil on kasvanud, nii nagu ka tervena elatavate aastate arv sünnihetkel ja pensioniea saabudes ning hea terviseseisundi hinnanguga elanike osakaal rahvastikus. Positiivseks trendiks on ka tervelike eluviiside populaarsuse tõus, mis aitab ennetada haigusi ja muid terviseprobleeme ning tõstab eluiga ja tervena elatud aastate arvu.

OECD parema elu indeksi turvalisuse alaindeksi väärtus (6,9) on Eestil suhteliselt kõrge, kuid riikide võrdluses annab see siiski vaid 29. koha. **Eesti nõrkuseks on tapmiste kõrge suhtarv** – 4,8 tapmist 100 tuhande elaniku kohta, mille alusel „edestab“ Eestit üksnes 6 OECD indeksi riiki ning 3 OECD riiki (USA, Mehhiko ja Läti). **Elanike turvatunne on Eestis keskmisel OECD tasemel** – vastavalt 67,2% ja 68,3% elanikest tunneb ennast üksi pimedal ajal jalutades turvaliselt (OECD BLI, 2016). Küberturvalisuse valdkonnas on Eesti maailmas esirinnas, kuid väga oluline on inimeste ehk arvuti- ja internetikasutajate pidev harimine, et osataks ohtusid ära tunda ja vältida.

Välisjulgeoleku osas on Eesti suurteks saavutusteks **NATO ja Euroopa Liiduga liitumine.** Kui mujal Euroopas on liigutud ajateenistusel põhinevalt armeelt kutselisele sõjaväele, siis Eesti on jäänud kindlaks kohustuslikule ajateenistustele. See tähendab, et Eesti heidutusvõime on suurem (rohkem inimesi on sõjalise väljaõppega) ning kaitseväge eelarvest on võimalik suunata rohkem rahalisi vahendeid varustuse uuendamiseks ja uute sõjaliste võimekuste arendamiseks. Seejuures väärib märkimist, et alates 2012. aastast on Eesti suutnud hoida kaitsekulud NATO riikide nõutaval tasemel ehk need on moodustanud 2% sisemajanduse kogutoodangust.

Eesti linnad on võrdluses globaalsete megakeskuste ja suurlinnadega kõik väikesed linnad, üksnes Tallinn liigitub keskmise suurusega linnade rühma. Mitmetes linnades on välja kujunenud kvaliteetse linnaruumi saared, kuid **linnaruumi kvaliteet** – hooldatus ja heakord, roheline ja avatud ruumi kättesaadavus, turvalisus, hubasus, iseloom (vt ka nt. Adams, 2013) – **tervikuna jääb jätkuvalt Põhjamaade ja Lääne-Euroopa keskmisele tasemele alla.** Suuremates linnades on toimunud

linnakeskuste kvaliteedi tõus ning hoo sisse saanud nõ vahevöö regeneratsioon (Hiob et al., 2012; Kährik, et al., 2015). Linnaruumiuuendus (*gentrification*) on võrdluses Põhjamaadega hilinevad, kuid mitmetes linnades hoogustumas. Füüsilise keskkonna mõttes on linnad siiski poolikult välja arendatud – **linnaruumi kvaliteet on ebaühtlane, palju on kasutusest väljas maad**, seda ka linnakeskuses ja selle läheduses. Positiivse arenguna on esile kerkinud esimesed targa maja ja targa linna initsiatiivid.

Väikelinnade linnaruumile on negatiivset mõju avaldanud mastaapne väljaränne ning sellega kaasnev madal eluruumide nõudlus – esmaseks kannatajaks on just vanemad (elu)honed linnakeskustes. Linnakeskusi nõrgendavad ka uued kaubanduskeskused väikelinnade äärealadel. Jätukvaks probleemiks on tööstuslinnade korterelamurajoonid, kus elanike arvu kiire kahanemine on toonud kaasa suure hulga hüljatud hoonete olemasolu. Selline mahajäetud linnaruum soodustab omakorda väljarännet.

Eesti suuremate linnade tagamaal on viimasel kahel kümnendil toimunud ääre- ja valglinnastumine (Tammara et al., 2009; Roose, et al., 2013) – nende tagamaal on välja kujunenud linnalist ja maalist elukeskkonda kombineeriv eluruum. Äärelinnade ja linnakeskuse vahel on välja kujunenud tööajaga seotud tiheda liiklusega magistraalühendused (Mäe et al., 2012), mis mõjutavad linnakeskuse ja äärelinnade vahelise ala linnakeskkonda valdavalt negatiivselt.

Euroopa eluaseme valdkonna 2015. aasta ülevaates tuuakse Eesti esile kui suhteliselt probleemse olukorraga riik. **Baasmugavuste poolest on Eesti eluruumide kvaliteet EL-i keskmisest madalam:** vähesobivate eluasemete osakaal on Eestis kõrge – 21% (EL-i keskmine 10%, Eestist suurem on vastav osakaal vaid Lätis, 30%); **eluruumide energiakasutus on väga kõrge**, samuti on EL-i keskmisest kõrgem eluasemekulude tasumisega hilinejate osakaal. Vähenenud on tugevalt mittesobiva eluasemete osakaal (Eurofound, 2016).

Trendide mõjud Eesti säästvate arengule

Tulenevalt Eesti väiksusest ja avatusest mõjutavad riigi majandusarengut paljud globaalsed trendid. Näiteks jätkub teenusmajanduse osakaalu tähtsus, suurematesse keskustesse koondumine, rahvastiku vananemine ja Eesti puhul ka rahvastiku vähenemine väljarände ja negatiivse rändesaldo tõttu. Eestil pole oma arengus võimalik toetuda suure siseturu nõudlusele, rohkearvulisele tööjõule ega riigipoolsetele pidevatele suurinvesteeringutele, mistõttu on vaja järjepidevalt edendada laialdast koostööd teiste riikidega. Heaolu kasvu saavutamiseks, jätkusuutlike töökohtade loomiseks ja ülemaailmses konkurentsipüsimeks on vaja sarnaselt teiste riikidega arendada kõrgtehnoloogilist ja teadmispõhist majandust, fookusega lisandväärtuse kasvul ja mehhaaniliste tööde automatiseerimisel, ning eksporti. Loodusvarade ammendumise ja reostuse vältimiseks tuleb keskenduda keskkonnahoidlikule majandustegevusele ja taastuvenergia osakaalu tõstmisele Eesti energiabilansis.

Sarnaselt paljudele teistele Euroopa riikidele Eesti elanikkond vananeb ja väheneb, mistõttu **muutub tervishoiusüsteemi ülalpidamine järjest kulukamaks** ja kulude katmiseks piisava raha leidmine üha keerulisemaks. Tõenäoliselt tähendab see seda, et **tulevikus peavad inimesed soovitud teenuse saamiseks senisest rohkem maksma või kauem ootama**. Kulude kasvu leevendab uute infotehnoloogiliste lahenduste ning paremate ravimite ja ravimeetodite kasutusele võtmine. Võimalikuks väliseks ohuks on ülemaailmse pandeemia tekkimine ja haiguse levik Eestisse. Ohtlike haiguste jõudmist Eestisse võib soodustada ka kliima soojenemine, kuna haiguste kandjatele sobivaid elupaiku tekib senisega võrreldes rohkem põhja pool.

Turvalisuse ja julgeoleku valdkonna globaalsetest trendidest mõjutavad Eestit kindlasti küberturvalisusega seotud arengud, taastuenergia edendamine energiapuulgeoleku tagamiseks, geopoliitilise stabiilsuse otsimine NATO ja Euroopa liikmesriigi ning Venemaa naaberriigina. Venemaa ettearvamatu käitumine ja üldisemalt ebastabiilsus Euroopa välispiiridel tähendab, et Eesti jätkab oma sisejulgeoleku ja riigikaitse tugevdamist ehk peaaesjalikult heidutusvõime suurendamist, mis aitaks ära hoida Eesti-vastast rünnakut. Terrorismioht on Eestis madal, kuid Eesti elanikud võivad sattuda terrorirünnaku ohvriks teistes riikides. Sellega seoses tõhustatakse rahvusvahelist terrorismivastast koostööd.

Toimunud ja eeldatavalt aeglustuvas tempos jätkuv **valginnastumine Eestis suurendab transpordikoormust ning sellega seondult energiatarvet ja keskkonnareostust**. Linnaruumi kvaliteedi alla jäämine parimate riikide omale EL-i ühises majandusruumis nõrgestab Eesti konkurentsivõimet kõrget elukvaliteeti tagava elukeskkonnana. Välja arendatud kvaliteetse linnaruumi saared ja poolsaared (sh valginnastumise tulemusena tekkinud) loovad mitme suurema linna (eelkõige Tallinna) jaoks eeldusi saavutada kooskõla globaalsete ja regionaalsete trendidega, kus linnade "elamisväärsus" (vt. Ruth and Franklin, 2014) määrab nende arengut ja edukust. **Väikelinnade kiire kahanemise arengutee ei ole jätkusuutlik ning nõuab uusi poliitikalahendusi**, sh linnasüdame tugevdamist, paremaid transpordihendusi suuremate keskustega.

Uute "targa linna" lahenduste üle võtmine ja välja töötamine võib olla võimaluseks, kuidas kompenseerida Eesti linnade ja linnastute mastaabiefekti nõrkust võrdluses globaalsete megalinnade ja regionaalsete suurlinnadega, kasutades selleks oma arengueeldusi (tugev IT sektor) ning vähendada nõrkuste (suhteliselt ebekvaliteetsem linnaruum võrdluses nt Põhjamaadega; mastaabiefekti tagasihoidlikkus) mõju. Maapiirkondade elukeskkonna kvaliteeti mõjutab IT- ja transpordilahenduste areng (isesõitvad autod, motoriseeritud kergliiklusvahendid koos kergliiklusteede võrgustikuga), mis võimaldab ühendada maalise elukeskkonna tugevused ühenduvuse nõuetega. Geograafiliste suurandmete muutmise elanikkonnale ja ettevõtetele senisest oluliselt lihtsamalt kättesaadavaks loob eeldused ruumilise arengu kvaliteedi tõusuks (intervjuu Andres Sevtsukiga).

Eesti heaolu kasvu mõjutavad mängu muutjad

Tulevikus leiavad kindlasti aset sündmused ja muutused, mida on praktiliselt võimatu prognoosida, aga millel võib olla väga suur mõju Eesti, Euroopa ja kogu maailma inimeste heaolule. Näiteks võib tegu olla mõne teadusliku läbimurdega, mida õnnestub võrdlemisi kiirelt rakendada heaolu tõstmiseks. Suuri muutusi võib kaasa tuua ka tõsine majanduskriis, looduskatastroof või ootamatu geopoliitiline areng. Tervishoiu valdkonnas tulevad suured inimeste heaolu mõjutavad muutused tõenäoliselt teaduse arengust või ohtlike haiguste laialdasest levikust. Turvalisusele ja turvatundele avaldavad järsku mõju sõjategevus, terrorism, Euroopa ja USA koostöö tugevnemine, ootamatud probleemid infrastruktuuriga ja igapäevaselt kasutatavate ressursside kättesaadavusega (vesi, elekter, toit) ning suured rahvaränded (nt sõdade, haiguste, näljahädade või kliimamuutuse tõttu). Kuna järjest rohkem inimeste isiklikke andmeid on elektroonilistes andmebaasides ja aina rohkem kasutatakse internetiühendusega seadmeid, kasvab pidevalt küberturvalisuse tagamise tähtsus.

- Teaduse ja tehnoloogia arengu tulemusel võib märgatavalt odavneda ja kättesaadavamaks muutuda taastuenergia, mis vähendaks reostust ja sõltuvust fossiilsetest kütustest.
- Suure mõjuga geopoliitilisteks muudatusteks oleksid näiteks Euroopa Liidu lagunemine, (kodu)sõjad Euroopas või selle piiridel (nt Lähis-Idas, Põhja-Aafrikas, Venemaal), tuumakonflikt

või laialdane konventsionaalne sõjategevus Aasias või mujal maailmas, (illegaalse) immigratsiooni kiire suurenemine ja USA järsk liikumine isolatsionismi.

- Otsesemalt majandusega seotud suureks muutuseks võib olla näiteks globaalne võla- ja finantskriis või USA ja Euroopa Liidu vahelise kaubanduskokkuleppe sõlmimine ja selle edukas rakendumine.
- Revolutsioonilised muutused meditsiinis võivad tulla näiteks biotehnoloogia ja nanotehnoloogia rakendustest, mis aitavad ravida raskeid haigusi (vähk, aids jt) ja kõrvaldada geenidefekte.
- Hoolimata arstiteaduse kiirest arengust on väga suureks ja järjest kasvavaks ohuks globaalsed pandeemiad, kuna inimesed liiguvad üha rohkem ning seega on haigustekitajatel võimalik väga ruttu levida üle maailma ning põhjustada paljude inimeste hukkumist. Ligipääs igapäevaselt kasutatavatele ressurssidele ja teenustele võib muutuda väga problemaatiliseks näiteks juhul, kui puhkeks suure suremusega pandeemia. Lisaks haiguse enda tekitatud kahjule on oht, et suhted erinevate riikide vahel pingestuvad ja võitlus pandeemiaga on loodetust ebaefektiivsem.
- Suure mõjuga poliitiliseks konfliktiks võib olla näiteks vastasseis USA ja Hiina vahel. Kuigi tõenäoliselt ei astutaks otsesse sõjategevusse, nõrgestaks selline areng maailma majandust ja julgeolekut. Veelgi tõsisemate globaalsete tagajärgedega oleks tuumarelva (või mõne muu massihävitusrelva) kasutamine näiteks terroristide või valitsuste poolt ja sellele eelnev või sellega kaasnev laiaulatuslik konventsionaalne sõda. Tõenäolisemate tuumarelva kasutajate seas on arengumaad (nt Venemaa, Hiina, Pakistan, India, Põhja-Korea) ja islamiäärmuslased (kui neil õnnestub tuumalõhkepeadele ligi pääseda).
- Turvalisusele avaldaks suurt positiivset mõju Euroopa ja USA (ja Kanada, Austraalia ja teiste demokraatlike arenenud riikide ja piirkondade) koostöö tihenemine. Samuti oleks selles kontekstis kasulik Euroopa Liidu tugevdamine nii majanduslikult kui ka kaitse- ja välispoliitiliselt (julgeoleku tagaja ning konfliktide ennetaja ja lahendajana).
- Intensiivse ja halvasti ohjatud rändega kaasneb linnaruumi süvenev kultuuriline ja majanduslik segregatsioon.
- Uued IKT lahendused võivad toimida kui vahendid, millega tagatakse linnades kõrge elukvaliteet ja tootlikkuse kasv, ilma et sellega kaasneks ülemäärane ressursikasutus ja elukeskkonna reostus. Samas võivad odavamad ja kiiremad transpordilahendused, sh juhita autod ja jagamistransport soodustada valglinnastumist, muutes igapäevase pendelrände mugavamaks. Isesõitvate autode lai kasutus nõuab omakorda tänavaruumi olulist ümberdisainimist (intervjuu Andres Sevtsukiga).
- Rahvastikuprotsessid ja muutused inimeste sotsiaalsuses – vananemine, üksildus ja sellega seotud majapidamiste suuruse jätkuv kahanemine – muudavad eluruumide tüüpilisi vajadusi, aga samuti kontorite ja kaubanduskeskuste sotsiaalset rolli suhtluskeskkonnana.
- Linnastumisest (sh valglinnastumisest) tulenevad ohud ja surve looduskeskkonnale on Eestis võrdluses globaalse kontekstiga minimaalsed. Kliimamuutus ja sellega kaasnev meretaseme tõus võib mõjutada linnade rannaalade ehituslikke lahendusi, mida tuleb pikaajaliste planeeringutega ette näha. EL-i linna-, elamumajanduse ja energiapoliitika seab energiatõhususe jt nõudeid hoonetele ja taristule.

3.1.3 Eesmärk 3: Sidus ühiskond

Sotsiaalset sidusust saab määratleda kui ühiskonna omadust, mis väljendub selle liikmete omavahelistes suhetes ja nende suhete omavahelises seotuses (jagatud väärtused ja tõlgendused, ühine identiteet, kogukonnakuuluvuse tunne ja usaldus). Sotsiaalne sidusus on EL-i poliitika keskseid mõisteid ning

ühiskonnapoliitika olulisemaid eesmärgi. Euroopa Nõukogu defineerib sotsiaalset sidusust kui “ühiskonna võimekust tagada oma kõigi liikmete heaolu, vähendada erinevusi ja vältida polariseerumist”; sidus ühiskond koosneb üksteist toetavatest vabadest inimestest, kes saavutavad oma ühiseid eesmärgi demokraatlikult” (Council of Europe, 2004). Sotsiaalsete erinevuste ja polariseerumise vältimise all mõistetakse kõigi inimeste eelarvamuste vaba ja võrdset kohtlemist, sõltumata nende soost, vanusest, rassilisest või etnilisest kuuluvusest, perekonnaseisust, elukohast jne.

OECD (2012) käsitleb sotsiaalset sidusust kolmes erinevas, kuid võrdselt olulises võtmes: **sotsiaalne kaasatus, sotsiaalne kapital ja sotsiaalne mobiilsus**. Sotsiaalne kaasatus tähendab kõikide inimeste võimalust osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus, sealhulgas töötada ja olla majanduslikult aktiivne. Sotsiaalne kapital tähendab kõige üldisemalt inimsuhete kvaliteeti. See hõlmab nii ühiskonnas kui ka erinevates sotsiaalsetes gruppides kehtivaid norme ja reegleid ning institutsioone ja mitteformaalseid võrgustikke, mis võimaldavad kollektiivset tegutsemist. Sotsiaalset kapitali võib käsitleda kui investeringut sotsiaalsetesse suhetesse ja võrgustikkesse, millest hiljem loodetakse saada konkreetset (majanduslikku) kasu (Lin, et al., 2001). Sotsiaalne mobiilsus tähendab indiviidide ja sotsiaalsete gruppide horisontaalset või vertikaalset liikuvust erinevate ühiskondlike struktuuride ja tasandite vahel. Mobiilsus sõltub nii indiviidist – tema soost, vanusest, rahvusest ja sotsiaalsest päritolust (nn omistatud tegurid), samuti ka tema ‘saavutustest’ (teadmised, oskused, aktiivsus jne) – kui ka ühiskonnast (nt ühiskonna avatus või suletus) (Saar, 2010). Mida avatum, sallivam, võrdseid võimalusi ja sotsiaalset osalust väärtustav on ühiskond, seda suuremad on võimalused individuaalseks aktiivseks võimetekohaseks eneseteostuseks.

Eesti säästva arengu strateegia (SE21) defineerib sidusat ühiskonda kui olukorda, kus kõik ühiskonnaliikmed osalevad jõukohasel viisil hüvede loomisel ning saavad loodust/toodetust ka õiglasel moel osa. Sidus tähendab mitteeristamist, stigmatiseerimise ja sildistamise vältimist. See on olukord, kus “puue”, “eakas”, “pagulane” või “vaene” ei sisalda endas tõrjuvat ja marginaliseerivat silti (fookusgrupi arutelu 16.09). Praktikast tähendab see kokkulepitud tegutsemist eelkõige neis sotsiaalelu valdkondades, kus on kujunenud oht pikaajaliste vastasseisude/tõrjutuse kujunemiseks – põlvkonniti edasikanduv vaesus, suletud muulasenklaavid, hariduslik tõrjutus, perifeersete elupiirkondade mahajäämus jms. Sotsiaalse sidususe saavutamine tähendab nii sotsiaalset kui ka regionaalset tasakaalustatust, ülemäära suurte Eesti-siseste erinevuste ületamist, ühiskonnaliikmete sotsiaalset kaasatust ning tugevat kodanikuühiskonda. Eeltoodud sotsiaalse sidususe kontseptsioone kõrvutades näeme, et sidusa ühiskonna keskseks tuumaks on erisuste vältimine ning ühiskonnaliikmete aktiivne ja võrdväärne osalus sotsiaalsete hüvede loomisel ja kasutamisel. Siinses analüüsis käsitletakse sotsiaalset sidusust viies olulises komponendis: tööturg, sotsiaalne kaitse ja kaasatus, regionaalne arengu tasakaalustatus, hea valitsemine ning kodanikuühiskonna toimimine. SE21 uuendamise oluliseks kontseptuaalseks küsimuseks on, kas ja kuidas käsitleda hea valitsemise komponenti sotsiaalse sidususe eesmärgivaldkonna osana ning milline on selle ühisosa kodanikuühiskonna komponendiga. Samuti võib osutada asjakohaseks tööturu ja tööhõive teema käsitlemine jagatuna – heaolu kasvu (nt. töötasu, või hõive struktuuri osas) ning ühiskonna sidususe (nt. töötus, tööhõive osalemine) eesmärgivaldkondade vahel. Sotsiaalse sidususe valdkonna eesmärk on ühiskonna terviklikkus ja kestlikkus, mille peamised võtmeteemad on ühised väärtused, solidaarsus ja võrdsed võimalused. See on vastukaaluks heaolule, mis on pigem individuaalne, selgelt nõ kollektiivne kontseptsioon ja dimensioon (fookusgrupi arutelu, 16.09.)

Globaalsed trendid ja nende regionaalsed erisused

Tööturu valdkonnas on aastani 2030 peamiseks **arengusuundadeks tööturu jätkuv globaliseerumine ja tehnologiseerumine**. Migratsioon arenguriikidest arenenud majandusega piirkondadesse aitab leevendada rahvastiku vananemisest tingitud tööjõupuudust. Tööjõupuudust leevendab ka tehnoloogiline areng. Mõlemad suundumused – avatud tööturg ja tehnoloogiapõhisus – diferentseerivad töö leidmise võimalusi. Tehnoloogiapõhisuse kasvades väheneb nõudlus madalamat kvalifikatsiooni eeldavate töökohtade järele (eriti tootmisektoris) ning suureneb teaduspõhiste töökohtade arv. Kuna on üldteada, et migranttööjõul on keerulisem erineva keelelis-kultuurilise tausta, hariduse ja tööalase ettevalmistuse jm tõttu töökohti leida, võib eeldada, et mujalt pärit töötajad kandideerivad pigem madalamatele ametipositsioonidele. Prognoositavalt kasvab ka **hõivelõhe vanema ja noorema põlvkonna vahel ja lõppkokkuvõttes nn võitjate ja kaotajate vahel**. Selgelt kujuneb välja kahesambaline tööturg (eraldi madalamatele ja kõrgematele positsioonidele) (NIC, 2012). Suurenedes võib sissetulekute ebavõrdsus ning kasvada vaesusrisk madalama positsiooniga hõivatute seas.

Globaalse heaolukasvu tingimustes **suurenevad võimalused sotsiaalse kaitse korraldamiseks**, eelkõige arenevates piirkondades Lõuna-Aasias ja Aafrikas, kus samaaegselt kahaneb abivajavate absoluutses vaesuses elavate inimeste arv (NIC 2012). **Arenenud riikide heaolusüsteemid sattuvad senisest veel tugevama rahvastiku vananemisest tuleneva finantsurve alla** (ESPAS, 2015). Heaolusüsteemi rahastava tööealise elanikkonna kahanemine ning sotsiaalset kaitset vajava vanemaelise elanikkonna kasv sunnib lähiajal otsima uusi lahendusi sotsiaalse kaitse finantsuutlikkuse säilitamiseks (intervjuu Andres Võrguga, 20.06.2016). **Prognoositav materiaalse ebavõrdsuse kasv paljudes maailma regioonides suurendab vajadust ressursside ümberjagamiseks erinevate elanikkonna rühmade vahel**. Intensiivistuv globaalse ulatusega ränne suurendab sisserändajatele mõeldud sotsiaalse kaitse meetmete olulisust, samaaegselt suurendades vajadust piirideülese sotsiaalpoliitika järele. Teiselt poolt võib sisseränne eduka integratsioonipoliitika tingimustes suurendada sotsiaalsesse kaitsesse panustavate tööga hõivatute hulka.

Sotsiaalse kaitse arengusuundumuseks on **individuaalne panustamine sotsiaalse kaitsesse** (III pensionisammas, vabatahtlik tervisekindlustus), eraalgatus jms. Liigne universaalsus pole ressursside vähesuse ja demograafilise struktuuri tõttu kestlik (fookusgrupi arutelust, 16.09). Lähituleviku arengusuunaks Euroopa Liidu sotsiaalpoliitikas võib kujuneda loobumine (vähemalt osaliselt) senisest kogumis- ja tööjõumaksude-põhisest sotsiaalkaitse rahastamisest solidaarsusel põhineva universaalse ning isiku- ja tarbimismaksudest finantseeritava rahastamismehhanismiga. Globaalse rände kontekstis on üsna tõenäoline ka nn paiksusnõuete (kodakondsus, kindla perioodi elamisnõue jms) kaotamine (Carmel et al., 2011). Universaalse sotsiaalse kaitse mehhanismide kõrval suureneb kindlasti ka vabatahtlikkusel ja kaasamisel põhineva sotsiaalse turvalisuse osakaal (intervjuu Andres Võrguga).

Globaalsel tasandil **jätkub hoogne linnastumine** koos sellest tulenevate sotsiaalmajanduslike võimaluste ja probleemidega. Linnade laiem majanduslike võimaluste ring toetab esmajoones riigisisest rännet, mille tulemuseks on linnastumise kasv (GMR, 2013). **Linnaliste (mega)keskuste tähtsus maailmamajanduse arengu mootoritena suureneb veelgi, kuid elanike arvu mõttes toimub suurim kasv linnaliste keskuste hierarhia mõttes teisestes või kolmandates linnades** (intervjuu Andres Sevtsukiga). Uued megakeskused arenevad välja pigem Aasias ja Aafrikas (ESPAS, 2015; NIC, 2012). Kui käesoleval ajal elab linnades ÜRO hinnangul 54%, siis 2050. aastaks prognoositakse linnarahvastiku osakaalu kasvu 66%-ni (Ernst & Young, 2015). **Suureneb ebavõrdsus linna- ja maaelanike elukvaliteedis**. Samas ei eeldata jõukuse kasvutempo olulisi erinevusi suurlinnade ja väikelinnade vahel (NIC, 2012). Kuigi "väikelinnade" (alla 300 tuhat elanikku)

osakaal kahaneb, elab sellist tüüpi linnades jätkuvalt kõige suurem osa Maa elanikkonnast (43% vs 2050.a. prognoos 38%; UN, 2014).

Võrdluses Aasia ja Aafrikaga Euroopa suurlinnade tähtsus globaalse majandusarengu keskustena väheneb. **Linnastumine Euroopas jätkub, kuid kasv aeglustub.** Paralleelselt linnastumisega toimub reas arenenud riikides ka tagasiränne maale ning võib eeldada selle trendi laienemist tulevikus (intervjuu Garri Raagmaaga). Euroopa megakeskuste ja suurlinnade piiriülene mõju survestab väiksemate riikide linnasid eelkõige talentide ning investeeringute endale meelitamisega, mis nõrgendab nende ressursibaasi arenguks. **Läänemere regioonis (Põhjamaad, Balti riigid, Venemaa) jätkub kõigis riikides riigisisene majanduse ja rahvastiku koondumine pealinnaregioonidesse**, seda nii riikide perifeersete regioonide kui ka välisrände ja -investeeringute kontsentreerumise arvelt.

Võimu olemus muutub – see paikneb mitmetahulistes ja amorfsetes võrgustikes, mis koosneb riiklikest ja mitteriiklikest osalistest (ESPAS, 2015). Valitsemine mitmekesistub – suureneb valitsemises osalejate arv, mitteriiklike osaliste ning regioonide ja linnade roll valitsemises, sh maksustamises. Muutub ka valitsemise ja juhtimise laad – see sõltub positsioonist võrgustikes ja nõuab tulemuste saavutamiseks senisest enam diplomaatilisi oskusi, proaktiivsust ja kogukonna kaasamise oskusi (intervjuu Garri Raagmaaga). Kasvab mitteriiklike agentide tähtsus teemade tõstatajatena, avaliku arvamuse mobiliseerija ning protsesside suunajana. Jõukuse kasvu ja keskklassi osakaalu kasvuga kaasneb kodanike võimestumine. Seda toetab ka IT kompetentside ja võimekuse tõus. Koos elanikkonna vananemise ja sissetulekute kasvuga tugevneb suundumus demokraatliku valitsemise normide ja poliitilise liberalismi suunas. Hea valitsemise printsiipide tähtsus säilib, suureneb ja laieneb (NIC, 2012).

Kasvab nõudlus tõhusate globaalsete valitsemisstruktuuride järele, mille tõenäolisteks eestvedajateks on jätkuvalt USA ja EL. Hiina ja teiste uute jõudude panus ja mõju globaalses valitsemises kasvab – kujuneb multipolaarse võrgustunud valitsemisega maailm (NIC, 2012). Hetkeolukorrast lähtudes võib eeldada **EL/NATO ja Venemaa poliitiliste huvide, valitsemiskultuuri ja väärtuste erinevuste püsimist ning isegi kasvavat lahknemist.** Arenguriikides prognoositakse vastuolusid majandusarengu ja valitsemise autokraatlikkuse vahel. Autokraatliku ja demokraatliku valitsemise elementide segunemine suurendab paljude Aasia ja Aafrika riikide ebastabiilsust.

EL-i mitme-tasandilise valitsemise harta põhimõtete järk-järgulisel elluviimisel võib eeldada uute valitsemismudelite välja kujunemist Euroopas, mis põhineb vertikaalsel ja horisontaalsel koostööl. Selle eelduseks on tugev ja arengueesmärkide mõttes ühisosa omava kodanikkonna olemasolu. Tõstatub mitteriiklike valitsemispartnerite legitimatsiooni küsimus. Väga oluliseks muutub traditsiooniliste võimuinstiitutsioonide koostöö kolmanda sektori ühendustega, mis eeldab vastastikust õppimist ja kohanemist (intervjuu Maris Jõgevaga).

Kodanikuühiskonna globaalne areng seostub eelkõige võimumonopolide nõrgestumise trendiga. 'Riigivaba' (*non-state*) maailm (NIC 2012) annab kodanikuühendustele senisest suurema võimaluse mõjutada poliitilisi otsuseid. Kodanikuühiskonna tugevnemisele aitavad kaasa ka indiviidide võimestumine ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate täiustumisega kaasnevad suuremad suhtlusvõimalused (ESPAS 2015). Tugevnevad nii poliitilised vabaühendused, heategevusorganisatsioonid, keskkonnaliikumised jne. Ka kodanikuühendustes toimub globaliseerumine ja piiriülene koostöö, tugevnevad rahvusvahelised organisatsioonid ja võrgukogukonnad. **Kodanikuühiskonna mõjuvõimu tugevnemise kõrval on tendentsina märgata ka nn kodanikuruumi vähenemist:** valitsusorganisatsioonid

on hakanud piirama ja kontrollima vabaühenduste tegevust, seda nii rahastusotsuste kui ka õiguslike meetmetega. Paljudel juhtudel on see argumenteeritud julgeolekukaalutlustega (intervjuu Maris Jõgevaga).

Eesti ühiskonna sidusus rahvusvahelises võrdluses

Eestit tööturгу iseloomustab **ühtlaselt kõrge hõivatus ja haritud tööjõud. Toimunud on teadmumamahuka teenindusmajanduse osatähtsuse oluline kasv tööhõives** (Ukraini ja Varblane, 2015). Tööjõust moodustab kolmanda taseme haridusega isikute osakaal 40%, mis on enam kui OECD riikides (31,1%) ning väga kõrgelt arenenud riikide rühmas (32,5%).(UN HDR, 2015). Sellest hoolimata on **Eesti rahvusvahelises kontekstis endiselt pigem odava tööjõu riik**. EL tööturu avanemine Eestile tõi endaga kaasa **tööjõu intensiivistunud väljarände, seda eelkõige Soome** (vt Anniste, et al., 2012; Alsos et al., 2013). Viimastel aastatel on ajude väljavool pidurdumas, kuid tööjõu sissevool muuhulgas administratiivsete piirangute tõttu jätkuvalt takistatud. Vähene elukestev õpe takistab teadmumamajanduse laienemist. **Jätkuvalt on madalam teatud elanikkonna rühmade (mitte-eestlased, eakad, noored) tööhõive ning kõrgem töötuse määr**. 2015. aastal ületas töötus vene rahvusest tööjõus (8,5%) kolme protsendipunkti võrra töötust eesti rahvusest töötajaskonnas (5,4%). Sarnane suhe on Eestile olnud iseloomulik vähemalt alates 2000. aastast. Töötuse taseme rahvuslikud eripärad korreleeruvad ka eesti keele oskamisega, mis on paljudel erialadel oluline konkurentsitegur tööturul.

Vaatamata SE21 arengustrateegias püstitatud eesmärgile ei ole sissetulekute ebavõrdsus (Toots jt, 2015) ega ka sotsiaalse tõrjutuse määr Eestis kahanenud (Kasearu ja Trumm, 2015) ning on püsivalt Euroopa Liidu keskmisest tasemest kõrgem. Pikaajalises trendis on absoluutses vaesuses elavate inimeste osakaal Eestis siiski märkimisväärselt vähenenud. Vaesuse või sotsiaalse tõrjutuse riskis elas Eestis 2014. aastal 26% elanikkonnast, mis on EL-i keskmisest 2 protsendipunkti võrra enam, kuid siiski vähem kui enamikus Kesk- ja Ida-Euroopa riikides. Üldisema heaolu tõusu ja vaesuse vähenemise taustal on sotsiaal-majanduslik ebavõrdsus lühiajaliselt pigem kasvanud.

Eesti senist sotsiaalse kaitse poliitikat iseloomustavad tagasihoidlikud sotsiaalkulutused, suur isikuvastutus, tööjõumaksude suur osatähtsus sotsiaalse kaitse rahastamises, suhteliselt tagasihoidlike ressursside vertikaalne ümberjaotamine (Trumm ja Ainsaar, 2009), mis on iseloomulikud neoliberaalse heaoluriigi tunnused (Trumm, 2011). Neoliberaalse sotsiaalpoliitika kõrval rakendatakse järjest enam ka investeeriva sotsiaalpoliitika põhimõtteid, mille häid näiteid leiab näiteks tööhõivepoliitikast (Lauri ja Toots, 2015).

Eesti sotsiaal-majanduslikku arengut iseloomustab **koondumine pealinnaregiooni ning väikelinnade ja maaliste asulate tähtsuse vähenemine**. Mitmed keskmise suurusega linnad (nt. Tartu, Pärnu, Haapsalu, Kuressaare) on koos tagamaaga siiski suutnud hoida elanike arvu viimasel kümnendil tasakaalus. Regionaalselt on jätkuvalt **probleemseimad Ida-Virumaa ning Kagu-Eesti piirkond – seda nii majandusarengu, elanike heaolu kui väljarände mõttes**. Üldised regionaalse arengu trendid – linnastumine ja pealinnaregiooni tähtsuse suurenemine – on Eestis sarnased lähiriikidega. Majanduse ja rahvastiku kontsentreeritus pealinnaregiooni (vastavalt 62% ja 44% Harjumaal) on Eestis tulenevalt riigi väiksusest ja asustussüsteemi kujunemise eripäradest Euroopa riikide võrdluses üks suuremaid. Riigisisese suured erisused regioonide SKT suhtelise taseme osas, kus pealinnaregiooni SKT elaniku kohta (Harjumaal 143% riigi keskmisest) ületab madalaima tasemega regiooni (Põlva maakonnas 44%) üle 3 korra, ei ole Euroopa riikidega võrdluses midagi erakordset.

Eesti valitsemiskorraldust iseloomustab harukondliku juhtimise järk-järguline tugevnemine ning poliitikate nõrk koordineeritus riiklikul (Sarapuu ja Uudelepp, 2015; Taro, 2015) ja regionaalsel tasandil (Sepp ja Noorkõiv, 2010). Poliitikaotsuste tegemine on üldtendentsis territoriaalselt tsentraliseerunud, kohaliku omavalitsuse tähtsus riigivalitsemises vähenenud. Võrdluses suuremate Euroopa riikidega iseloomustab Eestit nõrk regionaalse valitsemise tasand ning võrdluses Põhjamaadega kohaliku omavalitsuse väiksem osakaal valitsussektoris. OECD soovitude elluviimiseks ja riigireformi ettevalmistamise kontekstis on probleemi tunnistanud ning astunud esimesi samme "ühtse valitsemise" (vrd OECD, 2011) mudeli juurutamiseks. Haldus- ja riigireformi eesmärgiks on nii kohaliku kui regionaalse tasandi institutsionaalse võimekuse kasv, aga ka riigivalitsemise tõhususe kasv rahvastiku vananemise ja vähenemise taustal.

Eesti valitsemise kvaliteet edestab rahvusvahelises võrdluses Eesti majandusarengu taset. Näiteks on Eesti globaalse säästva konkurentsivõime indeksi tulemuste (SolAbility, 2015) põhjal maailmas 17. kohal ning valitsemise alaindeksi alusel 6. kohal. *The Economist* demokraatia indeksi alusel on Eesti maailma riikidest 2015. aastal 29. kohal (indeksi väärtus 7,85; 2006. aastal 7,76) Botswana ja Tšiili vahel ning kuulub kõrvalekalletega demokraatiaga (*flawed democracy*) riikide rühma. Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest edestab Eestit üksnes Tšehhia. Eesti suhteliseks tugevuseks on valimistega (9,58) ning kodanikuvabadustega (8,82) seonduv, nõrkuseks aga poliitiline osalus (6,11) ja poliitiline kultuur (6,88). Valitsuse toimimise seisukohalt (7,86) edestab Eesti ka mitmeid täisdemokraatlikke riike – USA (7,5), Hispaania (7,14), Suurbritannia (7,14), Lirimaa (7,5). (EIU, 2016). **Maailmapanga 6 kompleksse valitsemise indikaatori väärtuste alusel on valitsemise suhteline tase Eestis perioodil 1996–2014 oluliselt ja laiapõhjaliselt paranenud** (WB, 2014).

Kuigi kodanikuühenduste arv Eestis jätkuvalt kasvab, väheneb kasvukiirus oluliselt. Pigem kasvab ühendusteväline vabatahtlik kodanikuliikumine. Tõenäoliselt ei kasva ka ühenduste liikmete arv; samal ajal võib eeldada, et **huvirühmade sisuline mõjukus tõuseb** (intervjuu Maris Jõgevaga). Viimane Eesti Inimarengu Aruanne (2015) toob välja, et tänases Eestis on poliitikavõrgustiku kommunikatsioon ebapiisav ning **järjest iseloomulik on huvirühmade koondumine ärihuvide ümber**. Esineb vastuolu laiapõhjalise kodanikuühiskonna ning ametkondliku *top-down* riigivalitsemise vahel. Kuigi kodanikuühenduste roll ja mõjukus ühiskonnas kasvab, sisaldub kitsastel grupihuvidel põhinev kodanikualgatus tõsist fragmenteerumiseriski, ametliku võimu suutmatus kaasata otsustusprotsessidesse teisi võimutasandeid ja -vorme vähendab riigivalitsemise efektiivsust.

Eesti kodanikuühiskonna probleemiks on liigne professionaliseerumine. Liiga suur osa kolmanda sektori rahastusest tuleb riigilt ja riiklikelt fondidelt. Kehtestatud (rahastamis)mehhanismid eeldavad professionaalse juhatuse olemasolu, kes on suutelised taotlema projekte, koostama tegevusaruandeid jms. Eeldatakse formaalset kaasamist – juhatus initsieerib tegevuse ja värbab tegijaid. See on vastuolus kodanikualgatusel algse ideedega (sidusa ühiskonna fookusgrupi arutelust).

Rahvusvahelises võrdluses on Eesti kodanikuühiskonna areng olnud siiski märkimisväärne. OECD parema elu indeksi kodanikuühiskonna kaasatuse alaindeksi väärtuse (5,8) alusel asetub Eesti riikide võrdluses 14. kohale. Seejuures on huvipoolte regulatsioonide väljatöötamisesse kaasatuse kompleksindikaatori väärtus 2,8 Eestil kõrgem kui OECD riikides keskmiselt (2,4) ning Eesti asetub 7. kohale. Valimisaktiivsus (64%) jääb Eestis OECD keskmisele tasemele (68%) alla (OECD BLI, 2016). **Kesk- ja Ida-Euroopa riikide kodanikuühiskonna jätkusuutlikkuse indeksi alusel on Eesti regiooni juhtriik.** Indeksi väärtuste alusel on enim arenguruumi Eesti kodanikuühiskonnas organisatoorse võimekuse, finantsilise elujõu ja teenuste pakkumise mahu, kvaliteedi ja mitmekesisuse osas (USAID, 2015).

Trendide mõjud Eesti säästvate arengule

Globaalsete tööturutrendide mõju Eesti säästvate arengule pole kindlasti üheselt selge. **Globaalne tööturg toetab nii sisse- kui väljarannet.** Prognoositavate tööturutrendide realiseerumine sõltub paljudest teguritest: tegelikust rändeintensiivsusest, uute tehnoloogiliste lahenduste rakendamise määrast, üldisest majanduskliimast, poliitilistest arengutest jm. Näiteks võib erinev majandusareng suurendada või vähendada palgatasemetes erinevust Euroopa erinevates piirkondades, millest omakorda sõltub nii tööhõive määr kui ka välisrände suund ja intensiivsus Eesti ja teiste piirkondade vahel. **Globaalselt avatud tööturu tingimustes võib arengut pärssivaks teguriks kujuneda Eesti senini tõrjuv hoiak tööjõu sisse- ja väljarände suhtes.** Ühepoolset avatud tööturg (poliitiliselt/kultuuriliselt) vähendab Eesti haakumist globaalsete trendidega ning võib suurendada isoleerumisrisiki.

Tehnoloogiliste vahendite rakendamise ning teadmuspõhise majanduse arendamise kontekstis on Eesti senine positsioon tööturu arengute kontekstis soodne (Eurostat, 2016) ning võib eeldada, et suudetakse üldisi arengusuundumisi positiivselt ära kasutada. **Tehnoloogial põhinev majandus toetab Eesti arenguvalikuid, kuid samaaegselt süvendab võitjate-kaotajate vastasseisu riski.** Eesti senised trendid ja sisemised arengud ei ole ebavõrdsust tööturul suutnud vähendada. Demograafiline tööturusurve püsib.

Heaolusüsteemi globaliseerumine ja „piirideülene“ sotsiaalne kaitse (sh EL kontekstis) võib tuua lisaressursse regiooni teistest riikidest. Võimalik kindlustuspõhiste meetmete asendumine universaalsete toetuste ja teenustega **parandab ühelt poolt kindlustamata isikute sotsiaalset kaitset ja vähendab ebavõrdsust, teiselt poolt aga suurendab sotsiaalse kaitse ressursivajadust.** Sisseränne kolmandatest riikidest võib parandada demograafilist tasakaalu. **Rahvastiku jätkuv vananemine sunnib järk-järgult tõstma pensioniiga, mis leevendab tööjõu puudust,** samal ajal tekitades vajadust otsida uusi võimalusi vanemaealiste rakendamiseks majandustegevuses.

Regionaalse arengu ebavõrdsus Eestis ning muutuste suhteline kiirus häirib sotsiaalset ja majanduslikku tasakaalu riigis tervikuna ning eeskätt elukeskkonna kvaliteeti konkreetsetes kasvavates ja kahanevates regioonides. Palju eelnevalt konkreetsetes asukohtades loodud materiaalsest ja sotsiaalsest kapitalist on osutunud ülearuseks, samas kui kasvupiirkondades on suur investeringute nõudlus. Ühiskonna vaatepunktist on tegemist ressurside, sh nii inim- kui loodusressurside, raiskamisega. **Majandusarengu üksikutesse keskustesse koondumise ja linnastumise negatiivne mõju on kaasnev surve olemasolevale asustussüsteemile** – keskustest kaugemal paiknevatele väikelinnadele ja maa-asulatele – mis vajavad kohanevaid ja kompenseerivaid poliitikaid.

Linnaliste keskuste väiksus ja perifeerne asend globaalses ja regionaalses asustussüsteemis sunnib otsima uuenduslikke lahendusi regionaalses arengus. Eesti väikelinnade ja maapiirkondade areng sõltub lõimitusest riigisisestesse ning piiriülestesse territoriaalsetesse ja virtuaalsetesse võrgustikesse. Arvestades Eesti elanikkonna väiksust ja hõredat asustust on linnastumine ning sotsiaal-majandusliku arengu territoriaalne kontsentratsioon globaalsete ja regionaalsete trendide kontekstis pikemas perspektiivis pigem majandusarengu eeldusi loov ja toetav – läbi mastaabiefekti saavutatakse kulude kokkuhoidu, tugevdatakse suuremate linnaliste keskuste konkurentsivõimet lähiregionis. Tihedamat asustust iseloomustab üldprintsibiina ka väiksem keskkonnakoormus (nt transpordist).

Globaalses valitsemises osalemisel sõltub Eesti suurel määral Euroopa Liidust – selle tugevusest ja paindlikkusest. Mitmekihilise valitsemise paradigma juurdumine pigem soosib Eesti kui territoriaalselt perifeerse riigi võimet protsesse mõjutada (vt ka Jauhiainen, 2014). Riigivalitsemise rolli ühiskonnas

mõjutab kohaliku ja regionaalse tasandi võimekus ning **valmisolek viia ellu mitmetasandilise valitsemise põhimõtteid**, sh ühisotsustuse mehhanisme, sotsiaalpartnerite kaasatust valitsemisesse.

Eesti ühiskonna sidusust mõjutavad mängu muutjad

Ühiskonna sotsiaalse sidususe arengusuundumuste prognoosimine järgmiseks viieteistkümneks aastaks on keeruline ettevõtmine, kus ei ole kindlasti üheselt võetavaid lahendusi, seda kahel peamisel põhjusel. Esiteks on **sotsiaalne sidusus ise äärmiselt kompleksne ja mitmetahuline kontseptsioon**, kus keerukatesse mittelineaarsetesse seostesse on ühendatud inimeste hoiakud ja usaldus, sotsiaalne aktiivsus, sotsiaalsed suhted, sotsiaalne mobiilsus, heaolu ja toimetulek ning kõike seda indiviidi-, grüpi- ja ühiskonnatasandi omavahelistes koos- ja vastasmõjudes. Teiseks on erinevates arenguraportites (NIC, 2012; ESPAS, 2015; Roland Berger, 2011; KPMG, 2014) välja toodud **prognoositavad trendid omavahel tihedalt seotud ning nende realiseerumise tõenäosus sõltub paljudest erinevatest teguritest**. Kahtlemata kujundab globaalseid trende globaliseerumine ise – ülemaailmne majandusruum ja tööturg, piirideüleised sotsiaalse kaitse mehhanismid, kaasaegsetel tehnoloogiatel põhinev ülemaailmne sotsiaalne suhtlus jms. Välja saab tuua rida mängu muutjaid, millest edasised arengud võivad sõltuda:

- Tööturu edasisi arenguid mõjutab oluliselt uute tehnoloogiate olemus – mil määral tehnoloogiad arenevad ning mil määral jõuavad need majandusse ja tööturule (NIC, 2012).
- Majanduskeskkonna halvenemine/kasvutempo aeglustumine ning uued valitsemismudelid takistavad sotsiaalsesse kaitse investeerimist vajalikul määral. Vajadused kasvavad seoses rahvastiku vananemisega, rändega jms.
- Regionaalse arengu suundumused sõltuvad IKT arenguga seotud liikuvuse/kättesaadavuse teisenemisest – virtuaalse kättesaadavuse rolli kasv võrdluses füüsilise kättesaadavusega, mis parandab maapiirkondade konkurentsivõimet elu- ja ettevõtluskeskkonnana. Uue põlvkonna IKT lahendused, mille tulemusel IKT taristu rajamise ühikukulud vähenevad oluliselt ning osutub võimalikuks maapiirkondade mahajäämuse vähendamine ja/või kaotamine.
- Radikaalsed muutused EL-i maaelu ja regionaalpoliitikas (nt seoses „doonorriikide“ lahkumisega EL-st või toetuse mahtude olulise kärpimisega), mis suuremal või vähemal määral tasakaalustavad linna ja maa elukvaliteedi erinevusi.
- Eesti haldus- ja riigireformi õnnestumine kohapõhise regionaalpoliitika elluviimise eelduste kujundajana ning sisemised positiivsed muutused regioonides – innovatiivsus, kultuuriline avatus ja sotsiaalne võimekus – mis võimaldavad kasutada võrgustikulise valitsemise ja majanduskorralduse võimalusi.
- EL-Venemaa suhete arengud, mis kõige otsesemalt mõjutavad nimelt Eesti idapiiri regioonide arenguvõimalusi. Sanktsioonide režiimilt koostööle naasmine pakub parimaid arenguvõimalusi just probleemseima sotsiaal-majandusliku arenguga piirkondadele Eestis – Ida-Virumaale ja Kagu-Eestile.
- Kliimamuutuse eeldatav mõju Eesti regionaalarengule on kahetine. See võib ühelt poolt kaasa tuua toiduainete nõudluse kasvu ning läbi põllumajandustoodangu suhtelise väärtuse kasvu koos sellega ka positiivsed mõjud maapiirkondade arengule. Teiselt poolt võib kliimamuutus võimestada poliitilisi ja majanduslikke kriisitegureid arenguriikides, millega kaasnev kontrollimatu põgenikeränne jõukamatesse riikidesse, järjest enam ka Eestisse, võib nõrgestada riikide sotsiaal-majandusliku arengu vedurite – pealinnaregioonide ja muude kasvukeskuste – arenguvõimet.
- Suurandmete ajastu toob uued ohud ja võimalused valitsustele (NIC, 2012). Valitsustel tekivad senisest paremad võimalused seirata kodanikke, samas on kodanikel ka lihtsam organiseeruda

valitsuse vastustamisel. Globaalsed IT-ettevõtted omavad juba praegu rohkem andmeid kodanike kohta kui (väiksemate riikide) valitsused, samuti on väga suur nende võime mõjutada kodanike tegevust.

- Ebaühtlane linnastumine, kasvava keskklassi rahulolematus võib suurendada survet valitsustele. Globaalsel tasandil on oluline Hiina arengute mõju eeskujuna, sh Eesti idanaabri Venemaa arengutele. Teoreetiliselt on kriitiliseks lävendiks hinnatud jõukuse taset 15 000 dollarit elaniku kohta, mis kiirendab demokratiseerimist ja liberaliseerimist ning millisele tasemele Hiina seniste trendide jätkumisel lähiajal jõuab.
- Euroopa ja selle läbi ka Eesti mõju maailmas mõjutavad väga erineval moel EL-i võimalik territoriaalne laienemine (Ukraina, Serbia, Türgi) või ka edasine kitsenemine peale Brexitit. Ka EL-i institutsionaalne tulevik on ebaselge – võimalik on nii lagunemine kui föderalismi tugevnemine. Oluliseks poliitilise integratsiooni tulevikuteguriks on Euroopa rahaliidu vastupanuvõime. Juhul kui usk eurosse kui rahvusvahelisse valuutasse väheneb, satub ohtu ka EL-i institutsionaalne areng.
- Kodanikuühiskonna arengut mõjutab "*governance gap*" (NIC, 2012). Traditsioonilise (riikliku) võimuga põimuvad teised võimutasandid ja -vormid (omavalitsused, linnad, kodanikuühendused, regioonid jne). Küsimus on selles, mil määral traditsiooniline võim kohaneb uue olukorraga (NIC, 2012).

3.1.4 Eesmärk 4: Ökoloogiline tasakaal

SE21 strateegia kohaselt on ökoloogilise tasakaalu säilitamine Eesti jätkusuutlikkuse keskne tingimus ning esmatähtsaks eelduseks kõikide eesmärkide saavutamisel. See on ka Eesti panus globaalsesse arengusse, järgides põhimõtet, mille kohaselt kõikidel elukeskkonna tasemetel peab valitsema tasakaal nii aineringetes kui energiavoogudes. Samuti rõhutab SE21, et ökoloogiline tasakaalustatus kujundab üldise elukeskkonna ning on selle kaudu inimese heaolu keskne mõjur. Sihipärast looduskeskkonna olukorra arvestamist, tasakaalu ja mitmekesisuse väärtustamist soodustab keskkonnateadlikkus ning eetiline ja teaduslikult põhjendatud looduskeskkonna (elukeskkonna) haldamine on teadmusühiskonna tunnuseks. Süsteemne lähenemine ühiskonna, majanduse ja looduskeskkonna arengule soodustab nii loodus- kui inim- ja kultuurikeskkonna arengu terviklikku mõistmist ja käsitlust. Seega on **ökoloogiline tasakaal osa keskkonnakaitsest ehk laiemast inimese elukeskkonna kaitsest ning edaspidise tegevuse peab suunama laiemalt keskkonnakorraldusele** – st ressursside, looduskeskkonna, majandustegevuse (sh ressursside tarbimise) ja elukeskkonna (inimese) tasakaalustatud, ökosüsteemide taluvuspiire arvestavale haldamisele.

Globaalsed trendid ja nende regionaalsed erisused

Keskkonnavaldkonda suundumusi tervikuna iseloomustavad kiired ja ulatuslikud globaalsed muutused. Inimtegevusest mõjutatuna muutub maapind, kliima ja ökosüsteemid, mis pikaajaliste globaalsete suundumustena on kaasa toonud süveneva loodusvarade nappuse ning loodus- ja elukeskkonna halvenemise, viies keskkonna Maa taluvuspiirideni ja nende ületamiseni. Maa taluvuspiiride kontseptsioonini jõuti 2009. aastal. Need on piirid, mis on turvalises kauguses tasemetest, mille ületamisel ebasoodsad keskkonnamuutused võivad muutuda pöördumatuks, ohustades ökosüsteemide vastupanuvõimet ja inimeste toimetulekut (Rockström et al. 2009; Steffen et al., 2015). Inimmõju taseme piirid on seniste teadmiste põhjal seatud üheksale kõige olulisemale globaalsele protsessile: kliimamuutus, elurikkuse kadu, globaalne lämmastiku- ja fosforikoormus, stratosfääri osoonikihi hävimine, kemikaalide saaste, ookeanide hapestumine, magevee tarbimine, maakasutuse muutus, ja õhusaaste.

Nende probleemide lahendamisest sõltub omakorda globaalne majanduslik ja sotsiaalne areng, ent ilma neile lahenduse leidmiseta on pikaajalised arenguprognosid seotud suure määramatusega.

SE21 strateegias ei ole eraldi välja toodud keskkonnaalast globaalset trendi. Praegust olukorda iseloomustab kasvav nõudlus ressursside (energia, tooraine, elamis- ja harimiskõlblik maa, toit, puhas vesi) järele ja suurenev surve ökosüsteemidele, mida on mõjutanud rahvastiku kasv ja sissetulekute suurenemine – globaalselt kiiresti kasvav keskklass oma muutunud tarbimisharjumuste ja ostuvalikutega tähendab suuremat survet ka keskkonnale. **Surve loodusvaradele suureneb eriti neis kiire rahvastikukasvuga piirkondades, kus majandusareng sõltub suurel määral ja otseselt loodusvaradest:** nii taastuvatest bioloogilistest ressurssidest kui ka taastumatutest maavaradest. Samuti muutub fossiilkütuste, metallide ja mineraalide ammutamine ja kaevandamine üha raskemaks ligipääsu või keskkonnatingimuste tõttu, nt meresügavusest või pooluste lähedalt, mis vajab rohkem energiat, vett jm ressursse, suurendades kaevandamise väliskulusid.

Kasvav surve ökosüsteemidele väljendub nii liigirikkuse vähenemises kui ka ökosüsteemide kvaliteedi halvenemises. Peamiseks surveteguriks on suurenev maakasutus inimtegevuseks: põllumajandus (globaalselt suurim mageveekasutaja), metsandus, taristu rajamine ja bioenergia tootmine, ning kliimamuutus. Praeguste suundumuste jätkudes ei suudeta elurikkuse vähenemist peatada, kuna survetegurid kaaluvad üles bioloogilise mitmekesisuse kaitseks võetud meetmete positiivsed mõjud. „Aastatuhande ökosüsteemi hindamise“ stsenaariumide järgi võib 2050. aastaks elupaikade kadu viia 11–16% liikide vähenemiseni ja kliimamuutus tõsiselt mõjutada 5–20% ökosüsteemidest (MEA, 2005).

Kliimamuutuse teema on võrreldes 2005. aastaga muutunud aktuaalsemaks igal pool, olles üks peamisi lahendusi nõudvatest probleemidest kõikides ülemaailmsetes arenguraportites ja -strateegiates. Kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni jätkuv suurenemine ja sellega kaasnev õhutemperatuuri tõus toob kaasa **kliimamuutuse tagajärgede intensiivistumise**, süvendades muuhulgas ühelt poolt veepuudust kiiresti kasvava rahvastikuga piirkondades ja teiselt poolt üleujutuste ohtu rannikualadel. Samuti mõjutab kliimamuutus inimese heaolu selliste tegurite kaudu nagu toiduga kindlustatus, konfliktid ja julgeolek, kuumalainete ja maastikupõlengutega toimetulek, haigestumus ja suremus, ränne – mis on omakorda looduslikele ökosüsteemidele avalduva kliimamuutuse mõju tagajärg (sh elupaikade kadu, soojemas ja niiskemas kliimas haiguste levik, ookeanide hapestumine, mereveetaseme tõus). Seejuures on praeguste teadmiste juures veel ka palju määramatust ja kliimamuutuse ebaselget mõju.

Kliimamuutuse majanduslik kahju suureneb omakorda seda enam, mida vähem selle ärahoidmiseks tehakse. Sterni aruanne (Stern, 2006) hindab, et kliimamuutuse tõttu võib igal aastal globaalne SKT väheneda 5–20% võrra, kuid kasvuhoonegaaside vähendamise maksumus oleks u 2% globaalsest SKT-st aastas. Kõige tõsisemalt puudutab kliimamuutus, looduskatastroofid ja keskkonnaseisundi halvenemine riike, kus suur osa elanikkonnast on vaene, sõltudes keskkonnatingimuste suhtes haavatavatest elatusallikatest. Kuid **globaalse looduskapitali hävimine tähendaks otsest survet ka Euroopa ökosüsteemidele nende kasutamise intensiivistamise kaudu või keskkonna halvenemisest põhjustatud kliimapõgenike rändesurve suurenemise kaudu Euroopasse, sh Eestisse**. Peamised kliimamuutuse riskid Euroopas on üleujutustest, äärmuslikust kuumast ilmast ja maastikupõlengutest põhjustatud majanduslik kahju ning veetarbimise piirangud, eelkõige põllumajanduses ja tööstuses (IPCC, 2014). Seepärast on kliimamuutusele vastupidavuse suurendamine, mida 2005. aasta strateegias SE21 veel ei käsitletud, võetud eesmärgiks paljudes sektorites Euroopas ja maailmas.

Säästva arengu seisukohalt on oluline ka **arengukoostöö**, mida tuleks samuti SE21 strateegias kajastada. Keskkonnanähtustest puudutab see näiteks tööstuste ümberpaigutamise suundumust arenguriikidesse, mistõttu keskkonnasaastatus on vähenenud arenenud riikides. Näiteks prognoosib UNEP järgmistel kümnenditel lämmastik- ja väeveldioksiidi heite ning troposfääri osoonis sisalduse vähenemist Euroopas ja Põhja-Ameerikas, kuid kasvu mujal piirkondades (UNEP, 2012). Ka muutuvad peamised globaalse keskkonnamõju allikad, kuna praeguste arenevate majanduste (eelkõige Hiina, India) osatähtsus maailmamajanduses kasvab (EEA, 2015).

Linnastumist on 2005. aasta strateegias käsitletud ökoloogilise tasakaalu realiseerumist raskendava ühe võimaliku ohuna maastike aspektist. Uute suundumustena väärib välja toomist linnade rolli suurenemine kliimamuutuse leevendamisel ja mõjudega kohanemisel (looduspõhiste planeerimislahenduste kasutamine); toidutootmisel (linnaaiandus, vertikaalpõllumajandus); bioloogilise mitmekesisuse kaitsel, inimese tervise ja heaolu mõjutamisel jne. Kuigi globaalselt toimuv linnastumine võib energia- ja ressursikasutuse mõttes olla tõhusam kui hajaasustuse ressursikasutus, siis selle võimaluse ära kasutamine ja tervisliku elukeskkonna loomine eeldab oskuslikku linnaplaneerimist. Praegu toimub valdav osa maailma energiakasutusest ja KHG heitest linnades ning õhusaastuse ja müra mõju tervisele maailma kiiresti kasvavates linnades suureneb. Kuid välisõhu kvaliteediga on probleeme endiselt ka Euroopas, sh Eestis. OECD hinnangul võib ülemaailmselt linnades praeguste suundumuste jätkudes tahketest osakekestest ja maapinnalähedasest osoonist põhjustatud enneaegne suremus 2050. aastaks kahekordistuda (OECD, 2012b).

Seega tuleks SE21 strateegia uuendamisel suuremat tähelepanu pöörata **linnakeskkonnale** ja **linnalisele maakasutusele** traditsiooniliste maakasutusviiside (põllu-, karjamaad, mets) kõrval, mis on välja toodud praeguses SE21 strateegias. Näiteks liikuvuses täheldatakse kõrge autostumise tasemega maades nn autokasutuse tipnemist (*peak car*) ja autode kasutamise langust, nooremad põlvkonnad teevad juhiloa järjest hiljem ning kasutavad autosid järjest vähem. See on julgustanud paljusid suurlinnu (New York, Pariis, London jpt linnad) linnaruumi ja maakasutust ümber korraldama ning säästvaid transpordilahendusi eelistama (Sivak, 2013).

Globaalselt võivad maakasutuse muutused toimuda kiiremini kui rahvastiku kasv. Näiteks prognoositakse globaalse linnaelanike arvu peaaegu kahekordistumise juures ajavahemikus 2000–2030 linnalise maa pindala kolmekordistumist (SCBD, 2012), mille peamiseks põhjuseks võib pidada elamispiindade suurenemist. Põllumajandusmaa suurenemist prognoosib FAO 2050. aastaks maailma 70 miljoni ha võrra võrreldes 2005.–2007. aastaga (FAO, 2012). Samal ajal langeb väärtuslikku põllumaad üleharimise või -karjatamise, biokütuste tootmise laiendamise või valglinnastumise tõttu kasutusest välja. Järjest tähtsamana nähakse ka **mereökosüsteemide** rolli inimese heaolus ja majandustegevuses, mida 2005. aasta strateegias veel välja ei toodud. Traditsiooniliste merekasutusalaade kõrval on tekkinud uued huvid (energeetika, vesiviljelus, maavarade kaevandamine, biotehnoloogia jm), mis suurendavad nõudlust mereruumi kasutamise järele kogu maailmas, sh Läänemerele. Läänemere kasutust võib omakorda suurendada kliimamuutus: kui Vahemeri kaotab suvise palavuse tõttu turismisihthohana atraktiivsust ja Lõuna-Euroopast tullaakse suvel enam põhjapoolse puhkama, võib Läänemerest võib saada uus „Vahemeri“. **Globaalselt on mereökosüsteemid** koos **metsade, kuivade ja poolkuivade alade ning märgaladega** inimtegevuse suhtes enim ohustatud ökosüsteemid (EEA, 2015b).

2005. aasta strateegias ei käsitleta veel **loodusvarade tarbimisega seotud ring- ja jagamismajandust**. Kiiremini arenevad jagamismajanduse sektorid on kinnisvara (AirBnB), aiandus, transport (Uber,

jalgrattaringlussüsteemid), ühisrahasustalgatused, ühiskontorid. Ringmajanduse eesmärk on muuta senist lineaarsed tootmis- ja tarbimissüsteemi, s.o materjalide, toodete ja toitainete ringlussevõttu, millega jääkainete teke viiakse miinimumini, toodete asendamist teenustega jms.

Sellega on seotud ka järjest suurenev **IKT panus keskkonnavaldkonna arengusse**, nii tehnoloogilistel, hariduslikel kui ka teaduslikel eesmärkidel. Samas tuleb hakata arvestama kasvava IKT sektori keskkonnamõjuga (suur osa sellest mõjust on Eestist välja eksporditud; keskmisest kõrgemad palgad ja suurem tarbimisvõime, energiakulukad internetiserverid jne).

Kui 2005. aastal prognoositi SE21 strateegias ühe ülemaailmse arengusuunana keskkonnakonventsioonide laienemist ökoloogilise tasakaalu kindlustamiseks, siis uute keskkonnakonventsioonide sõlmimine on 2000. aastatest alates oluliselt aeglustunud võrreldes kõrgperioodiga 1990-ndatel. Seega on nüüdseks keskkonnapoliitikas kätte jõudnud aeg nende konventsioonidega loodud eelduste ellu rakendamiseks.

Eesti ökoloogiline tasakaal rahvusvahelises võrdluses

Eesti globaalne ökoloogiline jalajärg inimese kohta oli 2012. aasta seisuga 6,9 globaalset hektarit, mis ületab neljakordselt maakera bioloogilise suutlikkuse inimese kohta (1,7 globaalset hektarit). Jalajälje suuruselt on Eesti maailmas 10. riik. Enamik jalajäljest jääb metsade raie (41%) ning süsinikuühendite kasutamise (36%) arvele, mida täiendab olulisel määral põllumaade kasutuse jälg (16%) (GFN, 2016; WWF, 2014).

Loodusressursside ammendamise arvele jääb Eestil 1,1% kogurahvatulust (GNI – *gross national income*), mis on enam kui valdavas osas Lääne-Euroopa ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, kuid oluliselt vähem kui näiteks Austraalia, Kanadal, Norral ja Lähis-Ida naftariikidel. Kokkuvõttes ei ületa loodusressursside ammendamise arvele jääv GNI Eestis väga kõrgelt arenenud riikide rühma taset (1,9%; teistes arengutaseme rühmades on see osakaal kõigis üle 5%) (UN HDR, 2015).

Eesti primaarenergiavajadusest katsid 2012. aastal 88,1% fossiilkütused, mis on enam kui maailmas tervikuna (81,2%) ning rohkem kui väga kõrgelt arenenud riikide rühmas (81,8%). Taastuvenergia osakaal Eesti energiavajaduse katmisel (14,6%) on maailma üldisest tasemest (18,6%) madalam (UN HDR, 2015).

Eesti majanduse ressursi- ja energiamahukus on kasvanud koos majanduse kasvuga ja vähenenud majanduskriisi ajal ning **ressursi- ja energiatootlikkus ei ole viimase 10–15 aasta jooksul märgatavalt paranenud** (EEA, 2015b). Kuna suure osa kodumaisest toormekasutusest moodustab põlevkivi, millest enamuse on kasutatud elektrienergia tootmiseks ning energiasektor annab vaid 2–3% SKT-st, siis on Eesti kodumaise ressursi tootlikkus olnud väga madal (ESK, 2010). Võrreldes teiste OECD riikidega luuakse Eesti majanduses lisandväärtust primaarenergia sisemaise kasutuse abil vähe. CO₂-tõhususe ja energiatootlikkuse indikaatorid näitavad, et sisemajanduse kogutoodang ühe CO₂ ja primaarenergia ühiku kohta on Eestis üle kahe korra väiksem kui teistes OECD Euroopa riikides keskmiselt (OECD andmebaas 2016).

Kui kliimamuutuse mõju Eestis võrreldes paljude muude maailma piirkondadega on võrdlemisi väike, siis ühe elaniku kohta on Eesti ise väga suur kliimamuutuse tekitaja. CO₂ emissioon elaniku kohta on Eestil üks maailma kõrgemaid – 14 tonni elaniku kohta. See on üle 3 korra enam kui maailmas tervikuna – 4,6 tonni elaniku kohta ning samuti enam kui väga kõrgelt arenenud riikide rühmas (11,1 tonni). Viimases rühmas edestavad Eestit üksnes USA, Kanada, Austraalia, Luksemburg ning Aasia naftariigid (UN HDR 2015). Ökosüsteemide saastatuse suurenemist Eestis, nagu ka mujal, põhjustavad peamiselt fossiilkütuste

põletamine ja intensiivne põllumajandus (sh ebaefektiivne väetiste kasutamine), mille tagajärjeks on muuhulgas mulla ja veekogude hapestumine, eutrofeerumine ja põllukultuuride saagikuse vähenemine. Näiteks keskkonna hapestumist põhjustava ja peamiselt kütuste põletamisel tekkiva vääveloksiidide heitkogus Eestis elaniku kohta ületab endiselt üle kahe korra OECD riikide keskmist näitajat, kuigi selle heide on Eestis märkimisväärselt vähenenud. Üle OECD riikide keskmise on ka süsinikoksiidi ja lenduvate orgaaniliste ühendite heide elaniku kohta (OECD andmebaas 2016).

Maakasutuses on Eestis viimasel kümnendil toimunud elamumaa ja põllumajandusmaa laienemine ning põllumajandusmaa koondumine suurte majapidamiste valdusesse.⁵ Võrreldes teiste Lääne- ja Põhja-Euroopa riikidega, kus majandustegevus on pikemat aega olnud palju intensiivsem, on Eestis veel suhteliselt palju elurikkust alles, mida nüüd ohustavad küll samad survetegurid, ent mis siiski annab Eestile kõrge looduskaitsepotentsiaali, nt loodusturismi arendamiseks. Üldjoontes on Eesti liigirikamad piirkonnad rannikualad, saared ja Lõuna-Eesti, elurikkuse poolest vaesemad piirkonnad langevad kokku intensiivsemate põllumajanduspiirkondadega (Keskkonnaagentuur, 2014). Suhteliselt intensiivne on Eestis olnud metsaraie, mis on pärast 2000-ndate aastate langust hakanud uuesti kasvama. Metsaraie on põhjustanud metsaelupaikade pindala vähenemist (Terasmaa ja Pajula, 2015) ning CO₂ sidumise vähenemist, kui suured raiemahud on ületanud arvestuslikku looduslikku CO₂ sidumisvõimet (Vaasma, et al., 2015).

Hinnanguliselt elab Eestis 5% elanikkonnast kahjustatud (*degraded*) maal⁶, mis on rohkem kui väga kõrgelt arenenud riikides tervikuna (3,2%). Samas moodustavad metsad Eesti pindalast üle poole (51,8%), mis on oluliselt enam kui keskmiselt selles rühmas (27,5%) ning maailmas (30,9%) (UN HDR, 2015).

Trendide mõjud Eesti säästvale arengule

Madal energia hind ning eeldatav kütuste maailmaturuhinna pidev kõikumine vähendab investeerimisvalmidust uutesse keskkonnahoidlikesse ja energiasäästlikesse tehnoloogiatesse, kuid samas vähendab ka survet mittekonventsionaalsete fossiilkütuste, nagu nt põlevkivi, kasutamise laiendamiseks (WEC, 2015). Eesti puhul võib selle globaalse trendiga kaasneda oht, et **ei suudeta piisavalt arendada ei keskkonnasäästlikumaid põlevkivitehnoloogiaid ega ka uusi taastuenergialahendusi**. Kuigi SE21 strateegias on osutatud põlevkivijärgsele energeetikale ülemineku kava koostamise vajadusele, ei ole seda seni tehtud ning põlevkivienergeetikast väljumise strateegia, sh tarbijate ülemineku uutele tehnoloogiatele, on vaja Eestis kokku leppida. Globaalne nõudluse kasv kriitilise tähtsusega maavarade järele võib kasvatada survet fosforiidi kaevandamiseks Eestis. Samuti võib suurenev ehitustegevus (sh taristu rajamine) suurendada survet siinsete ehitusmaavarade kasutamiseks.

Peamised kliimamuutuse riskid Eestis, millega tuleb arvestada pikaajalise arengu kavandamisel, puudutavad linnu, taristut, põllumajandust, metsandust ja tervishoidu: üleujutuste ja tuule kiiruse kasvust ning merepinna tõusust tingitud kulutused/kahjustused; suvistest kuumaperioodidest põhjustatud rahva (eriti vanurite) tervisehädade sagenemine, temperatuuritõusuga võõrliikide, sh uute taimekahjurite ja

⁵ Statistikaameti andmebaas. Maakasutuse muutumine (1.07.2016).

⁶ Hinnatakse biomassi, mulla, vee ja bioloogilise mitmekesisuse seisundit (UN HDR, 2015).

haigustekitajate, tulek; talvised metsaraiepiirangud jm.⁷ Samuti tuleb Eestil arvestada globaalsetest muutustest tulenevate kliima-, pagulas- ja teiste poliitikate mõjuga ühiskonnale.

Maakasutuse muutus ja liiga intensiivne maakasutus on peamised tegurid, mis ohustavad ka Eesti elurikkust (poollooduslikel ehk pärandkooslustel, põlismetsades, märgaladel, aga ka nt linnarohealadel). Globaalselt kasvav mahetoodangu turg ja Eesti potentsiaal mahepõllumajanduse arendamiseks kasvatab mahetoidu turgu ka Eestis, kuid selle võimaluse ärakasutamiseks peab parandama mahetöötlemise ja turustamise võimalusi.

Tarbimise suurenemist näitab olmejäätmete teke, mis viimastel aastatel on Eestis hakanud kasvama, kuigi olmejäätmeid tekib Eestis inimese kohta seni veel vähem kui OECD riikides keskmiselt. Jäätmete koguhulgalt, mis sisaldab põlevkivitööstuse jäätmeid, sh ohtlike jäätmete hulgal, on Eesti seevastu üks jäätmemahukamaid OECD riike, olles samuti mäetööstusega tegeleva Soome järel teisel kohal (OECD andmebaas 2016).

Eesti ökoloogilist tasakaalu mõjutavad mängu muutjad

Ressursinappuse ja keskkonnasurve probleemi püütakse kogu maailmas lahendada nii **uute tehnoloogiate otsimisega, poliitikate muutmisega kui ka väärtushinnangute ümbermõtestamisega**. Ainult tehnoloogiauuendustest ei piisa vähese CO₂-heitega majanduse saavutamiseks ja tõhusamaks ressursikasutuseks, kui ressursisäästlike ja odavamate toodete tõttu tarbimine kasvab. Samas on näiteks IKT, e-teenuste ja kaugtöö arengul potentsiaali transpordinõudluse vähendamiseks, kui seni on Eestis liikumisvajadust suurendanud töökohtade ja teenuste kadumine väikelinnadest ja maapiirkondadest. Seega on vaja ka väärtushinnangute muutmist, et jõuda üldise tarbimise vähendamiseni, ressursikasutuse kõiki mõjusid arvesse võtva maksustamiseni ja ringmajanduseni. Seniste trendide muutjatena saab välja tuua järgmised tegurid ja suunanäitajad.

- **Fossiilkütuste subsideerimise lõpetamine ja ressursikasutuse maksustamisel kõikide mõjude arvesse võtmine**, mis teeks taastuenergia selgelt kulutõhusamaks, kui seda praegu nähakse (SOF, 2012). Fossiilkütuste kättesaadavuse vähenemine ja majanduslik ammendumine teeb energiapoliitikate põhjaliku muutmise globaalselt möödapääsmatuks. Süsinikku sisaldavate transpordikütuste kasutamise oluline vähendamine tooks Euroopas ja maailmas nii majanduslikku ja keskkonnakasu kui ka suurendaks energiapoliitikat.
- **Ökosüsteemiteenuste väärtuste kajastamine majandusmudelil**. Ökosüsteemid, mis annavad sisendit majandusele, on vaja inimese heaolu käsitlustesse tuua, ning see muudab kardinaalselt senist valdavat majandusmudelit ja maksupoliitikat (TEEB, 2010).
- KHG heite vähendamise kohustuses võimaluse nägemine olulise arengutõuke saamiseks ja selle oskuslik ära kasutamine, sh uute energiatehnoloogiate arendamine ja uute töökohtade loomine. Kasvavat rolli **vähese CO₂-heitega energiasüsteemi ja majanduse** eesmärgi saavutamiseks nähakse erinevatel turupõhistel instrumentidel, nagu heitmetega kauplemine, energiamaksude ja toetuste süsteemi ümbertegemine. See tähendab, et ka Eestis tuleb kõikide kavandatavate tegevuste mõju hindamisel hakata oluliselt rohkem arvestama nende energiatõhususe ja

⁷ EMP Finantsmehhanismi 2009–2014 programmi kliimamuutusega kohanemise valdkondlikud uuringud.

kasvuhoonegaaside vähendamise potentsiaali, sest praeguste poliitikate ja meetmetega jätkudes ei õnnestuks Eestil täita EL-i tasemel kokku lepitud eesmärki vähendada heidet aastaks 2050 võrreldes 1990. aastaga vähemalt 80% (Keskkonnaministeerium, 2016).

- **Tehnoloogia areng taastuenergia sektoris.** Energiaressursside puhul on tehnoloogia areng üheks võtmeküsimuseks: arvestades arenevate majanduste haavatavust energiavarude ja hindade suhtes, võivad olulist kasu saada need, kes uue põlvkonna tehnoloogiad esimesena kommertsialiseerivad, ning see on üks potentsiaalne mängu muutja globaalses plaanis (NIC, 2012). Kui see tehnoloogiline hüpe kuskil toimub, siis saaks ka Eesti suuremas osas taastuenergiale üle minna. Tekivad ka uued ärimudelid – turul ei pakuta enam elektrit, vaid seadmeid, millega elektrit toota ning järjest rohkem on võrgust sõltumatuid majapidamisi jt tarbijaid. Kui energiasalvestite areng võimaldab elektritarbijal ise elektrit toota, tootmisreservi ei ole vaja pidevalt üleval hoida ning võrguvälised energeetikalahendused on odavamad kui elektri ostmine võrgust, laieneb elukoha valikuvõimalus – see võib suurendada nii valglinnastumist kui muuta maal elamise ja tootmise atraktiivsemaks.
- **Jagamismajanduse tärkamine ja väärtushinnangute muutumine.** Piiratud ressursside tingimustes peab muutuma ka arusaam sellest, mis on hea elu ehk keskendumise kvantiteedi ja ületarbimise asemel kvaliteedile. Tarbimise väärtushinnangute muutumise mõningaid märke võib märgata noorema põlvkonna hulgas, ja tulevikus tõenäoliselt veelgi rohkem muutub omandi käsitlus, st et asjade omamise asemel väärtustatakse esmajärjekorras muid tegevusi ja vajaduspõhiseid teenuseid, mis on viinud jagamismajanduse tärkamiseni. **Asjade ja vara omamiselt nende jagamisele üleminek võib vähendada loodusvarade tarbimist.** Nooremate põlvkondade elustiili muutumine ning uute infotehnoloogiatega järjest lihtsustuv toodete ja teenuste ühiskasutus muudab 21. sajandil nii tarbimismustreid kui ka töö iseloomu.

3.1.5 SE21 konteksti muutused

Olulisemad muutused arengukontekstis ja Eesti suhtelises asendis

Eespool esitatud analüütilistele kirjeldustele ja ekspertintervjuude tulemustele tuginedes saab järeldada, et võrrelduna 2005. aastaga, mil Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“ Riigikogus heaks kiideti, on toimunud rida olulisi muudatusi nii globaalses ja regionaalses arengukontekstis kui ka Eesti suhtelises asendis rahvusvahelises võrdluses. Analüüsiülesande 1 tulemusi (vt 2.1.) kokku võttes on kõige olulisemateks muudatusteks globaalses ja regionaalses kontekstis:

1. Akuutne **rändekriis Euroopas**, kus (kodu)sõdade ja elatusvahendite nappuse surve lähiregioonides ning EL-i atraktiivsus heaolu tagajana kombineerituna ühise piirikaitse nõrkusega on toonud Euroopasse lühikese aja jooksul üle miljoni töö ja püsiva elukohata põgeniku. Kriisi vahetu mõju Eestile kui väheatraktiivsele sihtriigile on seni olnud tagasihoidlik, kuid arvestades EL-i siseseid kokkuleppeid võib eeldada uusimmigrantide arvu mõõdukat kasvu, mis on piisav, et märkimisväärselt suurendada Eesti rahvastiku kultuurilist mitmekesisust ning luua uusi väljakutseid lõimumispoliitikale. Halvasti kontrollitud ränne ning kultuurilise heterogeensuse kasv ühes tööturu polariseerumisega suurendab omakorda turvalisusriske ühiskonnas. Teiselt poolt kasvab turvalisuse vajadus ja nõudlus ühiskonnas.
2. Üldisema uuema trendina on rahvusvahelises rändes kasvanud **lühiajalise rände osakaal** (sh emigratsioon Eestist) ning kommunikatsioonivahendite arengule tuginedes **tugevnenud**

emigrantrahvastiku seotus kodumaaga (hübriidsed identiteedid, riigipiire ületavad suhtlusvõrgustikud), mis samuti muudab lõimumispoliitika edukuse tingimusi.

3. Kultuuriväljal on järjest selgemalt täheldatav selle **temaatilist ja sisulist fragmenteerumist, hierarhilisuse vähenemist** eri kultuuriliikide vahel ning põlvkondlike erisuste suurenemist kultuuris osalemisel. Noorema põlvkonna jaoks on **internet järjest domineerivam meedium** (digi)kultuuri tarbimises ja selles osalemises. Välja on kujunenud internetil baseeruvad globaalse ulatusega sotsiaalvõrgustikud, mis toetavad **globaalse kultuurivälja sidusust** ning ühtlasi ühtlustavad selle sisu ja väljendusvahendeid.
4. **Tehnoloogia arengus** on esile kerkinud rida uusi teemasid nagu näiteks **asjade internet, targa maja kontseptsioon, juhita autod, pilvetehnoloogiad ja suurandmetel** põhinevad otsustustööriistad.
5. Majandussektoritest on koos rahvastiku vananemise mõjude selgema tunnetamisega tugevamalt esile kerkimas nn **hõbemajandus** (tooted ja teenused eakatele), kulude kokkuhoidmise, innovatsiooni ja uute töökohtade loomise vajadusega arvestamise tulemuseks on **rohe- ja sinimajanduse** tähtsustumine.
6. Tervishoius on eelkõige IT ja geenitehnoloogia arengule tuginedes kiiresti lähenetud **personaalmehitsiini** laiaulatuslikule rakendamisele.
7. Maailmamajanduse regionaalses tööjaotuses on Aasia vabanemas allhankija rollist, mis toob kaasa olulisi muutusi ka Euroopa (sh Eesti) konkurentsivõime jaoks.
8. Välis- ja julgeolekupoliitikas on nii globaalselt kui ka Eesti jaoks olulisim muutus **lääneriikide ja Venemaa suhete radikaalne halvenemine** olukorrani, mida võib iseloomustada ka külma sõja terminiga. Teiseks oluliseks negatiivseks arenguks on **Brexit** ning sellega seotud EL-i ideoloogiline ja institutsionaalne kriis.
9. Valitsemises on kontseptuaalsel ja ideoloogilisel tasandil esile kerkinud **mitmetasandilise valitsemise paradigma** (nt. EL-i mitmetasandilise valitsemise harta vormis), mis püüab hõlmata valitsemise olemuse muutust, kus järjest tähtsamat rolli mängivad mitteriiklikud osalised, samuti riigi, regionaalse ja kohaliku tasandi koostöö ning võim paikneb võrgustikes. Võimumonopolide nõrgestumise trendiga paralleelselt toimub **kodanikuühiskonna globaalne areng ja võimestumine** nn **riigivaba maailma** kontekstis.
10. Linnade ja asulate arengus on toimumas väärtusnihe, mis soosib funktsionaalse tsoneerituse ja transpordivajaduse vähendamist ning **jalutatavate linnade** väärtustamist. Teiseks oluliseks uuemaks trendiks on **rohelise linna ja targa linna** kontseptsioonide järk-järguline elluviimine.
11. Intensiivistuva rahvastiku vananemise tendentsiga kaasnevalt suureneb **surve universaalsetele sotsiaalkaitse mehhanismidele**, mille kõrval **tähtsustub vabatahtliku kindlustuse ja kogukondlike lahenduste panus**.
12. Ka globaalset looduskeskkonda ning selle arengute mõistmist ja mõtestamist iseloomustavad kiired ja ulatuslikud globaalsed muutused. Inimtegevusest mõjutatuna muutub maapind, kliima ja ökosüsteemid, mis peamiste pikaajaliste globaalsete suundumustena on kaasa toonud **süveneva loodusvarade nappuse ning loodus- ja elukeskkonna halvenemise**. Prognoosida võib **kliimamuutuse tagajärgede intensiivistumist ja keskkonna taluvuspiirideni jõudmist teatud piirkondades**.

Muutunud on ka Eesti säästva arengu tase ning suhteline asend riikidevahelises võrdluses, kõige olulisemana järgmises:

1. **Rahvastiku vähenemise ja vananemise trendi tulemusel** on Eesti jõudnud olukorda, kus probleemiks on saanud **tööjõu puudus** ning eeldada võib selle probleemi süvenemist. Eesti kuulub rahvastiku jätkusuutlikkuse mõttes kõige probleemsemate Euroopa riikide rühma.
2. **Eesti keele osatähtsus on üld- ja kutsehariduses oluliselt kasvanud**, kuid uue väljakutsena kultuuriruumi elujõu jaoks on esile kerkinud surve kõrghariduse rahvusvahelistumiseks, mille tulemusel toimub **eesti keele osaline välja tõrjumine inglise keele poolt Eesti ülikoolide õppetöös**.
3. **Üldhariduse taseme poolest** kuulub Eesti **maailma juhtriikide** hulka, paranenud on ka Eesti ülikoolide rahvusvaheline konkurentsivõime.
4. **Heaolu ja majandusarengu mõttes** on Eesti **viimasel kümnendil kiiresti arenenud** ning jõudnud järele vaesematele EL-i vanadele liikmesriikidele. Teisest küljest on kasv viimastel aastatel aeglustunud ning ebapiisava sisemise tootearenduse ja innovatsiooni tõttu on tekkinud risk jääda riigi ja ühiskonnana nn **keskmise sissetuleku lõksu**.
5. Olulised positiivsed arengud on toimunud elanike turvatundes ja tervises seisundis – märkimisväärselt on **vähenenud kuritegevus** ning **õnnetustes hukkunute ja vigastatute arv**, märkimisväärselt on **kasvanud keskmine oodatav eluiga**. Võrdluses teiste arenenud riikidega on Eestil aga jätkuvalt palju arenguruumi.
6. Üldisema heaolu tõusu ja vaesuse vähenemise taustal on **sotsiaal-majanduslik ebavõrdus** Eestis **püsinud** viimasel kümnendil suhteliselt **stabiilsena ning lühiajaliselt isegi kasvanud**. Ebavõrduse tase on Eestis püsivalt EL-i keskmisest tasemest kõrgem.
7. Jätkunud on elanike ja majanduse koondumine pealinnaregiooni ning **riigisisesed regionaalsed erisused on**, sarnaselt paljudele teistele Euroopa ja maailma riikidele, **üldtrendis kasvanud**.
8. Valitsemise ja julgeolekusituatsiooni mõttes on Eesti asendi olulisimaks muutuseks see, et EL-i ja NATO uusliikmest on arenetud riigiks, kellel on üle 10 aastane kogemus neist mõjukates rahvusvahelistes struktuurides osalemisel. Eeskätt EL-i on olnud ka väga suur mõju Eesti seadusandluse ja halduskultuuri muutumisele nõo europeaniseerumise protsessi raames.
9. Eesti majanduse üldine keskkonnakoormus on mõnevõrra vähenenud, kuid samas **ei ole ressursi- ja energiatootlikkus viimase kümnendi jooksul oluliselt paranenud**. Eesti SKT ühe primaarenergia ühiku kohta on **üle kahe korra väiksem kui OECD riikides keskmiselt**.
10. Eesti **globaalne ökoloogiline jalajärg inimese kohta on maailma riikide võrdluses üks suuremaid**. Samuti on Eesti ühe elaniku kohta suur kliimamuutuse tekitaja.
11. Teisest küljest iseloomustab Eestit enamiku teiste Euroopa riikidega võrreldes **suurem elurikkus** ning **loodusmaastike (metsad, sood, niidud) suur osakaal** riigi territooriumist.

Muutused strateegilises kontekstis

Lisaks muutustele globaalses ja regionaalses arengu kontekstis ning Eesti suhtelises asendis on muutunud ka strateegia SE21 strateegiline kontekst. Kõige ilmsemalt on selle osaks **ÜRO säästva arengu tegevuskava aastaks 2030 vastuvõtmine 2015. aastal**, mille eesmärgid ja indikaatorid on üheks SE21 aja- ja asjakohasuse hindamise kriteeriumiks ning seega uuendamisvajaduse määratlejaks.

Samavõrra oluline on see, et käesolevaks ajaks on Eestis välja kujunenud ja kujundatud ulatuslik hierarhiline riiklike arengukavade süsteem, kus 2005. aastal Riigikogu otsusega vastu võetud strateegiale SE21 on samal strateegilisel tasandil **lisandunud kaks uut horisontaalset arengukava** – 2008. aastal Vabariigi Valitsuse kinnitatud majanduskasvu ja tööhõive kava 2008–2011, mille uuendatud versioonid

alates 2009. aastast kannavad **konkurentsivõime kava** nimetust ning Riigikogu otsusega 2010. aastal vastu võetud „**Eesti julgeolekupoliitika alused**“. Muutunud kontekstis on SE21 uuendamisel oluliseks küsimuseks, kas ja kuivõrd peaks selle temaatiline ulatus ja fookus kattuma kahe teise horisontaalse arengukavaga. Arvestades, et tegemist on arengukavade süsteemis samas funktsioonis (üldine visioonidokument), kuid erinevate temaatiliste fookuste ja kontseptuaalsete alustega (säästev areng, konkurentsivõime, julgeolek) arengudokumentidega, siis **peaks SE21 uuendamise ülesandeks olema ka horisontaalsete arengukavade lisandumisel tekkinud kattuvuste vähendamine**.

Lisaks kolmele horisontaalsele riiklikule arengukavale suunab Eesti arengut veel ligi 50 strateegilist dokumenti, mis Rahandusministeeriumi strateegilise planeerimise ja finantsjuhtimise käsiraamatu üldistava liigituse alusel jagunevad poliitika põhialusteks, valdkonna arengukavadeks, valitsemisala arengukavadeks ning programmideks. Seejuures on valdkonna arengukava see arengudokument, milles „määratakse terviklikult ühe või mitme tulemusvaldkonna üldeesmärk, alaeesmärgid ja nende mõõtmist võimaldavad **mõõdikud** ning **poliitikainstrumentid**, mille kaudu seatud eesmärgid plaanitakse saavutada“. Poliitika põhialused, mille hulka saab tinglikult liigitada ka kolm horisontaalset arengukava, on juhendi järgi aga „arengudokument, milles määratakse ühe või mitme omavahel seotud **poliitikaalaldkonna visioon, üleriigiline eesmärk** ja prioriteetsed arengusuunad“ (FinMin, 2012).

Selleks, et Eesti arengu kavandamise süsteem toimiks tõhusa ja terviklikuna, on oluline, et erineva taseme arengukavad täidaksid oma spetsiifilist funktsiooni süsteemis, kuid oleks samas omavahel piisavalt sidustatud ja koordineeritud. SE21 kui visioonidokumendi, mille raames ei määratleta poliitikainstrumente ega kavandata rahalisi ressursse nende instrumentide jõustamiseks, eesmärkide saavutamise saab toimuda ja ka peaks toimuma läbi valdkondlike arengukavade elluviimise. SE21 uuendamise ettepanekud (vt 4.2.) sisaldavad lahendusi, kuidas seda saavutada selliselt, et erineva taseme arengukavad säilitavad oma funktsioonid riigi arengukavandamise süsteemis. Lahenduse elluviimist toetab see, et viimase kümnendi jooksul on Eestis õigusaktide ja juhendmaterjalide vormis **välja arendatud** ulatuslik **poliitikaalgatuste eelhindamise süsteem** (vt. 4.2.2.), mida on võimalik rakendada säästva arengu põhimõtete järgimise süvalaiendamiseks riiklike poliitikainstrumentide (arengukavade meetmed, õigusaktid) kavandamisel.

3.2 Strateegia SE21 sisu asja- ja ajakohasus muutunud kontekstis

3.2.1 SE21 strateegia kesksete sisuosade aja- ja asjakohasus muutunud kontekstis

Globaalsed trendid

Strateegia SE21 sisaldab 9 Eesti arengut mõjutavat globaalset trendi (ülemaailmset arengusuundumust), mille osas eeldati 2005. aastal nende jätkumist. 2016. aasta seisuga hindame neist 1 asjakohaseks, 6 osaliselt asjakohaseks ning 2 mitteasjakohaseks (vt. töö metoodikas ptk 2.1. asjakohasuse hindamise kriteeriume). Üldistatuna tähendab see, et valdavalt on SE21 esile toodud globaalsed trendid temaatilisel tasandil asjakohased ka kümnend hiljem, kuid enamikul juhtudel (hinnatud kui osaliselt asjakohased) on vastavate trendide konkreetsemates kirjeldustes ja selgitustes muutunud olukorrast tulenevalt siiski

mitmeid fookusnihkeid ja uusi arenguid, mistõttu oleks vajalik – eeldades, et SE21 põhitteksti vastav alaosa alles jääb (vrd. ettepanek ptk. 4.2.) – nende globaalsete trendide käsitlemise osaline uuendamine (vt ka lisa 2, tabel 1):

1. **Globaliseerumisprotsesside jätkumine ja süvenemine** – osaliselt asjakohane. Üldine eeldus globaliseerumise jätkumise kohta on asja- ja ajakohane ka 2016. aastal, kuid erinevalt 2005. aastast osundavad mitmed tõendid (uuskonservatismi ja natsionalismi mõjukuse kasv Euroopas ja USAs, Brexit, Venemaa impordipiirangud) sellele, et liberaalne globaliseerumist süvendav mudel ei ole ainuvõimalik arengutee. Globaliseerumine on tõenäoliselt senisest oluliselt vähem lääneriikide (USA, EL) poolt eest veetud ning käsitlemist vajab multipolaarsuse teema. Globaliseerumise oluliseks osaks on suhtlusvõrgustike ja infovälja globaliseerumine. 2005. aastal eeldatud globaalsete korporatsioonide mõju on uute ärimudelite kontekstis pigem vähenemas.
2. **Lokaalne identiteet väärtustub** – osaliselt asjakohane. Globaliseerumisele vastanduva lokaalse identiteedi asemel on korrektsem rääkida identiteetide paljususest. Kuni viimase ajani oli asjakohane eeldada riigi ja riigirahvuse identiteedi nõrgenemist, kuid ka seda tendentsi vastustavad järjest mõjukamad rahvuslikud (poliitilised) liikumised. Identiteedi küsimuse käsitlemist on mõistlik laiendada kultuurilistele praktikatele terviklikumana (elulaad, sugu, subkultuur, suhtlusvõrgustikud). Oluliseks teemaks ka järgnevatele kümnenditele on rahvusliku kultuuri ja multikultuursuse dünaamika, konfliktid ja lahendused. Tõendid (Ida-Ukraina, islamiriik) osundavad identiteedipõhiste konfliktide jätkuvale tähtsusele.
3. **Rahvastikupilt diferentseerub, individualiseerumine** süveneb – trend ja selle mõtestamine strateegias on jätkuvalt asjakohane.
4. **Tarbimisühiskonna jätkumine, heaoluühiskonna mudeli leviala laienemine** – osaliselt asjakohane. Tarbimisühiskonna jätkumise trendi juures on asjakohane osundada ühelt poolt tarbimisvõimelise globaalse keskklassi laienemisele, teiselt poolt aga ressursside piiratusel, riikide ja elanike võlakooormuse kasvule. Tarbimisühiskonna kui hegemoonilise mudeli monoliitsus väheneb/laguneb väärtuste mitmekesisustumise kontekstis (alternatiivsed väärtushinnangud, sh säästlik tarbimine). Heaoluühiskonna mudeli puhul tuleks uuemate tõendite valguses (individuaalsete ja kogukondlike lahenduste tähtsuse kasv universaalsete tervise ja sotsiaalkaitse lahenduste arvelt) käsitleda rahvastiku vananemise mõju mudeli jätkusuutlikkusele riikides, kus see on olnud keskseks ühiskonnaelu korraldamise aluseks.
5. **Erinevuste suurenemine, süvenev polariseerumine** – osaliselt asjakohane. Erinevuste suurenemist ja polariseerumist saab olemasolevate tõendite valguses eeldada vaid osades valdkondades ja osadel tasanditel, kuid mitte läbiva üldise trendina. Arenguerisuste kasv või kahanemine nii territoriaalses kui sotsiaal-majanduslikus mõttes on eeldatavalt erisuunaline. EL-s on toimunud riikide vaheline majanduslik konvergens, ning eeldatavasti see jätkub. Aasia läheneb Euroopa ja Põhja-Ameerika majandusarengu tasemele, osas valdkondades ka edestab. Aafrika ei ole homogeenselt vaene, jms. Prognoosida võib globaalse keskklassi laienemist ja tugevnemist, sh ka arenguriikides. Samas riigisisised erisused pealinnaregioonide (jt. kasvu-keskuste) ning perifeersete halva kättesaadavusega piirkondade vahel kõige tõenäolisemalt tõepoolest kasvavad.
6. **Kiirenev tehnologiseerumine** – osaliselt asjakohane. Tehnologiseerumise trendi on üldistatud kujul jätkuvalt asjakohane, kuid uuendamist vajab uute arengufaasis olevate või tulevikutehnoloogiate nimekiri. Viimase kümne aasta uuemad trendid on rohe- ja sinitehnoloogiad, geeniteraapia meditsiinis, asjade internet, targa maja kontseptsioon, juhita

autod, pilvetechnoloogiad ja suurandmetel põhinevad otsustustööriistad, otsingud alternatiivsete kütuste osas. Ajakohatu on 2016. aastal eeldada seda, et „Internet saab totaalseks suhtluskanaliks“, kuivõrd see on juba juhtunud. Oluline on rõhutada seda, et tehnoloogiamuutused ise kiirenevad, mis muudab ka uute ja edukate tehnoloogiliste trendide ennustamise keerukamaks.

7. **Tugevnev surve tasakaalustada tarbimisühiskonna varjukülgi** – osaliselt asjakohane. Muutunud on rõhuasetused, kuidas ja mil määral on võimalik tarbimisühiskonna varjukülgi tasakaalustada. Maailma keskkonnapoliitikas võib märgata poliitilise tahte liikumist väiksema reguleerimise suunas. Uute keskkonnakonventsioonide sõlmimine on 2000-ndatest aastatest alates oluliselt aeglustunud võrreldes kõrgperioodiga 1990-ndatel. Laienemise asemel on püüe keskkonnakonventsioone tõhusamalt rakendada. Eraldi väljatoomist väärib ülemaailmne kliimakokkulepe. Muutunud on käsitluse rõhuasetused: arenguabi asemel arengukoostöö, ökoloogiliste tehnoloogiate asemel vähese CO₂-heittega tehnoloogiad. Järjest enam tunnetatakse ka ühtlustava ja tasakaalustava regionaalpoliitika piire ja piiratud võimalusi.
8. **Valupunktide ideoloogia** – mitteamajakohane. Trendi täpsustusena sõnastatud eeldus, „et arenguprobleemide poliitiline käsitlemine pole jätkuvalt mitte süsteemne ja ettevaatav (ehk säästva arengu paradigma kohane), vaid keskendunud üksikutele valupunktidele“ on vastuolus ÜRO TK 2030 ning samuti Eesti säästva arengu strateegia mõtte ja olemasolu mõttekusega. Sellise eelduse tõele vastavus tähendaks, et kumbki strateegia ei saavuta oma taotletavat mõju. Tegemist ei ole mitte eeldusega globaalsete tulevikutrendi kohta, vaid kriitilise tähelepanu pööramisega võimalikule probleemile (ohule) valitsemises – et säästvat arengu põhimõtteid ei rakendata otsuste vastuvõtmisel läbivalt ja süsteemselt (vt. asjakohaseid ettepanekuid 4.2.2.)
9. **Strateegiliste kavandajate eelised** – mitteamajakohane. Tegemist on normatiivse seisukohavõtuga hea valitsemise ühe tunnuse osas, mille üldkehtiva tulemuslikkuse kohta ei ole piisavalt tõendeid. Edu on võimalik ühiskondadel saavutada erinevate lähenemistega.

Globaalsete trendide loendist puuduvad täielikult looduskeskkonda käsitlevad trendid, kuid ka teistes eesmärgivaldkondades on olulisi täiendamisvajadusi (vt. ülal SE21 konteksti muutused pkt. 3.1.5.; samuti 3.1.- 3.4. trendide laiemat ja detailsemat käsitlust).

Üldisemaks arutelukohaks SE21 uuendamisel on globaalsete trendide üldisuse aste, trendikirjelduse sisuline homogeensus ning valdkondlik ja temaatiline fookuseeritus. SE21 on osalt kasutanud lahendust, kus ühte trendi on sisuliselt koondatud mitu trendi (tarbimisühiskond ja heaoluühiskonna mudel; rahvastikuarengute erisused suurregioonides ja peremudelid). See vähendab käsitluse selgust ning peaks olema uuendamise objektiks. SE21 on mitmed trendid sõnastanud vastandlike trendide paaridena (globaliseerumine ja lokaalne identiteet; tarbimisühiskonna jätkumine ja surve tasakaalustada seda). Siin võiks paremaks alternatiiviks olla ühtse teemaga trendide kirjeldamine dualistlikku käsitlust ületavana, nende keerukuses tervikuna.

Läbivaks muutuseks globaalsetes trendides on see, et **tulevikutrendid ise muutuvad vähemtotaalseks ja spetsiifilisemaks koos globaliseeruva maailma mitmekesisuse ning ebamäärasuse kasvuga**. Kuivõrd arusaam globaalsetest tulevikutrendidest nende vähegi täpsemates rõhuasetustes on paratamatult ajas muutuv, siis saab pikemaks ajaks vastu võetav SE21 strateegia sisaldada globaalsete tulevikutrendide käsitlust üksnes väga üldistatud kujul. Koos üldistusega väheneb ka kirjelduste informatiivsus. Selleks, et arusaam tulevikutrendidest oleks kasutatav näiteks poliitikaotsuste eelhindamisel, tuleks need sõnastada piisavalt täpselt – konkretiseerida trendide valdkondlikku ja temaatilist sisu. See omakorda nõuaks teiste

strateegia osadega võrreldes ebaproportsionaalselt suurt tekstimahu trendide kirjeldamiseks ja analüüsiks. Seetõttu on otstarbekas kujundada välja SE21 strateegia põhitekstist välja jääv ja seda täiendav tulevikuseire töövahend (sarnaselt säästva arengu näitajate süsteemiga), mida regulaarselt uuendatakse (vt ettepanek 4.2).

Eeldused poliitilise konteksti kohta

Strateegias SE21 on määratletud 5 eeldust rahvusvahelise poliitilise konteksti kohta, mis sisu asjakohasuse mõttes on kõik hinnatud kui osaliselt asjakohased (vt. lisa 2 tabel 2). Rangel võttes kirjeldavad eeldusi rahvusvahelise poliitilise konteksti kohta ainult kaks esimest eeldust:

1. **Eesti on osa lääneriikide poliitilisest ja majandusruumist.** Eeldame, et Euroopa Liidu ja NATO terviklikkus ja mõju säilivad.
2. **Globaalne tasakaal.** Lääneriikide seas ei kujune püsivalt vastanduvaid grupeeringuid, läänemaailma ja Venemaa suhetes ei kujune uut vastasseisu. Nii majanduslikult kui poliitiliselt tõuseb Hiina ja Kagu-Aasia mõju, misjärel kujuneb välja uus globaalne poliitiline, majanduslik ja sõjaline tasakaal.

Peamiseks muutuseks on Lääne ja Venemaa vaheliste suhete halvenemine, külma sõja sarnane vastasseis, mis muudab vastupidise teises punktis tehtud eelduse aja- ja asjakohatuks. Käesoleval ajal puuduvad ka teadmised, mis võimaldaksid prognoosida olemasoleva olukorra põhimõttelist muutust. Samuti ei ole (enam) kindel lääneriikide ühtsuse säilimine. Seoses esimese punktiga on peamiseks muutuseks Brexit, mis ei võimalda eeldada EL-i terviklikkuse säilimist, surve all on ka EL-i edasine areng ja mõjukus.

Põhiline probleem vastava alaosa juures on siiski see, et eeldused 3–5 (ökoloogilised katastroofid, Eesti kui avatud ühiskond, kooskõlaline käitumine) ei ole sisu mõttes eeldused rahvusvahelise poliitilise konteksti kohta. SE21 uuendamisel on asjakohane sellest struktuuriosast loobuda ning lõimida see globaalsete tuleviktrendide käsitlusega.

Asjaolud, mis mõjutavad Eesti võimekust globaalses konkurentsivõimelises tegutseda

Strateegia SE21 kirjeldab nelja asjaolu, mismõjutavad Eesti võimekust globaalses konkurentsivõimelises tegutseda. Neist kaks on hinnatud mitteamajakohaseks ning kaks osaliselt asjakohaseks (vt lisa 2 tabel 3). SE21 teemakäsitluse aja- ja asjakohasust vähendab tõsiasi, et võrreldes 2005. aastaga on toimunud olulised positiivsed muutused Eesti võimekustes. Arenguerinevused globaalse ja regionaalse (EL, Läänemere regioon) kontekstiga on kadunud või halvemal juhul esinevad oluliselt väiksemal määral. On valdkondi (nt. IT, põhiharidus), kus Eesti kuulub maailma juhtriikide hulka, valdavas osas ollakse vähemalt tugevate keskmike seas ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikide seas juhtühendas (vt. ptk 3).

1. **Vastuolu väliskeskonna ootuste ja sisemiste võimekuste vahel** on mitteamajakohane ning eelkõige just ajakohatu, kuivõrd Eesti suhtelised võimekused on olulisel määral kasvanud. Eesti võimekuse tegutseda globaalses konkurentsivõimelises peamiseks piiranguks on riigi ja ühiskonna väiksus, mida on raske muuta ning millele ka väliskeskkonnal ootused puuduvad.
2. **Ohutaju seoses Eesti jätkusuutlikkusega** on osaliselt asjakohane. Seejuures on Eesti sotsiaal-majandusliku ja poliitilise ebaküpsusega seotud ohutaju võimekuste kasvades vähenenud, kuid lisandunud on keerukast rahvusvahelisest olukorrast tulenev ohutaju.
3. **Kõrged ootused** – osaliselt asjakohane. Punktiga seotud kirjeldused on hinnangulises osas toimunud arengute ja muutunud konteksti tõttu ajakohatud. Ootuste ja tegelikkuse vahe on Eestis mitmes valdkonnas (sh turvalisus) oluliselt vähenenud. Ka riigivalitsemises on Eesti vähemalt rahvusvaheliste võrdluste alusel konkurentsivõimeline EL-i kontekstis. Normatiivne osa

on aga jätkuvalt ajakohane. Eesti muutunud suhtelisest asendist tulenevalt tuleks uuendada aga Eesti jaoks kahjulikku normatiivset lävendit ning asendada „pikaajaline viibimine (ka laienenud) EL viimaste riikide hulgas“ määratlusega „pikaajaliselt EL-i keskmisest elukvaliteedist allapoole jäämine“.

4. **Valmisolek kooskõlastatud tegutsemiseks** – mitteasjakohane. Hinnang tugineb arusaamisele muutunud kontekstist, mis kaasnevana vähendab põhiväite loogilist seost loendit üldistava pealkirjaga (asjaolud, mis mõjutavad võimekust). Kasvanud on Eesti sisemine poliitiline polariseerumine, kultuuriline ja elulaadiline killustatus. Kuivõrd ohutunne on vähenenud ning suur osa nn eliidist on oma elu ja elukeskkonnaga rahul, siis on ühiskondlik valmisolek kooskõlastatud tegutsemiseks Eestis kümnendi taguse ajaga vähenenud. Muutunud kontekstis on tegemist pigem soovitud seisundi visioneerimisega, kui et Eesti võimekust 2016. aastal kujundava asjaoluga.

SE21-s sisalduv asjaolude kirjeldus ei ammenda teemat piisavalt. Hindamistulemuste põhjal saab teha üldistatud soovitude laiendada analüüsi, mis keskenduks Eesti eeldustele toimida globaalses ja regionaalses kontekstis – sõltuvalt asendist arengurajal ning kontekstist. Olulised täiendavad analüüsiteemad on näiteks:

1. EL kui Eesti „võimendi“ globaalsel tasandil otsustajana, Eesti sõnaõigus EL-s ja EL-i enda tulevik maailmas;
2. Eesti väikese mastaabi piirangud (nt. majandusarengule, transpordiühendustele) ja eelised (üksikisiku suurem tähtsus, võimalused eneseteostuseks);
3. Eesti suur ökoloogiline jalajälg ning samaaegselt suur positiivne bioloogiline suutlikkus;
4. Piiririigi võimalused (kultuuriline ja mentaalne hübriidsus, tõlge kui kultuuri eksisteerimise alus, julgeolekuohud, erinevad võrdlusbaasid – kõrged ootused ja enesega rahulolu);
5. Põlvkondlike erisuste ajaline dimensioon – ENSV-s ning iseseisvuse tingimustes ja läänega lõimituses üles kasvanud põlvkondade võimalikud erinevad võimekused.

Ka see alaosa on otstarbekas ühendada uuendatavas SE21 strateegias globaalsete trendide käsitlemisega säästva arengu tulevikuseire raames.

Eesmärgid ja alaesmärgid (komponendid)

SE21 eesmärgid on sõnastatud esmajoones kontseptuaalselt ning sellest tulenevalt saab nende asjakohasust hinnata eelkõige just seoses säästva arengu kontseptsiooniga. Kuivõrd võrrelduna 2005. aastaga on kontseptsioonid ja terminid uuenenud ja muutunud, siis vajab SE21 selles osas (nt säästev vs kestlik või jätkusuutlik areng) kaasajastamist (intervjuu Marju Lauristiniga). Esimeseks täpsustamise vajaduse kohaks ongi see, kas ja kuidas saavutada Eesti terminoloogia (säästev areng) ja rahvusvahelise mõiste (*sustainable development*) tähenduslik ühtsus.

Strateegia SE21 määratleb neli valdkondlikku eesmärki – 1. Eesti kultuuriruumi elujõulisus; 2. heaolu kasv; 3. sidus ühiskond; 4. ökoloogiline tasakaal. **SE21 eesmärgipüstitus oma valdkondlikus jaotuses on seoses säästva arengu kontseptsiooniga asjakohane ja tasakaalustatud.** Eesti SE21 eesmärgipüstituse eripära on kultuuri kui ühe keskse säästva arengu telje esile tõstmine. Võrdluses säästva arengu globaalse valdkondliku käsitlemisega näiteks ÜRO tegevuskavas 2030 on erinevus ka igati põhjendatud, kuivõrd Eesti säästva arengu strateegia puhul on küsimus nimelt *Eesti* säästvas ja jätkusuutlikus arengus, mille olulisim

eristumise alus ümbritsevast maailmast on kultuur, mille jätkusuutlikkus on sellesama kultuuri enda poolt olnud püsivalt fookuses.

Neljast eesmärgist on asjakohaseks hinnatud sidusa ühiskonna kontseptuaalset käsitlust, ülejäänud kolm on hinnatud osaliselt asjakohasteks. Tulenevalt vajab uuendamist eesmärgivaldkondade sisemine kontseptuaalne käsitlus, sealhulgas käsitluse tasakaalustatus komponentide (alaeesmärkide) mõttes. SE21 uuendamise üldiste ettepanekute (lihtsustada strateegia struktuuri, vt. ptk. 4.2.) kontekstis on otstarbekas kasutada seejuures sisendina eesmärkide saavutamise põhimehhanismide alaosades esile tõstetud teemasid (vt ka lisa 2 tabel 4):

1. **Eesti kultuuriruumi elujõulisuse** eesmärgipüstituse selgitustes sisaldub sisemine vastuolu – alaeesmärgid (komponendid) eeldavad kultuurilt suuremat dünaamilisust ja muutumisvõimet, kui on püstitatud üldeesmärgis (eesti traditsioonil ja keelel põhineva ühiskonnaelu korralduse säilimine). Eesti kultuuriruumi kontseptuaalsel mõtestamisel on asjakohane lähtuda kultuuri ja eestluse laiemast arusaamast. Vastavat eesmärgivaldkonda tuleks laiendada rahvastikku ja inimvara laiemalt hõlmavate komponentidega (sh harituse, innovatiivsuse ja kommunikatiivsuse alaeesmäärke sisaldavana). Säästva/jätkusuutliku arengu kontseptsiooni raames peaks see eesmärgivaldkond hõlmama laiemalt teemad, mis puudutavad Eesti ühiskonna eksistentsiaalsust ja identiteete. Eesmärgi komponendid on sõnastatud – seda erinevalt teistest eesmärgivaldkondadest – traditsioonilist temaatilist käsitlust eiravana *ad hoc* analüütilistest printsiipidest lähtuvalt. Seejuures on alaeesmärkide sõnastus väga abstraktne ja lakooniline ning nende täpsem tähendus selgub indikaatorite loendi valguses. Kokkuvõtva hinnanguna tuleks kultuuriruumi elujõu eesmärgipüstitust kontseptuaalselt laiendada, temaatiliselt konkretiseerida ning tasakaalustada komponentide mõttes.
2. **Heaolu**, mis on SE21-s defineeritud läbi inimeste vajaduste rahuldamise, (**suhteline**) kasv kui eesmärk on jätkuvalt asjakohane, kuid kontekstikirjeldus aastast 2005 on faktilises mõttes ajakohatu. Kontseptuaalsel tasandil on oluline rõhutada heaolu ja elukvaliteedi mõiste seost ning heaolu (a) subjektiivset hinnangulist ja (b) objektiivset dimensiooni. SE21 käsitlus on eesmärgipüstituse (sh ka indikaatorite) mõttes kaldu heaolu objektiivse käsitluse suunas ning uuendamisel on vajalik käsitlust tasakaalustada. Samuti on otstarbekas laiendada eesmärgivaldkonna komponentide arvu eristades turvalisuse komponendist tervise komponent ning täiendades heaolu valdkonda ehitatud elukeskkonna kvaliteedi (linnaruum, eluasemed, teed ja muu taristu) komponendi osas.
3. **Ühiskonna sidusus** kui eesmärk on jätkuvalt asjakohane ning ajakohane on ka eesmärgiga seotud probleemikirjeldus. Eesmärgipüstituse kontseptuaalse selguse ja ka tasakaalustatuse mõttes on otstarbekas eristada a) sotsiaalse kaasatuse ja hõlmatuse; b) arengute tasakaalustatuse, võrdsuse ja diskrimineerimise (vältimise) ning c) osaluse ja panustamise komponenti. SE21 struktuuri lihtsustamise ülesande kontekstis on otstarbekas sõnastada osaliselt eesmärgi saavutamise põhimehhanismide sisule temaatiliselt tuginedes ka täiendav hea valitsemise komponent (see on Eurostati säästva arengu näitajate üheks rühmaks) ning ÜRO TK 2030 rõhuasetustega kooskõlas globaalse panustamise ja arengukoostöö komponent.
4. **Ökoloogilise tasakaalu** eesmärki tuleks kontseptuaalselt avardada ning eesmärgistada laiemalt looduskeskkonna kaitstust ja majanduse ja ühiskonna säästvat keskkonnakasutust. See tähendab, et eesmärgi/alaeesmärgi tasemel seatakse konkreetseid sihte, nt süsinikuneutraalne Eesti, ökosüsteemselt tagatud majandus vm. Praegu on eesmärgi kirjeldusest puudu säästva arengu

ajaline mõõde (loodusvarade ja keskkonna haldamine tulevaste põlvkondade huvides) ning keskkonna (looduskapitali) fundamentaalne roll, millele saab toetuda ühiskond ja majandus. Erinevalt teistest eesmärgivaldkondadest on ökoloogilise tasakaalu eesmärgivaldkonna alaeesmärgid sõnastatud tegevustena, mistõttu sõnastus vajab läbivalt ühtlustamist.

Soovitud seisundid

Sisulise eesmärgipüstituse mõttes on suur osa asjakohasest materjalist SE21 strateegias sõnastatud soovitud seisunditena eesmärgivaldkondades. Kokku on kirjeldatud 39 soovitud seisundit, millest 9 on ekssperdid hinnanud asjakohaseks, 27 osaliselt asjakohaseks ja 3 mitteesjakohaseks (vt lisa 2 tabel 6).

Sisulises mõttes mitteesjakohasest seisundi kirjeldustest kaks – „on kadunud „vaese sugulase“ mentaliteet võrreldes Põhjamaadest naabritega“ ning „Eesti majanduse koht konkurentsivõime pingereas ületab ka aastal 2030 mõnevõrra elatustaseme pingerea kohta“ – kuuluvad heaolu kasvu eesmärgivaldkonda. Esimene on käesolevaks ajaks enamiku Eesti elanike jaoks aktuaalsuse kaotanud ning teise eesmärgistamine sisaldab peidetud loogikat, mis võiks olla asjakohasem madala heaolu tasemega riikidele. Ökoloogilise tasakaalu raames soovitud seisund, et „riik soosib traditsiooniliste maakasutusviiside (põllu-, karjamaad, mets) arengut regionaalpoliitika kaudu“, eksib üldise asjakohase poliitikainstrumendi määratlemisel. Maakasutusviiside arengu suunamine on territoriaalse planeerimise, mitte regionaalpoliitika objektiks.

Üldjuhul on vajalik soovitud seisundi kirjelduste ajakohastamine, täpsustamine ja täiendamine. Valdavalt on tegemist kvalitatiivsete seisundikirjeldustega, mille mõõdetavaks muutmine sellisena, et kirjeldatud seisundite suunas liikumine ja seisundite saavutamine oleks hinnatav, nõuab väga mahukat täiendavat analüütilist tööd ning olulises osas on ka teostamatu (eeskätt seisundid kultuuriruumi elujõu eesmärgi all). Kvantitatiivselt sõnastatud seisundid on kas liialt ebatäpsed (nt. püsirahvastik on stabiliseerunud vahemikus 1,0-1,5 miljonit), muutunud kontekstis ebapiisavalt ambitsioonikad (inimeste majanduslik jõukus ja elatustase on aastaks 2030 vähemalt 80 % praeguste EL-i liikmesriikide keskmisest; aastal 2030 on keskmine eluiga tõusnud 77–78 aastani) või siis vastupidiselt liiga ambitsioonikad arvestades praegust olukorda (Eesti Gini indeks ei ületa EL-i riikide keskmist taset) ja seega ajakohatud.

Konkreetsed täiendamisvajadused ilmneseid Eesti kultuuriruumi elujõulisuse ning heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas. Eesti kultuuriruumi elujõulisuse soovitud seisundi kirjeldused peaks sisaldama ka seda, et saavutatud on Eesti kõigi elanike tugev seotus ja lõimitus Eesti ja Eesti kultuuriruumiga, aga ka Eesti võimekus kultuurilist mitmekesisust Eesti-siseselt säilitada ning arendada. Heaolu kasvu eesmärgiga seoses on oluline märkida seda, et inimeste rahulolu oma eluga (sh materiaalse toimetulekuga) on kõrge ja inimesed peavad ennast õnnelikuks, Eesti pakub atraktiivset ja turvalist töö- ja elukeskkonda nii kohalikele kui ka välismaistele spetsialistidele (sh ka väljaspool pealinna), esmatarbekaubad, tervishoiuteenused, väärikas elamisepind jms on kättesaadavad kõikidele Eesti elanikele.

Uuendatavas SE21 strateegias on otstarbekas ühendada soovitud seisundid aastal 2030 strateegias sõnastatud eesmärkide ja alameesmärkidega, millega kooskõlas määratletakse ka säästva arengu näitajad ning nende sihtväärtused. Kõik asjakohased või osaliselt asjakohased soovitud seisundi kirjeldused peaksid olema üheks lähtekohaks säästva arengu näitajate süsteemi uuendamisel. See eeldab soovitud seisundi kirjelduste teisendamist mõõtmiseks ja hindamiseks sobivale kujule ja detailsuse tasemele.

Ohud

Strateegias SE21 on sõnastatud 22 ohtu, millest on asjakohaseks ka 2016. aastal hinnatud 9, osaliselt asjakohaseks 11 ning mitteasjakohaseks 2 ohtu (vt lisa 2 tabel 7). Seega on 2005. aastal eesmärgivaldkondades välja toodud ohud Eesti säästvate arengule suuremal või väiksemal määral enamuses jätkuvalt asjakohased, küll on aga seoses konteksti ja Eesti võimekuste muutusega suure osa ohtude realiseerimise tõenäosus vähenenud. Üle vaatamist vajavad mitmete ohtude puhul ka nende realiseerumise eeldused ja mehhanismid – millistel tingimustel saavad ohtudest tegelikud negatiivsed arengutegurid ning millised nende mõjud on.

Mitteasjakohastena on ekspertide poolt hinnatud kaks ohtu, seda esmajoones lihtsustatud ja ajakohatu kontseptuaalse käsitluse tõttu. Eesti kultuuriruumi eesmärgivaldkonnas määratletud oht „Eesti keele ja kultuuri labastumine rahvusvahelise rämps-kultuuri mõjul“ on hinnatud mitteasjakohasena põhinedes arusaamisele, et kõrg- ja "rämps" kultuuri kategooriate vastandus ei kirjelda hästi muutunud kultuurivälja. Ökoloogilise tasakaalu valdkonnas jääb ebaselgeks ohu olemus väites, et „tendents linnastumisele tekitab olukorra, kus maastik muutub kitsa huvigrupi jaoks kindlapiiriliseks 'iluasjaks'“. Mitteasjakohane on ka turulejõudmise tõrgete sidumine dumpingu-süüdistusega ning infrastruktuuride kallinemise üldistav käsitlus olukorras, kus olulise tulevikutrendina nähakse näiteks IT ühenduste odavnemist, mis võimaldab paremini ühendada perifeerseid piirkondi. Teemaatilisel on takistused turgudele sisenemisel ning taristu kõrge hind ohtude või ohtude realiseerimise tulemustena aga jätkuvalt asjakohased.

Laiem probleem on see, et ohtude käsitlus ei ole strateegiadokumendis ühtlustatud. Nii sisaldab sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna ohtude loetelu ka kvantitatiivset võrdlusbaasi olukorrast aastal 2005 (mis on 2016. aastal loomulikult ajakohatu), kuid teised eesmärgivaldkonnad mitte. Ökoloogilise tasakaalustatuse ohtude loend sisaldab eelkõige „globaliseerumisest tingitud tendentsi“, mis „mõjutavad meid suuresti“ – ehk siis väliseid tegureid, mille mõju on vähemalt osaliselt juba realiseerunud. Läbivalt vajaks ühtlustamist, kas ohtudena käsitletakse võimalikke negatiivseid arengutegureid tulevikus või ka olevikus, kas ohud on mõistetud kui väliskeskkonnast tulenevad (SWOT analüüsi mõttes) või ka kui sisemised nõrkused.

Muutunud kontekstis on olemas sisuline vajadus ohtude loetelu täiendamiseks rea asja- ja ajakohaste teemapüstitustega. Kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas on analüüsi tulemustele tuginedes nendeks:

1. võimalik kasvav immigratsioon ja sellega kaasnev surve eesti keele- ja kultuuriruumile;
2. teaduse ja hariduse rahvusvahelistumine (majandusarengu üheks eeldusena) ning sellega kaasnev eesti keele funktsionaalsuse vähenemine.

Heaolu kasvu ohustavad täiendavalt:

1. ettevõtete (sh töötajaskond) võimetus liikuda „üles“ rahvusvahelises tööjaotuses (ettevõtete vahelistes tootmisahelates) ning jääda ühiskonnana nn keskmise sissetuleku lõksu;
2. sarnase arengurajaga naaberriikide (Läti, Leedu) kiirem areng, mis mõjub negatiivselt subjektiivsele heaolu tunnetusele;
3. madalama sissetulekute taseme säilimine võrdluses lähiriikidega, mis soosib väljarännet;
4. Eesti ettevõtete konkurentsivõime langemine välisturgudel (tehnoloogilistel või poliitilistel põhjustel);
5. piiriülene terrorism ja küberkuritegevus;

6. megalinnade atraktiivsus võrdluses Eesti asulate poolt pakutavate valikuvõimaluste ja linnade „elatavuse“ tasemega talentide ära meelitamisel.

Sidusa ühiskonna välja kujundamisel on ohtudeks, mida SE21 ei kajastatud:

1. mittelõimunud ühiskond tulenevalt kesisest võimest lõimida ja assimileerida teistest kultuuridest pärit isikuid välise surve kontekstis;
2. riigivalitsemine nn silo-tornides;
3. institutsionaliseeritud koostöö nõrkus KOV-üksuste, KOV ja riigi, avaliku- ja erasektori vahel;
4. linnastumisega ja väljarändega seotud süvaperifeeria teke – asulad, mis on nõrgalt seotud asustussüsteemi tõmbekeskustega.

Ökoloogilise tasakaalu eesmärgivaldkonnas saab esile tõsta järgmisi lisandunud olulisi ohtusid:

1. kliimamuutuste intensiivistumise otsesed (meretase jm) või kaudsed (ränne) negatiivsed mõjud;
2. poliitilised pinged ja sõjalised konfliktid, mis lükkavad keskkonnateemad tagaplaanile, äärmusliku arenguna võivad riigid katkestada rahvusvaheliste keskkonnalepete täitmise;
3. küberhaavatavus ja -rünnakute oht energiasüsteemidele suureneb;
4. inimeste arvu ja ruumi suhtes üledimensioneeritud otsuste tegemine (nt suured taristuprojektid), mis on kokkuvõttes kahjulik nii ühiskonnale kui keskkonnale.

Strateegia SE21 struktuuri lihtsustamisel (vt. ettepanek 4.2.) on ohtude regulaarne kaardistamine esmajoonel strateegia tekstist eraldi koostatavate tulevikuseire raportite ülesandeks.

Eesmärkide saavutamise põhimehhanismid

Strateegias 2005. aastal kirjeldatud eesmärkide saavutamise 18 põhimehhanismi on kõik asjakohased säästva arengu eesmärkide suunas liikumise mõistmiseks. Teisest küljest on põhimehhanismid strateegias käsitletud kontseptuaalselt erinevatel alustel ning käsitlus on eesmärgivaldkondade vahelisena ja ka nende siseselt tasakaalustamata.

1. **Kultuuriruumi elujõulisuse** saavutamise põhimehhanismid – haritus, refleksiivsus, kommunikatiivsus ja innovaatilisus – on sõnastatud põhimõtete ja iseloomustavate tunnustena, mis sobivad ühtlasi ka selle elujõulisuse (määra) kirjeldamiseks praegu ja aastal 2030. Puudu on mehhanismid, mis kirjeldaksid seda, kuidas tagada kultuuri kandjate arvukuse jätkusuutlikkust (rahvastikuarengute ja identiteedimuutustega seondult).
2. **Heaolu kasvu** saavutamise mehhanismid on sõnastatud kõige enam – seitse – ning neist viis tegeleb majandusarengu (majandusliku jõukuse) saavutamise läbi struktuurimuutuse eelduste kirjeldamise. Heaolu saavutamisel laiemas tähenduses (tervis, elukeskkond, linnaruum) on põhimehhanismina määratletud „institutsionaalne areng ja riigi ning erasektori koostöö“, mis on asjakohasuse hindamiseks sõnastatud liiga üldisel tasandil. Materiaalse tarbimise liigset domineerimist tasakaalustavad mehhanismid on määratletud kui „media, kolmanda sektori ja riigi koostöö“ valdkond heaolu mõiste arendamisel ning mittemateriaalse tarbimise ja ökoloogiliste elulaadimuutuste edendamisel. Teiste sõnadega on mehhanismiks keskkonnaharidus ning säästva arengu haridus, mis leiab käsitlust ka ökoloogilise tasakaalu (keskkonnakaitse) eesmärgivaldkonna põhimehhanismide seas. Seega ei ole nii kultuuriruumi elujõulisuse kui ka heaolu kasvu eesmärgivaldkonna puhul põhimehhanismidena käsitletud asjakohaseid avalikke poliitika.

3. **Ühiskonna sidususe** eesmärgivaldkonnas seevastu on kõik neli põhimehhanismi sõnastatud avaliku sektori poliitikatena. Poliitikate loetelu ei ole eesmärgipüstituse kontekstis täielik, puudu on näiteks lõimumispoliitika, võrdõiguslikkuse tagamise poliitika, regionaalpoliitika. Regionaalpoliitika leiab käsitlust läbi eelarvepoliitika mõiste ning seda ümberjaotava regionaalpoliitikana (vs. kaasaegsem kohapõhine regionaalpoliitika, mis tugineb suurel määral regioonide institutsionaalsel võimekusel ja iseotsustamisel).
4. **Ökoloogilise tasakaalu** eesmärgivaldkonna kolm põhimehhanismi on esitatud kõige tasakaalustatumana – need sisaldavad nii teemakohast poliitikat „ökopoliitika“ nimetuse all, aga ka haridust ja tehnoloogilist innovatsiooni. Sellist käsitlust võib üldjoontes pidada asjakohaseks ka praeguses kontekstis. Kuna haridus, innovatsioon ja poliitika on olulised vahendid kõigi SE21 eesmärkide saavutamiseks, mitte üksnes keskkonnanäemärgi jaoks, siis tasub kaaluda kõikide eesmärkide jaoks ühiste ja läbivate põhimehhanismide sõnastamist. Kui praegu on hariduse all mõeldud eelkõige keskkonnaharidust, siis sõnastades selle ümber säästva arengu hariduseks saaks ka kõigi SE21 eesmärkide saavutamist kavandada terviklikumalt, ühtsema meetodikaga. Ühtlasi lihtsustaks see SE21 strateegia ülesehitust. Sarnaselt on praegu innovatsiooni all käsitletud eelkõige keskkonnatehnoloogilist innovatsiooni. Samas ei lähe meil säästva arengu eesmärkide saavutamiseks vaja ainult digitaalseid või tehnoloogilisi, vaid ka sotsiaalseid ja juhtimispõhiseid uuendusi. Seepärast tasub innovatsiooni käsitlemisel arvestada ka uuendusi juhtimises ja ühiskonnas tervikuna. Näiteks järjest tähtsamaks muutub võrgustiku tüüpi juhtimine, nii horisontaalne (linnade koostöövõrgustike näide), kui ka huvirühmade (ettevõtted, kodanikuühiskond jt) kaasamine juhtimisse. Ka poliitikat kui eesmärkide saavutamise vahendit laiemalt käsitledes tuleks see ökopoliitika asemel ümber sõnastada. Samuti oleks vajalik ajakohastada põhimehhanismide kirjeldust, mis praegu lähtub soovitud seisundi kirjeldusest – vastavalt soovitud seisundi kirjelduse muutmissetepanekutele.

Kokkuvõtvalt – eeldades, et eesmärgi saavutamise põhimehhanismide osa sisaldub ka uuendatavas strateegias, tuleks esimesena ühtlustada eesmärkide saavutamise põhimehhanismide kirjeldamise metodoloogilised alused ning teiseks tasakaalustada põhimehhanismide loendit selliselt, et mõistetav oleks kõigi eesmärgivaldkonna komponentide alaeesmärkide saavutamise üldine loogika. Arvestades käesolevas töös tehtavat soovitud SE21 struktuuri olulisel määral lihtsustada ning asjaolu, et eesmärkide saavutamise põhimehhanismide kirjeldamisel korratakse (seda teiste sõnadega) olulisel määral eesmärgi kontseptuaalse sisu ja soovitud seisundi kirjeldusi, on otstarbekam nende struktuuriosade sisu lõimida SE21 eesmärgivaldkondade sissejuhatava kontseptuaalse käsitluse ja eesmärgipüstituse osadega.

SE21 strateegia asjakohasuse hinnanguid nelja eesmärgivaldkonna võrdluses võtab kokku alljärgnev tabel. Muutmisvajaduse ulatuse hindamisel lähtuti neljasest skaalast, mille väärtused sõltuvad üksikute sisuosade (nt. mingi konkreetne oht) asjakohasuse hindamise tulemustest ning hinnangutest puuduvate sisuosade (uute teemade) kohta: 1. minimaalne muutmisvajadus (roheline), 2. mõõdukas muutmisvajadus (kollane), 3. oluline muutmisvajadus (oranž), 4. läbiv muutmisvajadus (punane) (vt. koondhinnangute andmise kriteeriume töö meetodika osas, 2.1.1.).

Tabel 1. SE21 struktuuriosade muutmisvajaduse ulatus eesmärgivaldkondade lõikes

Eesti säästva arengu eesmärgid	Eesmärgi kirjeldus ja selgitus	Komponendid (alaeesmärgid)	Indikaatorid	Soovitud seisund	Ohud	Eesmärgi saavutamise põhimehhanismid
Eesti kultuuri(ruumi) elujõulisus – ühiskonna identiteete ja eksistentsiaalsust hõlmavana						
Heaolu kasv – ühiskonna ja selle liikmete individuaalset progressi hõlmavana						
Sidus ühiskond – ühiskonna liikmete kaasatust, sisemist koostoimet ja võrdsust, ühiskonna arengute tasakaalustatust hõlmavana						
Ökoloogiline tasakaal – ühiskonna ja majanduse suhteid looduse ja looduskeskkonnaga hõlmavana, laiemalt Maa ökoloogilistes piirides elamise tagamine						

3.2.2 SE21 eesmärgipüstituse kooskõla TK 2030 eesmärgipüstitusega

SE21 üldise kontseptuaalse eesmärgipüstituse, mis struktureerib Eesti säästva arengu nelja eesmärgivaldkonda, kooskõla seoses Tegevuskava 2030 sisuga on kõige asjakohasem hinnata läbi selle dokumendi deklaratsiooni sissejuhatuses sõnastatud üldise eesmärgi – „Oleme seadnud eesmärgiks saavutada säästev areng selle kolmes mõõtmes – majandus, ühiskond ja keskkond – tasakaalustatud ja ühtsel viisil“ (ÜRO, 2015: 3). See on väga lähedane viisile, kuidas on üldised eesmärgid seatud SE21-s. Eesti SE21 eesmärgipüstituse eripära võrdluses globaalse käsitlusega on kultuuri kui ühe keskse säästva arengu telje esile tõstmine. Erinevus on igati põhjendatud, kuivõrd Eesti säästva arengu strateegia puhul on küsimus nimelt *Eesti* säästvas ja jätkusuutlikus arengus, mille olulisim eristumise alus ümbritsevast maailmast on kultuur. **Kokkuvõttes saab SE21 üldise eesmärgipüstituse valdkondlikku kooskõla TK 2030 eesmärgipüstitusega hinnata heaks.**

ÜRO säästva arengu tegevuskava aastaks 2030 (TK 2030) sisaldab 17 eesmärki ja 169 alaeesmärki. Eesmärgipüstituse detailsusest tulenevalt on võrreldavad ja harmoniseeritavad TK 2030 eesmärgid ja SE21 alaeesmärgid/komponendid, mida on 12 (uuendamise ettepanekus 18; vt. võrdlustabel 3.2.1.). Võrdluses SE21 alaeesmärkidega puuduvad TK 2030 eesmärgid kultuuri valdkonnas, kuid võrdluses SE21 alaeesmärkidega sisaldab see eraldi eesmärke hariduse (4.), tervise (3.), soolise võrdõiguslikkuse (5.), asulate elukeskkonna (11.), institutsionaalse arengu (16.), globaalse partnerluse ja panustamise (17.) valdkondades (vt allolev tabel; lisa 2 tabel 12). Seejuures on suur osa TK 2030 eesmärkidest sõnastatud selliselt, et nende alaeesmärgid ja indikaatorid katavad mitut SE21 eesmärgivaldkonda ja komponenti. Seetõttu ei ole **TK 2030 eesmärkide automaatne ülevõtmine SE21 mõistlik ega võimalik, ilma et täielikult tuleks loobuda SE21 senisest struktuurist**, mis jagab Eesti säästva arengu nelja omavahel tasakaalus eesmärgivaldkonda.

Tabel 2. Strateegia komponentide (alaeesmärkide) temaatiline kooskõla ÜRO Tegevuskava 2030 eesmärkidega

SE21 eesmärgi komponendid	SE21 eesmärk	ÜRO Tegevuskava 2030 eesmärgid
Eesti kultuuriruumi ulatus	Eesti kultuuriruumi elujõulisus	
Eesti kultuuri funktsionaalsus		
Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus		
		4. Tagada kõikidele kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused
Majanduslik jõukus	Heaolu kasv	8. Toetada jätkusuutlikku, kaasavat ja säästvat majandusarengut ning tagada kõikidele inimestele inimväärne töö
		9. Ehitada vastupidav taristu, toetada kaasavat ja säästvat industrialiseerimist ning innovatsiooni
		12. Tagada säästev tarbimine ja tootmine
Turvalisuse tase		2. Kaotada nälg, saavutada toiduga kindlustatus ja parem toitumine ning toetada säästvat põllumajandust
		16. Toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi, et saavutada säästev areng; tagada õiguskaitse kõikidele ning luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid
Võimaluste mitmekesisus		3. Tagada kõikidele vanuserühmadele hea tervis ja heaolu
		11. Muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks
Sotsiaalne kaasatus	Sidus ühiskond	1. Kaotada kõikjal vaesus mis tahes kujul
		4. Tagada kõikidele kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused
Regionaalne tasakaal		5. Saavutada sooline võrdõiguslikkus ning suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu
Tugev kodanikuühiskond		10. Vähendada ebavõrdsust nii riikide sees kui ka nende vahel
		16. Toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi, et saavutada säästev areng; tagada õiguskaitse kõikidele ning luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid
		17. Tugevdada tegevuskava rakendamise meetodeid ja taaselustada säästva arengu alane ülemaailmne partnerlus
Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	Ökoloogiline tasakaal	14. Kaitsta ja kasutada säästvalt ookeane, meresid ja mere elusressursse, et saavutada säästev areng
		6. Tagada kõikidele joogivesi ja kanalisatsioon ning veevarude säästev majandamine
Saastumise vähendamine		7. Tagada taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõikidele
Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine		13. Võtta kiiresti meetmeid kliimamuutuste ja nende mõjuga võitlemiseks
		15. Kaitsta ja taastada maismaa ökosüsteeme ning propageerida nende säästvat kasutamist; majandada metsi säästvalt, võidelda kõrbestumisega ning peatada ja pöörata ümber pinnase halvenemine ja bioloogilise mitmekesisuse hävimine

Soovitame valida lahenduse, kus **TK 2030 eesmärkide temaatiline ulatus on aluseks SE21 komponentide (alaeesmärkide) loendi laiendamiseks, kuid mitte lühendamiseks**. Ehk siis, kultuuriruumi elujõud koos rahvastikupoliitiliste eesmärkide, kultuuri taastootmise jms peab olema Eesti säästva arengu strateegia oluliseks osaks, nii nagu siiani. Samuti on asjakohane laiendada SE21 alaeesmärkide loendit hariduse (eesmärk 4), tervise (eesmärk 3 ja osaliselt 2), ehitatud elukeskkonna (eesmärk 11) ja hea valitsemise

(osaliselt eesmärk 16) arvelt. Osa TK 2030 eesmärke on sõnastatud kitsama fookusega kui Eesti säästva arengu käsitluseks asjakohane ning SE21 alaeesmärkide loendi pikendamisel on mõistlik neid käsitleda laiemalt ja tasakaalustamatult: vaesuse (1.) käsitlemine majandusliku jõukuse ja ebavõrdsuse vähendamise alaeesmärkide raames, nälja ja alatoitumuse (2.) käsitlemine tervise osana, soolise võrdsuse (5.) käsitlemine laiema võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimise kaotamise alaeesmärgi osana.

TK 2030 eesmärk 17 sisaldab eesmärgipüstitust „säästva arengu alane ülemaailmse partnerluse“ osas. Samuti sisaldavad teised TK 2030 eesmärgid hulga alaeesmärke, milles üldistatud sisu seisneb selles, et arenenud riigid peaksid toetama arenguriikide säästvat arengut erinevates valdkondades. Arvestades Eesti võimekust, tuleks Eesti säästva arengu kontekstis kaaluda ühtse arengukoostöö või globaalse panustamise alaeesmärgi sõnastamist – kõige sobivamana sidusa ühiskonna eesmärgiga seonduvalt. Sellist uuendust toetaks ka tõsiasi, et Eurostati säästva arengu näitajate süsteemis on eraldi jaotusena globaalse partnerluse indikaatorid.

TK 2030 alaeesmärgid on osalt sõnastatud väga detailsel tasandil ja spetsiifilises vormis ning nende ülevõtmine uuendatud SE21 strateegiasse ei ole põhjendatud. Küll peaks need olema oluliseks sisendiks Eesti säästva arengu näitajate süsteemi uuendamisel – seda enam, et TK 2030 on alaeesmärgid ja indikaatorid sageli sõnastatud teineteist täiendavana, kus indikaatori sisu ja tähendus ilmneb üksnes koos vastava alaeesmärgiga (vt. lisa tabel 13, ptk 3.3.3.).

3.2.3 Eesti 2020 ja SE21 eesmärkide kooskõla

Konkurentsivõime kava Eesti 2020 seab Eestile kaks pikaajalist majanduspoliitika eesmärki ning lisaks veel 15 pikaajalist eesmärki neljas prioriteetses valdkonnas. Eesti 2020 eesmärkide temaatiline kooskõla SE21 strateegia eesmärkidega on nõrk (vt lisa 2 tabelid 16 ja 17).

SE21 eesmärk „Eesti kultuuriruumi elujõulisus“ ei leia eesmärgi selgituse, selle komponentide ja indikaatorite tasandil strateegias Eesti 2020 käsitlust. Strateegias eesmärgistatud haridustaseme tõus ja elanikkonna tööga hõivatuse kasv toetab kultuuriruumi elujõulisust kaudselt – läbi kultuuri kandjate võimekuse ja osaluse suurenemise.

Eesmärgiga „Heaolu kasv“ seondub strateegias Eesti 2020 esmajoonel valdkond „Konkurentsivõimeline ettevõtlikuskeskkond“, mille all määratletud 3 eesmärgi saavutamine võiks panustada SE21 majandusliku jõukuse alaeesmärgi (komponendi) saavutamist. Strateegiate eesmärgipüstitus on oma fookuselt siiski täiesti erinev. Kui SE21 sõnastab majandusliku jõukuse läbi perede ja majapidamiste vaatepunkti, siis Eesti 2020 majandussüsteemi struktuursete näitajate kaudu. Elanike turvalisuse taset ja võimaluste mitmekesisust Eesti 2020 eesmärgid ei kata.

SE21 eesmärk „Sidus ühiskond“ on strateegias Eesti 2020 temaatiliselt kajastatud osaliselt – sotsiaalse kaasatuse komponendi ulatuses Eesti 2020 valdkonna „Haritud rahvas ja sidus ühiskond“ eesmärkidega. Mõlemas strateegias on kaetud vaesuses elavate isikute ning haridusliku tõrjutuse vähendamise eesmärgid ning töötuse ja tööhõive teemad. Eesmärkide sõnastus mõõdetavate indikaatorite mõttes on strateegiates siiski kõigis neis punktides erinev. Eesti 2020 on hariduse ja tööhõive eesmärgipüstituses SE21 indikaatoritega võrreldes täpsem. Sissetulekute ebavõrdsuse indikaator on sõnastatud läbi suhtelise vaesuse määra. Strateegias Eesti 2020 puuduvad eesmärgid arengu regionaalse tasakaalustatuse ning tugeva kodanikuühiskonna teemades, mis on SE21 „Sidusa ühiskonna“ eesmärgi kaheks ülejäänud komponendiks.

SE21 „Ökoloogilise tasakaalu“ eesmärk leiab strateegias Eesti 2020 väga piiratud käsitlust – läbi energiatarbimise mahu ja struktuuri ning kasvuhoonegaaside heitkoguste piirmäära. Täielikult on puudu loodusvarade kasutamise ning loodusliku mitmekesisuse komponentide käsitlus.

SE21 ei sisalda ühtegi valitsemisega seotud eesmärki, mis strateegias Eesti 2020 on käsitletud valdkonna „Jätkusuutlik ja kohanduv riik“ all ning millele on seatud üks fiskaalne eesmärk, mis seondub avaliku sektori võlatasemega.

Lisaks eesmärgipüstituse temaatilisele sisule eristuvad kaks riiklikku horisontaalset arengukava „ontoloogilise“ vaatepunkti alusel. Kui strateegias Eesti 2020 seatakse eesmärgi valdavalt sotsiaal-majandusliku süsteemi struktuursete omaduste osas, siis SE21-s tehakse seda laiemalt ning eesmärkide indikaatorid on määratletud eelkõige Eesti kui sotsiaal-majandusliku süsteemi seisundinäitajatena. Seda erisust tuleks SE21 uuendamisel veelgi rõhutada, sealhulgas näiteks majanduse struktuursete karakteristikute eesmärgistamisest ja mõõtmisest loobumine SE21-s. Tegemist on teineteist täiendavate horisontaalsete arengukavadega, mille funktsioon arengu kavandamise süsteemis on erinev – SE21 pakub tasakaalustatud ja jätkusuutlikku vaadet arengule, konkurentsivõime kava aga viise, kuidas riigi ja ühiskonnana olla globaalses konkurentsisis senisest edukam – majandusarengu struktuursed tegurid, teadmusühiskond jms.

3.3 SE21 indikaatorite ja säästva arengu näitajate aja- ja asjakohasus

3.3.1 SE21 indikaatorite ja säästva arengu näitajate omavaheline kooskõla ning aja- ja asjakohasus seoses Eesti säästva arenguga

Analüüsi objektiks on kaks Eesti säästva arengu näitajate süsteemi. Esiteks strateegia SE21 dokumendis aastal 2005 fikseeritud SE21 indikaatorite loetelu komponentide lõikes ning teiseks säästva arengu näitajate loetelu nelja eesmärgivaldkonda rühmitatuna, mille regulaarse mõõtmisega tegeleb Statistikaamet. Viimased valiti esmalt 2008. aastal välja Riigikantselei ja ministeeriumide ning valitsusväliste organisatsioonide poolt ning nende loendit uuendas Statistikaamet 2013. aastal koostöös säästva arengu komisjoni, Riigikantselei ja ministeeriumidevahelise säästva arengu töörühmaga.

SE21 strateegia indikaatorite ja Statistikaameti poolt kogutavate säästva arengu näitajate asjakohasuse hindamiseks on kolm kriteeriumit:

- kuivõrd indikaatorite/näitajate kogumine võimaldab piisavalt ja tasakaalustatult mõõta SE21 strateegia eesmärkide ja alaeesmärkide täitmist;
- kuivõrd indikaatorid/näitajad mõõdavad Eesti säästvat arengut ehk on asjakohased seoses säästva arengu kontseptsiooni kaasaegse käsitlusega Eestis;
- kuivõrd mõõdetavad need indikaatorid/näitajad on.

Kahe esimese kriteeriumi harmoniseerimine on SE21 aluseks oleva säästva arengu kontseptsiooni ning sellega seotud eesmärgipüstituse uuendamise ülesandeks (vt. 4.2.).

Strateegia SE21 tekstis on nelja eesmärgivaldkonna all loetletud **kokku 67 võimalikku indikaatorit**. Ekspertide hinnangu alusel on neist sisulises mõttes – seoses Eesti säästva arengu eesmärkide avara tõlgendusega – asjakohaseid 28, osaliselt asjakohaseid 27 ja mitteasjakohaseid 12 (vt lisa 2 tabel 9). Tulenevalt indikaatorite sõnastamise (ajalisest ja sisulisest) kontekstist on SE21 indikaatorid oluliselt kooskõllisemad SE21 strateegia tekstis sõnastatud (ala)eesmärkidega, vähem aga säästva arengu laiema ja tasakaalustatuma käsitlusega (vt. komponentide uuendamise ettepanekut 3.2.1.). Siiski on ka SE21 alaeesmärkidega **määratletud indikaatorite hulgas mitmeid, mis on SE21 eesmärgipüstituse kontekstis sisuliselt asjakohatud** – seda kas seetõttu, et need **ei kirjelda komponenti ja alaeesmärki adekvaatselt** (nt kodanikuühenduste arv seoses tugeva kodanikuühiskonnaga; töötava rahvastiku ja kogurahvastiku suhtarv seoses sotsiaalse kaasatusega; reaalne töönädala pikkus seoses võimaluste mitmekesisusega; traditsiooniliste maakasutusviiside osakaal seoses loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamisega), või siis on **nende poolt kirjeldatav oluliselt vähemtähtis võrdluses** teiste loetletud indikaatoritega (nt. ülikoolidesse sissesäänud ja koolikatkestajad regiooni seoses regionaalse tasakaalustatusega; eesti keele kasutus argikasutuse, seadusloomes seoses Eesti kultuuri funktsionaalsusega).

SE21 indikaatorite peamiseks probleemiks on aga see, et **suur osa neist on sõnastatud mõõtmise ülesande seisukohast ebatäpselt** ning **mitmete** eelkõige kultuuriruumi elujõulisusega seonduvalt indikaatoritena sõnastatud **seisundikirjelduste puhul** (nt. kultuurimälu võime toimida minevikukogemuse sidujana tulevikuga; rahvuskultuuri avatus uuele, rikastumis- ja tõlgendamisvõime muutuv maailma kultuuripildis, jne) puhul **realistlikud mõõtmisvõimalused üldse puuduvad**. 55 asjakohasest või osaliselt asjakohasest SE21 indikaatorist 6 on hinnatud mittemõõdetavaks ning 32 indikaatori juures on eksperdid näinud täiendavat vajadust meetodika välja töötamiseks (sh andmete kogumiseks). Ainult 17 SE21 indikaatorit on hinnatud üheaegselt mõõdetavaks ja vähemalt osaliselt asjakohaseks (vt. lisa 2 tabel 9).

Säästva arengu näitajate süsteem on Eestis välja arendatud SE21 strateegiast lähtuvana, kuid seda on järgnevatel aastatel korduvalt uuendatud. Seejuures on loobutud näitajate sidumisest SE21 üldeesmärke täpsustavate alaeesmärkidega. Selle asemel on konstrueeritud uus liigituse alus näitajate rühmade kujul. Kokku sisaldab Statistikaameti poolt kogutav näitajate süsteem 69 säästva arengu näitajat (Statistikaamet, 2015), millest 29 on ekspertide poolt hinnatud asjakohaseks, 30 osaliselt asjakohaseks ja 10 mitteasjakohaseks (vt lisa 2 tabel 10).

Kui SE21 indikaatorite keskne probleem on mittemõõdetavuses ja ebamäärasuses, siis säästva arengu näitajate puhul on mõõdetavus hea, kuid probleem on selles, et paljude **näitajate seos säästva arengu nelja üldeesmärgiga ja neid täpsustavate alaeesmärkidega (komponentidega) on nõrk** (nt. jooksevkonto saldo, valitsemissektori konsolideeritud võlg, loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaalade lõpetajad, Eestisse tehtud välisinvesteeringud kui heaolu kasvu kirjeldavad mõõdikud; surmad õnnetusjuhtumite, mürgistuste ja traumade tagajärjel kui kultuuriruumi elujõudu hindav mõõdik). Põhjuseks on see, et oluline hulk kasutatud näitajatest mõõdab säästva arengu eesmärkide saavutamise teoreetiliselt eeldatavaid tegureid (nt. tootlikkus, kulutused teadus- ja arendustegevusele heaolu kasvu teguritena) ja mitte neid eesmärke endid. Samuti ei mõõdetata Eesti säästva arengu eesmärgivaldkondi ja nende soovituslikke komponente (vt. 4.2.1.) **piisavalt ja tasakaalustatult** ehk siis „mõõdikud ei kata vastava eesmärgi kogu sisulist ulatust“ (FinMin, 2012).

Kultuuriruumi elujõulisuse näitajad mõõdavad kultuuris osalemist ja Eesti rahva säilimist, kuid parandamisruumi on käsitluse ammendatavuse ja tasakaalustatuse osas. Eesmärgivaldkonna 10-st

näitajast 3 on hinnatud asjakohaseks ja 7 osaliselt asjakohaseks. Kultuuritarbimist mõõdetakse üksnes kultuuriliikides, mis eeldavad „asutustes käimist“, ning seda tuleks laiendada kaasates ka kultuuritarbimise vorme, mis ei eelda kohalkäimist (raamatute lugemine, digikultuuri tarbimine jne). Kultuuriloomingu mõõtmist läbi tegevusala summaarse rahalise mahu tuleks võimalusel täiendada täpsemate ja kultuuriloomingu kvaliteeti iseloomustavate näitajatega. Kultuuris osalemise näitajaks sobib paremini mitte eesti keelt esimese koduse keelena kõnelejate arv, vaid pigem eesti keele oskajate arv üldisemalt. Asjakohane on laiendada kultuuriruumi elujõu näitajate loendit selliselt, et käsitletud saaks üldesmärgi kogu sisuline ulatus, sh ka kultuuriruumi avatus ja mõju väliskeskkonnale (nt. kultuuri ekspordi kompleksnäitaja, mis arvestaks kirjandusteoste tõlgete arvu, Eesti filmi kinokulastajate arvu teistes riikides, jne; eesti keelt teise keelena oskavate inimeste arv Eestis või maailmas), materiaalse kultuuripärandi säilitamine (nt. heas seisundis mälestiste osakaal kultuurimälestistes riiklikus registris), inimvara kvaliteet (nt. põhikooli õpilaste õpitulemuslikkus PISA testi alusel; kolmanda taseme haridusega inimeste osakaal).

Heaolu kasvu näitajatest mõõtab oluline osa heaolu kasvu kujundavaid tegureid, ja mitte heaolu ennast, nii nagu see on akadeemiliselt mõistetud. Eesmärgivaldkonna 24-st näitajast 3 on hinnatud ekspertide poolt asjakohaseks, 12 osaliselt asjakohaseks ja 9 mitteasjakohaseks. Teisest küljest on mitmed olulised heaolu mõiste ja komponentidega näitajad süsteemist puudu – kõige olulisemana inimeste subjektiivseid heaolu hinnanguid koondavad näitajad (nt. heaolu ja elukvaliteet üldiselt või majanduslik rahulolu, tööeluga rahulolu, eluasemega rahulolu, elukeskkonnaga rahulolu eraldi). Elukvaliteedi mõõtmine üksnes eluea, terviseprobleemide esinemise ja surmapõhjuste kaudu ei vasta elukvaliteedi mõiste sisule. Asjakohane on käsitleda sellesse rühma hõlmatud näitajaid tervisenäitajatena ning laiendada käsitlust vähemalt elanike üldise terviseseisundi hinnanguga. Heaolu kasvu näitajate rühmana on määratletud innovatsioon ühiskonnas, mis on tõepoolest üheks majandusarengu teguriks, kuid olemuslikult on innovatsioon eelkõige kultuuriline nähtus/protsess, mis muuhulgas annab majanduses rakendatuna positiivseid tulemusi. Ka haridus(tase) ise ei ole heaolu kasvu mõõduks, vaid heaolu kasvu eelduseks. Tööhõive näitajate rühma kaks näitajat – tööhõive määr ja töötuse määr – sobituvad paremini ühiskonna sidususe eesmärgivaldkonda (läbi sotsiaalse kaasatuse komponendi). Ka majanduse jätkusuutlikkuse näitajate rühma kolm näitajat on heaolu mõõtmiseks väga kaudsed indikaatorid. Riigi rahandust iseloomustavad näitajad sobituvad paremini hea valitsemise komponendi ja seega sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna juurde. Puuduvad ehitatud elukeskkonna kvaliteedi (eluruumide kvaliteet ja suurus, linnaruumi kvaliteet, taristuga varustatus) ja võimaluste mitmekesisuse (teenuste kättesaadavus, vaba aja võimalused) näitajad.

Sidusa ühiskonna 10 näitaja osas jagunevad ekspertide hinnangud pooleks – 5 on hinnatud asjakohaseks ja 5 osaliselt asjakohaseks. Näitajate hulgast on puudu regionaalse tasakaalustatuse, kodanikuühiskonna ja ka hea valitsemise (v.a. riigirahandus, mis on paigutatud heaolu näitajate hulka) ning globaalse panustamise ja arengukoostöö näitajad. Eesmärgivaldkond sisaldab turvalisuse näitajaid, mis heaolu kontseptsiooni ja SE21 eesmärgipüstituse mõttes on heaolu kasvu komponent, ning võiks sellisena olla kajastatud ka näitajate süsteemis. Turvalisuse puhul on oluline mõõta eelkõige elanike turvatunnet ning vähem kuritegevust, seda nii turvalisuse mõiste tähenduse tõttu kui ka seetõttu, et (ametlikud) kuritegevuse näitajate väärtused sõltuvad muudatustest karistusseadustikus (tegude ümberkvalifitseerimine) ja õiguskaitseorganite töö tulemuslikkusest. Võrdsed võimalused on näitajate rühm, mida on vaja säilitada ning laiendada arengute tasakaalustatuse näitajatega (sh tasakaalustatum regionaalne areng). Interneti levik on asjakohasem heaolu ja selle võimaluste mitmekesisuse mõõtmiseks.

Ökoloogilise tasakaalu 25 näitajast 18 on hinnatud asjakohaseks, 6 osaliselt asjakohaseks ja vaid 1 mitteasjakohaseks (energiasõltuvuse määär). Eesmärgivaldkonna puhul on soovitatav sõnastada uued näitajate rühmad kooskõlas uuendatava SE21 komponentide jaotusega: tootmise ja tarbimise keskkonnamõju (sh keskkonnamõju inimesele); kliima ja energia; ökosüsteemide elujõulisus (vt. 4.2.1. tabel 6). Näitajate uuendamisel peaks arvesse võtma ka alljärgnevaid teemasid: ökosüsteemiteenused; kaitstavad liigid; säästev kalandus ja põllumajandus, sh mahetootmine ja -tarbimine; säästev metsandus lisaks metsaraiale; rannikuvee seisund lisaks pinnavee seisundile; energiatõhusus; kliimamuutusega kohanemine; majanduse energiamahukus inimese kohta vms SKT asemel; taastuvenergia tootmise vastavus säästlikkuse kriteeriumitele; toidukadu; keskkonnasubsiidiumid ja -tasud; põlevkivijäätmete, muude ohtlike jäätmete, olmejäätmete ja pakendijäätmete osa jäätmealastes indikaatorites; rikutud ja taastatud maaala suurus maavarade kaevandamisel; loodusressursside kasutajate mitmekesisus (kalastajad, väikemetsaomanikud, aiapidajad jt); joogivee kvaliteet; müra; säästlikud liikumisviisid ja sundliikumise vajaduse vähendamine.

Võrreldes SE21 indikaatorite loendit säästva arengu näitajate omaga ilmneb, et nende ühisosa on väga väike. Samuti erineb tuntaval määral mõõdikute rühmitamise loogika. SA näitajate süsteemi struktuur, milles kasutatakse „näitajate rühma“ nimetust, ei ole kooskõlas SE21 temaatilise struktuuriga komponentide lõikes. Soovitatav lahendus on rakendada ühtset temaatilist liigitust võttes aluseks SE21 komponentide struktuuri peale uuendamist.⁸ Säästva arengu näitajate süsteem peab olema kontseptuaalses seoses SE21 eesmärgipüstitusega, mistõttu näitajate süsteemi uuendamisele peaks eelnema SE21 eesmärgivaldkondade kontseptuaalne uuendamine. Kõigile näitajatele tuleb uuendatud seiresüsteemis anda kas konkreetseid sihtväärtused, lävendid ja vahemikud, eesmärgistatud arengusuundumused võrdluses lähteseisundiga (kasv, kahanemine, stabiilsus) või ka eesmärgistatav positsioon rahvusvahelises võrdluses.

3.3.2 SE21 indikaatorite ja Eesti säästva arengu näitajate asjakohasus Tegevuskava 2030 alaeesmärkide kontekstis

Kuivõrd SE21 indikaatorid on määratletud kooskõlas SE21 eesmärgipüstitusega, siis sõltub nende aja- ja asjakohasus SE21 eesmärgipüstituse asjakohasusest seoses TK 2030 eesmärkidega. SE21 67 indikaatorist 20 omab temaatilist kooskõla TK 2030 alaeesmärkidega (vt tabel 3; lisa 2 tabel 14).

⁸On ka kaks alternatiivset võimalust mõõtmisüsteemi raamistikuks. Esiteks kasutada DPSIR-raamistikku (Keskkonnaagentuur, 2014b), mis koosneb järgmistest indikaatoritüüpidest: vallapäästvad jõud (D – *driving force*); survenäitajad (P – *pressure*); seisundinäitajad (S – *state*); mõjunäitajad (I – *impact*); meetmenäitajad (R – *response*). Teiseks, esitada näitajad tegevusvaldkondade (nt transport, energeetika, põllumajandus) kaupa, milles hinnatakse valdkondade mõju säästvale Eestile. Näiteks iseloomustavad transpordi mõju nii õhuheitmed, maakasutus kui ka elupaikade killustamine. Selliste näitajate süsteemide kasutuselevõtmine eeldaks praeguse säästva arengu näitajate nimekirja põhjalikku uuendamist, samuti ka SE21 eesmärgipüstituse hierarhiast (4 üldeesmärki ja nendega kontseptuaalselt seotud alaeesmärgid) loobumist.

Tabel 3. SE21 indikaatorid, mis on temaatiliselt kooskõlalised ÜRO Tegevuskava 2030 alaeesmärkide kontekstis

SE21 indikaator	Temaatilisel lähedane TK 2030 alaeesmärk
allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal	1.1 Kaotada 2030. aastaks kõikjal äärmine vaesus, mis praeguse määratluse kohaselt tähendab, et inimesed peavad ära elama vähemaga kui 1,25 USA dollarit päevas; 1.2 Vähendada 2030. aastaks vähemalt poole võrra nende meeste, naiste ja laste osakaalu, kes kannatavad vaesust mistahes mõõtnes vastavalt riiklikule määratlusele. 10.2 Suurendada 2030. aastaks kõikide inimeste võimestamist, sõltumata nende vanusest, soost, puudest, rassist, rahvusest, päritolust, usutunnistusest ja majanduslikust või muust seisundist, ning toetada nende sotsiaalselt, majanduslikult ja poliitiliselt kaasamist.
bioloogiliselt produktiivse maa osakaal või suhe kogu põllumaasse	2.4 Tagada 2030. aastaks säästvad toidutootmissüsteemid ja rakendada paindlikke põllumajandustootmise tavasid, mis suurendavad viljakust ja tootlikkust, aitavad säilitada ökosüsteeme, suurendavad kliimamuutuste, äärmuslike ilmastikunähtuste, põua, üleujutuste ja muude loodusõnnetustega kohanemise suutlikkust ning parandavad järk-järgult maa ja pinnase kvaliteeti.
GINI indeks	10.1 Saavutada 2030. aastaks järk-järgult sissetulekute skaalal alumise 40% moodustava elanikkonna sissetulekute suurenemine riigi keskmisest kiiremini ning säilitada see kasv.
haigestumise risk	3.3 Kaotada 2030. aastaks aiosi, tuberkuloosi, malaaria ja ravimata jäänud troopiliste haiguste epideemiad ning võidelda hepatiidi, vee kaudu levivate haiguste ja muude nakkushaigustega.
investeeringud keskkonnakaitsesse ja keskkonnaharidusse (% SKP-st)	4.7 Tagada 2030. aastaks, et kõik õppurid omandavad teadmised ja oskused, mis on vajalikud säästva arengu toetamiseks, pakkudes muu hulgas teadmisi säästvast arengust ja säästvast eluviisist, inimõigustest, soolisest võrdsusest, rahu ja vägivaldatu kultuuri edendamiseks, maailmakodanikuks olemisest ja kultuurilise mitmekesisuse hindamisest ning kultuuri osast säästva arengu saavutamisel. 12.8 Tagada 2030. aastaks, et kõik inimesed on informeeritud ja teadlikud säästvast arengust ning loodusega kooskõlas olevast eluviisist.
joogivee kvaliteet	6.1 Tagada 2030. aastaks kõikidele inimestele üldine ja õiglane juurdepääs ohutule ja taskukohasele joogiveele.
jäätmemajanduse tase (jätmete sorteerimise ja utiliseerimise aste)	11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jätmete käitlemisele; 12.5 Vähendada 2030. aastaks vältimise, vähendamise, ringlussevõtu ja taaskasutamisega oluliselt jätmete teket.
kaitse- ja Natura-alade osakaal Eesti territooriumist	14.5 Võtta 2020. aastaks kaitse alla vähemalt 10% ranniku- ja merealadest kooskõlas riiklike ja rahvusvaheliste seadustega ning tuginedes parimale olemasolevale teaduslikule teabele.
kolmanda sektori rahastamise dünaamika	17.17 Ergutada ja propageerida tõhusaid avaliku sektori, avaliku ja erasektori ja kodanikuühiskonna partnerlusi, kasutades nende kogemusi ja vastavaid finantseerimiskavasid.
kuritegevuse määr	11.7 Tagada 2030. aastaks eelkõige naistele ja lastele, vanematele inimestele ja puudega inimestele vaba juurdepääs turvalistele, kaasavatele ja ligipääsetavatele rohealadele ja avalikule ruumile; 12.5 Vähendada 2030. aastaks vältimise, vähendamise, ringlussevõtu ja taaskasutamise oluliselt jätmete teket.
looduslike ressursside varude ja taastumisvõime pideval seirel põhinevate ressursikasutuse regulatsioonide olemasolu ja nende täitmise jälgimine	14.6 Keelata 2020. aastaks teatud kalandustoetused, mis soodustavad tootmise ülevõimsust ja ülepuüki; kaotada toetused, mis soodustavad ebaseaduslikku, teatamata ja reguleerimata kalapüüki, ning hoiduda uute toetuste kasutuselevõtust, mõistes, et arenguriikide ja vähim arenenud riikide asjakohane ja tõhus sooduskohtlemine peaks moodustama Maailma Kaubandusorganisatsiooni kalandustoetusi käsitlevate läbirääkimiste lahutamatu osa.

mageveevaru, vee kasutus (l/inimese kohta)	6.4 Muuta 2030. aastaks veekasutus kõikides sektorites oluliselt tõhusamaks ja tagada magevee säästlik ammutamine ja kasutamine, et lahendada veepuuduse probleem, ning vähendada oluliselt veepuuduse all kannatavate inimeste arvu.
mere ja siseveekogude rekreatiivne ja kalandusalane väärtus	6.3 Parandada 2030. aastaks vee kvaliteeti, vähendades saastamist, tehes lõpu keelatud kohtadesse prügi mahapanekule ja viies miinimumini ohtlike kemikaalide ja materjalide keskkonda heitmine, vähendades poole võrra puhastamata reovee kogust ja suurendades kogu maailmas oluliselt jäätmete ringlussevõttu ja ohutut taaskasutust. 14.4 Saavutada 2020. aastaks mereressursside kasutamise tõhus reguleerimine ja teha lõpp ülepuügile, ebaseaduslikule, teatamata ja reguleerimata kalapüügile ning hävitavatele püügitarvetele ja rakendada teaduslikult põhjendatud halduskavasid kalavarude taastamiseks võimalikult kiire aja jooksul vähemalt tasemele, kus kalapüük toimub maksimaalse jätkusuutliku saagikuse piires vastavalt liikide bioloogilistele omadustele.
produktiivse metsa osakaal kogu metsast	15.1 Tagada 2020. aastaks maismaaökosüsteemide ja sisemaa mageveeökosüsteemide ja ökosüsteemiteenuste, eelkõige metsade, märgalade, mägede ja kuivalade kaitse, taastamine ja säästev kasutamine kooskõlas rahvusvaheliste kokkulepete raames võetud kohustustega. 15.2 Saavutada 2020. aastaks kõikide metsaliikide säästev majandamine, peatada metsa raadamine, taastada rikunud metsad ja suurendada kogu maailmas oluliselt metsastamist ja metsade uuendamist.
pärandmaastike osakaal	11.4 Suurendada jõupingutusi maailma kultuuri- ja looduspärandi kaitsmiseks.
rannikumere seisund	14.1 Vältida ja oluliselt vähendada 2025. aastaks mere saastamist mis tahes vormis, eelkõige maal toimuva tegevuse tagajärjel, kaasa arvatud mereprahi ja toitainetega saastamine.
taastuva energia osakaal kogu energiast	7.2 Suurendada 2030. aastaks oluliselt taastuvenergia osakaalu ülemaailmselt toodetavas energias.
tervisekindlustusega haaratud elanikkonna osatähtsus	3.8 Tagada kõikidele inimestele üldine arstiabi, sealhulgas kaitse finantsriskide eest, juurdepääs kvaliteetsetele elementaarsetele tervishoiuteenustele ning ohututele, tõhusatele, kvaliteetsetele ja taskukohastele ravimitele ja vaktsiinidele.
transpordi struktuur (ühis- ja rööbastranspordi osakaal)	9.1 Arendada välja kvaliteetne, usaldusväärne, säästlik ja vastupidav taristu, sealhulgas piirkondlik ja piiriülene taristu, et toetada majandusarengut ja inimeste heaolu, ning tagada, et see taristu on kõikidele taskukohane ja võrdselt kättesaadav.
õhu kvaliteet (toksiliste ja kasvuhoonegaaside heitkoguste ja neeldamise (sidumise) suhe)	3.9 Vähendada 2030. aastaks oluliselt ohtlikest kemikaalidest ning saastunud õhust, veest ja pinnasest põhjustatud surmade ja haigestumiste arvu.

Tulenevalt TK 2030 eesmärkide (sh alaeesmärgid) sisust ja fookusest ei ole enamik kultuuriruumi elujõu eesmärgiga seotud SE21 indikaatoritest (erandiks kultuuri materialiseerumise määra indikaator, mis seondub kultuuripärandi kaitse alaeesmärgiga), aga ka oluline osa majandusliku jõukuse, turvatunde, regionaalse tasakaalustatuse ja tugeva kodanikuühiskonna indikaatoritest TK 2030 eesmärkide ja alaeesmärkide kontekstis asjakohased. Indikaatorite täpse sõnastuse ja andmedefinitsioonide mõttes kattuvad indikaatorid kahe süsteemi vahel puuduvad (vt lisa 2 tabel 14c).

Statistikaameti poolt kogutavast 69-st säästva arengu näitajast omab temaatilist kooskõla TK 2030 alaeesmärkidega 36 Eesti säästva arengu näitajat (vt tabel 4). Seejuures on neist 19-l vastavate TK 2030 indikaatoritega samane või sisuliselt lähedane mõõtmisülesanne (vt lisa 2 tabel 15b, märgituna kollasega).

Tabel 4. Statistikaameti kogutavad säästva arengu näitajad, mis on temaatiliselt kooskõlalised ÜRO Tegevuskava 2030 alaeesmärkide kontekstis

Säästva arengu näitaja	Temaatiliselt lähedased TK 2030 alaeesmärgid
Alkoholiga seotud surmajuhud	3.5 Tugevdada kahjulike sõltuvuste, sealhulgas narkootikumide kuritarvitamise ja suitsetamise ennetamist ja ravi.
Eesti koguvälisvõlg	17.4 Aidata arenguriikidel saavutada pikaajaline võlgade teenindamise stabiilsus kooskõlastatud tegevusega, mille eesmärk on toetada vastavalt vajadusele võlgade finantseerimist, vähendamist ja restruktureerimist ning vähendada suure võlakoormusega riikide välisvõlga, et leevendada võlgade tagasimaksmisega seotud probleeme.
Ehitusmaavarade kaevandamine	12.2 Saavutada 2030. aastaks loodusvarade säästev majandamine ja tõhus kasutamine.
Elukestvas õppes osalemine	4.3 Tagada, et 2030. aastaks on kõikidele naistele ja meestele võrdselt kättesaadav taskukohane ja kvaliteetne tehniline, kutse- ja kolmanda astme haridus, kaasa arvatud kõrgharidus.
Interneti kasutamise määr	4.4 Suurendada 2030. aastaks oluliselt noorukite ja täiskasvanute arvu, kellel on tööhõives osalemiseks, inimväärse töö leidmiseks ja ettevõtlusega tegelemiseks vajalikud oskused, sealhulgas tehnilised ja kutseoskused. 9.c Parandada oluliselt info- ja sidetehnoloogia kättesaadavust ning püüda selle poole, et tagada 2020. aastaks vähim arenenud riikide elanikele üldine ja taskukohane juurdepääs internetile. 17.8 Võtta 2017. aastaks täielikult kasutusele tehnoloogiapank ja vähim arenenud riikide teadustöö-, tehnoloogia- ja innovatsioonialase suutlikkuse suurendamise mehhanismid ning edendada võimalusi avardava tehnoloogia, eelkõige info- ja sidetehnoloogia kasutamist.
Jäätmete ladestamine	11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jäätmete käitlemisele.
Jäätmete taaskasutus	12.5 Vähendada 2030. aastaks vältimise, vähendamise, ringlussevõtu ja taaskasutamisega oluliselt jäätmete teket. 11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jäätmete käitlemisele. 12.4 Saavutada 2020. aastaks kemikaalide ja kõikide jäätmete keskkonnaohutu käitlemine kooskõlas kokkulepitud rahvusvaheliste raamistikega kogu nende elutsükli jooksul ning vähendada oluliselt nende sattumist õhku, vette ja pinnasesse, et viia miinimumini nende negatiivne mõju inimtervisele ja keskkonnale.
Jäätmete ke	11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jäätmete käitlemisele. 12.4 Saavutada 2020. aastaks kemikaalide ja kõikide jäätmete keskkonnaohutu käitlemine kooskõlas kokkulepitud rahvusvaheliste raamistikega kogu nende elutsükli jooksul ning vähendada oluliselt nende sattumist õhku, vette ja pinnasesse, et viia miinimumini nende negatiivne mõju inimtervisele ja keskkonnale.
Kaitstav metsamaa	15.1 Tagada 2020. aastaks maismaaökosüsteemide ja sisemaa mageveeökosüsteemide ja ökosüsteemiteenuste, eelkõige metsade, märgalade, mägede ja kuivalade kaitse, taastamine ja säästev kasutamine kooskõlas rahvusvaheliste kokkulepete raames võetud kohustustega.
Kaitstavate loodusobjektide pindala	14.5 Võtta 2020. aastaks kaitse alla vähemalt 10% ranniku- ja merealadest kooskõlas riiklike ja rahvusvaheliste seadustega ning tuginedes parimale olemasolevale teaduslikule teabele. 15.4 Tagada 2030. aastaks mägede ökosüsteemide ja nende bioloogilise mitmekesisuse kaitse, et suurendada nende võimet osutada säästvaks arenguks esmatähtsaid ökosüsteemiteenuseid.
Kasutuses olevad ehitismälestised	11.4 Suurendada jõupingutusi maailma kultuuri- ja looduspärandi kaitsmiseks.
Kasvuhoonegaaside emissioon	9.4 Uuendada 2030. aastaks taristut ja moderniseerida tööstusharud, et need oleksid jätkusuutlikud, tõhustades ressursside kasutamist ja võttes kasutusele puhtad ja keskkonnaohutud tehnoloogiad ja tööstusprotsessid, kusjuures kõik riigid võtavad meetmeid vastavalt enda suutlikkusele.
Kodumaine materialitootlikkus	12.2 Saavutada 2030. aastaks loodusvarade säästev majandamine ja tõhus kasutamine.
Kokkupuude korrupsiooniga	16.5 Vähendada oluliselt korrupsiooni ning altkäemaksude andmist ja võtmist mistahes vormis.
Kolmanda taseme haridus	4.3 Tagada, et 2030. aastaks on kõikidele naistele ja meestele võrdselt kättesaadav taskukohane ja kvaliteetne tehniline, kutse- ja kolmanda astme haridus, kaasa arvatud kõrgharidus.

Kulutused teadus- ja arendustegevusele	9.5 Intensiivistada teadusuuringuid, suurendada tööstussektori tehnoloogilist suutlikkust kõikides riikides, eelkõige arenguriikides, ning ergutada innovatsiooni ja suurendada 2030. aastaks oluliselt teadusuuringute ja arendustegevusega tegelevate töötajate arvu miljoni elaniku kohta ning avaliku ja erasektori kulutusi teadusuuringutele ja arendustegevusele.
Kuriteo ohvriks langenud elanikud	16.3 Propageerida riikide ja rahvusvahelisel tasandil õigusriigi põhimõtet ja tagada kõikidele inimestele võrdne õiguskaitse.
Majanduse energiamahukus	7.3 Kahekordistada 2030. aastaks energiatõhususe määra.
Metsaraie	12.2 Saavutada 2030. aastaks loodusvarade säästev majandamine ja tõhus kasutamine.
Noored, kes ei õpi ega tööta	8.6 Vähendada 2020. aastaks oluliselt nende noorte arvu, kes ei tööta ega omanda haridust või kutset.
Peenosakesed PM10 ja PM2,5 välisõhus	11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jäätmete käitlemisele.
Pinnavee seisund	6.3 Parandada 2030. aastaks vee kvaliteeti, vähendades saastamist, tehes lõpu keelatud kohtadesse prügi mahapanekule ja viies miinimumini ohtlike kemikaalide ja materjalide keskkonda heitmine, vähendades poole võrra puhastamata reovee kogust ja suurendades kogu maailmas oluliselt jäätmete ringlussevõttu ja ohutut taaskasutust.
Põlevkivi kaevandamine	12.2 Saavutada 2030. aastaks loodusvarade säästev majandamine ja tõhus kasutamine.
Ravikindlustusega kaetu	3.8 Tagada kõikidele inimestele üldine arstiabi, sealhulgas kaitse finantsriskide eest, juurdepääs kvaliteetsetele elementaarsetele tervishoiuteenustele ning ohututele, tõhusatele, kvaliteetsetele ja taskukohastele ravimitele ja vaktsiinidele.
Ründe tagajärjel hukkunud	16.1 Vähendada kõikjal oluliselt vägivalda mistahes kujul ja sellega seotud surmade arvu.
Sisemajanduse koguprodukt elaniku kohta	8.1 Säilitada majanduskasv elaniku kohta vastavalt kohalikule olukorrale, eelkõige vähemalt 7% SKT-st aastas vähim arenenud riikides.
Sissetulekute ebavõrdsus	10.1 Saavutada 2030. aastaks järk-järgult sissetulekute skaalal alumise 40% moodustava elanikkonna sissetulekute suurenemine riigi keskmisest kiiremini ning säilitada see kasv. 8.5 Saavutada 2030. aastaks kõikide naiste ja tütarlaste, sealhulgas noorte ja puudega inimeste täielik ja viljakas tööhõive ning tagada neile inimväärne ja võrdne tasu võrdse töö eest.
Surmaga lõppenud õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad	1.5 Suurendada 2030. aastaks vaeste ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste toimetulekuvõimet ning vähendada nende vastuvõtlikkust äärmuslikele kliimanähtustele ja muudele majanduslikele, sotsiaalsetele ja keskkonnaga seotud vapustustele ja katastroofidele. 3.6 Vähendada 2020. aastaks poole võrra liiklusõnnetustes hukkunute ja vigastatute arvu. 3.9 Vähendada 2030. aastaks oluliselt ohtlikest kemikaalidest ning saastunud õhust, veest ja pinnasest põhjustatud surmade ja haigestumiste arvu. 8.8 Kaitsta töötajate õigusi ning toetada ohutute ja turvaliste töötingimuste loomist kõikidele töötajatele, sealhulgas võõrtöötajatele, eelkõige naistele, ja ebakindlates töösuhetes olevatele töötajatele. 11.5 Vähendada 2030. aastaks oluliselt suremust ja sellest mõjutatud inimeste arvu ning vähendada oluliselt loodusõnnetuste, sealhulgas veega seotud õnnetuste põhjustatud otsese majandusliku kahju osakaalu ülemaailmses sisemajanduse kogutoodangus, keskendudes vaeste ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste kaitsmisele. 13.1 Suurendada kõikide riikide vastupidavust kliimaga seotud ohtudele ja loodusõnnetustele ning nende suutlikkust kohaneda kliimamuutustega.
Taastuenergia osatähtsus energia lõpptarbimises	7.2 Suurendada 2030. aastaks oluliselt taastuenergia osakaalu ülemaailmselt toodetavas energias.
Tootlikkus	2.3 Kahekordistada 2030. aastaks põllumajanduse tootlikkust ja väikeste toidutootjate, eelkõige naiste, põlisrahvaste, perefarmide, karjakasvatavate ja kalurite sissetulekuid, tagades muu hulgas turvalise ja võrdse juurdepääsu maale, teistele tootmisvahenditele ja -materjalidele, teadmistele, finantsteenustele, turgudele ning võimaluse lisaväärtuse loomiseks ja tööhõiveks mujal kui põllumajanduses.
Töötuse määr	8.5 Saavutada 2030. aastaks kõikide naiste ja tütarlaste, sealhulgas noorte ja puudega inimeste täielik ja viljakas tööhõive ning tagada neile inimväärne ja võrdne tasu võrdse töö eest.
Uued HIV-nakkuse juhud	3.3 Kaotada 2030. aastaks aidi, tuberkuloosi, malaaria ja ravimata jäänud troopiliste haiguste epideemiad ning võidelda hepatiidi, vee kaudu levivate haiguste ja muude nakkushaigustega.

Vaesuses või tõrjutuses elavad inimesed	1.1 Kaotada 2030. aastaks kõikjal äärmine vaesus, mis praeguse määratluse kohaselt tähendab, et inimesed peavad ära elama vähemaga kui 1,25 USA dollarit päevas. 1.2 Vähendada 2030. aastaks vähemalt poole võrra nende meeste, naiste ja laste osakaalu, kes kannatavad vaesust mistahes mõõtmisega vastavalt riiklikule määratlusele. 1.2 Vähendada 2030. aastaks vähemalt poole võrra nende meeste, naiste ja laste osakaalu, kes kannatavad vaesust mistahes mõõtmisega vastavalt riiklikule määratlusele.
Valitsemissektori koodeelarve tasakaal	10.5 Täiustada ülemaailmsete finantsturgude ja finantseerimisasutuste reguleerimist ja kontrolli nende üle ning tugevdada selliste õigusnormide rakendamist. 17.13 Tugevdada ülemaailmset makromajanduslikku stabiilsust tegevuspoliitikate kooskõlastamise ja sidususe abil.
Valitsemissektori võlg	10.5 Täiustada ülemaailmsete finantsturgude ja finantseerimisasutuste reguleerimist ja kontrolli nende üle ning tugevdada selliste õigusnormide rakendamist. 17.13 Tugevdada ülemaailmset makromajanduslikku stabiilsust tegevuspoliitikate kooskõlastamise ja sidususe abil.
Ühiskanaliseerimise kasutamine	6.2 Tagada 2030. aastaks kõikidele inimestele õiglase juurdepääsu piisavale kanalisatsioonile ja hügieenile ning teha lõpp avalikule roojamisele, pöörates erilist tähelepanu naiste ja tütarlaste ning ebasoodsas olukorras olevate inimeste vajadustele. 6.3 Parandada 2030. aastaks vee kvaliteeti, vähendades saastamist, tehes lõpu keelatud kohtadesse prügi mahapanekule ja viies miinimumini ohtlike kemikaalide ja materjalide keskkonda heitmine, vähendades poole võrra puhastamata reovee kogust ja suurendades kogu maailmas oluliselt jäätmete ringlussevõttu ja ohutut taaskasutust.

TK 2030 alaeesmärkide kontekstis on kehtivatest säästva arengu näitajate rühmadest asjakohasuse defitsiit suurim – kuid mitte täielik – kultuuris osalemise ja Eesti rahva säilimise näitajate rühmades, aga ka riigi rahanduse jätkusuutlikkuse ja elukvaliteedi näitajate rühmades.

Mõlema loendi puhul on põhiprobleem TK 2030 eesmärkide ja alaeesmärkide piiratud kaetuses Eestis kavandatud või kasutatavate säästva arengu mõõdikutega.

3.3.3 TK 2030 indikaatorid ja nende asjakohasus seoses Eesti säästva arengu mõõtmisega

SE21 võimaliku uuendamise ülesande raames on samavõrra oluline hinnata ka TK 2030 indikaatorite asjakohasust seoses Eesti säästva arengu mõõtmise ülesandega. See on üheks aluseks nende ülevõtmisel Eesti säästva arengu näitajate süsteemi. Eesti säästva arengu mõõtmise täpsem vajadus peaks aga tulenema SE21 uuendatavast sisust, mis soovitatavalt võtab võimalikult palju arvesse ÜRO tegevuskava (ala)eesmärke.

TK 2030 sisaldab kokku 241 indikaatorit ehk oluliselt enam kui on Eesti säästva arengu näitajaid või SE21 strateegia indikaatoreid. TK 2030 indikaatorite loendi ühisosa SE21 indikaatoritega ja SA näitajatega on järgmine: TK 2030 indikaatorid omavad temaatilist ühisosa 36 säästva arengu näitajaga (kokku 69-st) ning 23 SE21 indikaatoriga (67-st). Seega on temaatiline kattuvus SE21 ja SA näitajate osas mõõdukas, TK 2030 alaeesmärkide indikaatorite vaatepunktist (kokku 241) vähene. Valdav osa neist indikaatoritest ei ole asjakohased SE21 eesmärgipüstituse mõttes, kuivõrd eesmärgid on seatud väga erineval detailsuse tasandil.

Hinnates TK 2030 eesmärke laiemalt Eesti säästva arengu kontekstis, seejuures eeldades, et mõõtmisüsteemil ei ole ulatuse ja tasakaalustatuse mõttes piiranguid, jagunevad TK 2030 indikaatorid kolme ligikaudu võrdsesse rühma – 75 indikaatorit on määratletud asjakohastena (st. oluliste muudatuste või täpsustusteta rakendatavad ka Eesti kontekstis), 91 osaliselt asjakohastena (st. temaatiliselt olulised, kuid nõuavad teema raames olulist edasi arendamist, vastava alaeesmärgi mõõdetavaks muutmist Eesti kontekstile asjakohasel kujul) ning 75 mitteasjakohased (vt lisa 2 tabel 13). Seega tähendab TK 2030 asjakohaste (sh osaliselt asjakohaste) indikaatorite üle võtmine ja/või kohandamine Eesti jaoks säästva arengu näitajate süsteemi laiendamist olulisel ulatusel. Arvestades, et asjakohased indikaatorid ei jagune

SE21 uuendatava eesmärgipuu (eesmärgid ja alaeesmärgid) ulatuses võrdselt tuleks kõigi asjakohaste TK 2030 indikaatorite ülevõtmisel Eesti säästva arengu näitajate süsteemi laiendada veelgi, et tasakaalustada täiendavate indikaatorite kasutuselevõttu „teistes“ eesmärgivaldkondades ja komponentides.

ÜRO TK 2030 alaeesmärkide ja indikaatorite asjakohasuse hindamisele tuginedes tuleks kaaluda Eesti säästva arengu näitajate kogumi täiendamist esmajoones alljärgnevate näitajate ja näitajate rühmadega:

- Ala- ja tervisliku toitumise näitajad (2.1 ja 2.2.⁹) hea terviseseisundi komponendi raames (kehtiv SA näitajate rühm – elukvaliteet).
- Põllu- ja maamajanduse ja laiemalt kõigi majandussektorite keskkonnasäästlikkuse näitajad (2.4.; nt. mahepõllumajandusmaa osakaal) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi raames.
- Kohalike geneetiliste ressursside kaitstuse näitajad (2.5.) ökosüsteemide elujõulisuse komponendi raames.
- Terviseseisundi näitajate rühma (kehtivas SA näitajate süsteemi eksitavalt tähistatud kui elukvaliteedi näitajate rühm) täiendada vastsündinute ja väikelaste suremuse (3.2.), haigustega seotud enneaegsete surmade (3.4.) ning kahjuliku sõltuvuskäitumise laiemate terviseõjude (3.5.; 3.a.) näitajatega.
- Keskkonna saastatuse mõju näitajad elanike terviseseisundile (3.9.) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi raames.
- Täiendada hariduse näitajate rühma alus- ja üldhariduse näitajatega (4.1.; 4.2.) kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas, kus mõõtmisel keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises. Selle eelduseks on vastava alaeesmärgi sõnastamine inimvara kvaliteedi komponendi raames.
- Säästva arengu ja keskkonnahariduse kvaliteeti ja hõlmavust iseloomustav näitaja (4.7.) hariduse näitajate rühmas. Spetsiifilise säästva arengu hariduse näitaja tähtsus tuleneb sellest, et hariduse näol on tegemist võtmemehhanismiga ühiskonna taastootmises. Säästvalt arenevas ühiskonnas eeldab see järelikult tõhusat säästva arengu haridust.
- Lähisuhte ja seksuaalse vägivalda näitaja (5.2.) ning laste väärkohtlemise (16.2) näitaja elanikkonna turvalisuse komponendi raames.
- Soolise tasakaalu ja võrdsete võimaluste näitajad valitsemisorganites ja erasektori juhtimises (5.5.) sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna tasakaalustatud arengu komponendi mõõtmiseks.
- Eluasemete kvaliteedi näitajad (11.1.), sh vee- ja kanalisatsiooniga varustatus (6.1., 6.2.), ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi täitmise mõõtmiseks heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas.
- Veekasutuse tõhususe näitajad (6.4) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi täitmise mõõtmiseks.
- Valitsemises osalemise ja kaasatuse kompleksnäitaja(d), mis hõlmaks ka kohaliku omavalitsuse teostamist. TK 2030 on kaasatuse ja osaluse teemat eesmärgistatud üksikute teemavaldkondade all (nt. 6.b., veemajanduse kavandamisel), kuid Eesti säästva arengu ning hea valitsemise ja

⁹ Siin ja allpool viited ÜRO Tegevuskava 2030 alaeesmärkide numeratsioonile.

osaleva ja panustava ühiskonna alaeesmärkide kontekstis on asjakohane vaadelda kodanike valitsemises osalemist teemaülesena.

- Tööhõive ja töötasu ebavõrdsuse näitajad (nt. sooline palgalõhe; 8.5.) Eesti sidusa ühiskonna jaoks oluliste rahvastikurühmade vahel tasakaalustatud ühiskonna komponendi raames.
- Liikuvuse viiside ja transpordiliikide struktuuri kompleksnäitajad (9.1), milles väärtustatakse keskkonnasäästlikumaid liikumisviise tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi raames.
- Ühistranspordi ja teedevõrgu kvaliteeti hindavad näitajad (11.2.) ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi raames.
- Teadlaste (9.5.), õppejõudude ja pedagoogide suhtnäitajad inimvara väärtuse alaeesmärgi ning kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonna raames.
- Erinevat tüüpi diskrimineerimist kajastavad näitajad Eurobaromeetri küsitluse vastuste alusel (10.3) tasakaalustatud ühiskonna (võrdsete võimaluste) alaeesmärgi mõõtmiseks.
- Materiaalse kultuuripärandi säilitamise näitajad (11.4.), mille asjakohasuse tagamiseks sõnastatakse vastav alaeesmärk Eesti kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas.
- Avaliku ruumi kvaliteedi ning rohe- ja puhkealade kättesaadavuse näitajad (11.7.) ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi raames.
- Elanike turvatunde näitajad, sh avalikus ruumis viibimisel (11.7.; 16.1.), mis peaksid heaolu kasvu hindamisel olema eelistatud kuritegude ja kuritegude ohvrite arvu mõõtmisele (vrd. SA näitajad).
- Säästva tarbimise ja tootmise programmide olemasolu (12.1.) näitaja hea valitsemise komponendi all.
- Majanduse ressursitõhususe ja -produktiivsuse kompleksnäitajad (nt DMC; 12.2.) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi raames.
- Loodusvarade säästva majandamise ja töhuga kasutamise mõju kompleksnäitajad (nt materiaalne jalajälg inimese kohta; 12.2) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi raames.
- Toidu raiskamise näitaja (12.3) tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi raames.
- Hea valitsemise näitajad, mille loomisel arvestatakse ühe olulise sisendina TK 2030 asjakohaseid temaatilisi alaeesmärke ja indikaatoreid, mis TK 2030-s on jaotatud valdkondlike eesmärkide vahel (nt. 1.b. vaesuse vähendamise tegevuskavade; 3.8. arstiabi kättesaadavuse; 3.b. ravimite kättesaadavuse; 3.c. tervishoiutöötajate piisavuse; 3.d. terviseriskide vastu võitlemise; 8.3. ettevõtlusaktiivsuse ja väikeettevõtluse edendamise; 10.3. sissetulekute ebavõrdsuse poliitika; 10.7. sisserändega tegelemise; 11.3. ruumiplaneerimise kvaliteedi; 11.a. regionaalplaneerimise; 12.7. keskkonnasäästlike lahenduste osas riigihangetes) ning eesmärki 16, mis käsitleb riikide institutsionaalset arengut (sh 16.3. õigusriigi põhimõtete; 16.5. korruptsiooni vähendamise; 16.10 teabevabaduse näitajad).
- Arengukoostöö näitajad, sh esmasena arengukoostöö rahaline maht SKT ja riigieelarve mahu suhtes. TK 2030 vastavad alaeesmärgid ja indikaatorid on jaotatud valdkondlike eesmärkide vahel (vt nt. 1.a; 2.a.; 6.a.; 7.b.) ning osa koondatud ka 17. eesmärgi alla. Nende valdkondlik ulatus on Eesti jaoks riigi võimekust ületav. Eesti arengukoostöö sisulised näitajad SE21 raames tuleb (vastastikku) kooskõlastada Eesti arengukoostöö strateegia prioriteetidega.

Lisaks sellele sisaldab TK 2030 alaeesmärkide ja indikaatorite hindamistabel (vt. lisa 2 tabel 13) detailsemaid ideid ja soovitusi säästva arengu näitajate täpsustamiseks selliselt, et need arvestaksid Eesti arengutaset ja säästva arengu ülesandeid nimelt Eestis. Käesoleva töö raames on tehtud ka koondettepanek Eesti säästva arengu näitajate nimekirja osas (vt. 4.3.), kuhu on tasakaalustatuse ja

ökonoomsuse põhimõtteid arvestades (vt. 4.2.2.) lisatud asjakohaseid TK 2030 indikaatoreid (vt. lisa 2 tabel 18). Kuid nii nagu ülal juba kirjutatud, Eesti säästva arengu näitajate lõplik loend – sealhulgas TK 2030 üle võetavate asjakohaste indikaatorite valik – peab lähtuma strateegia SE21 uuendatavatest alaeesmärkidest, mis on Eesti säästva arengu näitajate asjakohasuse esmaseks kriteeriumiks.

4 JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

4.1 Analüüsi põhijäreldused

1. analüüsiülesande tulemuste alusel järeldame, et võrrelduna 2005. aastaga, mil Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“ Riigikogus heaks kiideti, **on toimunud rida olulisi muudatusi nii globaalses ja regionaalses arengukontekstis kui ka Eesti suhtelises asendis rahvusvahelises võrdluses. Samuti on muutunud SE21 strateegiline kontekst.** Käesolevaks ajaks on Eestis välja kujunenud ja kujundatud ulatuslik hierarhiline riiklike arengukavade süsteem, kus strateegiale SE21 on samal strateegilisel tasandil lisandunud kaks uut horisontaalset arengukava. Sellest muutusest tuleneb vajadus SE21 uuendamisel **vähendada horisontaalsete arengukavade lisandumisel tekkinud temaatilisi kattuvusi ning keskenduda strateegia spetsiifilisele funktsioonile visioonidokumendina** arengukavade hierarhilises süsteemis. 2015. aastal võeti vastu **ÜRO säästva arengu tegevuskava aastaks 2030**, mille **eesmärgid ja indikaatorid** on täiendavaks SE21 uuendamisevajaduse määratljaks.

2. analüüsiülesande tulemustest järeldame, et toimunud muutused mõjutavad oluliselt strateegia SE21 teksti aja- ja asjakohasust. **Ilmneb sisuline vajadus SE21 kesksete struktuuriosade (globaalsed trendid, eeldused poliitilise konteksti kohta, Eesti võimekused, eesmärkide kontseptuaalne sisu ja jaotus komponentideks, soovitud seisund, eesmärkide saavutamise põhimehhanismid, ohud) käsitluste läbivaks uuendamiseks.** SE21 üldist kontseptuaalset eesmärgipüstitust, mis struktureerib Eesti säästva arengu nelja tasakaalustatud eesmärgivaldkonda – Eesti kultuuriruumi elujõulisus, heaolu kasv, sidus ühiskond, ökoloogiline tasakaal – hindame jätkuvalt aja- ja asjakohaseks.

3. analüüsiülesande tulemuste põhjal järeldame, et **Eesti säästva arengu näitajate süsteem vajab täiendamist ja tasakaalustamist** kooskõlas ÜRO tegevuskava 2030 eesmärkidest lähtuvalt uuendatud SE21 eesmärgipuu (4 üldeesmärki ja neid täpsustavad alaeesmärgid) sisuga. Konkreetsete (asjakohaste) näitajate valik sõltub eelkõige sellest, milline kontseptuaalne sisu on antud SE21 neljale eesmärgivaldkonnale – ehk teiste sõnadega vastatakse küsimusele, mida tähendab ja hõlmab olulisena Eesti kultuuriruumi elujõud, heaolu (kasv), ühiskonna sidusus ning ökoloogiline tasakaal.

Analüüsi tulemusi ja järeldusi kokku võttes ilmneb kaks põhimõttelist võimalust strateegia SE21 uuendamiseks:

1. Uuendada strateegia SE21 tekst selle olemasolevas struktuuris, võttes aluseks käesolevas töös läbi viidud SE21 sisu aja- ja asjakohasuse analüüsi tulemusi (3.2.) ning nende põhjal tehtud konkreetseid ja väga detailseid ettepanekuid (vt lisa 2 tabelid). Arvestades vajadust kaasata strateegia uuendamisel erinevaid huvirühmi ning nende arvamusi ka kaalutleda ja võimalusel arvesse võtta, samuti strateegia struktuuriosade sisu omavahelise kooskõla nõuet, tähendaks see igal juhul strateegia teksti läbivat uuesti kirjutamist.
2. Uuendada strateegiat SE21 kooskõlas muutnud strateegilise kontekstiga (vt. 3.1.5., 4.2.) – lihtsustada strateegia teksti struktuuri ning siduda selles sisalduv säästva arengu visioon (kontseptsioon, eesmärgid, põhimõtted) strateegia elluviimist toetavate mehhanismide (seiresüsteem, säästva arengu põhimõtete kasutamine horisontaalsete mõjude eelhindamisel) abil tugevamalt ja läbivamalt poliitikakujundamise protsessidega.

Võttes arvesse muutmisvajaduse ulatust, strateegia SE21 funktsiooni riigi arengukavade süsteemis ning soovi tugevdada säästva arengu põhimõtete järgimist riigivalitsemises ja ühiskonnaelu korraldamises

soovitame eelistada teist võimalust ning sõnastame vastavalt sellele soovitusel alljärgnevalt (4.2.) oma põhjendatud ja täpsustatud ettepanekud. Ettepanekute sisu võtab kokku alljärgnev tabel 5.

Tabel 5. Ettepanekute alusel uuendatava lihtsustatud struktuuri seos olemasoleva SE21 struktuuriga

2005. aastal vastu võetud strateegia SE21 struktuuriosad	Ettepanek uuendatud SE21 strateegia kohta	Ettepanek SE21 elluviimist toetavate mehhanismide kohta
Eesmärgid; alaeesmärgid ja komponendid; soovitatav seisund	Säästva arengu terviklik ja tasakaalustatud kontseptsioon; Eestis säästva arengu eesmärgid ja alaeesmärgid (eesmärgipuu)	
SE21 indikaatorid, SA näitajad		Uuendatud SE21 eesmärgipuuga seotud seiresüsteem
Eesmärgi saavutamise põhimehhanismid; tegevussuunad	Säästva arengu põhimõtted Eestis	Säästva arengu põhimõtete järgimise eelhindamine – toimiva eelhindamise süsteemi täiendamine ja täpsustamine säästva arengu põhimõtetega
Trendid; eeldused poliitilise konteksti kohta; ohud ja võimekused		Regulaarselt uuendatav säästva arengu tulevikuseire raport

4.2 Ettepanekud säästva arengu strateegia ja seire uuendamiseks

4.2.1 Ettepanek SE21 strateegia teksti sisu ja struktuuri lihtsustamiseks

2005. aastal Riigikogus heaks kiidetud SE21 strateegia oli esimene laiapõhjaline riiklik säästva arengu dokument Eestis¹⁰. Teed rajava arengudokumendina sisaldas see ambitsiooni pakkuda ühe strateegia raames terviklikku lahendust Eesti riigi ja ühiskonna arendamiseks ning seda erinevate arenguvalikute kaalutlemise kontekstis. Tulemuseks oli väga paljude erinevate sisuosadega ning keeruka struktuuriga dokument, mis kombineeris strateegilist analüüsi ja eesmärgipüstistust ühiskonnateoreetiliste arutluste, selgituste ja põhjendustega, selleks et määratleda parim üldlahendus (teadmusühiskond) Eesti ühiskonna jätkusuutliku arengu tagamiseks. Muutunud kontekstis, kus SE21 on üks kolmest riiklikust horisontaalsest arengukavast ning välja on kujundatud terviklik riiklik arengukavade hierarhiline süsteem (vt. 3.1.5.), on otstarbekas käsitleda SE21 mitte kui pea kõiki eluvaldkondi käsitlevat strateegilist superarengukava¹¹, vaid kui ühte Eesti keskset visioonidokumenti, mille visioon lähtub nimelt säästva arengu mõistest.

¹⁰ Varasemalt, 1995. aastal Riigikogus vastu võetud säästva arengu seadus käsitles üksnes looduskeskonna ja loodusvarade säästliku kasutamise eesmärgid ja põhimõtteid.

¹¹ Strateegiline arengukava kui eesmärkidest lähtuv meetmete ja tegevuste kompleks, mille elluviimiseks on kavandatud (piisavalt) ressursse.

Sellest arusaamisest lähtudes **teeme ettepaneku lihtsustada SE21 strateegia struktuuri** kooskõlas selle funktsiooniga horisontaalse arengukavana riigi arengukavandamise ja poliitikakujundamise süsteemis. Lihtsustatud struktuuriga **SE21 põhitekst koosneks ettepaneku alusel kolmest sisuosast:**

- **Eesti säästva arengu tasakaalustatud ja terviklik kontseptuaalne käsitlus;**
- **Eesti säästva arengu eesmärgid ja alaeesmärgid;**
- **Säästva arengu põhimõtted Eestis.**

Strateegia teksti seisukohast tähendab see ettepanek vajadust koostada strateegia jaoks uus tekst, seejuures säilitades 2005. aastal vastu võetud tekstist üldise valdkondliku struktuuri, mis jagab Eesti säästva arengu nelja eesmärgivaldkonda.

Eesti säästva arengu terviklik ja tasakaalustatud kontseptuaalne käsitlus

Säästva arengu klassikaline kaasaegne definitsioon sõnastati 1987. aastal Brundtlandi komisjoni aruandes „Meie ühine tulevik“. See on „arengutee, mis rahuldab praeguse põlvkonna vajadused ja püüdlused, seadmata ohtu tulevaste põlvkondade samasuguseid huve.“ (UN, 1987). Üldistatuna väljendatakse selles definitsioonis **jätkusuutlikkuse ehk kestlikkuse mõistet** – võimet „säilitada aja jooksul teatud protsesse või seisundeid“, mis „rakendub kõigile inimtegevuse valdkondadele ning on tavaliselt defineeritud ökoloogilises, majanduslikus ja sotsiaalses kontekstis“ (Bleys, 2011). Jätkusuutliku arenguga seonduvad heaolu, turvalisuse, tasakaalustatuse, sidususe ja kaitse mõisted (vt. ka ÜRO TK 2030 visioon). Teiseks oluliseks säästva arengu tunnuseks on **erinevate valdkondade arengu ja arendamise sidusus, kooskõlalikus ja tasakaalustatus** (vt. COM, 2001). Kolmandaks säästva arengu defineerivaks tunnuseks (vt. Derissen, et al., 2011; Pisano, 2012) on **säilenõtkus (resilience)** kui süsteemi võime vastu seista välistele või sisemistele šokkidele, neid absorbeerida või ületada (Walker and Salt, 2006; Holling, 1973; 2001). Säästva arengu suunamine peab lähtuma sellisest süsteemsest mõtlemisest ning käsitlema majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkonnaküsimusi vastastikku sõltuvatena, kus inimene kui osa Maa ökosüsteemist peab oma poliitikaid kohandama (*adaptive governance*), et keerukates sotsiaal-ökoloogilistes süsteemides hakkama saada. Säilenõtkuse mõistet täpsustab säästva arengu kontseptsiooni raames planetaarsete piiride teooria (Röckström, et al., 2009), mis määratleb üheksal looduskeskkonna dimensioonil lävendid, mille ületamisel säilenõtkus kaotatakse. Säilenõtkuse mõiste on rakendatav ka teistele valdkondadele – näiteks võib kultuurikandjate arvu kahanemine teatud piirini olla pöördumatute tagajärgedega kultuuriruumi elujõu säilitamisele, valitsemise valdkonnas kirjeldab sarnast olukorda nurjunud riikide (*failed countries*) mõiste. Uuendatava strateegia SE21 esmaseks ülesandeks on mõtestada need säästva arengu defineerivad omadused Eesti ühiskonna üldise eesmärgipüstituse (visiooni) kontekstis. Kaasnevaks ülesandeks on saavutada Eesti terminoloogia (säästev areng) ja rahvusvahelise mõiste (*sustainable development*) tähenduslik ühtsus. Eelistatud on tõlgendus, kus säästva arengu termini säilitamisel mõistetakse selle all laiemalt jätkusuutlikku, tasakaalustatud ja säilenõtket arengut. Alternatiivseks lahenduseks on kasutatava termini uuendamine (nt. kestlik areng), kooskõlas mõiste sisuga, millele see termin osundab.

Arvestades ÜRO Tegevuskava deklaratsiooni sissejuhatuses sõnastatud üldeesmärgi valdkondlikku ulatust (ÜRO, 2015: 3) ning Eesti eripära seoses kultuuriruumi elujõulisuse säilimise väljakutsega **hindame 2005. aastal vastu võetud strateegia 4 eesmärgivaldkonda jätkuvalt asjakohaseks tagamaks säästva arengu avar temaatiline käsitlus uuendatavas strateegias**. Samas on vajalik nende eesmärgivaldkondade kontseptuaalse sisu täpsustamine, selleks et nende eristus ja omavaheline seotus oleks arusaadav ja

põhjendatud jätkusuutliku arengu mõiste perspektiivist. **Ettepanek on mõtestada SE21 4 eesmärgivaldkonda järgnevalt:**

- **Eesti kultuuri(ruumi) elujõulisus – ühiskonna identiteete ja eksistentsiaalsust hõlmavana;**
- **Heaolu (*wellbeing*) kasv – ühiskonna ja selle liikmete individuaalset progressi hõlmavana;**
- **Sidus ühiskond – ühiskonna liikmete kaasatust, sisemist koostõimet ja võrdsust, ühiskonna arengute tasakaalustatust hõlmavana;**
- **Ökoloogiline tasakaal – ühiskonna ja majanduse suhteid looduse ja looduskeskkonnaga hõlmavana, ökosüsteemiteenuseid tagavana, laiemalt Maa ökoloogilistes piirides elamise tagamine.**

Välja töötatav terviklik ja tasakaalustatud säästva arengu kontseptuaalne käsitlus oleks ühtseks aluseks, millelt lähtudes sõnastada Eesti säästva arengu eesmärgid ja alaeesmärgid ning säästva arengu põhimõtted Eestis. Need omakorda määravad selle, millised on Eesti jaoks asjakohased säästva arengu näitajad seiresüsteemis (vt. ettepanek 4.3.) ning millised on kriteeriumid, mille suhtes (eel)hinnata poliitikaainitsiatiivide vastavust säästva arengu põhimõtetele (vt. 4.2.2.).

Eesti säästva arengu eesmärgid

Eesti säästva arengu eesmärkide seadmisel ja sõnastamisel soovime lähtuda järgmistest asjaoludest:

1. **Säästva arengu kontseptsiooni sisust;**
2. **Eesmärgipuu loogikast** – SE21 nelja üldeesmärgi täpsustavad ja avavad alaeesmärgid. Kooskõlas analüüsi tulemuste (3.2.1., vt. ka SE21 eesmärgipüstituse kooskõla hinnanguid ÜRO tegevuskava 2030 eesmärkidega, 3.2.2.) ning ekspertide soovustega esitame alljärgnevas tabelis 6 tervikliku ettepaneku säästva arengu valdkondlike komponentide, mille kohta tuleb uuendatavas strateegias SE21 sõnastada vastav mõõdetav alaeesmärk, nimekirja uuendamiseks.

Tabel 6. Strateegia SE21 komponendid ning ettepanek komponentide nimekirja täiendamiseks ja täpsustamiseks

SE21 eesmärk	SE21 komponendid (2005)	Ettepanek SE21 eesmärkide komponendi osas (2016)
1. Eesti kultuuriruumi elujõud	Eesti kultuuriruumi ulatus	1.1. Eesti rahva säilimine
	Eesti kultuuri funktsionaalsus	1.2. Kultuuriruumi ulatus, avatus ja mõju väliskeskkonnale
	Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus	1.3. Eesti kultuuri funktsionaalsus
		1.4. Inimvara kvaliteet
		1.5. Materiaalse kultuuripärandi säilimine
2. Heaolu kasv	Majanduslik jõukus	2.1. Majanduslik jõukus
	Turvalisuse tase	2.2. Turvalisus
	Võimaluste mitmekesisus (eneseteostuseks, rekreatsiooniks, sotsiaalseks suhtlemiseks)	2.3. Tervis
		2.4. Ehitatud elukeskkonna kvaliteet
		2.5. Tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisus

3. Sidus ühiskond	Sotsiaalne kaasatus	3.1. Kaasav ja hõlmav ühiskond
	Regionaalne tasakaal	3.2. Tasakaalustatud ja võrdseid võimalusi loov ühiskond
	Tugev kodanikuühiskond	3.3. Osalev ja panustav kodanikkond
		3.4. Hea valitsemine
		3.5. Globaalselt panustav ühiskond
4. Ökoloogiline tasakaal	Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	4.1. Tootmise ja tarbimise keskkonnamõju
	Saastumise vähendamine	4.2. Kliima ja energia
	Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine	4.3. Ökosüsteemide elujõulisus

- 3) **Eesmärkide temaatilisest kooskõlast TK 2030 eesmärkidega** – Eesti säästva arengu alaeesmärkide (komponentide) loendit on soovitatav laiendada vastavalt TK 2030 eesmärkidele (nt. hariduse, asularuumi ja ehitatud keskkonna, valitsemise, arengukoostöö eesmärgid), kuid mitte kitsendada (st kultuuriruumi eesmärgid on jätkuvalt asjakohased) (vt. komponentide loendi uuendamise ettepanekut 3.2.1.);
- 4) **Möödetavuse põhimõtetest** ehk siis püstitada on mõtet eesmärke, mille täitmist saab mõõta või hinnata – piisav on tagada SE21 eesmärkide möödetavus¹² alaeesmärkide tasandil, samas kui nelja eesmärgivaldkonna kontseptuaalne käsitlus oleks aluseks säästva arengu põhimõtete sõnastamiseks Eesti strateegilise arengu kavandamise süsteemi kontekstis.

Rahandusministeeriumi strateegilise planeerimise ja finantsjuhtimise käsiraamatu mõistes on strateegia SE21 nelja üldeesmärgi puhul tegemist üleriigiliste eesmärkidega, mis „0. juhtimistasandi“ eesmärkidenä ei pea vastama möödetavuse ja laiemalt SMART kriteeriumidele, vaid pakkuma arusaama „ühiskonna arengust pikas ja kesk-pikas perspektiivis, millest lähtuvalt valitakse üldeesmärgid ja arengusuunad“. SE21 alaeesmärgid vastavad käsiraamatu 1. juhtimistasandi eesmärkidele (üldeesmärgid), mis peavad vastama SMART kriteeriumidele.

Säästva arengu põhimõtted Eestis

Lisaks säästva arengu eesmärkidele **teeme ettepaneku sõnastada strateegias SE21 ka Eesti säästva arengu põhimõtted**, mis moodustavad normatiivse aluse, mille suhtes kavandatud ja ellu viidud poliitikamuutusi hinnatakse. Nende põhimõtete arv ei tohi olla suur, kuid vajadusel tuleb neid täpsustada eesmärgivaldkondadele ja komponentidele rakendamiseks, selleks vastavad möödetavad kriteeriumid sõnastades. Kesksete põhimõtete määratlemisel ja sõnastamisel **teeme ettepaneku võtta aluseks säästva arengu mõiste defineerivad tunnused** (jätkusuutlikkus, sidusus ja tasakaalustatus, säilienõtkus). Säästva arengu põhimõtetele vastavad poliitikainitsiatiivid peavad seega tagama, et:

- poliitika objektiks olevad süsteemid (nt. pensionisüsteem) ja protsessid (nt rahvastikuprotsessid) on **jätkusuutlikud**;

¹² Alaeesmärkide möödetavuse nõue ei tähenda seda, et strateegia SE21 peaks sisaldama mõõdikuid ja nende sihtväärtusi. Need on strateegia tekstist eraldi seisva seiresüsteemi osaks (vt. allpool). Küll on aga möödetavus oluline selleks, et seiresüsteemi mõõdikud oleksid asjakohased SE21 eesmärkidega seoses.

- erinevate valdkondade arengut käsitletakse ja suunatakse **sidusana, kooskõnalisena ja tasakaalustatuna** (vt. ka ÜRO tegevuskava 2030 ühine põhimõte 13 (ÜRO, 2015: 4); SE21 eesmärgipüstituse kontekstis on oluline nimelt 4 põhieesmärgi – kultuuriruumi elujõu, heaolu kasvu, sidusa ühiskonna ja ökoloogilise tasakaalu – omavaheline tasakaalustatus ning eesmärkide saavutamiseks tehtavate tegevuste vastastikuste mõjude arvesse võtmine;
- ei ületataks kriitilisi lävendeid, mis viiks erinevate süsteemide (sh. nt. lokaalsete ökosüsteemide, asulate ja asumite kui elukeskkondade) **säilenõtkuse kadumiseni** ning süsteemide seisundi olulise halvenemiseni või lagunemiseni.

Teise olulise sisendina Eesti säästva arengu põhimõtete määratlemisel soovime kasutada Euroopa Komisjoni vastavasisulisi ettepanekuid (KOM, 2005; CEU, 2015), mis täpsustavad ja täiendavad otseselt säästva arengu mõistest tuletatud põhimõtteid. Säästva arengu poliitiliste juhtpõhimõtetenä on seal määratletud: põhiõiguste propageerimine ja kaitse; põlvkonnasisene ja põlvkondadevaheline õiglus; avatud ja demokraatlik ühiskond; kodanike kaasamine; äriühingute ja sotsiaalpartnerite kaasamine; poliitika ühtsus ja juhtimine; poliitika integreerimine; parimate kättesaadavate teadmiste kasutamine; ettevaatuspõhimõte; saastaja rahalise vastutuse põhimõte; tootja vastutuse põhimõte. Lisaks sellele on olulised **subsidiarsuse ja mitme-tasandilise valitsemise põhimõtete rakendamine** selliselt, et säästva arengu alased otsused langetatakse sobivaimal haldustasandil ning vajadusel erinevaid haldustasandeid esindavate võimuorganite poolt ühiselt, riiklike otsustajate, erasektori ja kodanikuühiskonna esindajate poolt ühiselt.

Selleks, et need põhimõtted oleksid kasutatavad poliitikate eelhindamisel tuleb strateegia SE21 uuendamise käigus sõnastada iga põhimõtte kohta konkreetsed kriteeriumid (vajadusel eesmärgivaldkondade ja komponentide osas eristatuna), mille alusel on võimalik hinnata, kas põhimõtet järgitakse või mitte (vrd. kriteeriumite temaatilised pidepunktid, FinMin, 2014).

4.2.2 Ettepanek SE21 strateegia elluviimist toetavate mehhanismide edasi arendamiseks

Arvestades riigi poliitikate kavandamise ja elluviimise tegelikke mehhanisme, kus regulatiivne jõud on seadustel ja määrustel ning ressursside jaotamise strateegiliseks aluseks on riiklikud valdkondade ja valitsemisalade arengukavad, on eesmärgipärane visiooni elluviimise teoreetilise kirjeldamise asemel arengustrateegia tekstis, määratleda ja kokku leppida toimivad mehhanismid, mis seovad Eesti säästva arengu visiooni (säästva arengu kontseptsioon, strateegia eesmärgid ja põhimõtted) nimetatud poliitikainstrumentidega. Teiste sõnadega **teeme ettepaneku kujundada SE21-st kui ühest riigi keskest horisontaalsest arengukavast strateegiline alus arenguseirele ja poliitikate (õigusaktide, valdkondlike arengukavade) eelhindamisele**. Erinevalt 2005. aastal vastu võetud strateegiast SE21 ei sisaldaks uuendatud SE21 iseoma tegevussuundi, vaid pakuks raamistikku, mille kontekstis hinnatakse poliitikate vastavust säästva arengu põhimõtetele. On loogiline ja EL-i tasandil ka nõutud (COM, 2001), et seadusealgatustega ning riiklike valdkondlike arengukavade elluviimisega taotletav mõju ja kaudsed eesmärgid peavad panustama Eesti säästvasse arengusse. Sellisena pakuks SE21 võimalust suurendada ka Eesti strateegilise arengu kavandamise süsteemi sidusust ja kooskõla, säilitades samas erineva taseme arengudokumentide spetsiifilised ülesanded selles. Rahandusministeeriumi strateegilise planeerimise ja finantsjuhtimise käsiraamat ütleb üheselt: „strateegilised arengudokumendid peavad olema omavahel kooskõlas“ (FinMin, 2012).

Seiresüsteem

Strateegias SE21 seatud eesmärkide saavutamise hindamiseks teeme ettepaneku välja arendada SE21 eesmärkidega kooskõlas oleva, kuid vormiliselt iseseisva, tervikliku ja ühtse **säästva arengu näitajate süsteemi** (vt. ka 4.3.), mis ei ole SE21 põhiteksti osaks. Säästva arengu näitajate süsteemi uuendamisel soovitame sisendina kasutada järgmist:

- uuendatavate alaeesmärkide (vt. ettepanekut komponentide loendi uuendamiseks 4.2.1.) mõõdetavaks muutmise tulemusel välja töötatud näitajad (mõõdikud, indikaatorid);
- TK 2030 asjakohased indikaatorid (vt. asjakohasuse hindamise tulemusi 3.3.3.);
- olemasolevad asjakohased säästva arengu näitajad Statistikaameti andmebaasis (vt 3.3.1. ja 3.3.2.);
- riiklikes valdkondlikes ja valitsemisala arengukavades sisalduvad asjakohased mõõdikud.

Vastavalt strateegilise planeerimise ja finantsjuhtimise käsiraamatu selgitusele tähendab **mõõdiku asjakohasus** seda, et see on **otseselt ja loogiliselt seotud eesmärgiga**. Asjakohasus on määratletud kui hea mõõdiku esmane tunnus. Eesti säästva arengu näitajad peavad seega olema otseselt ja loogiliselt seotud SE21 (uuendatud) eesmärkidega (vt. ülal nõue, et alaeesmärgid peaksid vastama SMART kriteeriumidele). Teiseks keskseks kriteeriumiks, millele näitajate süsteem peab käsiraamatu põhjal vastama on **tasakaalustatus – „mõõdikud peavad katma vastava eesmärgi kogu sisulise ulatuse“** (FinMin, 2012). Nelja üldeesmärgi tasandil peaks tasakaalustatuse tagama eesmärgivaldkondade jaotus komponentideks, kuid ka komponentide siseselt on vajalik näitajate valikul silmas pidada tasakaalustatuse kriteeriumi. Säästva arengu näitajad on käsiraamatu liigituse tähenduses kõik mõjumõõdikud.

Säästva arengu vahe- ja järeldamiseks SE21 eesmärkide kontekstis on **vajalik määrata seiresüsteemi näitajatele ka sihtväärtused** – seda nii arengustrateegia perioodi lõpuks (SE21 puhul – 2030) kui ka vaheväärtustena, mille arv sõltub seire regulaarsusest. Sihtväärtuste seadmisel tuleb lähtuda eesmärgipüstituse sisust (sihtväärtus on olemuslikult eesmärgi osaks, isegi kui see strateegia tekstis puudub) senise arengutaseme kontekstis, mida võib täiendada võrdlus-kriteerium teiste riikide suhtes (nt. parima 20 riigi hulgas). Üldpõhimõttena võiksid ühised näitajad teiste arengudokumentidega jagada ka sihttasemete väärtusi, mis minimaalse tingimusena peavad kõik arvestama Maa ökoloogilisi piire kohandatuna Eesti jaoks. Vastavalt käsiraamatu (FinMin, 2014) soovitusetele võib juba määratud sihttasemeid muuta erandlikuna ning igal juhul üksnes koos põhjendustega. Kaalutleda tuleks võimalust, kus näitaja väärtuste muutuste jooksval hindamisel kasutatakse „ohu signaali“, kui mingi negatiivne areng (nt. rahvastiku kahanemine) on liiga kiire. Säästva arengu näitajad (vt. ettepanekut 4.3.) koos sihtväärtustega on perioodilise arenguseire objektiks, mille väljundiks on seirearuanne.

Säästva arengu põhimõtete lisamine eelhindamise süsteemi

Uuendatud SE21 strateegias sõnastatud **säästva arengu põhimõtete elluviimise tagamiseks** teeme ettepaneku käsitleda neid **kui eelhindamise objekte poliitikate kujundamise protsessis** (n-ö horisontaalsed teemad):

- uute seaduste ja oluliste seadusmuudatuste korral;
- riiklike arengudokumentide uuendamisel;
- soovituslikult ka maakondlike arengustrateegiate, KOV-de arengukavade ja üldplaneeringute koostamisel ja uuendamisel.

Säästva arengu põhimõtete eelhindamine poliitikate kujundamise protsessis on kooskõlas Euroopa Komisjoni poolt juba 2001. aastal vastu võetud EL-i säästva arengu strateegia „A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development“ (COM, 2001) suunistega, mille alusel „peavad kõik poliitikad sisaldama säästvat arengut kui oma tuumvastutust“, ning sellest tulenevalt hoolikalt hindama poliitikaalgatuste valdkonnaülest ja pikaajalist mõju. Ka ÜRO säästva arengu tegevuskava aastaks 2030 sisaldab rida alaeesmärke, mille sisu seisneb erinevate säästva arengu ja keskkonnakaitse põhimõtete või poliitikainstrumentide (nt 13.2. lülitada kliimamuutustega võitlemise meetmed riiklikesse tegevuspoliitikatesse, tegevuskavadesse ja planeerimisse) kajastamise soovitusel või nõudes riiklikes ja kohalikes arengudokumentides.

Käesoleval ajal toimib Eestis valitsuse määruste ja ministriumite juhendmaterjalide vormis süsteemne ja küllalt laiahaardeline poliitikaalgatuste mõjude hindamise süsteem nii seaduseelnõude kui ka valdkondlike arengukavade osas. Vabariigi Valitsuses 22.12.2011 vastu võetud määrus „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“ (VV, 2011) sätestab mõjude eelhindamise seaduseelnõude ja ka määruste menetlemise protsessis. Määruse § 46 lõikes 1 on määratletud valdkonnad, mille suhtes seaduse seletuskirjas tuleks mõjusid hinnata:

- 1) sotsiaalne, sealhulgas demograafiline mõju;
- 2) mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele;
- 3) mõju majandusele;
- 4) mõju elu- ja looduskeskkonnale;
- 5) mõju regionaalarengule;
- 6) mõju riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse korraldusele;
- 7) muu otsene või kaudne mõju.

Need mõjude hindamise temaatilised objektid omavad olulist ühisosa SE21 eesmärgivaldkondadega, aga ka julgeolekupoliitika põhisuundade ja konkurentsivõime kava Eesti 2020 teemavaldkondadega. Seaduseelnõude eelhindamist toetab Justiitsministeeriumi ja Riigikantselei koostatud „Mõjude hindamise meetodika“ (JuM ja RK, 2012) ning selle lisadena esitatud töövahendid hindamise läbiviimiseks (sh mõjude väljaselgitamise kontrollküsimustik).

Riiklike arengukavade kaudsete mõjude hindamiseks läbivates teemades on Rahandusministeerium koostanud juhendmaterjali „Läbivad teemad valdkonna arengukavas. Juhendmaterjal arengukava koostajale“ (FinMin, 2014). Läbivad teemad on järgmised:

- kliima ja keskkonnahoid;
- võrdsed võimalused;
- infoühiskond;
- regionaalareng;
- riigivalitsemine.

Ka need läbivad teemad katavad olulise osa SE21 eesmärgivaldkondadest, kuid ei tee seda ammendavalt – puudu on kultuuri ja heaolu teemad.

Säästva arengu põhimõtete paremaks arvestamiseks poliitikakujundamise protsessis teeme **ettepaneku toimiva mõjude eelhindamise süsteemi täiendamiseks kahes suunas:**

- mõjude temaatilise ja valdkondliku ulatuse täiendamine kooskõlas SE21 sisuga;
- valdkondlike mõjude hindamise fookuse suunamine (ka) säästva arengu üldpõhimõtete – jätkusuutlikkuse, valdkondliku tasakaalustatuse ja seostatuse, säilenõtkuse – ning spetsiifilisemate juhtpõhimõtete (KOM, 2005) järgimisele.

Sellise säästva arengu põhimõtete järgimise eelhindamise eelduseks on konkreetsete kriteeriumite sõnastamine – mida tähendab jätkusuutlik ja säilenõtku areng ühes või teises valdkonnas, mida tähendab eesmärgivaldkondade tasakaalustatud areng, millisel juhul võib eeldada mõjuna olulist kõrvalekallet neist põhimõtetest. Sellise hindamise eelduseks on omakorda selge kontseptuaalne käsitlus sellest, mis on kultuuriruumi elujõulisuse tunnused, mis on heaolu kasvu tunnused, jne. Käesoleva töö raame ületavalt teeme ettepaneku **kaalutleda võimalust ühtlustada seaduseelnõude ja arengukava mõjude eelhindamise temaatiliste objektide loendeid ning seda nimelt läbi säästva arengu mõiste ja SE21 strateegia** (või ka laiemalt, seoses kõigi kolme horisontaalse arengukavaga).

Säästva arengu põhimõtete järgimise eelhindamise osaks on elanike ja organisatsioonide kaasamine, mis õigusaktide puhul on sätestatud ka asjakohases valitsuse määruses (VV, 2011). Samad põhimõtted peaksid läbivalvalt kehtima ka riiklike arengukavade menetlemisel. Tõhusa kaasamise eelduseks on säästva arengu kontseptsiooni mõistmine ühiskonnas laiemalt ning kaasatud elanike ja organisatsioonide esindajate poolt kitsamalt. Pikemas perspektiivis tagab selle säästva arengu hariduse lõimitus kõikide koolitüüpide ja kõikide koolitasete õppekavadesse.

Tulevikuseire

Lisaks säästva arengu seiresüsteemile teeme ettepaneku lisada SE21-ga seotud töövahendite hulka ka tulevikuseire **tulevikutrendide raportite** vormis. See tugineb arusaamisele, et tulevikutrendid muutuvad vähemtotaalseks ja spetsiifilisemaks koos globaliseeruva maailma mitmekesisuse ning ebamäärasuse kasvuga (vt. 3.1. ja 3.2.1.), mistõttu pikemaks ajaks vastu võetav SE21 strateegia saab sisaldada globaalsete tulevikutrendide käsitlust üksnes väga üldistatud kujul. Selleks, et arusaam tulevikutrendidest oleks kasutatav näiteks poliitikaotsuste eelhindamisel, tuleks need sõnastada piisavalt täpselt. See omakorda nõuaks teiste strateegia osadega võrreldes ebaproportsionaalset suurt tekstimahtu trendide kirjeldamiseks ja analüüsiks.

Tulevikutrendid tuleks sõnastada nii üldiste megatrendidena kui ka eesmärgivaldkondade ja vajadusel kitsamate teemavaldkondade lõikes globaalse ja regionaalse tasandi jaoks (vt. ptk 3). Oluline on trendide regulaarne uuendamine nii kirjelduste kui ka mõtestamise mõttes. Sõnastatud trende ja nende mõjusid kasutatakse (valikuliselt) poliitikaotsuste analüüsil ja hindamisel: poliitikauuenduste kooskõla eeldatavate trendidega; trendide piirav ja võimaldav mõju otsuste elluviimisele ja tulemuslikkusele.

4.3 Ettepanekud säästva arengu näitajate nimekirja uuendamiseks

Võttes aluseks SE21 indikaatorite ja statistikaameti kogutavate säästva arengu näitajate asjakohasuse analüüsi tulemused (3.3.1. ja 3.3.2), ÜRO TK indikaatorite ja alaeesmärkide hindamise tulemused (3.3.3.), säästva arengu eesmärkide komponentide uuendamise ettepaneku (3.2.1.) ning töörühmade ekspertide

poolt ja fookusgruppide arutelude käigus (vt lisa 1) tehtud ettepanekud, esitame alljärgnevas tabelis kokkuvõtva ettepaneku säästva arengu näitajate rühmade ja näitajate osas (vt. näitajate selgitusi ja valiku põhjendusi lisa 2 tabel 18). Kokku on nimekirjas 101 näitajat, sealhulgas Eesti kultuuriruumi elujõulisuse eesmärgi mõõtmiseks 25 näitajat, heaolu kasvu mõõtmiseks 32, sidusa ühiskonna mõõtmiseks 20 ja ökoloogilise tasakaalu mõõtmiseks 25 näitajat.

Tabel 7. Ettepanek säästva arengu nimekirja osas

SE21 eesmärk	Ettepanek SE21 eesmärkide komponendi ja säästva arengu näitajate rühma osas	Säästva arengu näitaja
1. Eesti kultuuriruumi elujõud	1.1. Eesti rahva säilimine	1.1.1. kogu iibe kordaja
		1.1.2. eesti keelt esimese koduse keelena kasutajavate inimeste osakaal Eesti rahvastikus
		1.1.3. summaarne sündimuskordaja
	1.2. Kultuuriruumi ulatus, avatus ja mõju väliskeskkonnale	1.2.1. eesti keele kui teise keele oskajad Eestis
		1.2.2. ennast eestimaalasteks pidavate inimeste osakaal
		1.2.3. ennast eurooplasteks pidavate inimeste arv
		1.2.4. sallivuse koondindeks
		1.2.5. tõlkekuultuuri auditooriumi suuruse ja kultuuritarbimise sageduse koondnäitaja
		1.2.6. loomingulise ekspordi koondnäitaja
	1.3. Eesti kultuuri funktsionaalsus	1.3.1. omakultuuri tarbimise koondnäitaja
		1.3.2. omakultuuri tootmise koondnäitaja
		1.3.3. kultuuriharrastajad
		1.3.4. eesti keele kui õppekeele koondnäitaja
		1.3.5. eesti keele kasutuse ulatus teaduses
		1.3.6. keeletehnoloogilise toe olemasolu eesti keelel
	1.4. Inimvara kvaliteet	1.4.1. põhikooli õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatilises ja loodusteaduslikus kirjaoskuses
		1.4.2. tippasemel teadmiste ja oskustega õpilased
		1.4.3. kolmanda taseme haridus
		1.4.4. täiskasvanute oskused
		1.4.5. elanikkonna võõrkeelte oskus
		1.4.6. säästva arengu ja keskkonnahariduse kvaliteeti ja hõlmavust iseloomustav näitaja
	1.5. Materiaalse kultuuripärandi säilimine	1.5.1. ehitismälestiste seisund
		1.5.2. muude kultuurimälestiste seisund
1.5.3. muuseumide kogude ja hoidlate seisukorda peegeldav mõõdik		
2. Heaolu kasv	2.1. Majanduslik jõukus	2.1.1. sisemajanduse kogutoodang elaniku kohta
		2.1.2. rohemajanduse toodang elaniku kohta või roheline SKT maht
		2.1.3. leibkonnaliikme netosissetulek kuus
		2.1.4. baasvajadustele kuluvate kulutuste osatähtsus
		2.1.5. energiavaesus

		2.1.6. ühiskonna koguvälisvõla suurust ja varade väärtust arvestav näitaja
		2.1.7. elanikkonna rahulolu majandusliku toimetulekuga
	2.2. Turvalisus	2.2.1. elanikkonna turvatunne avalikus ruumis viibimisel
		2.2.2. töökoha turvalisuse kompleksnäitaja
		2.2.3. lähisuhte ja seksuaalse vägivalla näitaja
		2.2.4. laste väärkohtlemise näitaja
		2.2.5. kuritegevuse taseme koondnäitaja
	2.3. Tervis	2.3.1. elanikkonna hinnanguline tervises seisund
		2.3.2. surmade erikordaja enne 65-aastaseks saamist
		2.3.3. tervena elada jäänud aastad
		2.3.4. töötervishoiu näitaja
		2.3.5. tervisele ohtlike nakkushaiguste koondnäitaja
		2.3.6. kahjulike terviseharjumuste (alkohol, suitsetamine, narkootikumid, ülekaal) leviku koondnäitaja
		2.3.7. vaimse tervise koondnäitaja
	2.4. Ehitatud elukeskkonna kvaliteet	2.4.1. eluruumide adekvaatsuse koondnäitaja
		2.4.2. hoonete energiatõhususe näitaja (kW/m ²)
		2.4.3. joogivee kvaliteet
		2.4.4. teede ja tänavate kvaliteedi koondnäitaja
		2.4.5. ühistranspordiga, jalgrattaga ja jalgsi tööl käijate osakaal maal ja linnades
		2.4.6. rohe- ja puhkealade kättesaadavuse näitaja
		2.4.7. elanikkonna rahulolu elukeskkonnaga tervikuna
	2.5. Tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisus	2.5.1. täiskasvanute vaba aja kultuurilise sisustamise koondnäitaja
		2.5.2. täiskasvanute vaba aja sportliku sisustamise koondnäitaja
		2.5.4. laste ja noorte huvitegevuse koondnäitaja
		2.5.5. interneti kasutamise määr
		2.5.6. tööga rahulolu
		2.5.7. reisipuhkuse võimaluste kasutamine
3. Sidus ühiskond	3.1. Kaasav ja hõlmav ühiskond	3.1.1. tööturult tõrjutuse koondnäitaja
		3.1.2. vaesuses või tõrjutuses elavad inimesed
		3.1.3. noored, kes ei õpi ega tööta
		3.1.4. alaealiste kuritegevus
	3.2. Tasakaalustatud ja võrdseid võimalusi loov ühiskond	3.2.1. sissetulekute ebavõrdsus
		3.2.2. soolise ebavõrdsuse koondnäitaja
		3.2.3. diskrimineerimise tunnetamine ühiskonnas
		3.2.4. regionaalse ebavõrdsuse koondnäitaja
	3.3. Osalev ja panustav kodanikkond	3.3.1. tööhõive määr
		3.3.2. elukestvas õppes osalemine
		3.3.3. vabaühenduste elujõulisuse koondnäitaja
		3.3.4. valimistel osalemine
	3.4. Hea valitsemine	3.4.1. demokraatia koondnäitaja
		3.4.2. valitsemissektori rahanduse jätkusuutlikkuse koondnäitaja
		3.4.3. kokkupuude korruptsiooniga

		3.4.4. säästvat arengut toetavate tegevuskavade, programmide ja regulatsioonide olemasolu koondnäitaja
		3.4.5. erasektori ja riigiasutuste keskkonnakaitselise tegevuse näitaja
		3.4.6. ökosüsteemiteenuste käsitlemise näitaja
	3.5. Globaalselt panustav ühiskond	3.5.1. ametliku arenguabi osakaal SKTs
		3.5.2. globaalses keskkonnavalitsemises osalemine
4. Ökoloogiline tasakaal	4.1. Tootmise ja tarbimise keskkonnamõju	4.1.1. materiaalne jalajälg
		4.1.2. kodumaine materjalitootlikkus
		4.1.3. jäätmetekke ja -käitluse koondnäitaja või näitajad
		4.1.4. õhukvaliteedi näitaja
		4.1.5. müra taseme näitaja
		4.1.6. heitvee reostuskoormus
		4.1.7. happelihase põhjustavate saasteainete heide
		4.1.8. taimekaitsevahendite kasutamine
		4.1.9. transporditaristu maakasutus
		4.1.10. maavarade kaevandamise mõju maa kvaliteedile
		4.1.11. veekasutuse tõhususe koondnäitaja
		4.1.12. säästva põllumajanduse/mahepõllumajanduse/mahetoodete tarbimise näitaja
		4.1.13. säästva kalanduse näitaja
	4.2. Kliima ja energia	4.2.1. majanduse energiamahukus
		4.2.2. kasvuhoonegaaside heide
		4.2.3. taastuenergia osatähtsus
		4.2.4. põlevkivi kaevandamine
		4.2.5. uute sõiduautode keskmine CO ₂ tase
		4.2.6. energia lõpptarbimine transpordisektoris
	4.3. Ökosüsteemide elujõulisus	4.3.1. metsaraie
		4.3.2. pinnavee, sh rannikuvee, seisund
4.3.3. hooldatud poollooduslike koosluste pindala		
4.3.4. loodusobjektide kaitse		
4.3.5. kaitstavate liikide seisundi koondnäitaja		
4.3.6. kohalike geneetiliste ressursside kaitsetuse koondnäitaja		

Näitajate lõplik valik saab toimuda laiapõhjalise arutelu tulemusena, kooskõlas SE21 eesmärgipüstituse uuendamise tulemustega. Üldpõhimõttena tuleks **säästva arengu näitajate süsteemsel uuendamisel lähtuda kahest kesksest kriteeriumist – asjakohasusest ja tasakaalustatusest**. Näitajate asjakohasuse määramise lähtekohaks on säästva arengu kontseptsioon ning sellega kooskõlas sõnastatud eesmärgid Eesti säästva arengu strateegias SE21. Konkreetsete näitajate ja näitajate rühmade asjakohasus on omakorda määratud selle poolt, milline kontseptuaalne sisu on antud SE21 neljale eesmärgivaldkonnale – ehk teiste sõnadega vastatakse küsimusele, mida tähendab ja hõlmab olulisena Eesti kultuuriruumi elujõud, heaolu (kasv), ühiskonna sidusus ning ökoloogiline tasakaal. Vastustest nendele küsimustele määratletakse eesmärgivaldkondade komponendid selliselt, et komponendid katavad vastava eesmärgi kogu sisulise ulatuse. Sedasama tasakaalustatuse kriteeriumit tuleb rakendada ka üksikute komponentide

ja nende kohta sõnastatud alaeesmärkide täitmise mõõtmisel kasutatavate näitajate valikul – need peavad katma alaeesmärkide kogu sisulise ulatuse sarnasel üldisuse astmel.

Arvestades kahe ülejäänud riikliku horisontaalse arengukava (Eesti 2020 ja Eesti julgeolekupoliitika alused) temaatilist fookust on otstarbekas loobuda näitajatest, mis keskenduvad majanduse konkurentsivõime ja seda kujundavate struktuursete omaduste mõõtmisele (konkurentsivõime kava teema) ning piirduda ühiskonna ja üksikisikute majandusliku jõukuse kui sellise mõõtmisele. Samuti ei ole vaja laiendada turvalisuse komponendi näitajaid (riikliku) julgeolekuga, mis rohkemal või vähemal määral mõjutavad ka elanike turvatunnet, seonduvate näitajatega (julgeolekupoliitika aluste teema).

Konkreetsete näitajate kasutuselevõtt sõltub meetodika ja andmete olemasolust. Kuna tervikpildi nägemiseks ei saa näitajate loetelu liiga pikaks minna, siis peaksid säästva arengu näitajad olema võimalikult integreeritud ning kasutama agregeeritud mõõdikuid. Mõõtmise ökonoomsuse suurendamiseks on asjakohasuse ja tasakaalustatuse kriteeriumite täitmisel eelistatud valdkondlikes arengukavades kasutatavad näitajad. Teeme ettepaneku **kaalutleda võimalust, et igas valdkonna arengukavas on piiratud valik näitajaid, mis on selgelt määratletud kui säästva arengu näitajad selles valdkonnas**. Eesti säästva arengu parema hindamise võimaldamiseks tuleks eelistada ka regulaarsetes rahvusvahelistes analüüsidest ja edetabelites kasutatavaid näitajaid (indeksid, alamindeksid, indikaatorid).

5 KASUTATUD KIRJANDUS

- Adams, M., 2013: Quality of Urban Spaces and Wellbeing. *Wellbeing*. 2:1:10:1–21.
- Ainsaar, M., 2007: Change in the European labour force and its impact on migration. *Kroon & Economy* 4/2006, 1/2007, 25–34.
- Ainsaar, M., 2012: Children in the family and welfare state attitudes: altruism or self-interest? Ervasti, H.; Andersen, J. G.; Fridberg, T; Ringdal, K. (eds) *The Future of the Welfare State. Social Policy Attitudes and Social Capital in Europe*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 88–106.
- Ainsaar, M. ja Rootalu, K., 2015: Demography and population policy. Schubert, K., de Villota, P., Kuhlmann, J. (eds) *Challenges to European Welfare Systems*. Springer.
- Ainsaar, M.; Stankuninene, V., 2011: Demographic costs of transition and the future of the Baltics. In: Lauristin, M. (Ed.). *Estonian Human Development Report. Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On (44–51)*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Ainsaar, M. ja Beilmann, M., 2016: Eesti elanikkonna hoiakud kolmandatest riikidest sisserändajate suhtes Euroopa Sotsiaaluuringu andmetes. *Uuringu aruanne*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Alsos, K., Friberg, J. H., Eldring, L., 2013: Labour migrants from Central and Eastern Europe in the Nordic countries: patterns of migration, working conditions and recruitment practices. *TemaNord*.
- Anniste, K., Tammaru, T., Pungas, E., Paas, T., 2012: Emigration after EU enlargement: was there a brain drain effect in the case of Estonia? University of Tartu, Faculty of Economics and Business, Administration, Working Paper Series, 87, 1–20.
- Bleys, B., 2011: *Classifying Alternative Measures for Policy-Making*.
- Bloom, D., E., Canning, D., 2008: Global Demographic Change: Dimensions and Economic Significance. *Population and Development Review*, 34, 17–51.
- Calahorrano, L., 2013. Population Aging and Individual Attitudes toward Immigration: Disentangling Age, Cohort and Time Effects. *Review of International Economics*, 21(2), 342–353. doi:10.1111/roie.12040.
- Carmel, E., Cerami, A., Papadopoulus, T., 2011: *Migration and Welfare in the New Europe: Social Protection and the Challenges of Integration*. Policy Press.
- CEU, 2015: A New Global Partnership for Poverty Eradication and Sustainable Development after 2015. Council conclusions, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9241-2015-INIT/en/pdf>
- COM, 2001: *A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*.
- COM, 2010: *EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*.
- Constanza, R. et al., 2007: Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics* 61: 267–276.
- Csiro, 2012: *Our future world. Global megatrends that will change the way we live*.
- Cummins, R., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J., 2003: Developing a national index of subjective wellbeing. *The Australian Unity Wellbeing Index. Social Indicators Research* 64: 159–190.
- Derissen, S., Quaasa, M-F., Baumgärtner, S., 2011: The relationship between resilience and sustainability of ecological-economic systems. *Ecological Economics*. Volume 70, Issue 6, 15 April 2011, Pages 1121–1128.
- EC, 2010: *EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
- EEA, 2015: *Global megatrends assessment. Extended background analysis complementing the SOER 2015 Assessment of global megatrends*.

- EEA, 2015b: SOER 2015 – The European environment — state and outlook 2015. Countries and regions: Estonia, <http://www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/estonia>
- EIA, 2015: Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- EIU, 2016: Democracy Index 2015. Democracy in an age of anxiety. A report by The Economist Intelligence Unit.
- Ernst & Young, 2015: Megatrends 2015. Making sense of a world in motion.
- ESK, 2010: Eesti Statistika Kvartalikirjeldus 4/10. Eesti majandust läbiva materjalivoo arvestus.
- ESPAS, 2015: Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead? European Strategy and Policy Analysis System.
- Eurofound, 2016: Inadequate housing in Europe: Costs and consequences. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- FAO, 2012. World agriculture towards 2030/2050: the 2012 revision. ESA Working Paper 12-03, United Nations Food and Agriculture Organization, Rome, Italy, <http://www.fao.org/economic/esa/esag/en/>
- Felix, A., & Watkins, K., 2013: The Impact of an Aging U.S. Population on State Tax Revenues. *Economic Review* (01612387), 5–37.
- FinMin, 2012: Käsiraamat: strateegiline planeerimine ja finantsjuhtimine, <https://sites.google.com/site/eelarvejuhend/>
- FinMin, 2014: Läbivad teemad valdkonna arengukavas. Juhendmaterjal arengukava koostajale.
- GFN, 2016: Global Footprint Network 2016. National Footprint Accounts, 2016 Edition.
- Gibbs, G. R., 2007: Thematic coding and categorizing. *Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE Publications, Ltd.
- GMR, 2013: Rural-Urban Dynamics and the Millennium Development Goals. *Global Monitoring Report 2013*.
- Hiob, M., Nutt, N., Nurme, S., De Luca, F., 2012: Risen from the dead: From slumming to gentrification. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, No. 36 E/2012, pp. 92–105.
- Holling, C. S., 1973: Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1–23.
- Holling, C.S., 2001: Understanding the complexity of economic, ecological, and social systems. *Ecosystems* 4, 390–405.
- Inayatullah, S., 2011: City futures in transformation: Emerging issues and case studies. *Futures* 43 (2011) 654–661.
- IPCC, 2014. Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R. K. Pachauri and L. A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.
- Jauhiainen, J., 2014: New Spatial Patterns and Territorial–Administrative Structures in the European Union: Reflections on Eastern Europe. *European Planning Studies*, Volume 22, 694–711.
- JuM ja RK, 2012: Mõjude hindamise meetodika.
- Kaku, M. 2015: Tulevikufüüsika. Pilgrim Group.
- Kasearu, K. ja Trumm, A., 2015: Eesti elanike tajutud sotsiaalne tõrjutus majanduskriisi eelsel ja järgsel perioodil (2004–2012). Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- Keskkonnaagentuur, 2014: Keskkonnaülevaade 2013. Tallinn.
- Keskkonnaagentuur 2014b. Eesti keskkonnaindikaatorid – arendustöö ja tulemused. Tallinn.
- Keskkonnaministerium, 2016: Kliimapoliitika põhialused aastani 2050. Eelnõu (2.06.2016)

- KOM, 2005: Deklaratsiooni eelnõu säästva arengu juhtpõhimõtete kohta. Komisjoni teatis Nõukogule ja Euroopa Parlamendile. Brüssel, 25.5.2005. KOM(2005) 218 lõplik.
- Kährlik, A., Novak J., Temelova, J., Kadarik, K., Tammaru, T., 2015: Patterns and drivers of inner city social differentiation in Prague and Tallinn. *Geografie*, 120 (2), 275–295.
- Lauri, T. ja Toots, A. 2015: Eesti heaolupoliitika uemate heaoluküsitluste taustal. Eesti inimarengu Aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- Lin, N., Cook, K., Burke, R., 2001: Social capital: Theory and research. Aldine Transaction.
- MEA, 2005: Millennium Ecosystem Assessment 2005. Scenarios. Synthesis: Policy Implications.
- Morgan, K., J., 2013: Path shifting of the welfare state: Electoral Competition and the Expansion of Work-Family Policies in Western Europe, *World Politics*, 65 (1), 73-115.
- Mäe, R., Antov,, D., Antsov, I., 2012: Urban sprawl: mobility potentials in suburban areas of Tallinn. *The Sustainable City VII*, Vol. 2.
- NIC, 2012: Global Trends 2030: Alternative Worlds. A publication of the National Intelligence Council. December 2012.
- OECD BLI, 2016: OECD Better Life Index, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>
- OECD, 2002: Glossary of Key Terms in Evaluation and Results Based Management.
- OECD, 2011: Estonia: Towards a Single Government Approach. Assessment and Recommendations. Paris: OECD.
- OECD, 2012b: OECD Environmental Outlook to 2050. OECD Publishing.
- Pisano, U., 2012: Resilience and Sustainable Development: Theory of resilience, systems thinking and adaptive governance. *ESDN Quarterly Report N°26*.
- Rockström, J. et al. 2009: A safe operating space for humanity. *Nature* 461, 24 September, 472–475.
- Roland Berger, 2011: Automotive landscape 2025 – Opportunities and challenges ahead. Roland Berger Strategy Consultants.
- Roose, A.; Kull, A.; Gauk, M.; Tali, T., 2013: Land use policy shocks in the post-communist urban fringe: a case study of Estonia. *Land Use Policy*, 30 (1), 76–83, j.landusepol.2012.02.008.
- Ruth, M. and Franklin, RS., 2014: Livability for all? Conceptual limits and practical implications. *Applied Geography* 49: 18–23.
- Saar, E., 2010: Changes in intergenerational mobility and educational inequality in Estonia: comparative analysis of cohorts born between 1930 and 1974. *European Sociological Review*, 26 (3), 367–383.
- Sarapuu, K. ja Uudelepp, A., 2015: Valitsuskeskus poliitikaprotsessi koordineerijana. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- SCBD, 2012: Secretariat of the Convention on Biological Diversity 2012. Cities and Biodiversity Outlook. Montreal.
- Sepp, V.; Noorkõiv, R., 2010: Regioonide sotsiaal-majanduslik areng, riiklik poliitika ja haldusreformi proovikivid. Lauristin, Marju. Eesti inimarengu aruanne 2009 (68–72). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Sivak, M., 2013: Has Motorization in the U.S. Peaked? University of Michigan, Transportation Research Institute.
- SOF, 2012: The Millennium Project 2012. State of the Future.
- SolAbility, 2015: The Global Sustainable Competitiveness Index 2015
- Statistikaamet, 2015: Säästva arengu näitajad. Indicators of Sustainable Development. Tallinn: Statistikaamet.
- Steffen, W. et al., 2015: Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science* 347 (6223).

- Stern, 2006: Stern Review: The Economics of Climate Change.
- Tammaru, T.; Leetmaa, K.; Silm, S.; Ahas, R., 2009: Temporal and Spatial Dynamics of the New Residential Areas around Tallinn. *European Planning Studies*, 17 (3), 423–439.
- Taro, K., 2015: Efektiivse riigihalduse otsinguil: riigipidamise kava. Valitsuskeskus poliitikaprotsessi koordineerijana. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- TEEB, 2010: The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB.
- Terasmaa, J., Pajula, R., 2015: Ökosüsteemiteenused ja tasakaalu hoidmiseks vajalikud looduslikud alad. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- Toledo, 2010: Toledo harta nutikamatest, säästvamatest ja kaasavamatest linnadest.
- Toots, A., Terk, E., Kasearu, K. ja Trumm, A., 2015: Heaaludünaamika ja healuprobleemid majanduskriisi aegsel ja järgsel perioodil. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- Trumm, A., 2011: Poverty in the context of societal transitions in Estonia. Tartu University Press.
- Trumm, A. ja Ainsaar, M., 2009: The welfare system of Estonia: past, present and future. In: Schubert, K.; Hegelich, S.; Bazant, U. (Ed.). *Handbook of European Welfare Systems (153–170)*. London, New York: Routledge.
- Ukrainski, K. ja Varblane, U., 2015: Teadmismajandus kui Eesti eesmärk: kas läheneme sellele või mitte? Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu.
- UN, 1987: Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.
- UN HDR, 2015: Human Development Report 2015. Work for Human Development. The United Nations Development Programme.
- UNEP, 2012: GEO 5 – Global Environment Outlook. Environment for the future we want. United Nations Environment Programme.
- USAID, 2015: The 2015 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia.
- Vaasma, T., Vandel, E., Vetsa, M., 2015: Jääkained. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015. Lõksudest välja (Toim. R. Vetik). Eesti Koostöö Kogu..
- Vanolo, A. 2016: Is there anybody out there? The place and role of citizens in tomorrow's smart cities, *Futures* <http://dx.doi.org/10.1016/j.futures.2016.05.010>.
- Walker, B. and Salt, D., 2006: Resilience thinking: sustaining ecosystems and people in a changing world. Washington: Island Press.
- WB, 2009: World development report 2009. Reshaping Economic Geography.
- WEC, 2015: 2015 World Energy Issues Monitor. World Energy Council.
- Vihalemm, P. ja Lauristin, M., 2015: Kultuuritarbimine kultuuriruumi elujõulisuse näitajana. Eesti inimarengu aruanne 2014/2015 (205–216). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- VV, 2011: Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. VV määrus vastu võetud 22.12.2011.
- WWF, 2014: Living Planet Report 2014. Species and spaces, people and places.
- ÜRO, 2015: Muudame maailma: Säästva arengu tegevuskava aastaks 2030.

LISA 1: TÖÖSSE PANUSTANUD EKSPERDID JA FOOKUSGRUPI ARUTELUDE PEAMISED SÕNUMID

Intervjueeritud eksperdid: Andres Võrk, Maris Jõgeva, Ene-Margit Tiit, Allan Puur, Peeter Vihalemm, Peep Mardiste, Einari Kisel, Martin Ehala, Jüri Luik, Maria Mälksoo, Priit Vahter, Jaan Masso, Andres Sevtsuk, Garri Raagmaa, Ain Aaviksoo, Marju Lauristin.

Fookusgrupi arutelud

Sidus ühiskond

16.september 2016, 16.00-17.55, Tartu Ülikooli õppehoone, Lossi 36-403

Moderator: Avo Trumm

Osalejad: Kristjan Kaldur, Balti Uuringute Instituut; Jüri Kõre, Tartu Ülikool; Martin Noorkõiv, SA Domus Dorpatensis; Reeli Sirotkina, Tartu Ülikool.

Fookusgrupi arutelu peamised sõnumid:

1. SE 21 peaks olema üldine ja üldistatud visioonidokument, millest lähtuvad erinevate institutsionaalsete tasandite ja valdkondade arengu- ja tegevuskavad. Arengu- ja tegevuskavasid võiks olla oluliselt vähem; nad võiksid olla senisest tunduvalt rohkem omavahel lõimitud ning SE 21 põhimõtetega seotud.
2. SE 21 üldpõhimõtted, eesmärgid ja soovitud seisundid on põhiosas jätkuvalt aja- ja asjakohased; suuremaid ja põhimõttelisi muutmisvajadusi ei ole.
3. Sotsiaalse sidususe valdkonna eesmärk on ühiskonna terviklikkus ja kestlikkus, mille peamised võtmeteemad on ühised väärtused, solidaarsus ja võrdsed võimalused. See on selgelt nõ kollektiivne kontseptsioon ja dimensioon (vastukaaluks heaolule, mis on pigem individuaalne).
4. Sidusus tähendab mitteeristamist, stigmatiseerimise ja sildistamise vältimist. See on olukord, kus “puue”, “eakas”, “pagulane” või “vaene” ei sisalda endas tõrjuvat ja marginaliseerivat silti.
5. Sotsiaalse kaitse arengusuundumuseks on individuaalne panustamine sotsiaalse kaitsesse (III pensionisammas, vabatahtlik tervisekindlustus), eraalgatus jms. Liigne universaalsus pole ressursside vähesuse ja demograafilise struktuuri tõttu kestlik.
6. Eesti kodanikuühiskonna probleemiks on liigne professionaliseerumine – kehtestatud (rahastamis)mehhanismid eeldavad professionaalse juhatuses olemasolu, kes on suutelised taotlema projekte, koostama tegevusaruandeid jms. Eeldatakse formaalset kaasamist – juhatus initsieerib tegevuse ja värbab tegijaid. See on vastuolus kodanikualgatuse algse ideedega. Liiga suur osa kolmanda sektori rahastusest tuleb riigilt ja riiklikelt fondidelt.
7. Säästva arengu mõõtmine on tähtis ja mõõdikute olemasolu vajalik. Mõõdikuid ei tohi olla palju (et ei tekiks liigseid kohustusi, mis on ressurssimahukas) ning nad peavad olema hoolikalt valitud ja

mõõtma otseselt seda, mida mõõta vaja. Vaja oleks terviklikku indikaatorsüsteemi, kus igas valdkonnas (iga eesmärgi/ seisundi mõõtmiseks) on umbes kümnekond indikaatorit. Indikaatorid tuleks valida olemasolevate ja regulaarselt mõõdetavate näidikute seast (riiklik statistika, Eurostat, OECD, regulaarsed sotsiaaluuringud, näit. Euroopa sotsiaaluuring). Objektivsete indikaatorite (Gini, tööhõive määr, vaesus jms) kõrval on oluline kasutada ka subjektiivseid – solidaarsust ja ühiskonna terviklikkust väljendavaid mõõdikuid (sotsiaalne ja institutsionaalne usaldus, sõprade arv teisest rahvusest inimeste seas, valmisolek hädalisi aidata, patriotism jms).

Ökoloogiline tasakaal

16. september 2016, Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna seminariruumis, Lai 34

Moderator: Piret Kuldna

Osalejad: Mihkel Kangur, Tallinna Ülikool; Maie Kiisel, Tartu Ülikool; Matti Viisimaa, Keskkonnaagentuur; Lauri Klein, Keskkonnaagentuur; Kaia Oras, Statistikaamet; Evelin Enno, Statistikaamet; Jaanus Uiga, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium; Mari Jüssi, SEI Tallinn.

Peamised sõnumid

1. Globaalne situatsioon on võrreldes 2005. aastaga oluliselt muutunud, majanduskrahi ei osatud 2005 ette näha. Ka Eestis on keskkonnakorraldus oluliselt muutunud. Trende on nii positiivsemaid kui negatiivsemaid.
2. SE21 strateegiast ei tule selgelt välja, kuidas selle eesmärgid on omavahel seotud. Strateegia kohaselt peab liikumine toimuma kõigi nelja eesmärgi suunas. Arutati ökoloogilise tasakaalu hoidmise ja heaolu kasvamise võimalikkust üheaegsete eesmärkidena. Heaolu all mõeldakse praegu enamasti majanduse kasvamist ja tulu toomist. Keskkond peaks olema kõige alus, majandus ei saa lõputult kasvada. Seda sõnumit ei ole ühiskonnas suudetud piisavalt hästi edasi anda. Toodi välja jäätmemajandus kui üks väheseid näiteid, kus oleme liikunud tasakaalu poole.
3. Heaolu kasvu definitsioon saab teistsuguse tähenduse, kui ökosüsteemide mõõde majandusmudelisse sisse tuua, sest ökosüsteemid annavad sisendit majandusele. Majandusmudelit muudab see kardinaalselt. Vaja on välja selgitada ökosüsteemide taluvuspiirid.
4. Jätkusuutlikkuse asemel on parem kasutada mõistet 'säilenõtkus' (ka 'sitkus', ingl resilience). Jätkusuutlik majandus peaks kogu aeg kasvama, mis ei ole võimalik; sellest olulisem on saavutada majanduse säilenõtkus. Säilenõtkus tähendab, et mida paremas seisundis on (öko)süsteemid, seda suuremaid ekstreemsusi nad suudavad taluda ja kiiremini muutustega kohaneda. Tehti ettepanek tuua strateegiasse sisse termin 'säilenõtkus' 'ökoloogilise tasakaalu' kõrvale või asemele.
5. Rõhutati hariduse tähtsust kui kõigi SE21 eesmärkide saavutamise vahendit. Ühelt poolt toodi välja, et ainult haridusest ja väärtushinnangutest ei ole kasu, kui puuduvad regulatsioonid. Teiselt poolt tõstatati küsimus, kas selleks, et oleksid olemas regulatsioonid ja kujuneksid väärtushinnangud, on vaja haridust kui kõige alust. Kokkuvõttes tuleks igale ühiskonnagrupile läheneda omamoodi: piitsa, prääniku vm abil.

LISA 1: Töösse panustanud eksperdid ja fookusgrupi arutelude peamised sõnumid

6. Ökoloogilise tasakaalu eesmärgi ja alaeesmärkide sõnastuse suhtes oli erinevaid arvamusi. Arvati nii seda, et eesmärgi sõnastus võib vajada muutmist, juhul kui leidub parem või täpsem sõnastus kui ka seda, et ökoloogiline tasakaal on universaalne eesmärk, mis katab kõik vajaliku. Sel juhul lisada ökoloogilise tasakaalu definitsioon strateegiasse. Sarnaselt võib laiendada alaeesmärke, kui selleks on vajadus ja sobiv sõnastus.
7. Säästva arengu näitajatega seoses leiti, et näitajaid peaks olema vähem ja need peaksid olema integreeritumad. Praegu on näitajad erineva mõjuga, osa mõõdab üldist trendi, osa kitsamat mõju. Indeksid annavad edasi parema pildi kui indikaatorid. Nt ökosüsteemselt tagatud majandus – sisaldab agregeeritust, näitajad peab veel välja töötama. Vajalik on ka ökosüsteemipõhine lähenemine. Nt rohealade näitaja väljatöötamiseks – milline roheala on vajalik inimese heaolule?
8. Kaaluda praeguse näitajate loetelu muutmist süsteemsemaks. Praegune näitajate loetelu (Statistikaamet 2015) tekitab küsimusi, miks just need näitajad on valitud Eesti säästvat arengut iseloomustama. Toodi välja kaks alternatiivset võimalust. Esiteks, kasutada näitajate esitamiseks DPSIR-raamistikku ja selle agregeeritud näitajaid. Teiseks, esitada näitajad tegevusvaldkondade (nt transport, energeetika, põllumajandus) kaupa, milles hinnatakse valdkondade mõju säästvale Eestile. Näiteks iseloomustavad transpordi mõju nii õhuheitmed, maakasutus kui ka elupaikade killustamine.
9. Fookusgrupi üldine soovitus oli sõnastada SE21 aja- ja asjakohasuse analüüsi ettepanekuna asuda uuendama SE21 strateegiat ja säästva arengu näitajaid. Eesmärkide/alaeesmärkide ja indikaatorite konkreetsete sõnastusettepanekute tegemine vajab laiemat kaasamist ja tööruhmade kokkukutsumist, mida praeguse lühikese projekti raames ei ole võimalik teha.

Regionaalne areng

8. september 2016, 10:00-12:00 Rahandusministeeriumi ruumides Tallinnas, Endla 13

Moderator: Veiko Sepp

Osalejad: Rivo Noorkõiv, Geomedia OÜ; Mihkel Laan, Cumulus, OÜ; Eedi Sepp, Rahandusministeerium; Triin Nõlvak, EAS; Tõnu Laigu, MTÜ Eesti Kultuuri Koda; Anni Katkosild, Riigikantselei.

Fookusgrupi arutelu peamised sõnumid:

1. Arutelu regionaalse arengu teema käsitlemise üle sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonnas mõtestati see esmalt kui elukeskkonna kvaliteedi tasakaalustatus regioonide lõikes, võrdsed võimalused regioonides. Osundati vajadusele käsitleda lisaks regionaalsele ebavõrdsusele, sh linna ja maa erinevustele, ka linna ja maa sidususe aspekti, samuti regioonide sisest sidusust (institutsioonid, koostöö, võrgustikud, nt seoses kompetentsikeskustega).
2. Regioonide kestlikkuse ja jätkusuutlikkuse mõiste sisaldab ka piirkondade sisemist arenguvõimet, sisemist mitmekesisust (ettevõtted, töökohad, teenused jms). Juhiti tähelepanu ka sellele, et sageli paraneb piirkondade vaheline (statistiline) tasakaalustatus sisemise ebavõrdsuse suurenemise arvelt (nt üksikud kõrgepalgalised isikud valdades).

3. Regionaalse sidususe üheks dimensiooniks on piiride takistava mõju vähendamine nii riigisiselt (administratiivsed piirid) kui ka rahvusvaheliselt. Piiriülene koostöö kui oluline ühiskondade ja regioonide sidusust suurendav protsess.
4. Leiti, et regionaalset tasandit ei tuleks eesmärgipüstituses jäigalt defineerida (regionaalsed võrgustikud ületavad halduspiire) – analüüs ja mõõtmine peab valima asjakohased tasandid ja ulatused. Teisest küljest säilib sõltuvus administratiivpiiridest, läbi statistiliste andmete olemasolu.
5. Võrdsuse ja tasakaalustatuse hindamisel ei ole põhjendatud hindamine liiga detailsel tasandil – üksikutes valdades ei saagi olla piisavat massi ja mitmekesisust, mis looks eeldused konkurentsivõimeliseks arenguks. Eesti jätkusuutlikuks arenguks on oluline piiriülene sidus maailma teiste regioonidega, mida saab tagada üksnes Tallinn ja pealinnaregioon. Arvestades haldus- ja riigireformi mõju statistilisele mõõtmisele on otstarbekas fokuseerida regionaalse tasakaalustatuse jms mõõtmisel NUTS3 tasandi regioonidele.
6. Regionaalse arengu eesmärgistamisel ja mõõtmisel SE21 raames tuleks seda teha üldises võtmes ja mitte väga detailselt. Piisab 3-4 üldistavast indikaatorist. Vaja on luua seos regionaalarengu strateegia ja SE21 vahel, kuid mitte dubleerida regionaalarengu strateegiat SE21s.
7. SE21 eesmärk regionaalsete erisuste vähendamise ja kaotamise kohta on ebarealistlik ning regionaalarengu strateegias on sellisest eesmärgist loobutud – samas on asjakohane eesmärgistada seda, et erinevused ei suurene üle kriitilise piiri, mis jätab mõned piirkonnad arengust maha ja välja (elukeskkonna konkurentsivõime probleemid, massiline väljaränne jms). Oluline on elukeskkonna mitmekesisuse ja elulaadide mitmekesisuse kooskõla – piirkonnad (sh maa ja linn) võivad areneda erinevates suundades, kuid neil peavad olema omad eelised elu- ja ettevõtluskeskkonnana. Maakohad ja linnad on olemuselt erinevad. Neid ei ole vaja mitte niivõrd võrdsustada kui ühendada (teed, internet).
8. SE21 regionaalse tasakaalustatuse indikaator töötuse määr kõigis regioonides alla 8% ei ole aja- ja asjakohane; töötuse tase sõltub laiematest arengutest.
9. Pigem on asjakohane mõõta elu- ja töökohtade eelistusi läbi inimeste liikumise, läbi pendel- ja tavalise rände. Ränne on olemuslikult hea kompleksnäitaja, selle nõrkus on andmete ebatäpsuses (registriandmed ei kirjelda piisavalt täpselt elukohta; alternatiivsed mobiilpositsioneerimise andmed on kallid toota).
10. Maa ja linna erisuste ja seostatuse mõõtmine statistiliste andmete alusel on probleemne, kuivõrd maapiirkonnad on defineeritud läbi valla kui haldusüksuse – äärelinnastumine on statistiliselt maapiirkondade areng.
11. Headeks kompleksseteks kaudseteks regioonide arengu mõõdikuteks on ka kinnisvara hinnad piirkonnas ja ettevõtjate investeringud piirkonda.
12. Mõõdikute hindamisel tõstatas laiem küsimus selle osas, kuivõrd on SE21 raames üleüldse vaja mõõta (või piisab sellest kui dokumendis on visioon ja põhimõtted kirja pandud) ning milline on riikliku statistika koht riigivalitsemises. Osundati tendentsile, et nt ministriumid võtavad statistika tootja ja koguja rolli üle ning kasutavad oma toodetud andmeid oma valdkonna juhtimisel.
13. Nõustuti arusaamisega, et säästva arengu strateegia ja kontseptsiooni uuendamise järel peaks läbi vaatama ka viis horisontaalse mõju valdkonda ning täiendada ja täpsustada neid SE21

lähtudes. Seda seetõttu, et iga areng peab tänapäeval (tänapäevase arengu mõistmise juures) olema säästev ehk jätkusuutlik areng.

14. Hindamise olulise probleemina toodi välja see, Eestis toimub see praegu enamasti õigusaktide ja strateegiate eelnõude menetlemise viimases faasis ning mõjude hindamise tulemused ei muuda eelnõu sisu. Enamik mõjusid ei ole ka sisuliselt analüüsitud.
15. Nõustuti seisukohaga, et kuivõrd globaalsed trendid muutuvad püsivalt ning osad neist on ka täiesti ette nägematud, siis ei ole mõistlik neid sisse kirjutada Riigikogus pikemaks ajaks kinnitatavas strateegias. Globaalne kontekst ja tuleviktrendid vajavad pidevat uuesti mõtestamist – seega on otstarbekas koostada vastav strateegiat toetav dokument, mida vajadusepõhiselt tihedamalt uuendada.
16. Säästva arengu mõiste olulise täiendava dimensioonina rõhutati valdkondade vahelisust ja valdkondade lõimitust. Säästva arendamise üheks osaks peaks olema valdkondade ühisosade ja ühismõjude otsimine ja leidmine.
17. Säästva arengu termini tähenduse avamisel avaldati arvamust, et see on liialt piiratud tähendusväljaga ja assotsieerub esmaselt säästmisega. Kuigi terminoloogia ei ole kõige tähtsam, oleks termini uuendamist väga vaja - seda seetõttu, et märgiline muutus aitab kaasa sisuliste muutuste elluviimisel.

Linnaruum ja ehitatud keskkond

12. september 2016 kell 13:00-15:00 Tallinnas Rahandusministeeriumi hoones, Endla 13

Moderaator: Veiko Sepp

Osalejad: Katrin Koov, EAL; Keiti Kjavina, Linnalabor; Maria Derlõš, Linnalabor; Teele Pehk, Eesti Koostöö Kogu; Jaan Tamm, Eesti Muinsuskaitse Selts; Tõnu Laigu, MTÜ Eesti Kultuuri Koda; Andres Levald, Rahandusministeerium; Tavo Kikas, Rahandusministeerium; Tiit Oidjärv, Rahandusministeerium.

Fookusgrupi arutelu peamised sõnumid:

1. Teemakäsitluse asjakohasuse osas SE21 sisu kontekstis avaldati arusaama, et SE21 aluseks oli 2005. aastal looduskeskne lähenemine ning strateegias ei käsitletud linnaruumi võrdväärse looduskeskkonnaga. Leiti, et 2016. aastal tuleks rõhuasetusi muuta ning linnaruumi teema olulisena strateegia uuendamisel sellesse sisse kirjutada. Samas tuleks teemat vaadelda laiemalt kui linnaruumi – ehitatud, füüsilise, inimtekkelise või lihtsalt elukeskkonnana. Igal juhul on valdkond oluline säästva arengu ja inimeste heaolu jaoks ning seda tuleks SE21 kajastada ja eesmärgistada. Samas osundati ka sellele, et piir ehitatud elukeskkonna ja looduskeskkonna vahel on sujuv.
2. Teema käsitlemisel strateegias sõnastati kaks põhimõttelist alternatiivi – kas horisontaalselt ja läbivalt või fokuseeritud teemavaldkonnana. Arvestades ühel poolt valdkonna tähtsust ja teiselt poolt osalist valdkonnaülesust eelistati lahendust, kus tuumteemad on uuendatavas strateegias koondatud eraldi valdkonda, kuid ehitatud elukeskkonna spetsiifilisi osiseid käsitletakse sobivusel ka teiste eesmärkide (nt materiaalne kultuuripärand kultuuriruumi elujõulisuse, õhusaastatus ja müra ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi) raames.

LISA 1: Töösse panustanud eksperdid ja fookusgrupi arutelude peamised sõnumid

3. Valdav osa arutelust keskendus ÜRO tegevuskava teemakohasele eesmärgi 11 - Muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks – ning selle alaeesmärkide ja indikaatorite asjakohasuse hindamisele.
4. ÜRO tegevuskava üldeesmärgi hinnati suurepäraseks ja sobivaks ka Eesti jaoks, kuid leiti, et eesmärgi sõnastuses kasutatud üldmõisted jäävad liiga üldsõnaliseks ja loosunglikuks, ning need vajavad lahti seletamist ja täpsustamist.
5. ÜRO tegevuskava alaeesmärkidest ja indikaatoritest lähtuvas arutelus kaalutleti, milline on nende mõõtmise asjakohane fookus Eesti kontekstis. Piisava, turvalise ja taskukohase eluaseme (11.1) mõõtmisel tehti ettepanek mõõta nii eluruumide kvaliteeti kui ka kvantiteeti (pindala inimese kohta), ning spetsiifiliselt eluruumide energiasäästlikkust (mis on Eestis rahvusvahelises võrdluses oluline probleem). Räämas agulite moderniseerimise teema samas alaeesmärgis (11.1) soovitati Eesti kontekstis ümber mõtestada läbi vähe kvaliteetsete elamupiirkondade (mida on fookusgrupi ühe osalise hinnangul Eestis linnaosade viisi) rekonstrueerimise ning kasutusest välja langunud hoonete taaskasutusse võtmise (vs lausaline lammutamine). Konkreetse indikaatori sõnastamiseni arutus ei jõutud.
6. Turvaliste, taskukohaste, kättesaadavate ja säästvate transpordisüsteemide ja liiklusohutuse parandamise alaeesmärgiga (11.2.) seoses rõhutati keskkonnasäästlike (ja tervislike) liikumisviiside olulisust, millele tuleks ka mõõtmisel keskenduda (nt. laste kooliskäimise viis – jalgsi, jalgrattaga, rullidega jms, vs autoga; töö käimise liikumisviis). Teiseks oluliseks mõõtmisobjektiks peaks Eestis olema transpordi keskkonnasäästlikkus (kütuse ja veoki liigi alusel). Kaalutleti ka keskkonnasäästlikumate liikumisviiside taristu arengu mõõtmist (nt. jalgrattateede pikkus ja tihedus), kuid konsensust sellise mõõtmise asjakohasuse osas arutelul ei kujunenud.
7. Seoses ÜRO TK 2030 alaeesmärgiga, tagada vaba juurdepääs turvalistele, kaasavatele ja ligipääsetavatele rohealadele ja avalikule ruumile (11.7), rõhutati avaliku ruumi mõiste tähtsust elukeskkonna mõtestamisel. Konkreetsete indikaatoritena soovitati kasutada rohealade ja avaliku ruumi kättesaadavuse (keskmine kaugus elukohtadest) ja/või tiheduse (m² inimese kohta)/osakaalu (% asula territooriumist) näitajaid. Avaliku ruumi ligipääsetavuse täiendava mõõtmisobjektina pakuti välja avaliku rohealade ja avalike asutuste ligipääsetavuse hindamist laste ja liikumispuudega inimeste perspektiivist.
8. Inimasustuse planeerimise ja haldamise suutlikkuse suurendamise alaeesmärgiga (11.3) seoses rõhutati sisuliste arenguvajadustena ekspertide tõhusamat ja laiaulatuslikumat kaasamist planeerimisprotsessi, samuti elanike teadliku osaluse suurendamist planeerimisprotsessis. Konkreetseid mõõdikuid arutelul ei sõnastatud.
9. Seoses alaeesmärgiga suurendada jõupingutusi maailma kultuuri- ja looduspärandi kaitsmiseks (11.4), soovitati lisaks ehitismälestistele mõõta ka teiste kultuurimälestiste seisundit ning eraldi mõõta mälestiste kaitseks ja korrastamiseks eraldatavate rahaliste vahendite mahtu. Soovitati laiendada kultuuriruumi mõistet ning eesmärgistada Eesti kultuuriruumi elujõulisuse raames ka kultuuri materiaalsel poolt.
10. Mõõdikute valiku üldpõhimõtetega seonduvalt arutati võimaluste üle, kas SE21 peaks sisaldama kattuvaid indikaatoreid teiste arengukavadega või mõtte, kuid ühest vastust fookusgrupis välja ei kujunenud. Samuti mõõndi, et valdkondlike eesmärkide tasakaalustatud mõõtmine tähendab, et indikaatorid tuleb määratleda kõigi oluliste aspektide kohta.

Heaolu

13. september 2016 kell 10:00-12:00 Tallinnas, Tartu Ülikooli Tallinna esinduses, Teatri väljak 3

Moderator: Veiko Sepp

Osalejad: Kaia Oras, Statistikaamet; Evelin Enno, Statistikaamet; Ülle Marksoo, Sotsiaalministeerium; Kuldar Leis, Tartu Ülikool.

Fookusgrupi arutelu peamised sõnumid:

1. Arutelu heaolu mõiste sisu üle tõi esile erinevuse selle käsitluse vahel SE21 tekstis, kus see oli eelkõige mõtestatud läbi subjektiivse perspektiivi, ning heaolu objektiivse mõõtmise vahel Statistikaameti säästva arengu näitajate kujul. Mõõndi, et kuigi heaolu objektiivsel mõõtmisel on oma ratsionaalne põhjendus, peaks heaolu käsitlus sisaldama mõlemat dimensiooni – nii objektiivset kui ka subjektiivset. Subjektiivse mõõtmise viisiks on inimeste küsitlemine hinnangute kohta nende heaolu osas. Subjektiivse mõõtmise probleemiks on sõltuvus hetkeemotsioonist (mida leevendab piisava suurusega valim) ning erinevad ootuste horisondid (sh eriti rahvusvaheliste võrdluste puhul, aga ka Eesti siseselt).
2. Säästva arengu kontseptsiooniga seoses markeeriti aasta tagasi tehtud ettepanekut asendada nn tabureti mudel (3-4 põhivaldkonna/eesmärgi tasakaalustatud areng) nn pontšiku mudeliga (sotsiaal-majanduslik areng, mis peab ära mahtuma ökoloogilistesse piiridesse). Samuti osundati laiemale valdkondlike seoste arvestamise vajadusele seoses heaoluga, et heaolu eesmärkidel peaksid olema piirid, mis arvestavad kultuuriruumi, looduskeskkonna ja sotsiaalse siduse eesmärkide ja piiridega.
3. Heaolu komponentide asjakohasusega seoses toodi välja, et 10 aasta jooksul on olukord turvalisuse valdkonnas muutunud palju paremaks (heaks), samas kui tervise probleemid muutuvad järjest tähtsamaks. Sellest tulenevalt peaks strateegia fookus olema rohkem tervisel. Üheks võimaluseks, kuidas muutunud olukorrale reageerida, on määrata heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas tervise komponent ning käsitleda selle sees ka turvalisust.
4. Võimaluste mitmekesisuse komponenti hinnati oluliseks. Selle raames tuleks kindlasti käsitleda eneseteostusvõimaluste olemasolu, mis leiab väljenduse nt ettevõtlikkuses, tööga rahulolus (mitte iga töö omamine ei ole heaolu mõõt, vaid väärtusliku ja inimese jaoks mõtteka töö omamine). Väärtuslike töökohtade valik/olemasolu on oluline heaolu kriteerium just maapiirkondades. Tööga seotud võimaluste mitmekesisuse raames on samuti olulised teemad kaugtöövõimalused, võimalus töö aega ja kohta ise planeerida (nt kodukontori kasutus). Oluline võimaluste mitmekesisuse osa on ka spordi- ja huvitegevuse võimalused – küsimus on sellest, kas võimaluste ja nende kasutamise kvantitatiivsed näitajad on piisavalt head mõõtmiseks, või on sisuliselt küsimus ikkagi inimese rahulolus vaba aja veetmise võimalustega. Ajakasutusega seoses arutati tööaja ja vaba aja vahekorra olulisust ning mõõtmise sisukust, samuti seda kas ja kuidas oleks võimalik mõõta nn „raisatud aega“ (eelkõige sõitmisele ja liikumisele kuluv aeg, aga ka siin sisulised ja subjektiivse tunnetuse erinevused). Leiti, et näiteks tööaja pikkus iseenesest ei

tähenda ilmtingimata probleeme heaolus, eriti kui tegemist on väärtusliku tööga. Kui mõõta, siis mõõta täpsemalt üle- ja alatöö koormust, mis on sunnitud.

5. Majandusliku jõukuse komponendi ja näitajate rühma osas oldi seisukohal, et nõ suured näitajad (eelkõige SKT) võiksid jätkuvalt olla mõõtmise objektiks, kuid sinna kõrvale tuleks lisada ka säästva majanduse arengu näitajaid. Sobiv mõõtmisobjekt on rohemajanduse maht ja osakaal.
6. Elukvaliteedi näitajate rühm, mis sisult katab tervise näitajaid, tuleks ümber nimetada sisule vastavalt. Varasem ettepanek on nimetada see „health and security“ rühmaks.
7. Tehti ettepanek käsitleda heaolu osana taristut, mis on oluline heaolu määraja just väljaspool suuremaid linnasid (st oluline just regionaalse tasakaalustatuse komponendiga seotuna).
8. ÜRO tegevuskava heaolu eesmärgivaldkonnaga seonduvate eesmärkide asjakohasuse hindamisel leiti, et vaesus eraldiseisva komponendina ei ole Eesti teema, samas näitajana mõõta võib. Seoses nälja ja toitumise eesmärgiga osundati, et Eesti jaoks on probleemiks ja mõõtmisobjektiks pigem ülekaalulisus (läbi kehamassiindeksi). Turvalisuse ja tervise teemad on asjakohased ka Eestis.
9. Arutelul mõõndi, et näitajate rühmitamine on probleemne. Samas leiti, et kuivõrd kokku on leppimata üksikute näitajate väärtuste hindamise kriteeriumid (sihtväärtused jms), koondhinnanguid ei anta ning valdkonnaülest analüüsi ei tehta, siis ei ole oluline, kuidas näitajaid rühmitada. Sihtväärtuste ja lävendite kokkuleppimist hinnati väga raskeks ülesandeks, olukorras kus erinevatel ministeeriumitel ja teistel huvipooltel on erinevad arusaamised ja motiivid. Teisest küljest on mõõtmine ilma võimaluseta hinnata mõõtmistulemusi vähemõttekas tegevus. Hindamise ülesanne tuleks delegeerida sõltumatutele hindajatele (nt ülikoolid). Oluline oleks just ühiskonnale (kodanikele, kodanikeühendustele) anda võimalus kasutada säästva arengu näitajate süsteemi teemade ja probleemide tõstatamisel.
10. Põhjus, miks Statistikaameti näitajate rühmad erinevad algsest SE21 strateegia eesmärgivaldkondade jaotusest komponentideks on administratiiv-poliitiline otsus. See on ka põhjuseks, miks turvalisuse näitajate rühm on säästva arengu näitajate süsteemis sidusa ühiskonna eesmärgi all, samas kui strateegias on tegemist heaolu komponendiga. [Sellist arusaama nihet toetab konkreetsete näitajate valik, mis keskendub kuritegevusele ja mitte turvalisusele laiemalt ja personaalsemalt – turvatunne jms] Samuti tekkisid vastuolus heaolu mõiste käsitlusega SE21 strateegias (pigem subjektiivne, inimese vaatepunkt, pehme käsitlus heaolust) poliitikakujundajate otsuste tulemusel heaolu kasvu valdkonda innovatsiooni, riigi rahanduse, majanduse jätkusuutlikkuse, hariduse ja elukvaliteedi näitajate rühmad. [Tulemuseks on heaolu kasvu näitajate arvu disproportsioon võrdluses teiste valdkondadega; see, et mõõdetakse heaolu kasvu võimalikke tegureid, mitte heaolu kasvu ennast]
11. Säästva arengu näitajate valiku peamiseks kriteeriumiteks on olnud nende mõõdetavus, näitajate tootmise järjepidevus, „peremehe“ või „pesa“ olemasolu näitajatel – nt valdkonna arengukava, statistiline mõõtmine. Järjepidevuse riskid takistavad uuringute andmete kasutamist. Samuti on oluline näitajate kasutatavus teiste riikidega võrdlemiseks, arengu hindamiseks.
12. Eraldi teemana tõstatas säästva arengu termini asjakohasuse küsimus. Osalejate tunnetuses seostub säästev areng eelkõige looduskeskkonna kaitsega. Sõna „säästev“ assotsieerub kokkuhoiuga, mille tulemuseks on liiga kitsas vaade teemale. Arvati, et säästev areng tähendab ühiskonnas eelkõige arengut, kus toimib millegi säästmine ja kokkuhoid, seda ka riigiametnike, haritud inimese jaoks.

Kultuur ja rahvastik

9.september, 16:00-17:30 TÜ sotsiaalteaduste majas Lossi 16, IV korrusel, ruumis 403

Moderatorid: Mare Ainsaar, Külliki Seppel

Osalejad: Triin Vihalemm, Tartu Ülikool; Tatjana Kiilo, Tartu Ülikool/HTM; Ene-Margit Tiit, Statistikaamet; Birgit Lüüs, Tallinna Ülikool; Tõnu Laigu, MTÜ Eesti Kultuuri Koda.

Peamised sõnumid

1. Kultuuriruumi elujõulisuse näitajad mõõdavad traditsiooniliste kultuuriliikide tarbimist ja osalemist ja Eesti rahva säilimist, kuid parandamisruumi on käsitluse ammendatavuse ja tasakaalustatuse osas.
2. Hinnati olemasolevaid näitajaid ning sõnastati konkreetseid ettepanekuid näitajate muutmiseks ja täiendamiseks: 1. Loomuliku iibe kordaja asemel kogu iibe kordajat (loomulik iive + rände iive / rahvaarvuga). Mõõdab kogu rahvaarvu muutust; 2. Summaarne sündimuskordaja – OK; 3. Surmaga lõppenud õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad jätta ära ja selle asemel mõõta - a) surmade erikordaja enne 65 aastaseks saamist (enne 65 eluaastat surnute arv jagatud 0-65 aastaste arvuga), või b) või oodatav eluiga sünnil (mis on praegu heaolu näitaja, aga ei sobi sinna oma olemuselt); 4. Lisada näitajaks ennast eestimaalasteks pidavate inimeste arv (või selle arvu muutus) Eestis (nt kasutada mõnda Lõimumismonitooringu näitajat). 5. Eesti keelt emakeelena kõnelejate arvu kõrvale lisada eesti keelt oskavate (rääkimise oskus) inimeste arv Eestis; 6. Lisada inimeste rahulolu eluga (mõõdetakse paljudes uuringutes); 7. Lisada soolise võrdsuse näitajana meeste ja naiste eluga rahulolu erinevused, naiste ja meeste %, kellel ei ole võrdseid võimalusi ühiskonnas.
3. Kultuuriruum mõõtmisega seondult leiti, et kultuuriruumi mõõdetakse üksnes kultuuritarbimise ja osaluse kaudu traditsioonilistes kultuuriliikides, mis eeldavad „asutustes käimist“ (puuduvad uuemad, sh internetipõhised kultuuriliigid), lisaks üksikute, juhuslikuna tunduvate tunnuste kaudu – nagu raamatute trükiarv, ehitismälestised, mis ei hõlma süstemaatiliselt kogu (muutunud) kultuuriruumi. Kultuuriruumi tervikuna haaramiseks peaks nimekirja oluliselt pikendada (lisama kultuurivaldkondi või mõõtme erinevaid elemente – nt avaldatud raamatute koguarvu asemel/lisaks ilukirjanduse/originaalteoste jne arvu, lisaks võrreldavad tunnused muudelt kultuuriväljadelt (teater, muusika jne), mis teeks mõõdikute süsteemi ebaproportsionaalselt suureks.
4. Tehti ettepanek kaaluda kolme varianti: a) jätta praegused (kohati juhuslikud) mõõdikud välja; b) kasutada kultuuri tarbimise ja tootmise väljendamiseks indeksit, mis koosneks laiapõhjalisematest näitajatest. Sellise rahuldava indeksi väljatöötamine eeldab põhjalikku eeltööd. Samuti võib keerulisema indeksi mõõtmine olla ebamugavam; c) säilitada ja täiendada ainult need mõõdikud, mis mõõdavad inimeste suhtumist kultuuri ja kultuurisfääris osalust (siin on toeks Eurobarometri uuringud, kus kultuurivaldkondade loetelu on aja jooksul täienenud)
5. Arutelu käigus jõuti arusaamiseni, et hea mõõdik oleks avatus. Avatusega on seotud ka üldine sallivus teistsuguste rühmade suhtes. Konkreetse hea näitaja ettepanekuni ei jõudud, sest ei ole selleks ka ühte head allikat. Avatus alla võiks käia ka üldine keele oskus, et kui palju üldse

LISA 1: Töösse panustanud eksperdid ja fookusgrupi arutelude peamised sõnumid

osatakse keeli. Seda mõõdetakse aga ainult iga kümne aasta tagant rahvaloendustes ja tulevikus enam mitte.

6. Kindlasti peaksid säästva arengu näitajate süsteemis olema inimeste hariduse näitajad – funktsionaalne lugemisoskus (PIAAC uuring).
7. Mitmete mõõdikute puhul võiks kasutada nn ohu signaali, et kui midagi on liiga palju (rahvastiku muutus kui 0,5% aastas, või kui on liiga vähe).

LISA 2: SE21 AJA- JA ASJAKOHASUSE NING KOOSKÕLLALISUSE HINDAMISTABELID

Tabel 1: SE21 globaalsete arengutrendide asjakohasus

SE21 globaalset arengutrendid	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
Globaliseerumisprotsesside jätkumine ja süvenemine. Avatud turumajanduse areaal laieneb, mis omakorda tähendab rahvusvaheliste korporatsioonide mõju suurenemist, majanduse ja poliitika süvenevat üleilmastumist, teravnevat võitlust tööhõive eest, poliitika süvenevat pragmatiseerumist, ingliskeelse globaalse (majandus-, teadus-, kultuuri-) eliidi järjest tugevamat domineerimist.	osaliselt asjakohane	Majanduslike ja poliitiliste arengute puhul ei toeta tõendid (uuskonservatismi mõjukuse kasv Euroopas ja USAs, Brexit, Venemaa impordipiirangud) liberaalse globaliseerumist süvendavate arengute takistusteta jätkumist. Võib eeldada tugevnevat konkrentsi globaliseerumistrendi ning seda vastustavate protseksionistlike ideoloogiate ja poliitikate vahel.	Käsitleda globaliseerumise osana ka multipolaarsuse kasvu, seda eelkõige Aasia esiletõusu kujul. Globaliseerumise oluliseks osana käsitleda suhtlusvõrgustike ja infovälja globaliseerumise. Globaliseerumisprotsessi mõtestamisel tuleb arvesse võtta seda vastustavate jõudude mõjukuse kasvu.
Lokaalne identiteet väärtustub. Vastureaktsioonina üleilmastumisele tugevnevad lokaalsed ja regionaalsed püüdlused eristuda maailmas levivatest mallidest, väärtustada kohalikku keelt ja kultuuri, lõimida globaalset ja kohalikku. Piirkonnad ja riigid, kellel oma eripära kultiveerimine paremini õnnestub, saavad sellest olulise konkurentsieelise.	osaliselt asjakohane	põhiküsimus on selles, kas Eestit vaadata ühekultuurilise entiteedina või samade trendide valguses käsitleda ka Eesti kultuuriruumi (kasvavalt) mitmekultuurilisena	Lisaks rõhutada digitaalkultuuri ja digitaalvõrgustike loodud võimalusi väikeste kultuuride säilitamiseks ja arendamiseks. Samas eeldab ka Eesti kultuuri- ja identiteedipoliitika kujundamisel arvestada kohalike vähemuste suurenenud võimaluste ja ootustega oma kultuurilisi eripärasid säilitada (ja omada riikideüleseid võrgustikke). Silmas pidada ka identiteedipõhiste konfliktide kasvu võimalust. Peale keele ja kultuuri väärtustatakse ka kohalikku loodust, tooteid jm. Oluline teema on ka kohapõhiste lahenduste sidumine ühtse ja solidaarse Euroopa vajadusega.

<p>Rahvastikupilt diferentseerub, individualiseerumine süveneb. Jätkuv kiire rahvastikukasv arengumaades vs negatiivne kasv ja rahvastiku vananemine arenenud riikides. Tulemuseks on süvenev väline migratsioonisurve koos vajadusega lisatööjõu järele. Traditsioonilise peremudeli transformatsioon erinevateks (indiviidikesksemateks) mudeliteks. Väärtuspilt muutub indiviidikesksemaks ja hedonistlikumaks, aeg saab keskseks eluväärtuseks. Perioodiline ümberõpe ja 2-3 karjääri elu jooksul on tavaline elumudel.</p>	asjakohane		Puudub vajadus
<p>Tarbimisühiskonna jätkumine, heaoluühiskonna mudeli leviala laienemine. Kuna arenguressurssi (energeetilised loodusvarad, tarbimisnõudlus) lähitulevikus jätkub ning avatud majandusruum suureneb, kiireneb ka tootmise-tarbimise ringkäik. Tarbimisvajaduste tootmine muutub järjest agressiivsemaks. Toimub nihe individuaalse heaolu/arenguga seotud teenuste (turism, puhkus, tervis, meelelahutus, nõustamine) osatähtsuse tõusu suunas, eriti eakamate inimeste puhul. Tsentrist levitatavad vajadused vs perifeeria võimatus neid rahuldada saab oluliseks pingeallikaks. Heaoluühiskonna mudeliga "kaetud" piirkonnad laienevad.</p>	osaliselt asjakohane	SE21 arengutrendi käsitlus vajab laiendamist.	Täiendada trendi arenguressurssi jätkumise ebamäärasuse ja loodusvarade piiratuse üha laiema teadvustamisega, nooremate põlvkondade elustiili ja tarbimismustrite muutumisega, püüdega asendada kasvuparadigma heoluparadigmaga. Käsitleda heaolumudeli jätkusuutlikkuse teemat seoses rahvastiku vananemisega.
<p>Erinevuste suurenemine, süvenev polariseerumine. Jätkuv regionaliseerumine – piirkondlike erinevuste (sissetulekutes, elulaadis, hoiakutes) suurenemine nii globaalselt kui ka riigisiselt, arengutsentrite ja perifeeriade eristumine nii majanduslikus kui kultuurilises mõttes. Erinevuste põlistumine ning perioodiline kanaliseerumine vastasseisuks (terrorism äärmusliku vormina). Rahvusvahelise poliitika jõud ja energia kulub (järjest eemalduvate) vastandite/erihuvide ühitamisele: põhi-lõuna, vaesed-rikkad, globaalne-lokaalne, kasu-keskkond jne</p>	osaliselt asjakohane	Puuduvad tõendid, mis võimaldaksid prognoosida üldist erinevuste suurenemist ja polariseerumist kõigil sotsiaalsetel dimensioonidel ja territoriaalsetel tasanditel.	Jätta SE21 välja või sõnastada eristavamana - kus ja milles erinevused suurenevad, jäävad samaks või kahanevad. Trend sõnastada ümber multipolaarsuse kasvuna, mõistlik ühendada globaliseerumistrendi kirjeldusega.

<p>Kiirenev tehnologiseerumine. Võtmevaldkondadeks ja arengumootoriteks on jätkuvalt uued tehnoloogiad – IT arendused, biotehnoloogia, sotsiaalsed tehnoloogiad. Internet saab totaalseks suhtluskanaliks, tehnoloogiline teadus- ja arendustegevus kujuneb tsentrimajanduse võtmevaldkonnaks. Sotsiaalne innovatsioon ehk ühiskonna uuenemine kujuneb samaväärseks tehnilisega, põhimõtteks on – kui (ühiskond) ei uuene, jäädakse maha. Tehnoloogiaerinevused saavad peamiseks veelahkmeks arenenud ja areneva maailma vahel.</p>	osaliselt asjakohane	SE21 arengutrendi käsitlus vajab ajakohastamist uute teadmistega.	Võtmetehnoloogiate seas väärriks mainimist ka nanotehnoloogia ja moodne tootmine (nt 3D printimine). Olulised on ka teadmised ja oskused, mis peavad tehnologiseerumisega kaasas käima. Täiendada trendi tehnoloogiamuutuste mõjudega ja tehnologiseerumise riskidega (vananevale ühiskonnale, tööhõivele, keskkonnale).
<p>Tugevnev surve tasakaalustada tarbimisühiskonna varjukülgi. Laienevad aktsioonid ökoloogilise tasakaalu kindlustamiseks (keskkonnakonventsioonid, regionaalsed lepped, kaitseprogrammid jms) ja arenguerinevuste pehendamiseks (Tobini maks, regionaalpoliitika, arenguabi), tegevus lokaalsete kultuuride kaitseks ning vastusammudeks anglo-ameerika kultuurimonopolismile (keeleseaduste karmistamine, immigratsioonikvoodid), tugevneb rahvusvaheline globaliseerumisvastane liikumine. Positiivse programmina - ökoloogilisi tehnoloogiaid soosivate majandusmehhanismide pakkumine ja juurutamine.</p>	osaliselt asjakohane	Laienemise asemel on püüe keskkonnakonventsioone tõhusamalt rakendada.	Tuua välja ülemaailmne kliimakokkulepe. Täiendada arengukoostöö osa (sisaldab maailmaharidust, õiglast tarbimist jne). Olulisteks mõjuriteks on ressursside vähenemine (kallinemine) ja silmaga nähtavate keskkonnaprobleemide teke.
<p>Valupunktide ideoloogia. Arenguprobleemide poliitiline käsitlemine pole jätkuvalt mitte süsteemne ja ettevaatav (ehk säästva arengu paradigma kohane), vaid keskendunud üksikutele valupunktile - AIDS ja immigrandid, terrorism ja kliimamuutused, veepuudus ja haridusuuendused. Üksikutesse valupunktidesse suunatakse ressurss ja aktiivsus, muu jääb tahaplaanile.</p>	mitteasjakohane	Valupunktide ideoloogia domineerimine poliitikates ei oma piisavalt tõendeid selle määratlemiseks üldise tulevikutrendina. Pigem on tegemist kriitilise tähelepanu pööramisega võimalikule probleemile (ohule) valitsemises.	Juhul kui valupunktidest strateegias kirjutada, nt ohtude käsitluse raames, siis tuleks valupunktide loendit laiendada - valupunktid on samuti energia- ja toidukriis ning peale aidsi ka muud uued pandeemiad, mida soodustab nt kliimamuutus.

<p>Strateegiliste kavandajate eelised. Olulise arengueelise saavad jätkuvalt riigid ja ühiskonnad, kes suudavad reageerivalt ehk valupunktide skeemilt liikuda strateegilise kavandamise mudeli suunas, kes pelgalt ei vasta jooksvatele muredele, vaid on suutelised püstitama ühiseid ja pikemaajalisi eesmärke ning mobiliseerima ressursse nende eesmärkide saavutamiseks. Avatud ja keerustavas maailmas omavad selgeid eeliseid subjektid (otsustusvõimelised, oma eesmärke realiseerivad) ühiskonnad.</p>	mitteasjakohane	Tegemist ei ole tulevikutrendiga vaid normatiivse seisukohavõtuga hea valitsemise ühe tunnuse osas	Lõimida teemakäitlus hea valitsemise eesmärgi määratlemisel ja põhjendamisel. Täiendada käsitlust järgmiste aspektidega: 1) terviklik, mitte vaid ühe valdkonna põhine lähenemine poliitikameetmete kavandamiseks, 2) riikide ja ühiskondade kohanemissuutlikkus uutes (ressursinappuse ja muutuva keskkonna) tingimustes hakkama saada, 3) kohaliku ja regionaalse tasandi tähtsus.
---	-----------------	--	---

Tabel 2: SE21 rahvusvahelise poliitilise konteksti eelduste asjakohasus

SE21 eeldused rahvusvahelise poliitilise konteksti kohta	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
<p>Eesti on osa lääneriikide poliitilisest ja majandusruumist. Euroopa Liidu ja NATO terviklikkus ja mõju säilivad.</p>	osaliselt asjakohane	Eeldus on asjakohane, kuid selgitav teine lause ei vasta muutunud situatsioonile. Euroopa Liit on muutumises. ELi iseloomustavad hetkel tugevad sisemised vastuolud: ühelt poolt vajadus tugevamaks integratsiooniks, majandusliku ja rahandusliku arengu võimaldamiseks, teiselt poolt kasvav EL-i vastane hoiak paljudes riikides, nii elanikkonna kui ka poliitilise eliidi tasandil. Suurbritannia lahkumise EL-st on ülimalt tõenäoline.	Selgitav teine lause vajab ajakohastamist.
<p>Globaalne tasakaal. Lääneriikide seas ei kujune püsivalt vastanduvaid grupeeringuid, läänemaailma ja Venemaa suhetes ei kujune uut vastasseisu. Nii majanduslikult kui poliitiliselt tõuseb Hiina ja Kagu-Aasia mõju, misjärel kujuneb välja uus globaalne poliitiline, majanduslik ja sõjaline tasakaal.</p>	osaliselt asjakohane	Globaalse tasakaalu täpsustus ei ole hetkeseisus kookõllaline reaalsusega ning arvestades näiteks pingeid EL sisest, ei ole välistatud muudatused ka nn lääneriikide ühtsuses.	Täiendada eeldust. Tuleb arvestada poliitiliste pingete sagemisohuga ja võimalike rändeteemadega. Läänemaailma ja Venemaa suhetes on praeguseks juba kujunenud uus vastasseis. Võib-olla tasuks mainida ka India suurenevat rolli tulevikus (praegu on kirjas ainult Hiina ja Kagu-Aasia).

<p>Ökoloogiliste katastroofilukordade kujunemist me ei eelda. Samas toimub pidev keskkonnanõuete karmistumine.</p>	osaliselt asjakohane	Sisulises mõttes asjakohane, kuid ökokatastroofide näol ei tegemist otseselt rahvusvahelise poliitilise konteksti osaga. Samas, see ökokatastroofid võivad katalüüsida muutusi rahvusvahelises poliitilises kontekstis, kui nt ülemaailmse kliimakokkuleppe ebaõnnestumise või tuumaenergeetika arendamise poliitilise otsuse tagajärjel tekib keskkonnakatastroofi olukord.	Jätta sisse ja muuta sõnastust. Eesti huvides on ka rahvusvaheliste keskkonnariskide maandamisel osalemine. Laiendada SE21 vastava sisuosa pealkirja üldistust (kontekst vs poliitiline kontekst).
<p>Eesti on avatud ja lõimunud ühiskond. EL ja NATO-sse kuulumisel hakkab Eesti areng olema oluliselt tugevamalt seotud/mõjutatud maailma poliitilises, majandus- ja sotsiaalses ruumis toimuvast, eriti Euroopas ja transatlantilises ruumis toimuvast.</p>	osaliselt asjakohane	Asjakohane on Eesti seotuse rõhutamine, samas on mõjusid nii positiivseid kui negatiivseid. Jällegi, tegemist ei ole eeldustega rahvusvahelise poliitilise olukorra kohta, vaid Eesti sisemise olemuse ja kontekstis toimimise osas. EL ja NATOsse puutuv sõnastus on anakronistlik ja ajakohatu.	Eesti avatus/lõimitus ja seotus ELi ja NATOga võiksid olla eraldi eeldused, Eesti suunda kasvava avatuse ja lõimituse osas ei saa enam pidada vääramatuks eelduseks (sarnaselt kogu ELi arenguga). Laiendada SE21 vastava sisuosa pealkirja üldistust (kontekst vs poliitiline kontekst).
<p>Kooskõllaline käitumine. Jätksuutlik arengumudel Eesti jaoks on võimalik sobitades globaalsesse arengusse, mitte püstitades maailmas toimuvat ignoreerivaid või neile vastanduvaid eesmärgi.</p>	osaliselt asjakohane	Sisuliselt asjakohane väide, kuid tegemist ei ole eeldusega rahvusvahelise poliitilise konteksti kohta.	Laiendada SE21 vastava sisuosa pealkirja üldistust - eeldused konteksti ning Eesti hoiakute kohta, vms.

Tabel 3: SE21 kirjeldatud asjaolude, mis mõjutavad Eesti võimekust rahvusvahelises kontekstis tegutseda, asjakohasus

SE21 kirjeldatud asjaolud, mis mõjutavad Eesti võimekust globaalses kontekstis tegutseda	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
<p>Vastuolu väliskeskonna ootuste ja sisemise võimekuse vahel. Avatud euroruumis on meie põhipartneriteks pika kogemuse ja traditsiooniga riigid ning küpsed ühiskonnad. Sellises kontekstis püsimine ja edukasolek eeldab Eestilt samalaadseid kvaliteete - hästitoimivat demokraatiat, tugevat kodanikuühiskonda, ühiskonna ülimuslikkust riigi suhtes, professionaalset riigiparaati, rahvuslike huvide defineerimist ja nende kaitsmist, rühmadevahelist võrdõiguslikkust, kodumaist tippkompetentsi võtmealadel, jõulist välissuhtlust jne. Samas on Eesti võimekus toimida tugeva riigi ja tervikliku ühiskonnana alles kujunemas. Sellest tulenevalt on Eesti jätkusuutlikkuse keskne eeldus iseenda (kiire ja tulemuslik) kehtestamine toimiva riigi ja tegusa/sidusa ühiskonnana. Alternatiiv on euroliidu vähearenenud ääremaa, kelle peamiseks rolliks on abiraha absorbeerimine ning kelle sõnaõigus otsuste langetamisel on nullilähedane.</p>	mitteasjakohane	Võimekuse kirjelduste aja- ja asjakohasust vähendab ajaline distants ning Eesti ja väliskeskonna kiire areng viimasel kümnendil. Kirjelduses esineb nii sisuliselt asjakohatuid kui ka ilmselt ajakohatuid väiteid. Võimekuse peamiseks piiranguks on riigi ja ühiskonna väiksus, mida on raske muuta.	Ajakohastada käsitlust, mis arvestaks Eesti arenguid ning käsitleks Euroopa väliskeskonda kriitilisemalt. Laiendada käsitlust Euroopas tegutsemiselt globaalsele kontekstile ning tuua sisse globaalse vastutuse tunnetamine Eestis (kliimamuutus, arengukoostöö).
<p>Ohutaju seoses Eesti jätkusuutlikkusega. Ühelt poolt on see seotud meie tajutava nõrkusega toimida avatud euroruumis, veelgi tugevamalt aga mitmete Eesti püsimist küsitavaks tegevate ühiskonnasiseste arengusuundadega: rahvastiku arvuline kahanemine ja rahvatervise halvenemine, ühiskonna sidususe langemine allapoole kriitilist piiri, õrn kultuuriline ja poliitiline identiteet, riigi nõrkus ja arengupiduriks olev haldussuutmatus jms.</p>	osaliselt asjakohane		Ajakohastada käsitlust, mis arvestaks Eesti arenguid ning muutnud rahvusvahelist kontekstis. EL-i abiraha teema vajab jätkuvalt käsitlemist.

<p>Kõrged ootused. Eesti inimeste vajadused ja soovid on oluliselt kõrgemad, kui meie tänane tegelikkus pakkuda suudab. See käib nii majanduslike võimaluste, turvalise elukeskkonna kui sujuva riigivalitsemise kohta. Lähedalejõudmine Euroopa Liidu keskmisele elukvaliteedile on jätkusuutlikkuse huvides vältimatu. Pikajaline viibimine (ka laienenud) EL viimaste riikide hulgas on Eesti jaoks selgelt destrukttiivne.</p>	osaliselt asjakohane	Kirjeldused on hinnangulises osas toimunud arengute ja muutunud konteksti tõttu ajakohatud. Normatiivne osa (lähedalejõudmise olulisus) on aga jätkuvalt ajakohane.	Ajakohastada käsitlust, mis arvestaks Eesti arenguid ning muutnud rahvusvahelist kontekstis. Muuta viimase lause sõnastust: Pikaajaliselt EL-i keskmisest elukvaliteedist allapoole jäämine on Eesti jaoks selgelt kahjulik.
<p>Valmisolek kooskõllastatud tegutsemiseks Eesti ühiskonna ja riigi tugevdamiseks ja selle kaudu meie jätkusuutlikkuse tõstmiseks. Teadvustatud ohutunne koos sooviga arengukiirenduseks on mitmete riikide puhul olnud lähtekohaks ja motivaatoriks ressurside mobiliseerimiseks ning uute arenguvõimaluste leidmiseks (Iirimaa, Soome). Meie hinnangul on ka Eestis täna olemas piisav ressurs ja valmisolek ühiste sihtide kokkuleppimiseks ning nende suunas kooskõllastatud tegutsemiseks.</p>	osaliselt asjakohane	Käesoleval arenguetapil on tegemist pigem soovitud seisundi visioneerimise kui Eesti võimekust kujundava asjaolu kirjeldusega. Kuivõrd ohutunne on vähenenud ning suur osa nn eliidist on oma elu ja elukeskkonnaga rahul, siis on ühiskondlik valmisolek kooskõllastatud tegutsemiseks Eestis kümnendi taguse ajaga vähenenud. Hetkeseisus ei ole Soome hea näide ressurside mobiliseerimisest, kuivõrd viimase 5 aasta peamiseks poliitikavalikuks on seal eelarvekärpe võimaluste otsimine. Riikide eeskujuks toomine suurendab üleüldse riski, et arengustrateegia muutub kiiresti ajakohatuks. Suureneb ka väidete ebamäärasus, kuivõrd olukord riikides on ajas pidevas muutuses.	Valmisoleku ulatus kooskõllastatult tegutseda nõuab uut sisekaemust ja ühist hindamist. Üksikute riikide toomisest näidetena võiks hoiduda.

Tabel 4: SE21 eesmärkide kontseptuaalse käsitluse asjakohasus

SE21 eesmärgid ja nende sisu	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
<p>Eesti kultuuriruumi elujõulisus. Eesti kultuuriruum on määratletud kui eesti traditsioonil ja keelel põhinev ühiskonnaelu korraldus. Selle kultuuri kandjateks on ennast eestlastena määratlevad ja eesti keeles suhtlevad inimesed. Eesti kultuuriruumi iseloomustavad eesti traditsioonil põhinevad tavad käitumises, suhetes, elukorralduses. Eesti kultuuriruum on materialiseerunud eestilikus loodus- ja elukeskkonnas, samuti eestipärasel märgilisel keskkonnas. Kaasaja teaduspõhine arusaam ei vaatle rahvust kui bioloogilist, ühisest geneetilise juurest (pärimisest) arenenud hõimlust, vaid kui ühisel kultuuril, ühisel ajalootunnetusel ja keelel põhinevat kultuurilist kooslust. Rahvuse säilimiseks “läbi aegade” on vajalikud ennekõike kultuurilised mehhanismid, mis võimaldavad eesti rahvusliku identiteedi (kultuurilise kokkukuuluvuse) püsimist ja tagavad eesti rahvuskultuurile omaste väärtuste, traditsioonide, käitumismudelite ja elulaadi elementide edasikandumise põlvest põlve, samuti nende omaks võtu Eesti uusasukate poolt. Nende mehhanismide tuumaks on rahvuskeelne haridus, rahvuskeelel põhinev kultuuriloome (sh teadus), rahvuskeelse suhtlemise ning rahvuslike kultuuriväärtuste ja käitumismallide funktsionaalsus igapäevases elukorralduses ja kõigis eluvaldkondades.</p>	osaliselt asjakohane	Kultuuriloomes ja -tarbimises ja eriti selle mõttel on Eesti kultuuriruumis keeruline eristada kitsalt eesti traditsioonidel ja keelel põhinevat ja muud Eestis loodavat kultuuri (senised Statistikaameti mõõdikud ja ka kvalitatiivne analüüs EIA 2015-s seda erisust ei tee). EIA pkt 4 põhiliseks järelduseks on, et Eesti kultuuriruumi jätkusuutlikkus sõltub võimekusest siduda eesti traditsiooniline kultuur uue globaalse digitaalkultuuriga. Puudub rahvastiku ja inimvara käsitlus kultuuriruumi elujõu osana.	SE21 esimesed osad keskenduvad „Eesti kultuuriruumi ulatusele“. Ettepanek on keskenduda siinkohas enam „Eesti ühiskonna ulatusele ja mõjukusele“. Käsitleda kultuuri (loomet ja tarbimist) laiemalt kui ühiskonna jätkusuutlikkuse jaoks olulist väärtust, samas rõhutades eesti keele ja traditsioonide jätkuva arendamise olulisust uue globaalse digitaalkultuuri raamides. Eesmärgiks võiks olla Eesti riigi lojaalsuse (riigiidentiteet) ja topelt ka topelidentiteedi kasvatamise (realistliku tulemuse seisukohast). Üldistava soovitusena tuleks selgemalt eristada SE21 eesmärkide kirjeldust ning eesmärgivaldkonna kontseptuaalset mõtestamist, mis loogiliselt eelneb eesmärgipüstitusele. Eesmärgivaldkonna kontseptuaalne käsitlus peab hõlmama teemavaldkonnad (nt rahvastikuareng)
<p>Heaolu kasv. Heaolu on defineeritud kui inimeste materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatus, millega kaasnevad võimalused ennast teostada ja oma püüdlusi ning eesmärgid realiseerida. Kuigi heaolu on toodud definitsiooni alusel indiviidiga seotud mõiste, omab tema üldine tase tähendust ka ühiskonna või territooriumi indikaatorina. Heaolu tõus võimaldab jõuda olukorrani, kus Eesti on elu-, töö-, ja eneserealisatsiooni kohana piisavalt väärtustatud. Eesti praegune seisund on heaolu vaatepunktist tõlgendatav kaheti. Globaalsest seisukohast hinnatuna on tegemist pigem kõrgema kui madala heaolutasandiga ühiskonnaga. Regionaalselt (Põhja-Euroopa kontekstis) on tegemist madala heaolutasandiga maaga. Teiste sõnadega – vaatamata positiivsele dünaamikale valitseb tugev heaolu defitsiit. Eestlased ja ka teised Eesti elanikud ei võrdle oma heaolutaset mitte arengumaadega, vaid Euroopa Liidu riikide ja eriti Põhjamaadega. Heaolu defitsiit puudutab eriti tugevalt heaolu majanduslikku komponenti (Eesti SKP per capita on praegu võrreldavates hindades umbes 40 % EL keskmisest), aga ka teisi komponente, eriti just turvalisust.</p>	osaliselt asjakohane	Heaolu (suhteline) kasv kui eesmärk on jätkuvalt asjakohane, kuid kontekstikirjeldus on faktilises mõttes ajakohatu. Täpsustamist vajab eesmärgivaldkonna kontseptuaalsed piirid kultuuriruumi jätkusuutlikkuse ja sidusa ühiskonna eesmärgivaldkondadega. Heaolu käsitlus fokusseerub liialt majandusliku jõukuse dimensioonile.	Ilmselt tuleks statistilist näitajat uuendada: praegu on Eesti SKP elaniku kohta üle 70% EL-i keskmisest. Käsitleda kõiki heaolu peamisi komponente (jõukus, tervis, turvalisus, elukeskkond, tegevus- ja tarbimisvõimalused) tasakaalustatud moel.

<p>Sidus ühiskond. Jõuda olukorrani, kus kõik ühiskonnaliikmed osalevad jõukohasel viisil hüvede loomisel ning saavad loodust/toodetust ka õiglasel moel osa. Praktikas tähendab see kokkulepitud tegutsemist eelkõige neis sotsiaalelu valdkondades, kus on kujunenud oht pikaajaliste vastasseisude/tõrjutuse kujunemiseks – põlvkonniti edasikanduv vaesus, suletud muulasenklaavid, hariduslik tõrjutus, perifeersete elupiirkondade mahajäämus jms. Sotsiaalse sidususe saavutamine tähendab nii sotsiaalset kui ka regionaalset tasakaalustatust, ülemäära suurte Eesti-siseste erinevuste ületamist.</p>	asjakohane	Eesmärgi sisu kirjeldatud üldisel kontseptuaalsel tasemel, mis on sellisena nii aja- kui ka asjakohane. Muutmisvajadus tuleneb eelkõige täiendavate teemade sissetoomisest.	Kaalumist väärrib eesmärgipüstituse absoluutsuse määr - kas on adekvaatne eesmärgistada, et "kõik ühiskonnaliikmed osalevad jõukohasel viisil hüvede loomisel", kui on selge, et kõik ei tee seda üheski ühiskonnas. Täpsustada, millisel territoriaalsel tasandil regionaalse aregu tasakaalustatust prioriseeritakse. Täiendada eesmärgivaldkonna kirjeldust kodanikuühiskonna, hea valitsemise ja globaalse panustamise teemadega.
<p>Ökoloogiline tasakaal. Üldiseks eesmärgiks on looduse isetaastumisvõime lülitamine looduskasutusse. Keskkonnakaitse põhifunktsiooniks ei ole ressurside ja looduskeskkonna kaitse, vaid nende harmooniline ja tasakaalustatud haldamine Eesti ühiskonna ja kohalike kooskondade huvides. Eesmärgiks on saavutada olukord, kus inimene ei käsitle keskkonda kui kaitset vajavate objektide kogumit, vaid kui tervikut, mille osaks ta ise on. Sihiks on looduse kui väärtuse ning kui ühiskonna keske arengurekursi kooskõpsus Eesti üldise edenemise kontekstis.</p>	osaliselt asjakohane	Eesmärgist on puudu säästva arengu ajaline mõõde (loodusvarade ja keskkonna haldamine tulevaste põlvkondade huvides) ning keskkonna (looduskapital) fundamentaalne roll, millele saab toetuda ühiskond ja majandus.	Täiendada eesmärgi sisu elukeskkonna kaitsega, ajalise mõõtmega ja looduskapitali rolliga (põhimõtted nagu resource-wise economy, decision-making respectful of nature).

Tabel 5: SE21 eesmärkide komponentide asjakohasus

SE21 eesmärgi komponendid	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
Eesti kultuuriruumi ulatus	osaliselt asjakohane	Kultuuriruumi ulatus on asjakohane elujõulisuse tunnus, kuid selle mõõtmine on võimalik eelkõige läbi keele (keeleruumi ulatuse) ning Eestis loodud kultuuri leviku mujal maailmas.	Eristada keelekasutuse mõõtmine (mis on selgemini mõõdetav) laiematest kultuuriindikaatoritest. Täpsustada, millised on kesksed kesksed "eestiliku" kultuuriruumi elemendid (võrreldes üldiste kultuuriindikaatoritega) - või laiendada Eesti kultuuri mõistet Eestis toodetud kultuurile, mitte kitsalt eesti traditsioonil põhinevale. Täpsustada kontseptuaalselt kultuuri elujõu komponentide piire (kultuuri funktsionaalsus läbi omakultuuri ja emakeele; kultuuri avatus läbi kultuurilise "ekspordi-impordi"). Laiendada kultuuriruumi elujõulisust rahvastikku ja inimvara laiemalt hõlmavate komponentidega (sh haridust sisaldav).
Eesti kultuuri funktsionaalsus	asjakohane		
Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus	osaliselt asjakohane	Kultuuriruumi ajaline pidevus ja plastilisus on kultuuri vältimatu omadus, mida on mõõdetava eesmärgipüstituse jaoks vajalik oluliselt täpsustada.	

Majanduslik jõukus	asjakohane	Majanduslik jõukus on kindlasti oluline heaolu komponent. Kas sõnastust oleks vaja täiendada väikse selgitusega (nt nagu allpool regionaalse tasakaalu puhul)? Kui jah, siis üks variant oleks märkida, et majanduslik jõukus peaks suurenema ehk inimeste sissetulekute ja teenuste ja kaupade hindade suhe peaks paranema (inimesed saavad oma sissetuleku eest rohkem lubada kui varem). Seejuures on ilmselt oluline, et paranemine ei toimuks ainult keskmiselt, vaid et oleks selge, et väiksema sissetulekuga inimeste jõukus kasvab.	Lisada ehitatud elukeskkonna komponent ning eristada tervise komponent turvalisuse komponendist
Turvalisuse tase	asjakohane	Kui oleks vaja sõnastust täpsustada, siis võiks märkida, et kuritegevuse tase peaks olema allpool teatud piiri (nt seades konkreetsete indikaatorid või lähtudes mõne praeguse maailma juhuriigi seisust - nt olulisemate asjade puhul, nt isikuvastased kuriteod, vargused jms). Lisaks sisejulgeolekule on tähtis Eesti riigi turvalisus laiemas keskkonnas, seda on küll võimalik vähem mõjutada, aga midagi saab siiski teha (diplomaatia, liitlased jms).	
Võimaluste mitmekesisus (eneseteostuseks, rekreatsiooniks, sotsiaalseks suhtlemiseks)	asjakohane	võimaluste mitmekesisus on osa healust (kuigi kõrgema healutaseme saavutamiseks peaks neid võimalusi ka kasutama)	
Sotsiaalne kaasatus	asjakohane	Osalemine ja kaasatus on olulised sidususe komponendid	Sotsiaalse kaasatuse eesmärki võiks täpsustada - praegu on see liiga loosunglik. Ettepanek on eristada komponendid sidususe funktsionaalsete dimensioonide kaupa - võimalikult paljude kaasatus ja hõlmatus (tõrjutuse vähendamine); võimaluste võrdsus ja tasakaalustatus (selle raames ka regionaalne tasakaalustatus, aga ka sooline, vanuseline võrdõiguslikkus), inimeste aktiivne osalus ja panustamine ühiskonda (sh kodanikuühiskond). Lisada hea valitsemise ning globaalse panustamise (arengukoostöö) komponendid
Regionaalne tasakaal	asjakohane	Regionaalse tasakaalu alaeesmärk sidusa ühiskonna üldeesmärgi raames on täiel määral asjakohane. Eesmärgi sõnastus SE21 on üldise põhimõttena (erinevused vähenevad) samuti asjakohane, kuid selle täpsustus on ebapiisav ning pigem kirjeldab ühte paljudest mehhanismidest, kuidas eesmärki saavutada.	
Tugev kodanikuühiskond	asjakohane	Tugev kodanikuühiskond on sidusa ühiskonna osa.	Ettepanek on sõnastada komponendid läbivaldt ühtemoodi. Looduskeskkonda puudutavad komponendid võiksid olla: kliima ja energia; tootmise ja tarbimise keskkonnamõju; ökosüsteemide elujõulisus (vt Environmental Performance Index).
Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	asjakohane		
Saastumise vähendamine	asjakohane		
Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine	asjakohane		

Tabel 6: SE21 soovitud seisundite asjakohasus

SE21 soovitud seisund 2030	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
Eesti rahvastikuolukorra stabiliseerumine. Püsi rahvastik on stabiliseerunud vahemikus 1,0-1,5 miljonit. Toimivad integratsioonimehhanismid, mis tagavad uustulnukate lõimumise Eesti kultuuriruumiga. Eestlus on väärtustatud, Eesti on nooremale põlvkonnale eelistatud elu- ja tööpaik. Eesti elukeskkond on soodus kompetentsi impordiks välismaailmast.	osaliselt asjakohane	Nõus seisundi kirjelduse üldise sisuga, kuid see ei ole piisavalt täpne ega ambitsioonikas.	Loobuda vahemikust 1,0-1,5 miljonit. "Soovitud seisund" on oma olemuselt eesmärgi täpsustus ning need tuleks soovituslikult ühendada SE21 struktuuris eesmärkidega.
Eesti ja Euroopa kaksikidentiteedi kujunemine. Koos Eesti euroopastumisega, aga samuti tänu Euroopa ja mõningate teiste suurte koosluste vaheliste pingete püsimisele on rahvusliku enesemääratluse ja väärtustamise ("mina olen eestlane") kõrval levinud ka enesemääratlus eurooplasena ("mina olen eurooplane"). Eestlane on nii loomu- kui tegudepäraselt aktsepteeritud kui eurooplane.	osaliselt asjakohane	Põhimõtteliselt on seisundi kirjeldus asjakohane, aga käsitus on ebapiisav, kuna keskendub ainult etnilistele eestlastele.	Võiks sisaldada ka identiteedivõimalust Eestis elavatele muudele rahvustele (lisaks eestlaste identiteedile on oluline ka Eestis elavate muude rahvaste valmidus Eesti ühiskonna ja kultuuriga positiivselt suhestuda. Soovitame sisse tulla ka „eestimaalase identiteedi“, mille poole pöörduda. See oleks ka esimene samm lõimumisel eesti kultuuri.
Hääbumishirm on kadunud. Kultuuri kohanemisvõime, st taastootmise mehhanismid ja uuemisvõime on tasemel, mis võimaldab kultuurivaramu ülekannet ning pidevat täiendamist uutele kultuurikandjate põlvkondadele. Eesti kultuuri dünaamilise tasakaalu ja jätkusuutlikkuse saavutamine suhetes maailmakultuuriga, vabanemine eksistentsiaalsetest hirmudest.	osaliselt asjakohane	Vajab täiendavat hindamist, kas selline hääbumishirm üleüldse ühiskonnas olulisel määral eksisteerib. Samuti tasub kaaluda, kas „hirmu kadumise“ eesmärk on kõige mõistlikum, sest kui objektiivne olukord ei ole hea, kuid ainult hirm kaob, toob see kaasa kultuuriga seotud tegevuse vähem tähtsamaks muumise.	Sõnastada soovitud seisund positiivselt võttes, mitte läbi hääbumishirmu, mille olemasolu on kaheldav.
Virtuaalne eestlus. Oluline osa eesti kultuurist on "kolinud virtuaalkeskkonda", paikneb elektroonilistes arhiivides, muuseumides ja raamatukogudes, olles seetõttu rahvusvaheliselt kättesaadav ja tõlgitav teistesse keeltesse, muutudes selle kaudu kättesaadavaks ja mõistetavaks kõigile kohapeal ja ka huvilistele maailmas.	asjakohane	Virtuaalse eestluse idee iseenesest on hea ja asjakohane, kuid sõnastus võib jätta mulje, et ainult muuseumites eestlust kohata võibki tulevikus. See ei ole ilmselt olnud teksti mõte. Kultuuri paiknemine virtuaalsuses ei taga kultuuri tõlget. Küsimus on ka sõnastuse ajakohasuses, kuivõrd virtualiseerumine on juba toimunud.	Käsitleda eestluse virtuaalsust ja digitulevikku laiemalt kui mäluasutuste tasandil. Kultuuri tõlgitavuse ja tõlkimise teema sobib tervikuna paremini järgnevasse punkti.

<p>Panustav globaliseerumine. Eesti kogemus rahvuskultuuri ja globaalkultuuri sünteesimisel ja sotsiaaltehnoloogilise oskusteabe rakendamisel levib ning on kasutatav ka väljaspool Baltikumi. Eesti näide on leidnud mõtestamist ja rakendust mitmete väiksemate kultuuriruumide puhul, see on Eesti tunnustatud panus globaliseeruva maailma mitmekesisuse säilitamisel.</p>	asjakohane	Termin "Baltikum" ei ole ajakohane ning samuti on see ebamäärane - kas mõeldakse 3 Balti riiki, Läänemere regiooni vms.	
<p>Inimeste majanduslik jõukus ja elatustase on aastaks 2030 vähemalt 80 % praeguste EL liikmesriikide keskmisest ning jätkub potentsiaali (haridustase, väljaõpe, rahvusvahelistumine, innovatiivsus) ka edasiseks arenguvahe vähendamiseks ning pikemas perspektiivis EL keskmisest ettejäudmiseks.</p>	osaliselt asjakohane	Kaalumist vajab, kas 80% (nt. EL keskmisest GDPst PPP) on piisavalt ambitsioonikas eesmärk.	Täpsustada, milles seda jõukust ja elatustaset mõõdetakse. Sõnastuses ei saa kasutada termit "praegused liikmesriigid"
<p>On kadunud "vaese sugulase" mentaliteet võrreldes Põhjamaadest naabritega.</p>	mitteasjakohane	ajakohatu ja asjakohatu	
<p>Eesti majanduse koht konkurentsivõime pingereas ületab ka aastal 2030 mõnevõrra elatustaseme pingerea kohta.</p>	mitteasjakohane	Selline seisund ei saa olla asjakohane säästva arengu heaolu kasvu eesmärgina. Igal juhul vajaks täpsustamist, milliseid konkreetseid pingereid silmas peetakse.	
<p>Eesti on suutnud vältida Euroopa nn perifeerimaa (kontsentreerumine odavama ja lihtsama produkti tootmisele või oma loodusvarade ja looduskeskkonna odav väljamüük) staatust.</p>	osaliselt asjakohane	Seisundi kirjeldus on olemuslikult asjakohane, kuid kaalumist väärib, kas asjakohane ka seoses heaolu kasvu eesmärgiga.	Parandamist vajab perifeerimaa definitsioon, või täpsemalt tuleks soovitava seisundile anda täpsem koondfraas kui seda on perifeerimaa (mida näiteks ka Soome väga paljude tunnuste põhjal on)
<p>Turvalisuse osas ei erine Eestis olukord aastal 2030 oluliselt Lääne- ja Põhja-Euroopa maadest, tõsi küll, mõningate elementide osas võib täheldada olulisemat progressi alles aastatel 2020-2030.</p>	osaliselt asjakohane	Viimase aja sündmuste valguses võiks isegi mõelda, et Eesti võiks võtta eesmärgiks suurema turvalisuse saavutamise kui Põhja- ja Lääne-Euroopa riikides.	Sõnastust võiks muuta nii, et eesmärk oleks vähem seotud olukorraga Euroopas ja rohkem seotud reaalse turvalisuse indikaatorite saavutamisega.
<p>On loodud inimväärne turvavõrk riskigruppidele, samas töökaotusohu on jäänud suureks.</p>	osaliselt asjakohane	Sotsiaalkaitse turvavõrk ning töökaotusohu puudumine on inimeste heaolu (ja ka sidusa ühiskonna) seisukohast olulised teemad, kuid seisundi sõnastus on ebamäärane ja segadusttekitav. Eesti statistika ja rahvusvaheline võrdlus näitab, et valdava osa elanikkonna jaoks on inimväärne turvavõrk juba olemas. Aastal 2016. puudub põhjendus, miks peaks soovitava seisundina määratlema	Täpsustada riskirühmade turvavõrgu omadusi, mis on elanikkonna heaolu ja Eesti säästva arengu jaoks nõutavad. Töökaotusohu teema laiendada kooskõlas paindliku tööturu mõistega - samavõrra oluline on ka kiire tööle naasmise võimalus.

		seda, et "töökaotusohu on jäänud suureks". Eriti arvestades seda, et tegelikkuses aastal 2016. ei ole töökaotusohu kuigi suur. Sisu poolest sobib rohkem sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonda.	
Rahva tervis on paranenud ja eluea pikkus oluliselt tõusnud. Aastal 2030 on keskmine eluiga tõusnud 77-78 aastani	osaliselt asjakohane	Terviseseisund on oluline heaolu komponent, selles on Eestil olulisi arenguvajadusi ning sellisena igati asjakohane. Heaolu kasvu eesmärgi all on asjakohane kirjeldada soovitud seisundina pigem tervena elatavaid aastaid kui et oodatavat eluiga kui sellist. Viimase seos paranenud rahvatervisega on kaudsem.	Kasutada eluea asemel tervena elatud aastate mõistet.
Võimaluste mitmekesisuse vaatepunktist on aastaks 2030 suurel osal töötajatest oluliselt hägustunud selge vahejoon tööaja ja vaba aja vahel. Suurenenud on loomingulisust nõudvate elukutsete osatähtsus. Firmades väärtustatakse loomingulisust, stimuleeritakse inimeste õppimist ja suhtlust erinevates võrgustikes.	asjakohane		Laiendada töökohta käsitlust - küsimus ei ole ainult firmades, vaid ka nt avaliku sektori asutustes.
Linnakeskkonnad on välja arendatud mitmekesisete ja atraktiivsetena, ka looduslikus olekus olevas keskkonnas on mõeldud inimkülastuse ja inimtegevuse võimalustele. Eesti on kujunenud "Põhjamaade Dubliniks", st kohaks, kus on võimalik ühendada mitmekesine ja mõnus elu ning vaba aja veetmine kaasaegse rahvusvahelise tootmise ja äriaga.	osaliselt asjakohane	Linnakeskkonna kui heaolu ja võimaluste mitmekesisuse pakkuja seisundi kirjeldamine on asjakohane, kuid kirjeldused on teoreetilised ja kontseptuaalselt üldsõnalised ja osaliselt mitteajakohased ning soovitud seisundi määratlemine läbi "Põhjamaade Dublini" troobi põhjendamatult piiratud. Linna (Dublini) eeskujuks toomine riigi (Eesti) arengule ei ole korrektne. Linnakeskkonna soovitud seisundi kirjeldus ei ole kooskõlas muu heaolu kasvu eesmärgivaldkonna kirjelduste sisuga - eesmärgipüstitus linnakeskkonda ei käsitle.	Sõnastada seisund linnaruumi kvaliteedi osas kooskõlas kaasaegse teadmise ja teooria ning tulevikutrendide sisuga.
Ühiskonna kihistumine on vähenenud, Eesti Gini indeks ei ületa EL riikide keskmist taset	osaliselt asjakohane	Sissetulekute erinevuse vähendamine suurendab sotsiaalset kaasatust. Seniseid arenguid silmas pidades ei pruugi soovitud seisundi saavutamine olla realistlik.	Võib kaaluda realistlikuma seisundi sõnastamine (nt ebavõrdsuse tase on vähenenud x%)
Väiksema konkurentsivõimega indiviidide ja toimetulekuraskustes perede jaoks on loodud kolme sektori ühistevõime põhinevad tugisüsteemid.	osaliselt asjakohane	Tugisüsteemide loomine parandab toimetulekuraskustes perede ja isikute olukorda ja ühiskonnas osalemise võimalusi. Ei ole kindel, et siinkohal peaks rõhutama erinevate sektorite koostööd.	
Sotsiaalhoolekandesüsteem on arenenud tasemeni, kus ühegi olulise elanikkonnarühma sissetulekud ei jää	osaliselt asjakohane	Sissetulekute taseme tõstmine toimetulekupiirini on oluline, kuid ei ole võimalik kehtestada seisundi	Kirjeldatud seisund sisaldub eelmises soovitud seisundis.

alla EL-s kehtestatud toimetulekumiinimumi.		sihttaset.	
Kvaliteetne tervishoiuteenus on kõigile kättesaadav.	asjakohane	Tervishoiuteenuse kättesaadavus on inimeste heaolu osaks ning arenguvajadused Eestis on jätkuvalt olemas. Teisest küljest on seisund, kus "kvaliteetne tervishoiuteenus on kõigile kättesaadav" saavutatav kuludega, mis ei ole ühiskonnale eeldatavalt jõukohane.	Täpsustada soovivat kättesaadavuse taset, nii et see oleks ühiskonnale jõukohane.
Mitte-eestlaste integratsioon on jõudnud tasemele, kus inimese etnilisest päritolust lähtuvad erinevused tööhõives, osalemises poliitikas jms on minimaalsed.	asjakohane	Erinevate rahvusrühmade ühiskonda integreeritus on oluline sidusust tõstev tegur, arenguvajadused on jätkuvalt suured.	Kaasajastada võiks mitte-eestlase kui termini sisu
Tallinna ja ülejäänud Eestit iseloomustavad olulisemad sotsiaal-majanduslikud näitajad on lähedased. Tööpuuduse tase üheski regioonis ei ületa 8%.	osaliselt asjakohane	Seisundi kirjeldus on temaatiliselt (sots-majanduslik areng, ja tööpuudus) seotud regionaalse tasakaalustatuse komponendi sisuga, kuid sõnastatud tasakaalustamatult - sots-majandusliku arengu näitajatest on esile toodud üksnes tööpuudus. Seejuures on seisundi kirjelduse esimene pool (on lähedased) liialt ebamäärane ning sõna-sõnalisel interpretatsioonis arvestades kujunenud olukorda ka saavutamatu - Tallinna (Harjumaa) sotsiaal-majanduslikud näitajad ei ole lähedased ning pealinnaregiooni arengu korral selleks tõenäoliselt kunagi ka ei muutu. Seisundi kirjelduse teine pool ei arvesta globaalsete ja regionaalsete (nt Euroopa) kriiside võimu ning mõõtmisülesande osas ei mõõda niivõrd regionaalset tasakaalustatust kui üldist sotsiaal-majanduslikku seisundit riigis.	
Tööturu avatust ja paindlikkust tasakaalustab töötururiskide maandamise süsteem.	osaliselt asjakohane	SE 21 on see seisundikirjeldus esitatud regionaalse tasakaalustatuse komponendi all, millesse see puutub vaid kaudselt. Pigem on tegemist sotsiaalse kaastuse komponendi seisundiga.	Parandada soovitava seisundi asend SE21 struktuuris
Töösuhetes toimib sotsiaalse partnerluse põhimõte.	osaliselt asjakohane	SE 21 on see seisundikirjeldus esitatud regionaalse tasakaalustatuse komponendi all, millesse see puutub vaid kaudselt. Pigem on tegemist sotsiaalse kaastuse komponendi seisundiga.	Parandada soovitava seisundi asend SE21 struktuuris

Loodud on elukestva õppe süsteem, mis pakub tööalast täiend- ja ümberõpet.	osaliselt asjakohane	SE 21 on see seisundikirjeldus esitatud regionaalse tasakaalustatuse komponendi all, millesse see puutub vaid kaudselt. Pigem on tegemist sotsiaalse kaastuse komponendi seisundiga.	Parandada soovitava seisundi asend SE21 struktuuris
Kujunenud on mõjus kolmas sektor, mis pakub mitmeid avalikke teenuseid ning osaleb poliitiliste otsustuste kujundamisel.	asjakohane	Asjakohane just seoses laiemate globaalsete trendidega, mitme-kihilise valitsemise paradigma juurdumisega ELs (vt. vastav harta).	
Kodanike osalusprotsent valimistel on vähemalt EL riikide keskmisel tasemel.	asjakohane		Täpsustada, millistest valmistest on jutt.
Eesti keskkonna stabiilne ja teadmispõhine haldamine. On loodud riskisutust võimaldavad loodusvarade (sh maastikud ja bioloogilise mitmekesisuse objektid) riiklikud registrid ja korrastatud vastav statistika.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Laiendada soovitud seisundit registrite ja statistika olemasolult nende kasutamisele poliitiliste otsuste langetamisel.
Toimub integreeritud planeerimine, mille aluseks on keskkonnatasakaalude arvestamine igas eluvaldkonnas, riik toetab keskkonnahoidlike tehnoloogiate eelisarendamist, toimib edukas koostöö riigiasutuste ja erinevate huvigruppide vahel.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Lisada planeerimise kõrvale ka seire ja tulemuste hindamine.
Loodusressursside kasutuselevõtule kaasnevad eelnevalt koostatud põhjendatud ja suurimat majanduslikku tulu töötavad optimaalse kasutamise skeemid, mis võimaldavad vältida pöördumatuid kahjusid ja raiskamist.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Lisada keskkonna- ja sotsiaalse tulu arvestamine ning ajaline mõõde (lüh- ja pikaajaline mõju).
Transpordi struktuuris on toimunud märgatavad nihked – on tõusnud keskkonnasõbralikumate transpordiliikide (rööbastranspordi) osakaal.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Täiendada transpordisüsteemi käsitlust: 1) vajadusega integreerida transpordinõudlus ja asustuse planeerimine ning 2) lisada kergliiklus kui kõige väiksema energiatarbe, ressursikulu ja keskkonnamõjuga transpordisüsteemi osa.
Töötab olmeprügi sorteerimise süsteem.	osaliselt asjakohane	Olmeprügi sorteerimine ainuüksi ei ole piisav: Eesti ja EL-i siht on ringmajanduse põhimõttel jäätmete ringlussevõtt ja jäätmetekke vähendamine. Ajakohastada käsitlust	Käsitleda jäätmeid ringmajanduse osana.

Tööstusele ja transpordile on kehtestatud kõrgemad saastetasud.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Täpsustada sõnastust: keskkonnakasutuse välismõjusid arvesse võtvad keskkonnatasud.
On sisse viidud säästva tarbimise mehhanism riigihangete, riiklike investeerimisprogrammide jt arengukavade kriteeriumidesse (mille alusel valitakse projektid, millesse investeerida).	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Täiendada seisundi kirjeldust säästva tarbimise mehhanismi/keskkonnanõuete kohustuslikkusega riigihangetes.
Keskkonnakasutuse väärtushinnangud lähtuvad eelkõige ökoloogiliselt tasakaalustatud elukeskkonna säilitamise vajadusest. Maastike planeeringud, mis on koostatud riigi kohta tervikuna, näevad ette, et regionaalselt toimiksid tehnogeenseid ja looduslikke maastikke tasakaalustavad mehhanismid, mis soosivad kõigi elanike võimalusi looduskeskkonna rekreatiivsete ressursside kasutamiseks.	osaliselt asjakohane	Ei ole selge, mida peetakse tasakaalustavateks mehhanismideks. Ajakohastada käsitlust	Lisada looduskeskkonna rekreatiivse funktsiooni kõrvale ka selle tervist ja heaolu parandav funktsioon ning selle käsitlemine mitte ainult maastike, vaid ka asustuse ja taristu planeeringutes.
Kindlalt on juurdunud printsip, mis ei luba keskkonnakasutuses toimida riski piiril.	asjakohane	Võib pidada piisavaks.	Soovitud seisund on endiselt asjakohane.
Riik soosib traditsiooniliste maakasutusviiside (põllu-, karjamaad, mets) arengut regionaalpoliitika kaudu.	mitteasjakohane	Maakasutusviiside arengu suunamine on territoriaalse planeerimise, mitte regionaalpoliitika objektiks.	
Eesti on vääriline osaleja globaalsetes ökoloogilistes arengutes. Eesti osaleb põhilistes rahvusvahelistes konventsioonides.	asjakohane	Täpsustada sõnastust.	Soovitud seisund on endiselt asjakohane. 'Põhilistes' võiks asendada: 'Eestit puudutavates'.
Eesti on aktiivne Läänemere regiooni keskkonnaseisundi säilitamise ja parandamise meetmete rakendamises.	osaliselt asjakohane	Ajakohastada käsitlust	Täiendada soovitud seisundit.
On loodud Eestist pärit ja piiriülese saaste bilanss-andmebaas, kokku lepitud saaste sihtarvudes ja sellele vastavalt toimub saastemaksude ümberarvutamine ja uute määrade kehtestamine.	osaliselt asjakohane	Algne mõte jääb ebaselgeks (andmebaasi seotus saastemaksude ümberarvutamisega), ainult Eestis rakendades ei ole andmebaas otstarbekas, peaks olema globaalne/regionaalne. Eestist pärit saastele peaks lisanduma ka Eestisse "imporditud" saaste - tegelikkuses keeruline maksudega seotud andmebaasi luua.	Soovitud seisundi asjakohasust võib arutada ka fookusgrupis.
Oluliselt on vähenenud saasteainete (sealhulgas atmosfääri heitmed, pakendid jne) osakaal toodetud materiaalses väärtuses.	osaliselt asjakohane	Käsitlus jääb ebaselgeks. Täpsustada valdkondi, milles saasteainete, nt CO ₂ heitkogust, toodangu ühiku kohta mõõdetakse. Nt energeetikas on soovitud seisund asjakohane: CO ₂ heite oluline vähenemine toodangu ühiku kohta (kW/h).	Täpsustada mõõdetavate valdkondadega.

Tabel 7: SE21 ohtude asjakohasus

SE21 ohud	Üldhinnang asjakohasusele	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
eesti keelt kõnelevate inimeste arvukuse füüsiline vähenemine (demograafiline kriis)	asjakohane		puudub vajadus
eesti keele ja kultuuri väljatõrjumine	osaliselt asjakohane	Realistlik oht on oluliselt pikemaajalises perspektiivis kui seda on SE21 ja analüüsi ajahorisont aastani 2030.	Üldine märkus: vajaks täpsustamist, millised on kesksed kesksed "eestiliku" kultuuriruumi elemendid (vt alalõiku "SE21 eesmärgid")
eesti keele ja kultuuri teatav stagneerumine	osaliselt asjakohane	Kultuuri stagneerumise hindamine sõltub "kultuuri" defineerimisest, ei ole üheselt (eriti kvantitatiivse mõõdikuga) mõõdetav	Laiendada kultuuriaktiivsuse mõistet, kaasates uusi (digikultuuri) loomise- ja tarbimise vorme
eesti keele ja kultuuri labastumine rahvusvahelise rämpskultuuri mõjul	mitteasjakohane	(Digitaalse) osaluskuultuuri teke ja areng on teinud kultuurivälja hierarhiseerimise keerulisemaks, samuti "eestiliku" komponendi eristamise	loobuda sellise vastanduse tegemisest
ressursside puudumine või vähesus eestikeelse kultuurivaramu talletamiseks ja kättesaadavuse tagamiseks (sh digitaliseerimiseks)	osaliselt asjakohane	pigem hüpoteetiline oht, arvestades hetke kultuuripoliitikat	
Kui heaolu ei tõuse piisavalt kiiresti, siis (eriti kombinatsioonis keskkonna atraktiivsuse mitteüllaldase arenguga) võib see viia massilise noorte lahkumiseni. Eriti vananeva ühiskonna tingimustes võib see tuua kaasa katastroofilisi tulemusi.	asjakohane		
Materiaalse heaolu tagamisega ei saada hakkama. See võib kaasa tuua sellised järelmõjud nagu tervise jätkuv halvenemine või taastugevnev keskkonnasurve, kultuurikeskkonna lagunemine.	osaliselt asjakohane	Ebaselge sõnastus	Sõnastada ümber: Kui inimeste heaolu ei jõua piisavale tasemele, siis see põhjustab märkimisväärseid tervisehädaid (põhjusteks kehv toitumine, ebatervislikud eluviisid jne), ühiskondlikku rahulolematust ja muid probleeme, mis tulenevad materiaalsest kitsikusest.

Mitmetel põhjustel (sh võimetus viia läbi küllalt resultatiivset haridus- ja väljaõppereformi) ei suudeta minna üle järgmisele, innovatsioonipõhisele majandusarengu etapile. Kallineva majanduse juures toob see kaasa mitte ainult heaolu kasvu pidurdumise, vaid raskeid sotsiaalseid kaasnähteid (näiteks seoses võimaliku tööpuudusega).	asjakohane	Tööpuuduse kasvu seos mitteinnovatiivse majandusega ei ole üheselt kindel.	Mõtestada paremini innovatsioonipõhise majanduse nõrkuse kaasnähtusid.
Infrastruktuuride kallinemine (vajame, eriti ökoloogiliste piirangute tugevnemise juures, suuri investeeringuid, mis muudavad tootmise kalliks) vähendab majanduse konkurentsivõimet koos sellest tulenevate eri laadi negatiivsete järelmittega.	osaliselt asjakohane		Täiendada vastavalt muutnud kontekstile.
Turulejõudmise tõrked oluliste sihtmaade turgudel näiteks dumpingu-süüdistuste ja nendega kaasnevate meetmete kaudu.	osaliselt asjakohane	Turulejõudmise tõrked on jätkuvalt olulised, kuid nende põhjused ei ole kirjeldatud kooskõlas tegeliku ja eeldatava olukorraga.	Dumpingu osa võiks välja võtta ja vajadusel võib lisada muid põhjuseid, miks on eksportimine keeruline (keerulisem kui siseturule müümine).
Väliskeskonna šokid löövad Eesti-taolist avatud majandust tugevalt	asjakohane		Piisav, kuid võib lisada selgitust, miks ja kuidas šokid mõjutavad avatud majandust ning ka seda kuidas avatud majandus šokkidest taastub.
Majandusliku ebavõrdsuse kõrge tase	asjakohane		
Jätkuv trend Eesti regionaalse tasakaalustamatuse suurenemisele ning perifeersete elupiirkondade "väljasuremisele"	osaliselt asjakohane	Tegelikkuses toimub perifeersete elupiirkondade kohanemine muutunud olukorraga (vähenevad töökohad, teenused, hõrenev asustus jms). Oht on see, et kahanemise tingimuses ei suudeta kohaneda selliselt, et elukeskkonna kvaliteet säiliks (või isegi paraneks).	Rohkem mõtestamist vajab see, mida me regionaalse tasakaalustamatuse all silmas peame. Alate ei peak kvantitatiivses mõttes (elanike arv jms) toimuv tasakaalustamatus tähendama suurenevaid territoriaalseid erinevusi elukvaliteedis.

Mitmete marginaliseerunud elanikkonnarühmade jõudmine olukorda, millest "tagasitulek" aktiivsesse ellu pole enam teostatav	osaliselt asjakohane	Kodutute teema ja marginaalsuse taastootmise probleem perekondades on jätkuvalt asjakohane, kuid sellise rühma suurus ühiskonnas jääb eeldatavasti samuti marginaalseks.	Laiendada käsitlust vaesustõksu mõiste (laias tähenduses) abil.
Tekkiv trend "ajude äravooluks", mis pärsib mitmete avalikke hüvesid pakkuvate valdkondade (tervishoid, sotsiaalhoolekanne, haridus jms) jätkusuutlikku arengut	osaliselt asjakohane		Täiendada ajude äravoolu problemaatikat ka seoses riigisiseste probleemidega (nt. seoses esmatasandi arstiabiiga maapiirkondades ja väikelinnades)
Eesti tööjõuturu raskused kohaneda EL tööjaotusest ja infotehnoloogia arengust tuleneva uue keskkonnaga - töötuse kõrge tase, tööandjate suutmatus pakkuda uusi paindlikke töövorme ja töövõtjate suutmatus neis osaleda.	asjakohane	Kuivõrd EL ja IT on pidevas muutuses, siis ohuna tehnoloogiliste ja poliitilis-õiguslike muutustega mittekohanemine säilitab oma asjakohasuse.	Sõnastada tööjõuturu kohanemiskeskkonnad avaramana - tehnoloogiliste ja riikidevahelise tööjaotuse muutuste kontekstis üldisemalt.
Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste vähene haldussuutlikkus, mis muudab avaliku teenuse sageli ebakvaliteetseks ning raskendab ka finantstoetuste taotlemist EL fondidest.	asjakohane	Oht säilib ka peale haldus- ja riigireformi, ning seda eriti juhul kui ei suudeta luua toimivaid koostöömehhanisme mitmekihilise valitsemise kontseptsiooni. EL fondide teema on aastal 2030 eeldatavalt teisejärguline haldussuutlikkuse mõõdnuna.	
Kolmanda sektori vähene suutlikkus ühiskonnahuvide esindamisel, aga ka töökohtade loomisel ja teenuste (haridus-, sotsiaalhoolekanne jms) pakkumisel. Tulemusena jääb oluline sotsiaalne ressurss kasutamata.	asjakohane		

Ökoloogilise tasakaalu eesmärgi saavutamise ohud. Eelkõige mõjutavad meid suuresti globaliseerumisest tingitud tendentsid, nagu: võõrandumine traditsioonilisest looduskeskkonnast ja looduskasutusest, imporditud tarbimiskultuur, mis viib Eesti-väliste huvide domineerimisele;	osaliselt asjakohane	Täiendada käsitlust.	Võib tuua sisse praeguse konteksti.
tendents linnastumisele tekitab olukorra, kus maastik muutub kitsa huvigrupi jaoks kindlapiiriliseks "iluasjaks";	mitteasjakohane	Väheoluline.	Võib välja jätta.
seoses toetust vääriva tendentsiga suurendada taastuvatel loodusressurssidel põhineva toodetava energia osakaalu suureneb samas surve looduskeskkonnale ja bioloogilisele mitmekesisusele;	asjakohane	On asjakohane siis, kui vastavate mõjuhindamiste tulemusi ei arvestata.	Täiendada sõnastust.
kõrge väärtusega rekreatiivsete alade (eriti rannikualad, sisemaal hinnalised maastikud) sulgemine ja "igamehe õiguse" ignoreerimine.	osaliselt asjakohane	Täiendada käsitlust.	Täiendada rohevõrgustikuga ja ajakohastada sõnastust (igaüheõigus, väärtuslikud maastikud).

Tabel 9: SE21 indikaatorite asjakohasus ja mõõdetavus

SE21 indikaator	SE21 komponent	Üldhinnang asjakohasusele	Üldhinnang mõõdetavusele	Hinnangu selgitus ja täpsustus	Ettepanek SA näitajate uuendamiseks
eesti kultuuri kandjate arvukus, nende paiknemine (Eestis, väljaspool)	Eesti kultuuriruumi ulatus	Asjakohane	Nõuab meetoodika väljatöötamist	Saab mõõta eesti keele oskuse alusel.	Mõõta eraldi: a) emakeelena eesti keelt oskavate isikute arvu (Eestis ja kogu maailmas), b) eesti keelt teise keelena oskavate isikute arvu

eesti kultuuri materialiseerumise määr (arhitektuuris, maastikes, märgilises keskkonnas)		Mitteasjakohane		Ei ole võimalik eristada Eestis asuvates hoonetes või maastikes materialiseerunud kultuuris, seda mis on eesti kultuur ja mis mingi muu kultuur. Selline eristus eeldab kultuuri staatilist mõtestamist. Kogu Eesti territooriumil paikneva kultuuri materiaalse olemi mõõtmine ei oma mõtet, puudub ka tähenduslik ühismõõt.	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
eesti kultuuri tuntus, tõlgitavus ja levik väljaspool Eestit		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Võimalik hinnata Eestis loodud kultuuri (kirjanduse, kujutava kunsti, muusika, teatri, filmi) levikut välismaal (vt EIA 2015, ptk 4.2), samas raske eristada "eestilikku" kultuuri Eestis loodud (maailma)kultuurist laiemat. Ei sisalda kõiki uuemaid kultuurivorme (digikultuur). Laiendada Eesti kultuuri mõistet Eestis toodetud kultuurile, mitte kitsalt eesti traditsioonil põhineval (või täpsustada "eestilikkuse kriteeriume.")	Konstrueerida kultuuri erialaliitude ja muude asjakohaste organisatsioonide (nt. Eesti Kirjanduse teabekeskus) poolt vallatavatele andmetele tuginedes "loomingulise ekspordi" indeks.
eesti kultuuri elementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: argisuhtluses	Eesti kultuuri funktsionaalsus	Mitteasjakohane		Keelekasutus argisuhtluses ei ole ühiskondlik asi. Eestis ei ole ohtu, et eesti keel tõrjutakse eesti keelt emakeelena oskavate inimeste argisuhtluses mingi teise keele poolt välja	Üldine ettepanek seoses kultuuri elementide kasutusintensiivuse mõõtmisega: eristada keele - ja kultuurikomponentide mõõtmine, keskenduda keelekasutuse mõõtmisele (mis on selgemini operatsiooniliseeritav). Keskenduda üksikutele võtmeelvaldkondadele. Muude kultuurivaldkondade puhul statistiliste

					mõõdikute loomine raskendatud, eeldab kvalitatiivset analüüsi (nagu EIA 2015 ptk 4).
eesi kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: teaduses	Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõdetav on eeskätt keelekasutus - teaduspublikatsioonides, (Eestis toimivate) teaduskonverentside ettekannetes		Mõõta eestikeelsete eelretsenseeritavate teaduspublikatsioonide osakaalu kõigi teaduspublikatsioonide hulgast (nt x.1. ja x.2 ETISe liigituse alusel)
eesi kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: hariduses	Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõdetav on eeskätt keelekasutus - alus- ja üldhariduskoolide õppekeel, kõrghariduse õppekavade õppekeel		Mõõta eesti õppekeelega alushariduse rühmades (sh keelekümblus) õppivate laste osakaalu. Mõõta eesti õppekeelega õppekavadel õppijate osakaalu kõrgkoolides. Kasutada riikliku statistika näitajaid HT16: EESTI ÕPPEKEELEGA ÕPILASTE OSATÄHTSUS ÜLDHARIDUSE PÄEVAÕPPES; HT58: KUTSEHARIDUSE OMANDAMINE ÕPPEKEELE JÄRGI: eesti keel;
eesi kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: seadusloomes	Mitteasjakohane		Eesti keele läbiv kasutus seadusloomes on tagatud seadustega ning võõrkeelte pealetungi oht puudub.		Mitte kasutada säästva arengu näitajana
eesi kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: poliitikas	Mitteasjakohane		Eesti keel on poliitilise debati põhikeel Eestis. Teiste keelte kasutust eesti keele kõrval ei ole põhjust taunida - see toetab vähemuste kaasatust ühiskonnaellu. Võõrkeelte kasutamise ametiasutuste asjaajamisekeelena reguleerib seadus - neist nõuetest kõrvalekaldumisi esineb, kuid nende ulatus/olulisus on raskesti mõõdetav.		Mitte kasutada säästva arengu näitajana

eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: tehnikas ja tehnoloogias		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõdetav on eeskätt keelekasutus - nt arvuti kasutajaprogrammides, kvaliteetse kõnesüntesaatori olemasolu	
kultuurimälu võime toimida minevikukogemuse sidujana tulevikuga	Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus	Asjakohane	Mittemõõdetav	Mõte on mõõtmiseks liiga teoreetiline ja kompleksne	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
rahvuskultuuri avatus uuele, rikkastamis- ja tõlgendamisevõime muutvas maailma kultuuripildis		Osaliselt asjakohane	Mittemõõdetav	Indikaator on seotud SE321 kultuuri III komponendiga, kuid vastolus üldeesmärgiga.	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
kultuurimälu (traditsiooni) kestvus ja kõlbulikkus seotuna uute avastuste, uute valdkondade, uue tehnilise keskkonna, uute kultuurinähtuste, uute suhete ja suhtlusviisidega		Asjakohane	Mittemõõdetav		Mitte kasutada säästva arengu näitajana
eesti keele ja kultuuri tõlkimisvõimelisus (ka tehnilises mõistes) ja tõlgitavus globaliseerivas multikultuurilises keskkonnas		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõdetav on kirjanduse ja teaduse tõlgete arv teistes keeltes, eesti kultuuri loomingu esitlus (näidendid, kunstinäitused, jms) välisriikides, masintõlke kvaliteet ja ulatus (sh keelte arv)	Konstrueerida kultuuri erialaliitude ja muude asjakohaste organisatsioonide (nt. Eesti Kirjanduse teabekeskus) poolt vallatavatele andmetele tuginedes "loomingulise ekspordi" indeks.
rahaliste sissetulekute suurus pereliikme kohta	Majanduslik jõukus	Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Näitajate loendi mahu piiramiseks kaalutleda näitajat kui alternatiivi tarbimiskulude suuruse näitajale. Sissetulekute suurus kirjeldab paremini heaolu eesmärgi komponenti "majanduslik jõukus", tarbimiskulude suurus üldeesmärgi heaolu kasv ennast. Mõõdiku	Kasutada mõõtmiseks riikliku statistika näitajat: ST07: LEIBKONNALIHKME NETOSISSETULEK KUUS.

				väärtusi aastate võrdlemiseks tuleb täpsustada tarbijahinnaindeksi väärtuste arvesse võtmisega.	
sissetulekute struktuur		Mitteasjakohane		Majandusliku jõukuse mõõtmiseks ei ole sissetulekute allikate jaotus oluline, piisab kogumahust.	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
tarbimiskulude suurus pereliikme kohta		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Näitajate loendi mahu piiramiseks kaalutleda näitajat kui alternatiivi rahaliste sissetulekute suuruse näitajale. Sissetulekute suurus kirjeldab paremini heaolu eesmärgi komponenti "majanduslik jõukus", tarbimiskulude suurus üldeesmärgi heaolu kasv ennast. Mõõdiku väärtusi aastate võrdlemiseks tuleb täpsustada tarbijahinnaindeksi väärtuste arvesse võtmisega.	Kasutada mõõtmiseks riikliku statistika näitajat: LE201: LEIBKONNALIIKME KULUTUSED AASTAS: Tarbimiskulud
tarbimiskulude struktuur (baasvajadustele kuluvate kulutuste osatähtsuse tase)		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõta leibkonna sundkulutuste osakaalu	Kasutada mõõtmiseks riikliku statistika näitajaid: LE201: LEIBKONNALIIKME KULUTUSED AASTAS: Summaarne osakaal leibkonnaliikmete kulutustest - Toit ja alkoholit joogid; Eluase
tervislik seisund	Turvalisuse tase	Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõta läbi subjektiivse üldhinnangu tervisele - fookus positiivsetel hinnangutel. Indikaator on asjakohane seoses heaolu kasvu eesmärgiga, kuid ei ole asjakohane seoses komponendiga "turvalisuse tase".	Kasutada tervise komponendi mõõtmiseks riikliku statistika näitajaid: TH77: 16-AASTASTE JA VANEMATE TERVIS - vastuste väga hea või hea osakaal
haigestumise risk		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõta läbi kahjulike terviseharjumuste leviku. Indikaator on asjakohane seoses heaolu kasvu eesmärgiga, kuid ei ole asjakohane seoses komponendiga "turvalisuse tase".	Konstrueerida kahjulike terviseharjumuste leviku kompleksnäitaja (alkohol, suitsetamine, narkootikumid, ülekaal)

kuritegevuse määr		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist		Mõõta kuritegevuse liike, mis otsesemalt mõjutavad inimeste turvatunnet (isikuvastased kuriteod, vägivallakuriteod jms)
töökaotamise oht		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Laiendab turvalisuse mõistet kuritegevusega seonduvast avaramalt ning sellisena asjakohane	Kasutada riikliku statistika näitajat TKU80: TÖÖTAJAD - Hinnang võimalusele kaotada töö tööandja algatusel järgmise 6 kuu jooksul
stressi leviku määr		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Mõõta laiemalt vaimse tervise seisundit tervise komponendi raames. Stressi näitaja väärtused on Eesti kohta olemas 2006. aastast.	Andmete olemasolust lähtuvalt on mõõdatav eelkõige depressiooni levik - PTU70: Depressioonisümptomite esinemine; SHARE602: Vanemaaliste (50-aastased ja vanemad) depressiooni esinemine
reaalne töönädala pikkus	Võimaluste mitmekesisus	Mitteasjakohane		Ei ole selge, kas heaolu (sh ka võimaluste mitmekesisust) suurendab pikk või lühike töönädal	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
tööga rahulolu		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Tööga rahulolu on oluline heaolu mõõt, kuid vaja on mõõta tööga seotud eneseteostusvõimalusi laiemalt.	
ajakasutus (nn seotud aja osatähtsus)		Osaliselt asjakohane	Mittemõõdetav	Indikaator vajab kindlasti täpsustamist. Praeguses sõnastuses ei ole see mõõdetav	Mitte kasutada säästva arengu näitajana
võimalused arendavaks ajakasutuseks		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Vajab täpsustamist, probleemiks regulaarselt uuendatavate andmete olemasolu	Eeldusel, et toimub näitaja regulaarne mõõtmine, kasutada mõõdikuna statistika näitajat AK011: KESKMINE AJAKASUTUS PÄEVAS: õppimine, vabatahtlik töö, vaba aeg.
Gini indeks	Sotsiaalne kaasatus	Osaliselt asjakohane	Mõõdetav	Ebavõrdsuse määr iseloomustab küll ühiskonna sidusust, aga mitte ühiskonnaliikmete kaasatust	Kasutada sidusa ühiskonna tasakaalustatud arengu komponendi mõõtmiseks
tööhõive määr		Asjakohane	Mõõdetav	Tööhõives osalemine on osa "kaasatusest"	Kasutada sidusa ühiskonna osaleva ja panustava kodanikkonna komponendi mõõtmiseks
töötava rahvastiku ja kogurahvastiku suhtarv		Mitteasjakohane		Indikaator väljendab pigem demograafilist struktuuri kui kaasatust, dubleerib osaliselt eelmist indikaatorit	Mitte kasutada säästva arengu näitajana

allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Vajab täpsustamist, millisest vaesuspiirist (absoluutne vs suhteline) käib jutt, samuti kontseptuaalset selgitust vaesuse ja kaasatuse seostest.	Kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi raames on asjakohane mõõta absoluutse vaesuse määra (mõõdab heaoluga mittehõimatud inimeste osakaalu) ning tasakaalustatud ühiskonna komponendi raames suhtelise vaesuse määra (mõõdab sissetulekute erinevusi vaesema elanikkühma ja keskmise vahel).
tervisekindlustusega haaratud elanikkonna osatähtsus		Asjakohane	Mõõdetav		
sissetulekute jaotus regiooni tasakaal	Regionaalne tasakaal	Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Sissetulekute regionaalsed erinevused on oluline regionaalse tasakaalu mõõdik.	Sissetulekute jaotuse mõõtmine on võimalik maakondlikus ja/või regionaalses võrdluses; andmete olemasolul ja maakondade säilumisel on eelistatud maakondlik tasand; mõõdikute valik on suhteliselt suur, millest tuleb teha valik - nt. leibkonnaliikme netosissetulekut kuus (ST08), PALGATÖÖTAJA KUUKESKMINE BRUTOTULU (ST005)
vaesusriski määr regiooni tasakaal		Asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Vaesuse regionaalsed erinevused on oluline regionaalse tasakaalu mõõdik.	Mõõta regionaalsete vaesusmäärade (elanike osakaal absoluutses vaesuses, materiaalse ilmajätuse määr, sügava materiaalse ilmajätuse määr) erinevusi maakondlikus ja/või regionaalses võrdluses; LES 20
koolikatkestajaid regiooni tasakaal		Mitteasjakohane		Oluline sotsiaalne probleem on põhikooli katkestajate arv/osakaal. Vastavat mõõtmist Statistikaamet enam alates 2003 aastast ei teosta. Mõõdiku väärtused on SE21 regionaalse indikaatori jaoks ka liialt väikesed, jäädes Eestis tervikuna alla 1%.	Andmete olemasolul oleks asjakohane võrrelda haridusasutuste (lasteaed, põhikool, gümnaasium) territoriaalset kättesaadavust
ülikoolidesse sisseaanuid regiooni tasakaal		Mitteasjakohane		Ülikooli kui haridusvalikut ei ole asjakohane eelistada teistele haridusvalikutele; puudub korrektne statistika, mis arvestaks ka välisülikoolidesse astunuid.	Mitte kasutada säästva arengu näitajana

regionaalsed eelistused elupaiga valikul		Osaliselt asjakohane	Mitte mõõdetav	Regionaalseid erisusi elupaiga valikul on asjakohane mõõta rände alusel	Mõõta regionaalseid erisusi maakondade rändesaldo alusel
regionaalsed eelistused tööpaiga valikul		Osaliselt asjakohane	Mitte mõõdetav	Mõistlik ja võimalik on mõõta regionaalseid erisusi töökohtade suhtarvu osas, iga-aastaselt uuendatavate andmete olemasolul (tekkimisel töötamise registri täiendamisel) ka elukoht-töökoht saldo osas	Kvaliteetsete andmete tekkimisel töötamise registris konstrueerida näitaja, mis võrdleb maakonnas elukohta omavate töötajate arvu maakonna töökohtade arvuga
kodanikeühenduste arv	Tugev kodaniku-ühiskond	Mitteasjakohane		Toimiv regulaarne mõõtmine toimub USAID Kesk- ja Ida-Euroopa vabaühenduste elujõulisuse indeksi koostamise raames, mille tulemusi on asjakohane kasutada ka Eesti säästva arengu mõõtmisel	Kasutada mõõdikuna vabaühenduste elujõulisuse indeksit (EMSL, USAID)
kodanikeühenduste liikmelisus		Asjakohane	Mõõdetav		
kolmanda sektori poolt algatatud seaduseelnõud		Osaliselt asjakohane	Mõõdetav		
kolmanda sektori rahastamise dünaamika		Osaliselt asjakohane	Mõõdetav		
Looduslike ressursside varude ja taastumisvõime pideval seirel põhinevate ressursikasutuse regulatsioonide olemasolu ja nende täitmise jälgimine (näit. litsentside jagamine nagu praegu kalanduses)	Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	Asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Praegu regulatsioonide olemasolu ja nende täitmise jälgimist indikaatorina ei mõõdata.	Täpsustada mõõtmisvõimalusi. Indikaatorit saaks kasutada keskkonnajärelevalve hindamiseks (nt valdkonnad, kus registreeritakse enim õigusrikkumisi). Sõnastuse täpsustus: kalanduses on kasutusel kalapüügiload.
taastuvate loodusressursside tarbimise osakaal loodusvarade kogukasutusest		Asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Praegu mõõdetakse taastuva energia osatähtsust lõpptarbimises.	Lisada indikaatorite hulka taastuvate varude kasutamine loodusliku taastootmise piirmäära suhtes, sh kalavarud, turbavarud.
pärandmaastike osakaal		Mitteasjakohane		Sama indikaator on loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamise teema all.	Võib loodusvarade komponendist kustutada.
vee kasutus (l/inimese kohta)		Asjakohane	Mõõdetav	Vee kasutus on Eestis elaniku kohta Euroopa suurimaid.	Täpsustada näitajat: veevõtt või vee kasutus (koos kaevandus- ja jahutusveega)

korduvkasutatava vee hulk üldises tarbimises (75%)		Asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Ebaselge, kas mõeldakse kaevandus- ja jahutusvett, mis lastakse veekokku tagasi või kogu korduvalt kasutatava vee hulka, mida praegu ei mõõdetata.	Täpsustada sõnastust.
rannikumere seisund		Asjakohane	Mõõdetav	Rannikumere ökoloogiline seisund on valdavalt kesine (Eesti keskkonnaseire 2013).	Kasutada säästva arengu näitajana.
produktiivse metsa osakaal kogu metsast		Asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Praegu mõõdetakse metsaraie osatähtsust puidu aastases juurdekasvus.	Arvestada ka metsade vanuselist ja liigilist jaotust, metsade seisukorda ja raie jagunemist liigiti. Oluline on säilitada metsadesse salvestatud süsinikuvaru.
bioloogiliselt produktiivse maa osakaal või suhe kogu põllumaasse		Asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Praegu Eestis ei mõõdetata. Bioloogiliselt tootliku ala suurus on ökoloogilise jalajälje komponent. Oluline mullakvaliteedi näitaja.	Täpsustada mõõtmisvõimalusi.
taastuvate varude kasutamise osakaal - kasutamine ei ületa looduslikku taastootmist		Osaliselt asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Ebaselge, millest osakaalu hinnatakse või on eesmärgiks hinnata taastuvate varude kasutamise määra, mis ei ületaks looduslikku taastootmisvõimet.	Täpsustada sõnastust. Ühendada indikaatoriga "taastuvate loodusressursside tarbimise osakaal loodusvarade kogukasutusest."
taastuva energia osakaal kogu energiast		Asjakohane	Mõõdetav	Kui taastuva energia osakaal kasvab koos üldise energiatarbe suurenemisega, siis ei pruugi see oluliselt vähendada energiatootmise ja -tarbimise keskkonnamõju. Oluline on ka taastuvenergia säästlik tootmine.	Lisada juurde kogu energiatarve, hinnata näitajat sektorite kaupa ja taastuvenergia vastavust säätlikkuse kriteeriumitele.
Saastetasude mõju tootmise korraldamisele	Saastumise vähendamine	Osaliselt asjakohane	Nõuab meetodika väljatöötamist	Mõju hindamist on indikaatorina keeruline rakendada.	Mõõta indikaatorina keskkonnatasude määra ja/või kogutud summasid.

õhu kvaliteet (toksiliste ja kasvuhoonegaaside heitkoguste ja neeldamise (sidumise) suhe)	Osaliselt asjakohane	Nõuab meetoodika väljatöötamist	Indikaator näitab KHG-de ja teiste õhuheitmete sidumise mahtu ökosüsteemides. Mitte-KHG heidetega seotud õhu kvaliteedi indikaatori ja KHG kokku panemine on segadusttekitav ja need kaks asja koos ei sobi makrotasandile.	Vaja ümber sõnastada.
joogivee kvaliteet	Asjakohane	Mõõdetav	Maapiirkondades (eriti nitraaditundlikel aladel) võib joogivee kvaliteet olla probleemne. Praegu Statistikaameti säästva arengu näitajate hulka ei kuulu.	Lisada Statistikaameti säästva arengu näitajate hulka.
mere ja siseveekogude rekreatiivne ja kalandusalane väärtus	Osaliselt asjakohane	Mõõdetav	Rekreatiivne ja kalandusalane väärtus on ainult osa vee kvaliteedi näitajast.	Lisada juurde looduslike veekogude kvaliteet: vähemalt heas seisundis veekogumite osakaal kõigist veekogumitest (EL veepoliitika raamdirektiiv)
jäätmete sorteerimise ja utiliseerimise aste (vähemalt 75% jäätmetest)	Osaliselt asjakohane	Mõõdetav		Ajakohastada sõnastust: jäätmete sortimise ja ringlussevõttu osakaal. Lisada jäätmete koguhulka.
pakendimaksu osakaal toodangu maksumuses	Osaliselt asjakohane	Mõõdetav		Täpsustada sõnastust: pakendiaktsiisi tase
jääkide osa toodangust	Osaliselt asjakohane	Nõuab meetoodika väljatöötamist	Asjakohasem on hinnata jäätmete osa toodangu ühiku kohta (nt energeetikas).	Täpsustada sõnastust (jäägid -> jäätmed) ja valdkondi, mida hinnatakse.
korduvkasutataval toorainel põhineva toodangu osakaal	Osaliselt asjakohane	Nõuab meetoodika väljatöötamist	Täpsustada mõõtmisvõimalusi.	Täpsustada valdkondi, mida hinnatakse.
kogu toote elutsükli keskkonnamõju aste	Osaliselt asjakohane	Nõuab meetoodika väljatöötamist	Täpsustada mõõtmisvõimalusi.	Täpsustada valdkondi, mida hinnatakse.
transpordi struktuur (ühis- ja rööbastranspordi osakaal)	Osaliselt asjakohane	Mõõdetav	Oluline on välja tuua ka jala ja jalgrattaga liikujad ning kaugtöö tegijad.	Saab ühendada säästva arengu näitajaga "Ühistranspordiga, jalgrattaga või jalgsi tööl käijad", kui seda täiendada: tööle liikumiste viiside (auto, ühistransport, jala, jalgratas) jaotus linnades ja maal ning kaugtöö tegijad.

Traditsiooniliste maakasutusviiside osakaal	Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine	Mitteasjakohane		Raske mõõta, millest osakaalu hinnata ja millised on traditsioonilised maakasutusviisid, sest need muutuvad ajas. Ökoloogilise tasakaalu jaoks on oluline, et liikide looduslikud elupaigad ei häviks, nende pindala ei väheneks ja elupaigad ei satuks isolatsiooni.	Asendada indikaator elupaikade seisundi hindamisega: metsa, soo-, ranniku-, niidu-, mageveeelupaigad.
liigilise mitmekesisuse indeks		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Riikliku keskkonnaseire osa on eluslooduse mitmekesisuse hindamine.	Oluline on ka soodsas seisundis liikide osakaal.
kaitse- ja Natura-alade osakaal Eesti territooriumist (mitte alla 10%)		Asjakohane	Mõõdetav	Siht on saavutatud, vajalik on seda uuendada.	Oluline on välja tuua kaitsealad ökosüsteemide kaupa.
majanduslikust kasutusest väljas oleva ala osakaal territooriumist (aastaks 2010 vähemalt 5%)		Asjakohane	Mõõdetav	Oluline on see kaitstavate alade puhul, kus loodusliku mitmekesisuse säilimiseks inimtegevust vaja ei ole.	Täpsustada sõnastust.
pärandmaastike osakaal		Asjakohane	Mõõdetav	Oluline on välja tuua hooldatud pärandmaastike osakaal.	Täpsustada sõnastust.
investeeringud keskkonnakaitsesse ja keskkonnaharidusse (% SKP-st).		Osaliselt asjakohane	Nõuab metoodika väljatöötamist	Indikaator on laiem kui ainult loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamise komponendi osa (investeering kui rahasumma ei pruugi tulemust näidata – võib suure raha eest osta väga väikese maatüki ja väga väikese raha eest on teoreetiliselt võimalik ka suurtel maa-aladel midagi korda saata).	Lisada üldiste indikaatoritena hea valitsemise komponendi juurde. Säästva arengu strateegia raames on hea valitsemise osaks rõhutatult ka keskkonnakaitselised otsused, sh teema prioriteetsus riigieelarves. Lisaks keskkonnahariduse mõõtmisele rahas kaaluda ka teiste keskkonnahariduse näitajate väljatöötamist.

Tabel 10: Eesti säästva arengu näitajate asjakohasus

Säästva arengu näitajad	Näitajate rühm Statistikaameti andmebaasis	Üldhinnang asjakohasusele	Hinnangu selgitus ja täpsustus	Ettepanek SA näitajate uuendamiseks
Kultuuriasutustes käimine	Kultuuris osalemine	osaliselt asjakohane	Ei kata kõiki (uusi) kultuuritarbimise vorme. Ei erista eesti(liku) kultuuri tarbimist (eriti kino puhul) väliskultuuri tarbimisest. Eesti kultuuriloomingu "tarbimine" on sobiv Eesti kultuuri funktsionaalsuse mõõdik, samas kui väliskultuuri "tarbimine" iseloomustab kultuuriruumi avatust. Kultuuriasutustes käimine kui selline on koos muude vaba aja veetmise võimaluste kasutamisega heaolu ja selles siseselt tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisuse mõõdik.	Kaasata ka kultuuritarbimise vorme, mis ei eelda kohalkäimist (raamatute lugemine, digikultuuri tarbimine jne). Eristada mõõtmisel omakultuuri tarbimist, mis on kultuuri funktsionaalsuse mõõdik, ning väliskultuuri tarbimist, mis näitab kultuuriruumi avatust.
Kultuuri tööhõive	Kultuuris osalemine	asjakohane		Kasutada näitajat Eesti kultuuriruumi elujõu kultuuri funktsionaalsuse komponendi mõõtmisel.
Kultuuriharrastajad	Kultuuris osalemine	asjakohane	Kultuuriharrastusega tegelenute osakaal on ka oluline heaolu näitaja, läbi tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisuse komponendi.	Kasutada näitajat Eesti kultuuriruumi elujõu kultuuri funktsionaalsuse komponendi mõõtmisel.
Raamatute trükiarv aastas	Kultuuris osalemine	osaliselt asjakohane	Ebatäpne (ei sisalda digiraamatuid, sisaldab kõikides keeltes ja žanrites välja antud raamatuid). Mõõdab kitsalt üht kultuurivaldkonda (muud indikaatorid katavad kõiki kultuurivaldkondi)	Kaaluda kas indikaatori kitsendamist (nt kirjanduse trükiarv) või laiendamist (esmalta digiraamatute lisamist, aga ka indikaatori laiendamist kõigile kultuurisektoritele - muusika, film, jms)
Tähtsamate loomemajanduse tegevusalade toodang	Kultuuris osalemine	osaliselt asjakohane	Mõõdab ebatäpselt kasutatava EMTAK 91 sisu tõttu ("hõlmab ka botaanika- ja loomaaedade ning looduskaitsealade tegevust, mis ei kuulu loomemajanduse alla") (eeldusel, et tähtsustatakse kogu Eestis toimuvat loometegevust)	Vajalik on EMTAK 9104 tegevuste toodangu lahutamise loomemajanduse toodangust; reklaamindustest kuulub loomemajanduse all reklaamiagentuuride (loov)tegevus (7311), kuid mitte reklaami vahendamine meedias (7312) või turu-uuringud (732)

Eesti keele kõnelejad	Kultuuris osalemine	osaliselt asjakohane	Täpsemalt mõõdab eesti keelt esimese koduse keelena kõnelejate arvu, mis mõõdab keelepõhist kultuuris osalemise võimet ja seda osaliselt.	Kultuuriruumi elujõu erinevate komponentide mõõtmiseks tuleks eristada erinevaid eesti keele oskajate rühmi. Eesti keelt esimese koduse keelena kõnelejate osakaal ja arv on sobiv mõõdik Eesti rahva säilimise komponendi mõõtmiseks. Eesti keele kõnelejate arv üldiselt (sh välisriikides) võimaldab mõõta eesti keeleruumi ulatust. Eesti keele kui teise keele oskajate arv, selle juurdekasv mingi perioodi jooksul (nt aastas) võimaldab hinnata kultuuriruumi avatust.
Kasutuses olevad ehitismälestised	Kultuuris osalemine	osaliselt asjakohane	Näitaja mõõdab kultuuripärandi säilimist kaudselt (läbi seose, et kasutuses kultuurimälestis on üldjuhul ka heas või rahuldavas seisus, ja selle seisund üldjuhul ei halvene) ning spetsiifilises lõigus, üksnes ehitismälestisi.	Mõõta heas seisukorras kultuurimälestiste osakaalu, sh vajadusel eri tüüpi kultuurimälestiste seisukorda eraldiseisvalt (sh võimaliku koondindeksi siseselt kaalude seadmisel)
Loomuliku iibe kordaja	Eesti rahva säilimine	osaliselt asjakohane	Mõõdab kultuurikandjate arvu muutusi osaliselt, üksnes sündide ja surmade saldona.	Kasutada mõõdikuna kogu iibe kordajat, mis võtab arvesse ka rännet - Eesti kultuuriruumi elujõu Eesti rahva säilimise komponendi mõõtmiseks.
Summaarne sündimuskordaja	Eesti rahva säilimine	asjakohane		Kasutada näitajat Eesti kultuuriruumi elujõu Eesti rahva säilimise komponendi mõõtmisel.
Surmaga lõppenud õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad	Eesti rahva säilimine	osaliselt asjakohane	Näitaja mõõdab Eesti rahva säilimist väga kitsas aspektis läbi teatud tüüpi surmade - sobib sellisena pigem turvalisuse ja tervise mõõdikuks.	Kasutada mõnda üldisemat enneaegse suremuse näitajat - nt. surmade erikordaja enne 65 aastaseks saamist - ja seda tervise komponendi mõõtmiseks.
Sisemajanduse koguprodukt elaniku kohta	Majanduslik jõukus	asjakohane	SKP inimese kohta annab hinnangu majandusarengu taseme ja osaliselt ka heaolu kohta, samas ei ole see nii otsene kui nt sissetulekute suurus ja tarbimiskulutuste struktuur (ehk kui palju inimesed reaalselt raha teenivad ja kui palju neil baaskulutustest üle jääb)	Kasutada näitajat heaolu kasvu majandusliku jõukuse komponendi mõõtmisel.
Tootlikkus	Majanduslik jõukus	mitteasjakohane	Tootlikkuse kasv on üksikisiku heaolu ja ühiskonna summaarse majandusliku jõukusega seotud läbi põhjusliku eelduse kaudselt, läbi selle positiivse mõju majandusarengule. Näitaja on asjakohane konkurentsivõime kava mõõdikuna.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist

Kulutused teadus- ja arendustegevusele	Innovatsioon ühiskonnas	mitteasjakohane	Heaolu ja majandusliku jõukusega on näitaja seotud kaudselt, läbi eelduse, et T&A kulutused on positiivselt seotud ühiskonna majandusliku jõukuse kasvuga pikema perioodi jooksul. Näitaja on asjakohane konkurentsivõime kava mõõdikuna.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist
Hõive kõrg- ja keskkõrgtehnoloogilises tööstuses	Innovatsioon ühiskonnas	mitteasjakohane	Inimeste heaolu ja ühiskonna majandusliku jõukuse mõõtmiseks kaudne indikaator, tuginedes eeldusele, et hõive kõrg- ja keskkõrgtehnoloogilises tööstuses tähendab töötajale suuremaid sissetulekuid. Näitaja on asjakohane konkurentsivõime kava mõõdikuna.	Täiendada majandusliku jõukuse komponenti sissetulekute suuruse ja/või kõrgepalgaliste töötajate osakaalu näitajatega.
Kõrgtehnoloogiliste toodete eksport	Innovatsioon ühiskonnas	mitteasjakohane	Inimeste heaolu ja ühiskonna majandusliku jõukuse mõõtmiseks kaudne indikaator, tuginedes eeldusele, et kõrgtehnoloogiliste toodete eksport toetab ühiskonna majanduslikku jõukust. Näitaja on asjakohane konkurentsivõime kava mõõdikuna.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist
Keskonnajuhtimissüsteemide rakendamine	Innovatsioon ühiskonnas	mitteasjakohane	Väga kaudne indikaator heaolu kasvu mõõtmise kontekstis. Ökoloogilise tasakaalu eesmärgi tootmise- ja tarbimise keskkonnamõju komponenti võimaldab samuti kaudselt, kui meede mis seda mõju eeldatavalt vähendab.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist (aga kaaluda näitaja kasutamist Ökoloogilise tasakaalu üldeesmärgi tootmise- ja tarbimise keskkonnamõju komponendi all).
Valitsemissektori koodeelarve tasakaal	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	osaliselt asjakohane	Väga kaudne indikaator heaolu kasvu mõõtmise kontekstis, kuid mõõdab ühte aspekti hea valitsemise komponendis.	Kasutada ühe hea valitsemise komponendi mõõdikuna
Valitsemissektori võlg	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	osaliselt asjakohane	Väga kaudne indikaator heaolu kasvu kontekstis, kuid mõõdab ühte aspekti hea valitsemise komponendis.	Kasutada ühe hea valitsemise komponendi mõõdikuna
Vanadussõltuvusmäär	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	mitteasjakohane	Ei mõõda ei heaolu kasvu, majanduslikku jõukust ega ka valitsemise kvaliteeti.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist.
Kokkupuude korruptsiooniga	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	osaliselt asjakohane	Näitaja seos heaolu kasvuga on väga kaudne, tuginedes eeldustel, et korruptsiooni esinemine takistab heaolu kasvu ning et korruptsiooniga kokkupuutumise mõõdik kirjeldab hästi korruptsiooni majanduslikult kahjulikke aspekte. Oluliselt paremini mõõdab näitaja ühiskonna sidusust läbi hea valitsemise komponendi.	Kasutada korruptsiooni mõõdikut hea valitsemise mõõtmiseks.

Eestisse tehtud välisinvesteeringud	Majanduse jätkusuutlikkus	mitteasjakohane	Heaolu kasvu mõõtmisel on tegemist kaudse indikaatoriga, mis tugineb eeldusel, et (kõik) välisinvesteeringud toetavad heaolu kasvu. Välisinvesteeringute mõju jätkusuutlikku majanduskasvu mootorina ei ole üheselt positiivne.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist. Sobivusel kasutada konkurentsivõime kava mõõdikuna.
Eesti koguvälisvõlg	Majanduse jätkusuutlikkus	osaliselt asjakohane	Heaolu kasvu mõõtmisel on vaja mõõta ühiskonna finantskohustusi ja -varasid ühiselt. Kohustuste ja varade koondhinnang mõõdab akumulatsioonid rikkust ja seega sobib ühiskonna heaolu kasvu ja majandusliku jõukuse mõõtmiseks täiendades SKT-d kui lühiajalist näitajat pikemaajalist perspektiivi pakkuva näitajaga.	Kasutada heaolu kasvu majandusliku jõukuse näitajana mõõdikut, mis kajastab nii koguvälisvõlga kui ka varade väärtust.
Jooksevkonto saldo	Majanduse jätkusuutlikkus	mitteasjakohane	Väga kaudne indikaator heaolu kasvu ja majandusliku jõukuse kontekstis. Jooksevkonto saldo pikemaajalisi mõjusid mõõdab koguvälisvõla ja varade mahu koondmõõdik.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist.
Tööhõive määr	Tööhõive	osaliselt asjakohane	Heaolu kasv on tööhõive määraga seotud kaudselt, läbi eelduse, et suurem tööhõive määr suurendab ühiskonna heaolu määra. See eeldus alati ei kehti. Tööhõive määr iseloomustab tööturul osalemist ning on seega asjakohane ühiskonna sidususe mõõdik osaleva ühiskonna või kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi all (sõltuvalt sellest, kuhu täpselt piir nende kahe komponendi vahel asetatakse sidusa ühiskonna kontseptualiseerisel SE21 uuendamise käigus)	Kasutada näitajana sidusa ühiskonna eesmärgi osaleva ühiskonna mõõtmisel.
Töötuse määr	Tööhõive	osaliselt asjakohane	Heaolu kasv on töötuse määraga seotud kaudselt, läbi eelduse, et väiksem töötuse määr suurendab ühiskonna heaolu määra. Töötuse määr iseloomustab tööturult välja jäämist ning on seega asjakohane ühiskonna sidususe mõõdik kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi all, kui selle nõrkuse/puudumise näitaja.	Kasutada näitajana sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all.
Loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaalade lõpetajad	Haridus	mitteasjakohane	Kaudne heaolu kasvu mõõdik, mis lähtub kaheldavast eeldusest, et loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaalade lõpetajate osakaal on alati positiivselt seotud ühiskonna suurema heaoluga	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist.

Elukestvas õppes osalemine	Haridus	osaliselt asjakohane	Heaolu kasv on seotud elukestvas õppes osalemisega kaudselt, läbi eelduse, et elukestev õpe toetab töö tootlikkust ja majandusarengut. Oluliselt paremini mõõdab näitaja ühiskonna sidusust läbi osaleva ühiskonna komponendi. Näitaja peaks sisaldama ja interneti põhise õpet (vrd. näitaja kirjeldus).	Kasutada näitajana sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, osaleva ühiskonna komponendi all.
Kolmanda taseme haridus	Haridus	osaliselt asjakohane	Heaolu kasv on seotud kolmanda taseme hariduse omandanute osakaaluga kaudselt, läbi eelduse, et see toetab töö tootlikkust ja majandusarengut. Oluliselt paremini mõõdab näitaja Eesti kultuuriruumi elujõudu läbi inimvara kvaliteedi komponendi.	Kasutada näitajana Eesti kultuuriruumi eesmärgi mõõtmisel, inimvara kvaliteedi komponendi all.
Tiiptasemel teadmiste ja oskustega õpilased	Haridus	osaliselt asjakohane	Heaolu kasv on seotud tiiptasemel teadmiste ja oskustega õpilaste osakaaluga kaudselt, läbi põhjusliku eelduse, et see toetab pikas perspektiivis töö tootlikkust ja majandusarengut. Oluliselt paremini mõõdab näitaja Eesti kultuuriruumi elujõudu läbi inimvara kvaliteedi komponendi. Täiendavana või alternatiivina kaaluda ka PISA testi keskmisi tulemusi kasutatavat mõõdikut.	Kasutada näitajana Eesti kultuuriruumi eesmärgi mõõtmisel, inimvara kvaliteedi komponendi all.
Oodatav eluiga	Elukvaliteet	osaliselt asjakohane	Hindab elanikkonna terviseseisundit kaudselt, läbi suremuse näitaja väärtuste erinevates vanusrühmades.	Kaalutleda alternatiivina näitajale "surmade erikordaja enne 65 aastaseks saamist" heaolu kasvu eesmärgi mõõtmisel, tervise komponendi all.
Tervena elada jäänud aastad	Elukvaliteet	asjakohane	Kompleksnäitaja, mis arvestab subjektiivset tervisehinnangut, terviseseisundist tulenevaid piiranguid tegevusele ning krooniliste haiguste olemasolu - sellisena väga sobiv elanikkonna terviseseisundi kui heaolu ühe komponendi üldistavaks tasakaalustatud hindamiseks.	Kasutada näitajana heaolu kasvu eesmärgi mõõtmisel, tervise komponendi all.
Uued HIV-nakkuse juhud	Elukvaliteet	osaliselt asjakohane	Mõõdab kitsast tervise(käitumise) probleemi. Kuna HIV-i haigestumine hakkab näitama langustrendi, siis võib olla ei ole 2030 a ajahorisondi kontekstis kõige ajakohasem; probleem ei ole nii aktuaalne varasemaga võrreldes.	Kasutada tervisele ohtlike nakkushaiguste koondmõõdikut.

Pikaajaline haigus või terviseprobleem	Elukvaliteet	asjakohane		Kasutada näitajana heaolu kasvu eesmärgi mõõtmisel, tervise komponendi all. Alternatiivina kaaluda tervise seisundi subjektiivsel tajul põhinevat mõõtmist läbi tervise seisundi positiivsete hinnangute (hea tervise seisund)
Alkoholiga seotud surmajuhud	Elukvaliteet	osaliselt asjakohane	Asjakohane tervisekäitumise ja tervise seisundi mõõdik, kuid tasakaalustatud mõõtmiseks liiga kitsa fookusega.	Kahjuliku tervisekäitumisega seotud ulatuslikumaks mõõtmiseks kasutada näitajat, mis hõlmab nii alkoholiga seotud surmad kui ka suitsetamise ja narkootikumidega seotud surmad.
Sissetulekute ebavõrdsus	Võrdsed võimalused	osaliselt asjakohane	Sissetulekute ebavõrdsust on oluline mõõta, kuid selle erinevatest mõõtmisviisidest tuleks rahvusvaheliste võrdluste võimaldamiseks valida kõige levinum mõõdik.	Kasutada sissetulekute ebavõrdsuse näitajana GINI indeksit.
Pikaajaline töötus	Võrdsed võimalused	asjakohane	Pikaajalise töötuse määr kirjeldab ühiskonna sidusust - täpsemalt selle nõrkusi - läbi kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi. Näitaja poolt mõõdetavad juhtumid kattuvad osaliselt töötuse määra näitaja juhtumitega. Näitaja kasutuse vajaduse üle saab otsustada teiste kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi näitajate täpsuse tasemest.	Kaalutleda näitaja kasutust sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all töötuse probleemi mõõtmist täpsustava näitajana.
Ravikindlustusega kaetu	Võrdsed võimalused	asjakohane		Kasutada näitajat sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all.
Vaesuses või tõrjutuses elavad inimesed	Võrdsed võimalused	asjakohane		Kasutada näitajat sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all.
Noored, kes ei õpi ega tööta	Võrdsed võimalused	asjakohane		Kasutada näitajat sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all.

Interneti kasutamise määr	Interneti levik	osaliselt asjakohane	Interneti kasutamise määr mõõdab ühiskonna sidusust pealiskaudsel ja ühekülgisel viisil. Näidik oleks asjakohasem, kui defineerida sidusa ühiskonna eesmärgi täiendava komponendina "ühiskonna liikmete kommunikatiivsus" ning mõõta selle raames inimeste suhtlusvõrgustike ulatust, suhtluse meediumite mitmekesisust, sh ka interneti kasutust. Kuivõrd sellise komponendi määratlemine laiendaks veelgi sidusa ühiskonna mõiste sisu (sh võrdluses SE21 esitatud määratlusega) ning seda säästva, jätkusuutliku ja säilienõtte arengu seisukohast vähemtähtsas suunas (inimestevahelise suhtluse määr, viisid ja sisu on eelkõige isiklik asi, oluliselt vähem ühiskondliku arengu küsimus) siis sellist ettepanekut ei tehta. Samas on interneti kasutamine üks võimaluste mitmekesisuse oluline näitaja.	Kasutada näitajat Heaolu kasvu eesmärgi Tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisuse komponendi mõõtmiseks
Ründe tagajärjel hukkunud	Turvalisus	osaliselt asjakohane	Näitaja kirjeldab turvalisuse puudumist läbi väga kitsa fookusega mõõdiku. Oluline oleks välja tuua ka rasked kehavigastused (ehk vägivallakuriteod laiemalt).	Konstrueerida kuritegevuse statistikal põhinev kompleksnäitaja, mis kajastaks tasakaalustatult (kaalutud, sõltuvalt kuriteo olulisusest elanike turvalisuse mõjutajana) kuritegevuse ulatust ühiskonnas.
Varavastased kuriteod	Turvalisus	osaliselt asjakohane	Näitaja kirjeldab ühiskonna ja üksikisiku turvalisustunnet ühe olulise, kuid ikkagi mitte tervikpilti andva, kuriteoliigi esinemise sagaduse kaudu.	Konstrueerida kuritegevuse statistikal põhinev kompleksnäitaja, mis kajastaks tasakaalustatult (kaalutud, sõltuvalt kuriteo olulisusest elanike turvalisuse mõjutajana) kuritegevuse ulatust ühiskonnas.
Alaealiste kuritegevus	Turvalisus	osaliselt asjakohane	Alaealiste kuritegevus, mõõdetuna läbi kuritegusid toime pannud alaealiste suhtarvu (14-17 aastastest), iseloomustab sidusat ühiskonda läbi kaasava ja hõlmava ühiskonna komponendi - kui tõrjutuse, mahajäetuse, ühiskondlike üldväärtuste eiramise ühe võimaliku väljundi (kuritegu) mõõdik.	Kasutada näitajat sidusa ühiskonna eesmärgi mõõtmisel, kaasava ja hõlmava komponendi all. Võimalusel laiendada näitajat hõlmates ka muid alaealiste noorte hälbimuslike käitumismustreid (nt väärted, erinevat tüüpi sõltuvused)
Kuriteo ohvriks langenud elanikud	Turvalisus	asjakohane	Näitaja kirjeldab turvalisuse puudumise ulatust ühiskonnas üksikisiku kogemuse alusel.	Kasutada näitajat heaolu kasvu eesmärgi mõõtmisel, turvalisuse komponendi all.

Metsaraie	Loodusressursside kasutamine	osaliselt asjakohane	Ökoloogilise tasakaalu seisukohast on esmaseks eesmärgiks säilitada metsadesse salvestatud süsinikuvaru.	Täpsustada metsaraie näitajat, arvestades ka metsade vanuselist ja liigilist jaotust, metsade seisukorda ja raie jagunemist liigiti ja hinnata säästvat metsandust Eestis.
Põlevkivi kaevandamine	Loodusressursside kasutamine	asjakohane	Ökoloogilise tasakaalu laiema mõõtmise jaoks on oluline hinnata ka põlevkivi kaevandamise keskkonnamõju, nt rikutud ja taastatud maaala suurust põlevkivi kaevandamisel.	Täiendada näitajat ja kasutada ökoloogilise tasakaalu eesmärgi mõõtmisel, kliima ja energia komponendi ning tootmise ja tarbimise keskkonnamõju all.
Ehitusmaavarade kaevandamine	Loodusressursside kasutamine	asjakohane	Kaevandamise keskkonnamõju on samuti oluline.	Kasutada näitajat ökoloogilise tasakaalu eesmärgi mõõtmisel, tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi all.
Kodumaine materjalitootlikkus	Loodusressursside kasutamine	asjakohane		Kasutada näitajat ökoloogilise tasakaalu eesmärgi mõõtmisel, tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi all.
Majanduse energiamahukuse (energia kogutarbimine SKP ühiku kohta)	Jätkusuutlik energeetika	osaliselt asjakohane	Energiamahukuse mõõtmine on asjakohane, aga mitte SKP ühiku kohta.	Kasutada majanduse energiamahukuse mõõtmiseks energiatarbimise suhet inimese kohta, kliima ja energia komponendi raames.
Taastuenergia osatähtsus energia lõpptarbimises	Jätkusuutlik energeetika	osaliselt asjakohane	Taastuenergia peab olema ka säästlikult toodetud, mitte lihtsalt näiteks 1. põlvkonna biokütused.	Tuua välja taastuenergia osatähtsus sektorite kaupa ja vastavus säästlikkuse kriteeriumitele. Kasutada näitajat kliima ja energia komponendi mõõtmisel.
Taastuenergiast toodetud elekter	Jätkusuutlik energeetika	osaliselt asjakohane	Seejuures peab tootmine ja taastuenergia allikas vastama säästlikkuse kriteeriumitele.	Täpsustada näitajat, arvestades taastuenergiaallika ja tootmise vastavust säästlikkuse kriteeriumile.
Energiasõltuvuse määr	Jätkusuutlik energeetika	mitteasjakohane	Energiasõltuvuse määr mõõdab kaudselt energiajulgeolekut ning ei ole sellisena ökoloogilise tasakaalu mõõdikuks.	Jätta välja säästva arengu näitajate loendist. Sobivusel kasutada julgeolekupoliitika põhialuste mõõdikuna. Asendada energiatõhususe näitajaga, mis praegu säästva arengu näitajate hulgast puudub.
Uute sõiduautode keskmine CO2 tase	Keskkonnasõbralik transport	asjakohane	Mõõdab transpordist tulenevat keskkonnakoormust jätkusuutlikkuse mõttes olulises aspektis.	Täpsustada: uued registreeritud autod energiaklasside lõikes.
Ühistranspordiga, jalgrattaga või jalgsi tööl käijad	Keskkonnasõbralik transport	asjakohane	Eesti keskmine ei anna head ülevaadet hõreasustuse tõttu, vaja eristada linnade ja maapiirkondade liikumisviiside jaotust.	Tuua ära eraldi maapiirkondade ja linnade tööle liikumise viisid (auto, ühistransport, jala, jalgratas) ja kaugtöö tegijad.
Energia lõpptarbimine transpordisektoris	Keskkonnasõbralik transport	asjakohane	Transpordi keskkonnamõju iseloomustavad nii õhuheitmed, maakasutus kui ka elupaikade killustamine. Praegune näitajate süsteem kahte viimast ei hinda.	Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu kliima ja energia komponendi mõõtmiseks. Kaaluda ka transpordi maakasutuse ja elupaikade killustatuse mõõdikute väljatöötamist.

Kasvuhoonegaaside emissioon	Keskonna saastamine	asjakohane	Näitajaga saab iseloomustada kliimamuutuse leevendamist. Puudu on kliimamuutusega kohanemise näitaja.	Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu kliima ja energia komponendi mõõtmiseks. Töötada välja kliimamuutusega kohanemise mõõdik.
Heitvee lämmastiku reostuskoormus	Keskonna saastamine	asjakohane		Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Heitvee fosfori reostuskoormus	Keskonna saastamine	asjakohane		Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Ühiskanalisatsiooni kasutamine	Keskonna saastamine	asjakohane	Näitaja on samaaegselt ka ehitatud elukeskkonna kvaliteedi mõõdik (eluaseme mugavustega varustatuse osana).	Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Happevihma põhjustavate gaaside emissioon	Keskonna saastamine	asjakohane		Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Pinnavee seisund	Keskonna saastamine	asjakohane		Tuua eraldi välja rannikuvee seisund. Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu ökosüsteemide elujõu komponendi mõõtmiseks.
Peenosakesed PM10 ja PM2,5 välisõhus	Keskonna saastamine	asjakohane		Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Taimkaitsevahendite kasutamine	Keskonna saastamine	asjakohane	Praegu on see ainuke põllumajanduse ja toidu tootmise keskkonnamõju näitaja.	Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju ning ökosüsteemide elujõu komponendi mõõtmiseks. Töötada välja ka säästva põllumajanduse/mahepõllumajanduse/mahetoodete tarbimise ja säästva kalanduse näitajad.
Jäätmete taaskasutus	Jäätmete ja jäätmekäitlus	asjakohane	Näitaja on liiga üldine.	Kõikides jäätmealastes näitajates tuua välja põlevkivijäätmete, muude ohtlike jäätmete, olmejäätmete ja pakendijäätmete osa. Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Jäätmete ladestamine	Jäätmete ja jäätmekäitlus	asjakohane	Näitaja on liiga üldine.	Tuua välja põlevkivijäätmete, muude ohtlike jäätmete, olmejäätmete ja pakendijäätmete osa. Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.

Jäätmete	Jäätmete ja jäätmekäitlus	asjakohane	Näitaja on liiga üldine.	Tuua välja põlevkivijäätmete, muude ohtlike jäätmete, olmejäätmete ja pakendijäätmete osa. Töötada välja toidukao näitaja. Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi mõõtmiseks.
Hooldatud poollooduslike koosluste pindala	Liigiline koosseis	asjakohane	Näitaja on asjakohane kui ökosüsteemide elujõulisuse mõõdik. Poollooduslike koosluste, kaitstavate loodusobjektide ja metsamaa pindala ei näita liigilist koosseisu, mis on praegu näitajate rühma nimetus.	Kasutada mõõdikut ökoloogilise tasakaalu ökosüsteemide elujõu komponendi mõõtmiseks. Töötada välja ka ökosüsteemiteenuseid iseloomustav näitaja. Ökosüsteemide varustusteenuse kasutamist näitab näiteks loodusressursside kasutajate hulk ja mitmekesisus (sh kalastajad, väikemetsaomanikud, aiapidajad jt).
Kaitstavate loodusobjektide pindala	Liigiline koosseis	osaliselt asjakohane	Ökoloogilise tasakaalu jaoks on oluline, et liikide elupaigad ei häviks, nende pindala ei väheneks ja elupaigad ei satuks isolatsiooni.	Täpsustada näitajat sellisel, et selles arvestatakse kaitsealasid ökosüsteemide kaupa (metsa-, soo-, ranniku-, niidu-, mageveeelupaigad) ja peale pindala arvestatakse ka elupaikade killustatust. Lisada kaitstavate liikide seisundit kirjeldav näitaja.
Kaitstav metsamaa	Liigiline koosseis	osaliselt asjakohane		Hinnata ka metsaelupaikade killustatust.

Tabel 11: SE21 eesmärkide ja ÜRO TK 2030 eesmärkide kooskõla

Tegevuskava 2030 eesmärgid	SE21 eesmärgid	TK 2030 eesmärgipüstituse asjakohasus Eesti kontekstis	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
1. Kaotada kõikjal vaesus mis tahes kujul	Sidus ühiskond ja heaolu kasv	Vaesuse leevendamine on oluline suurema sidususe saavutamisel, kuid "mis tahes vaesuse kaotamine" on võimatu.	Käsitleda vaesuse teemat kaasava ühiskonna ja ebavõrduse vähendamise alaeesmärkide raames.
2. Kaotada nälg, saavutada toiduga kindlustatus ja parem toitumine ning toetada säästvat põllumajandust	Sidus ühiskond, heaolu kasv, ökoloogiline tasakaal	Eesti praegusest olukorrast lähtuvalt pole nälja kaotamine ehk kõige aja- ja asjakohasem, muu aga küll. Säästev põllumajandus on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s mõistena puudub.	Nälja kaotamise asemel võiks rääkida pigem tervisliku toidu kättesaadavusest vms. Kajastada säästva põllumajanduse teemat tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi raames.
3. Tagada kõikidele vanuserühmadele hea	Heaolu kasv	SE21 on tervis käsitletud turvalisuse komponendi raames.	Sõnastada tervise alaeesmärk heaolu

tervis ja heaolu			kasvu eesmärgivaldkonnas.
4. Tagada kõikidele kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused		SE21 käsitletakse haridust ühe olulise põhimehhanismina, eesmärgid hariduse valdkonnas puuduvad.	Käsitleda SE21s haridust kultuuriruumi elujõu eraldi alaeesmärgina või inimvara alaeesmärgi raames.
5. Saavutada sooline võrdõiguslikkus ning suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu	Sidus ühiskond	Sooline võrdõiguslikkus toetab sidusust	
6. Tagada kõikidele joogivesi ja kanalisatsioon ning veevarude säästev majandamine	Heaolu kasv, ökoloogiline tasakaal	Veevarude säästev majandamine on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s mõistena puudub, mageveevaru on üks seire valdkondi.	Lisada veevarude säästev majandamine ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
7. Tagada taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõikidele	Heaolu kasv, ökoloogiline tasakaal	Säästev energia on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s käsitletud mitmes kohas.	Lisada säästev energia ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
8. Toetada jätkusuutlikku, kaasavat ja säästvat majandusarengut ning tagada kõikidele inimestele inimväärne töö	Heaolu kasv, ökoloogiline tasakaal	Säästev majandusareng on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s mõistena puudub, on kasutatud mõistet: ressursse säästev majandus (ökomajandus).	Sõnastada tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärk kaitstud looduskeskkonna eesmärgivaldkonnas.
9. Ehitada vastupidav taristu, toetada kaasavat ja säästvat industrialiseerimist ning innovatsiooni	Heaolu kasv, ökoloogiline tasakaal	Industrialiseerimine ehk suurtööstuste arendamine ei ole Eestis tõenäoline. Säästev innovatsioon on asjakohane.	Lisada säästev innovatsioon ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
10. Vähendada ebavõrdsust nii riikide sees kui ka nende vahel	Sidus ühiskond ja heaolu kasv	Eesmärk on asjakohane eelkõige sidusa ühiskonna regionaalse tasakaalustatuse komponendi osas - riikide sisese ebavõrdsuse vähendamise mõttes. Eesti eesmärk kasvatada heaolu arenenud riikide tasemeni panustab globaalset riikide vahelise ebavõrdsuse vähendamise eesmärki vastuoluliselt - Eesti heaolu tase juba ületab maailma keskmist ning sisult on Eesti eesmärk jõuda rikaste riikide klubisse. Vastavad eesmärgid on SE21 ja TK2030 kajastatud sarnasel käsitluse tasemel (TK 17 eesmärgile vastab SE21 12 alaeesmärki ehk komponenti)	Sõnastada võrdsete võimaluste, ebavõrdsuse vähendamise ja arengu tasakaalustatuse alaeesmärk sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna raames.
11. Muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks	Heaolu kasv	Säästvad linnad ja asulad on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s mõistena puudub. Linnaruumi kvaliteedi teema on SE21 käsitletud heaolu kasvu eesmärgi võimaluste mitmekesisuse komponendi soovitud seisundi kirjelduses ning on sellisena temaatiliselt kooskõllaline TK 2030 eesmärgiga 11.	Arvestada TK 2030 eesmärgi sisu (sh alaeesmäärke ja indikaatoreid) soovitud seisundi kirjelduse uuendamisel lähtudes kvaliteetse, targa ja säästliku linnaruumi kontseptsioonist. Sõnastada ehitatud

			elukeskonna kvaliteedi alaeesmärk ja sh linnaruumi teema heaolu kasvu eesmärgivaldkonna all/kontekstis.
12. Tagada säästev tarbimine ja tootmine	Ökoloogiline tasakaal, heaolu kasv	Säästev tarbimine ja tootmine on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s on käsitletud säästvat tarbimist riigihangete kontekstis.	Lisada säästev tootmine ja tarbimine ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
13. Võtta kiiresti meetmeid kliimamuutuste ja nende mõjuga võitlemiseks	Ökoloogiline tasakaal	Kliimamuutuse leevendamine ja sellega kohanemine on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s kliimamuutust eraldi teemana ei käsitleta.	Täiendada SE21 alaeesmärke/komponente kliimamuutuse teemaga.
14. Kaitsta ja kasutada säästvalt ookeane, meresid ja mere elusressursse, et saavutada säästev areng	Ökoloogiline tasakaal	Mere kaitse ja säästev kasutamine on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s käsitletakse kõiki ökosüsteeme koos.	Lisada mere kaitse ja säästev kasutamine ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
15. Kaitsta ja taastada maismaa ökosüsteeme ning propageerida nende säästvat kasutamist; majandada metsi säästvalt, võidelda kõrbestumisega ning peatada ja pöörata ümber pinnase halvenemine ja bioloogilise mitmekesisuse hävimine	Ökoloogiline tasakaal	Maismaa ökosüsteemide kaitse ja säästev kasutamine on asjakohane eesmärk ka Eestis. SE21-s käsitletakse kõiki ökosüsteeme koos.	Lisada maismaa ökosüsteemid ökoloogilise tasakaalu soovitud seisundi kirjeldusse.
16. Toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi, et saavutada säästev areng; tagada õiguskaitse kõikidele ning luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid	Sidus ühiskond	Väga loosunglik ja erinevatest eesmärkidest koosnev sõnastus. Ei saa aru, millist tasandit (maailm vs Eesti) silmas peetakse	Võimalusel kaaluda erinevate (väiksemate ja selgemate) eesmärkide püstitamist
17. Tugevdada tegevuskava rakendamise meetodeid ja taaselustada säästva arengu alane ülemaailmne partnerlus			

Tabel 12: SE21 komponentide ja ÜRO TK 2030 eesmärkide kooskõla

SE21 eesmärgi komponendid	SE21 eesmärk	Tegevuskava 2030 eesmärgid
Eesti kultuuriruumi ulatus	Eesti kultuuriruumi elujõulisus	
Eesti kultuuri funktsionaalsus		
Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus		
		4. Tagada kõikidele kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused
Majanduslik jõukus	Heaolu kasv	8. Toetada jätkusuutlikku, kaasavat ja säästvat majandusarengut ning tagada kõikidele inimestele inimväärne töö
		9. Ehitada vastupidav taristu, toetada kaasavat ja säästvat industrialiseerimist ning innovatsiooni
		12. Tagada säästev tarbimine ja tootmine
Turvalisuse tase		2. Kaotada nälg, saavutada toiduga kindlustatus ja parem toitumine ning toetada säästvat põllumajandust
		16. Toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi, et saavutada säästev areng; tagada õiguskaitse kõikidele ning luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid
		3. Tagada kõikidele vanuserühmadele hea tervis ja heaolu
Võimaluste mitmekesisus		
		11. Muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks
Sotsiaalne kaasatus	Sidus ühiskond	1. Kaotada kõikjal vaesus mis tahes kujul
		4. Tagada kõikidele kaasav ja õiglane kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused
		5. Saavutada sooline võrdõiguslikkus ning suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu
Regionaalne tasakaal		10. Vähendada ebavõrdsust nii riikide sees kui ka nende vahel
Tugev kodanikuühiskond		16. Toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi, et saavutada säästev areng; tagada õiguskaitse kõikidele ning luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid
		17. Tugevdada tegevuskava rakendamise meetodeid ja taaselustada säästva arengu alane ülemaailmne partnerlus
Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	Ökoloogiline tasakaal	14. Kaitsta ja kasutada säästvalt ookeane, meresid ja mere elusressursse, et saavutada säästev areng
		6. Tagada kõikidele joogivesi ja kanalisatsioon ning veevarude säästev majandamine
		7. Tagada taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõikidele
Saastumise vähendamine		7. Tagada taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõikidele
		13. Võtta kiiresti meetmeid kliimamuutuste ja nende mõjuga võitlemiseks
Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine		15. Kaitsta ja taastada maismaa ökosüsteeme ning propageerida nende säästvat kasutamist; majandada metsi säästvalt, võidelda kõrbestumisega ning peatada ja pöörata ümber pinnase halvenemine ja bioloogilise mitmekesisuse hävimine

Tabel 13: ÜRO TK 2030 alaeesmärkide ja indikaatorite asjakohasus Eesti säästva arengu kontekstis

TK alaeesmärk	Indikaatori number	Tegevuskava 2030 indikaatorid	Üldhinnang asjakohasusele Eesti säästva arengu kontekstis	Asjakohasuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 (ala)eesmärkide ja säästva arengu näitajate uuendamiseks
1.1 Kaotada 2030. aastaks kõikjal äärmine vaesus, mis praeguse määratluse kohaselt tähendab, et inimesed peavad ära elama vähemaga kui 1,25 USA dollarit päevas.			osaliselt asjakohane	äärmine vaesus takistab olulisel määral ühiskonnas osalemist, kuid äärmises vaesuses (alla 1,25 dollari päevas) elavaid inimesi on Eestis väga vähe (kui üldse)	
	1.1.1	Proportion of population below international poverty line disaggregated by sex and age group and employment status (or Proportion of employed people living below the international poverty line)	osaliselt asjakohane	Rahvusvahelisel vaesuspiiril on erinevad tasemed. Suur osa neist ei ole asjakohased (liiga madalad)	Määratleda Eesti jaoks asjakohane tase ning sõnastada sellega kooskõlas mõõdik
1.2 Vähendada 2030. aastaks vähemalt poole võrra nende meeste, naiste ja laste osakaalu, kes kannatavad vaesust mistahes mõõtmis vastavalt riiklikule määratlusele.			asjakohane	vaesuse vähendamine suurendab ühiskonna sidusust/ kaasatust	Kajastada vaesuse teemat sidusa ühiskonna alaeesmärkide raames - võrdsete võimaluste ja ebavõrdsuse vältimise alaeesmärgi osana.
	1.2.1	Proportion of the population living below the national poverty line, disaggregated by sex and age group	asjakohane	SA näitaja kombineerib kolme statistilist mõõdikut - suhteline vaesus, materiaalne ilmajätus, elamine väga madala tööintensiivusega perekondades. Soolisvanuselisi erisusi ei mõõdata.	Kaaluda ka absoluutse vaesuse määra kui SA näidikut. Kaaluda ka nt eakate ja laste elanikerühma vaesuse mõõtmist. (vt. Heaolu AK rakenduskava)
	1.2.2	Proportion of men, women and children of all ages living in poverty in all its dimensions according to national definitions	asjakohane	SA näitaja kombineerib kolme statistilist mõõdikut - suhteline vaesus, materiaalne ilmajätus, elamine väga madala tööintensiivusega perekondades. Soolisvanuselisi erisusi ei mõõdata.	Kaaluda ka absoluutse vaesuse määra kui SA näidikut. Kaaluda ka nt eakate ja laste elanikerühma vaesuse mõõtmist. (vt. Heaolu AK rakenduskava)
1.3 Rakendada iga riigi jaoks kohased sotsiaalkaitseüsteemid ja -meetmed, sealhulgas sotsiaalkaitse põhialused, ja saavutada 2030. aastaks, et sotsiaalkaitse hõlmab enamiku vaestest ja ebasoodsas olukorras olevatest inimestest.			osaliselt asjakohane	Oluline, kuid esmane miinimumkaitse (erakorraline meditsiiniabi, toimetulekutoetus jms) on Eestis tagatud	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles sotsiaalkaitsega hõlmamise teemat.

	1.3.1	Percentage of the population covered by social protection floors/systems disaggregated by sex, and distinguishing children, unemployed, old age, people with disabilities, pregnant women/new-borns, work injury victims, poor and vulnerable	osaliselt asjakohane	Minimaalne kaitse on formaalselt kõigile abivajajatele tagatud. Sotsiaalsel kaitset tagavate lävendite määratlemine ja nende mõõtmine on vajalik.	Tuleks täpsustada, mis taseme kaitset silmas peetakse. Eesti puhul on asjakohane välja valida probleemsemad sihtrühmad: lapsed, töötud, puudega inimesed.
1.4 Tagada 2030. aastaks, et kõikidel meestel ja naistel, eelkõige vaestel ja ebasoodsas olukorras olevatel inimestel, on võrdne õigus majandusressurssidele ning juurdepääs põhiteenustele, maaomandile ja maa kontrollimisele ning muus vormis varale, pärandile, loodusvaradele, asjakohasele uuele tehnoloogiale ja finantsteenustele, sealhulgas mikrofinantseerimisele.			mitteasjakohane	Ideena oluline, aga globaalses tähenduses Eesti jaoks pigem mitteasjakohane	
	1.4.1	Proportion of the population living in households with access to basic services.	mitteasjakohane	Põhimõtteliselt peaks kõigile majapidamistele baasteenused - esmatasandi tervishoid, puhas vesi ja alusharidus (UNICEF, 2000) - olema Eestis kättesaadavad. Üksikute majapidamiste välja selgitamine, kes ühel või teisel põhjusel baasteenuseid ei kasuta on keerukas mõõtmisülesanne.	
	1.4.2	Proportion of total adult population with secure tenure rights to land, with legally recognized documentation and who perceive their rights to land as secure, by sex and by type of tenure	mitteasjakohane	Maaomandi küsimused on Eestis piisavalt hästi reguleeritud.	
1.5 Suurendada 2030. aastaks vaeste ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste toimetulekuvõimet ning vähendada nende vastuvõtlikkust äärmuslikele kliimanähtustele ja muudele majanduslikele, sotsiaalsetele ja keskkonnaga seotud vapustustele ja katastroofidele.			osaliselt asjakohane	Rõhk on troopiliste piirkondade arenevatel riikidel ja nende probleemidel (sh äärmuslikud kliimanähtused, mis leevad väljanduse tsunamide ja üleujutuste kujul). Eestis liigitub globaalses mõttes äärmuslikuks kliimanähtuseks käre külm, mis on ohuks kodutute elule.	

	1.5.1	Number of deaths, missing people, injured, relocated or evacuated due to disasters per 100,000 people	osaliselt asjakohane	Oluline turvalisuse näitaja, kuid TK 2030 käsitlus tundub olema liialt kitsas (sõltub sellest, kuidas tõlgendada mõistet "disaster") võrreldes sellega, mis sobib Eestile. Eesti probleemiks on eelkõige õnnetusjuhtumid, mis üldjuhul katastroofi mõõtu välja ei anna ning puudub ka definitsioon, mis eristaks õnnetusjuhtumit (sh nt üksikisiku uppumine) õnnetuse/ katastroofi (disaster) tagajärjel hukkunutest. SA näitaja kasutab RHK-10 süsteemis koode V01–Y89, mis hõlmab igasuguseid õnnetusjuhtumeid.	Võiks kaaluda, kas SE21-s vaadata lisaks surmasaanutele ka (raskelt) vigastatute arvu; evakueerimise ja ümberasustamise mõõtmine pole loodetavasti vajalik
	1.5.2	Direct disaster economic loss in relation to global GDP	mitteasjakohane	Eesti puhul võiks olla asjakohane mõõta õnnetusjuhtumite kulusid riigi SKTst. Arvestades õnnetusjuhtumite liikide paljusust ning kulude arvutamise keerukust (sh SKT arvutamise loogikaga ühendamine), siis on selline mõõtmine keerukas ja ebatäpne.	Pigem ei lisaks SE21 indikaatorite sekka, kuna loodetavasti pole need kulud ka edaspidi Eestis väga suured
	1.5.3	Number of countries with national and local disaster risk reduction strategies	mitteasjakohane	Eestis on selles rollis "Siseturvalisuse arengukava 2015-2020" kriiside ennetamise ja hädaolukordadeks valmistumise alaosa.	SE21-s võiks viidata riskide maandamise plaanide arendamise vajadusele, aga dokumentide arvu lugevat indikaatorit Eesti SA näitajate süsteemis ei ole tarvis
1.a		Tagada vahendite ulatuslik kaasamine erinevatest allikatest, sealhulgas tugevama arengukoostöö abil, et anda arenguriikidele, eelkõige vähim arenenud riikidele, piisavad ja plaanilised vahendid oma kavade ja tegevuspoliitika ellurakendamiseks, mille eesmärk on vaesuse kaotamine mistahes kujul.	osaliselt asjakohane	Teiste riikide abistamine ja arengukoostöö on oluline tegevussuund, mille tähtsus tulevikus Eesti jaoks eeldatavalt suureneb. Arvestades Eesti piiratud võimalusi, ei ole arengukoostöö eesmärgistamine ja mõõtmine kitsastes teemavaldkondades otstarbekas. Eesti ühiskonna enda säästvat arengut silmas pidades ei ole arengukoostöö mõõtmine mitte kõige olulisem, tegemist on panusega globaalsesse tasakaalustatunusse arengusse.	Luu ka iseseisev arengukoostöö alaeesmärk koos 1-2 kompleksnäitajaga sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna all, või laiendada hea valitsemise alaeesmärki selliselt, et see sisaldaks ka arengukoostööd, mis loeks eeldused SE21 jaoks asjakohaste näitajate välja töötamiseks ja seireks. Kaaluda teema käsitlust arengukoostöö alaeesmärgi raames, kuid seda kooskõlas riikliku arengukoostöö strateegias määratletud prioriteetidega.

	1.a.1	Proportion of resources allocated by the government directly to poverty reduction programmes	mitteasjakohane	Heaolu arengukavas on 2016-2020 vaesuse ennetamise programmideks kavandatud 158 miljonit eurot. Vaesuse vähendamise kulude osakaalu mõõtmine valitsuskuludes ei ole hea mõõdik, kuivõrd kulud peaksid ideaalis olema kooskõlas vajadustega (mida rohkem vaesust, seda suuremad kulud). Vaesusega võitlemine võib olla oluliselt edukam kaudsete programmide vormis.	
	1.a.2	Spending on essential services (education, health and social protection) as % of total government spending	mitteasjakohane	Need kulud on riigieelarves valitsemisvaldkonnadena lihtsalt eristatavad, kuid probleemne on väärtuste (muutumise) tõlgendamine - hea valitsemise üheks tunnuseks on mõistlik tasakaal valitsemisvaldkondade kuludes, mis arvestab kõige paremal moel ühiskonna vajadusi. Ühe või teise valdkonna suurem kulude proportsioon iseenesest ei näita midagi.	
1.b Luua riikide, piirkondade ja rahvusvahelisel tasandil kindlad tegevuspoliitilised raamistikud, mis põhinevad vaeseid toetavatel ja sootundlikel arengutegevuskavadel, et toetada kiiremat investeerimist vaesuse kaotamise meetmetesse.			osaliselt asjakohane	Vaesus ei ole Eestis niivõrd selgelt tugevalt sootundlik, et see nõuaks spetsiaalset tegevuskava. Vaesuse vähendamine toimub sotsiaalkaitse meetmete ning laiemajandusarengu poliitikate abil.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selles vaesuse vähendamise tegevuskavade teema käsitlemist.
	1.b.1	Proportion of government recurrent and capital spending going to sectors that disproportionately benefit women poor and vulnerable groups	mitteasjakohane	Raskesti mõõdetav ning teema on Eesti säästva arengu jaoks liialt detailne.	
2.1 Kaotada 2030. aastaks nälg ja tagada aastaringselt ohutu, toitev ja piisav toit kõikidele inimestele, eelkõige vaestele ja ebasoodsas olukorras olevatele inimestele, sealhulgas imikutele.			osaliselt asjakohane	Näljaprobleem ja vastav eesmärk puudutab arenevaid riike. Eesti jaoks on probleemiks eelkõige laste alatoitumine ning laiemalt väärrib eesmärgistamist elanikkonna tervislik toitumine kui eeldus elanikkonna terviseseisundi paranemisele.	Tervise alaeesmärgi raames töötada välja ka tervisliku toitumise (kompleks)näitaja.

	2.2.1	Prevalence of undernourishment	osaliselt asjakohane	Eestis on UNICEFi võrdleva uuringu kontekstis probleemina tõstatatud laste alatoitumuse probleemi, seoses nende harva liha-kala tarbimisega.	Keskenduda Eestis laste alatoitumuse mõõtmisele.
	2.2.1	Prevalence of stunting (height for age <-2 SD from the median of the WHO Child Growth Standards) among children under five years of age	mitteasjakohane	Eestis ei ole see mõõtmiseks piisavalt ulatuslik probleem	
2.2		Kaotada 2030. aastaks alatoitumus mis tahes kujul, sealhulgas saavutada 2025. aastaks rahvusvaheliselt kokkulepitud eesmärk kaotada alla 5 aasta vanuste laste kängumine ja kurnatus, ja rahuldada murdeas tütarlaste, rasedate ja imetavate naiste ning eakate inimeste toitumisaspektid.	mitteasjakohane	Sõnastatud kujul eesmärk Eesti jaoks asjakohane ei ole, kuivõrd täpsustatud probleemid puudutavad arenevaid vaeseid riike. Eesti jaoks on probleemiks eelkõige laste alatoitumine ning laiemalt vääriliste eesmärgistamist elanikkonna tervislik toitumine kui eeldus elanikkonna tervises seisundi paranemisele.	Tervise alaeesmärgi raames töötada välja ka tervisliku toitumise (kompleks)näitaja.
	2.2.2	Prevalence of population with moderate or severe food insecurity, based on the Food Insecurity Experience Scale (FIES)	mitteasjakohane	Eestis ei ole see mõõtmiseks piisavalt ulatuslik probleem	
	2.2.2	Prevalence of malnutrition (weight for height >+2 or <-2 standard deviation from the median of the WHO Child Growth Standards) among children under 5 years of age, by type (wasting and overweight)	osaliselt asjakohane	Eestis on peamiseks probleemiks laste ülekaal, seda nii 5. eluaastal kui ka varem ja hiljem.	Mõõta üle- ja alakaalus laste osakaalu erinevates vanustes.
2.3		Kahekordistada 2030. aastaks põllumajanduse tootlikkust ja väikeste toidutootjate, eelkõige naiste, põlisrahvaste, perefarmide, karjakasvatavate ja kalurite sissetulekuid, tagades muu hulgas turvalise ja võrdse juurdepääsu maale, teistele tootmisvahenditele ja -materjalidele, teadmistele, finantsteenustele, turgudele ning võimaluse lisaväärtuse loomiseks ja tööhõiveks mujal kui põllumajanduses.	osaliselt asjakohane	Maaelu arendamine on oluline - tähtis on tõsta põllumajanduse tootlikkust nii, et sellega hõivatud inimeste sissetulekud kasvaksid. Samas on Eesti põllu- ja maamajanduse probleemid ja arenguvõimalused seotud eesmärgis loetletud sihtrühmade ja probleemidega üksnes väikeses ulatuses. Samuti on küsitav, kas SE21 raames, kus majanduse arengut käsitletakse laiemalt, oleks vaja kitsamaid sektoreid eraldi välja tuua (ja kui, siis mis	Mõõta majanduse tootlikkust komplekselt, ning mitte üksikute sektorite kaupa.

				detailsusega).	
	2.3.1	Volume of production per labour unit (measured in constant USD), by classes of farming/pastoral/ forestry enterprise size	mitteasjakohane	Sektorite ja majandusharude lõikes tootlikkuse mõõtmine on SE21 jaoks liialt detailne tase.	Eesti säästva arengu - täpsemalt heaolu kasvu - jaoks on asjakohane kõigi sektorite tootlikkuse mõõtmine.
	2.3.2	Average income of small-scale food producers, by sex and indigenous status	mitteasjakohane	Pigem oluline vähem arenenud riikide puhul. Eesti kontekstis raskesti mõõdetav ning liialt detailsel tasemel mõõdik.	
2.4 Tagada 2030. aastaks säästvad toidutootmissüsteemid ja rakendada paindlikke põllumajandustootmise tavasid, mis suurendavad viljakust ja tootlikkust, aitavad säilitada ökosüsteeme, suurendavad kliimamuutuste, äärmuslike ilmastikunähtuste, põua, üleujutuste ja muude loodusõnnetustega kohanemise suutlikkust ning parandavad järk-järgult maa ja pinnase kvaliteeti.			asjakohane	Säästev toidutootmine ja põllumajandus on ka Eesti jaoks oluline teema, kuid see seostub vaid vähesel määral äärmuslike ilmastikunähtustega jms kohanemisega.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavadega.
	2.4.1	Percentage of agricultural area under productive and sustainable agricultural practices	osaliselt asjakohane	Mõõdiku rakendamiseks oleks vajalik defineerida täpselt, mida tähendab Eesti oludes produktiivsed ja mida säästvad/jätkusuutlikud põllumajanduslikud praktikad. Eesti oludes võiks informatiivsemaks näitajaks olla mahepõllumajanduses kasutatava põllumajandusmaa osakaal.	Mõõta mahepõllumajandusmaa osakaalu põllumajandusmaas.
2.5 Säilitada 2020. aastaks seemnete, põllukultuuride, põllumajandus- ja koduloomade ning nende metsikute sugulasliikide geneetiline mitmekesisus, muu hulgas riiklike, piirkondlike ja rahvusvaheliste seemne- ja taimevarude nõuetekohase haldamisega, ning toetada geneetilistest varudest ja nendega seotud traditsioonilistest teadmistest tuleneva kasu õiglast ja võrdset jagamist vastavalt rahvusvahelistele kokkulepetele.			asjakohane	Põlistõugude ja -sortide säilitamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavadega.
	2.5.1	Number of plant and animal genetic resources for food and agriculture secured in either medium or long term conservation facilities	asjakohane	Eestil on põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside säilitamise programm, mis sisaldab ka mõõdikuid. Mõõdiku väärtuste tõlgendamine väljaspool programmi loogikat on probleemne - kas rohkem on alati positiivne säästlik areng?	Kasutada programmi mõõdikut 1: eluvõimelt ja omadustelt rahvusvahelistes standardites määratletud tasemel ja elektroonilistes andmekogudes kajastatud säilikut arv

	2.5.2	Percentage of local crops and breeds and their wild relatives, classified as being at risk, not-at-risk or unknown level of risk of extinction	osaliselt asjakohane	Sisuliselt oluline, kuid mõõtmise seisukohast mõjutab oluliselt tulemusi üldkogumi täpne määratlemine, mille suhtes riskis tõugude ja sortide osakaalu arvutatakse. Eesti tasandil on küsimus pigem konkreetsetes tõugudes ja sortides, mis on ohustatud (eesti hobune, eesti maakarja veis, sangaste rukis, jõgeva kollane kartul, jne). Eesti säästva arengu kontekstis liialt detailne mõõdik	Mõõta konkreetsete kohalike tõugude ja sortide ohustatust.
2.a Suurendada, muu hulgas tihedama rahvusvahelise koostöö kaudu, investeringuid maapiirkondade taristutesse, põllumajandust käsitletavatesse teadusuuringutesse ja teabeveiteenustesse, tehnika arengusse ning taimede ja karja genofondi, et tõsta põllumajanduse tootlikkust arenguriikides, eelkõige vähim arenenud riikides.			mitteasjakohane	Eesmärk on sõnastatud arenguriikide ja vähim arenenud riikide kohta - seega Eesti säästva arengu jaoks väljaspool arengukoostööd mitteasjakohane. Eesti enda jaoks on investeerimine maapiirkondadesse läbi EL põllumajanduspoliitikate vahendite olnud ja on ka tulevikus oluline tootlikkuse tõstja.	Kaaluda teema käsitlust arengukoostöö alaeesmärgi raames, kuid seda kooskõlas riikliku arengukoostöö strateegias määratletud prioriteetidega.
	2.a.1	The Agriculture Orientation Index (AOI) for Government Expenditures	mitteasjakohane	Pigem oluline vähem arenenud riikide puhul	
	2.a.2	Total official flows (official development assistance plus other official flows) to agriculture sector	mitteasjakohane	Eesti ei ole arenguabi sihtriik. Seotud EL põllumajanduspoliitikaga. OECD mõõdab seda EL kohta tervikuna.	
2.b Koosõlas Doha arengukava üle peetavate läbirääkimiste vooruga kõrvaldada ja vältida kaubanduspiiranguid ja -moonutusi maailma põllumajandusturgudel, kõrvaldades samaaegselt põllumajandustoodangu ekspordisubsiidiumid mis tahes vormis ja kõik samaväärse mõjuga ekspordimeetmed.			osaliselt asjakohane	Vabakaubanduse arendamine on tähtis, siin on fookuses pigem vähemarenenud riigid	
	2.b.1	Producer Support Estimate	mitteasjakohane	Eesti ei ole arenguabi sihtriik. Seotud EL põllumajanduspoliitikaga. OECD mõõdab seda EL kohta tervikuna.	
	2.b.2	Agricultural Export Subsidies	mitteasjakohane	pigem oluline vähem arenenud riikide puhul, EL-i mõju	

2.c Võtta meetmeid, et tagada toidukaupade ja nendest valmistatud toodete turgude nõuetekohane toimimine ning soodustada õigeaegset juurdepääsu turuteabele, sealhulgas toiduvarusid käsitlevale teabele, ja vältida toidu hindade äärmuslikku kõikumist.			osaliselt asjakohane	siin on fookuses pigem vähemarenenud riigid, kuid ka Eesti peab astuma samme selleks, et kindlustada toidutagavarasid jne	
	2.c.1	of (food) Price Anomalies (IPA) (CBB)	mitteasjakohane	pigem oluline vähem arenenud riikide puhul	
3.1 Viia 2030. aastaks kogu maailmas emade suremus alla 70 surmajuhtumini iga 100 000 elussünni kohta.			mitteasjakohane	Eestis on emade surmad sünnitamisel üksikjuhtumid, mille mõõtmine ei ole otstarbekas. Tegemist on Eesti säästva arengu kontekstis liialt detailse eesmärgipüstisega.	
	3.1.1	Maternal deaths per 100,000 live births	mitteasjakohane	Emade surmade arv sünnitusel on Eestis väga väike (nt 2005-2013 oli RHK-10 vastavate koodidega kuni 24 aastaste noorte seas seotud 1 surm).	
	3.1.2	Proportion of births attended by skilled health personnel	mitteasjakohane	Eestis on sünnitamine väljaspool meditsiinisüsteemi erakordne juhtum, mille mõõtmine ei ole informatiivne.	
3.2 Kaotada 2030. aastaks vastsündinute ja alla 5-aastaste laste välditavad surmad, kusjuures kõik riigid peaksid vähendama vastsündinute suremust vähemalt 12 surmajuhtumini 1000 elusalt sündinud lapse kohta ja alla 5-aastaste laste suremust vähemalt 25 surmajuhtumini 1000 elusalt sündinud lapse kohta.			asjakohane		
	3.2.1	Under-five mortality rate (deaths per 1,000 live births)	osaliselt asjakohane	Eesti oludes küsimus eelkõige geneetiliste probleemide ja sünnitraumade mõjuga varajasele suremusele ning lastega seotud õnnetuste arvuga. Lisaks vanusrühmale 0-5 on olulised ka vanemad vanusrühmad.	Mõõta laste suremust laiemas vanusrühmas või mitme vanusrühma lõikes.
	3.2.2	Neonatal mortality rate (deaths per 1,000 live births)	asjakohane		Lisada mõõdik.
3.3 Kaotada 2030. aastaks aiasi, tuberkuloosi, malaaria ja ravimata jäänud troopiliste haiguste epideemiad ning võidelda hepatiidi, vee kaudu levivate haiguste ja muude nakkushaigustega.			osaliselt asjakohane	Mitmed nimetatud haigused põhjustavad Eestile suuri kahjusid, seda tuleb teadvustada ja probleemidega pidevalt (strateegilise vaatega) tegeleda	Kuna AIDS/HIV, tuberkuloosi ja hepatiidi puhul on teguraskete haigustega, millel on ühiskonnale suur negatiivne mõju, siis tasuks neid SE21 raames käsitleda; nende haiguste problemaatikat on käsitletud ka rahvastiku tervise arengukavas.

					Sõnastada hea terviseseisundi alaeesmärk ning kajastada selles ohtlike nakkushaiguste teemat.
	3.3.1	Number of new HIV infections per 1,000 uninfected population (by age, sex, and key populations)	asjakohane	HIV on Eestis suure levikuga ja eesmärgiks oleks selle vähendamine.	
	3.3.2	TB incidence per 1,000 persons per year	asjakohane	Ohtlik haigus, mida Eestis esineb, eesmärgiks haigestumise vähendamine.	Lisada mõõdik või konstrueerida ohtlike nakkushaiguste kompleksmõõdik
	3.3.3	Malaria incident cases per 1,000 person per year	mitteasjakohane	Malaaria on kaasajal Eestis väga harva esinev haigus. Pikemas perspektiivis võib olukord muutuda kliimamuutuste tagajärjel.	
	3.3.4	Hepatitis B incidence per 100,000 population	asjakohane	Ohtlik haigus, mida Eestis esineb, eesmärgiks haigestumise vähendamine	Lisada mõõdik või konstrueerida ohtlike nakkushaiguste kompleksmõõdik
	3.3.5	Number of people requiring interventions against neglected tropical diseases	mitteasjakohane	pikemas perspektiivis võib olukord muutuda kliimamuutuste tagajärjel	
3.4 Vähendada ennetustegevuse ja ravimise abil 2030. aastaks kolmandiku võrra mittenakkavatest haigustest tingitud enneaegsete surmade arvu ning edendada vaimset tervist ja heaolu.			asjakohane	Tähtis alaeesmärk, mille täitmine aitab pikendada eluiga ja suurendada tervelt elatud aastate arvu	Sõnastada hea terviseseisundi alaeesmärk ning kajastada selles enneaegsete surmade teemat.
	3.4.1	Mortality rate attributed to cardiovascular disease, cancer, diabetes, or chronic respiratory disease	osaliselt asjakohane	Loetletud surmapõhjustega seotud mõõdik on asjakohane, kuid mõõdiku väärtuste paremaks tõlgendamiseks võib vajalikuks osutuda eristuste tegemine nt vanusrühmade või haiguste põhjuste lõikes. Oluline on mõõta "varajasi" surmasid.	Töötada välja üheselt tõlgendatavad suremuse määra mõõdikud, mis on seotud loetletud haigustega.
	3.4.2	Suicide mortality rate	asjakohane	Oluline subjektiivse heaolu, (vaimse ja füüsilise) tervise ja rahulolu (puudumise) näitaja.	Lisada mõõdik
3.5 Tugevdada kahjulike sõltuvuste, sealhulgas narkootikumide kuritarvitamise ja suitsetamise ennetamist ja ravi.			asjakohane	alkohol ja narkootikumid põhjustavad Eestile suuri kahjusid, seda tuleb teadvustada ja probleemidega pidevalt (strateegilise vaatega) tegeleda	Sõnastada hea terviseseisundi alaeesmärk ning kajastada selles kahjulike sõltuvuse teemat.

	3.5.1	Coverage of treatment interventions (pharmacological, psychosocial and rehabilitation and aftercare services) for substance use disorders	asjakohane	Mõõtmine on võimalik eelkõige narkomaaniaravi andmekogu raames, ehk siis isikute osas, kes ise probleemiga on tervishoiusüsteemi pöördunud.	Kasutada narkomaaniaravi andmekogu andmeid ja/või mõõdikuid. Täiendavalt tuleks mõõta ka narkoprobleemidega isikute arvu ja osakaalu.
	3.5.2	Harmful use of alcohol defined according to the national context as alcohol per capita (15+ years old) consumption within a calendar year in litres of pure alcohol	asjakohane	Eestis määratakse ja mõõdetakse tervist ohustavat alkoholi tarbimist alkoholi kasutamise sageduse ning alkoholiühikute tarbimise mahu alusel kuu jooksul.	Määratleda tervist ohustav alkoholikasutuse mõõdik alkoholi tarbimise sageduse ja mahtude kombinatsioonis.
3.6		Vähendada 2020. aastaks poole võrra liiklusõnnetustes hukkunute ja vigastatute arvu.	asjakohane	Sisuliselt väga tähtis eesmärk ka Eesti jaoks, kuid konkreetsemad täpsemad sihttasemed on määratletud liiklusohutusprogrammis aastateks 2016-2025.	
	3.6.1	Deaths due to road traffic injuries	asjakohane	Kuigi arengud on olnud kiired ja positiivsed, on teema jätkuvalt oluline Eestis.	Lisaks surmadele rakendada ka raskemate vigastuste arvu mõõdikut, kooskõlas TK alaeesmärgi sisuga.
3.7		Tagada 2030. aastaks seksuaal- ja reproduktiivtervise teenuste, sealhulgas pereplaneerimis-, teavitus- ja haridusteenuste üldine kättesaadavus ning reproduktiivtervise lisamine riiklikesse tegevuskavadesse.	osaliselt asjakohane	Eestis on olukord ilmselt parem kui paljudes muudes riikides, kuid see on oluline teema jätkuvalt.	Sõnastada hea terviseseisundi alaeesmärk ning kajastada selles seksuaal- ja reproduktiivtervise teemat.
	3.7.1	Percentage of women of reproductive age (15-49 years) who have their need for family planning satisfied with modern methods.	mitteasjakohane	Eestis rakendatakse moodsaid pereplaneerimise meetodeid.	
	3.7.2	Adolescent birth rate (10-14; 15-19) per 1,000 women in that age group	osaliselt asjakohane	Eesti arengutrend on sündide edasilükkamine hilisemasse eluikka, mis on üheks rahvaarvu vähenemise teguriks. Mõõdetakse sündide arvu alla 16 aastaste emade (2015 - 11 sündi) ning 16-19 aastaste emade osas. Teema võib enam tähtsustuda teistest kultuuridest pärit inimeste sissetuleku kasvades. Selleks, et mõõdik oleks asjakohane, on vaja kujundada ühene arusaamine, kuidas tõlgendada sünnitajate väiksemat või suuremat osakaalu nooremates vanusrühmades (nt 16-19) Eesti säästva ja jätkusuutliku arengu kontekstis.	Mõõta Eestis kasutatavas vanusjaotuses.

3.8 Tagada kõikidele inimestele üldine arstiabi, sealhulgas kaitse finantsriskide eest, juurdepääs kvaliteetsetele elementaarsetele tervishoiuteenustele ning ohututele, tõhusatele, kvaliteetsetele ja taskukohastele ravimitele ja vaktsiinidele.		osaliselt asjakohane	Eesti puhul on see tähtis tervishoiusüsteemi arendamisel (ja võimalikul reformimisel) rahvastiku vananemise kontekstis	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles arstiabi kättesaadavuse teemat.
3.8.1	Coverage of essential health services (defined as the average coverage of essential services based in tracer interventions that include reproductive, maternal, newborn and child health, infections diseases, noncommunicable diseases and service capacity and access, among the general and the most disadvantaged population)	osaliselt asjakohane	Tervise teenuste kättesaadavus on oluline teema, kuid mõõdik vajab Eesti oludele rakendamiseks täpsustamist.	Eesti jaoks on olulised eeskätt mõõdikud, mis käsitlevad ravijärjekordasid, teenuste territoriaalset kaugust ning ravikindlustuseta isikute kaetust raviteenustega.
3.8.2	Number of people covered by health insurance or public health system per 1000 population	asjakohane	Kõik eesti inimesed on ühel või teisel viisil tervishoiusüsteemi poolt kaetud. Põhilised erinevused esinevad ravikindlustusega kaetud ja katmata isikute vahel, mis peaks olema ka säästva arengu mõõtmise objektiks.	Mõõta ravikindlustuseta isikute osakaalu.
3.9 Vähendada 2030. aastaks oluliselt ohtlikest kemikaalidest ning saastunud õhust, veest ja pinnasest põhjustatud surmade ja haigestumiste arvu.		osaliselt asjakohane	Eestis ei ole see hetkel suur probleem, aga üldiselt on ärahoitavate surmade vähendamine vaieldamatult oluline. Eestis sellisel detailsuse tasemel andmeid (tõenäoliselt) ei koguta.	Kajastada keskkonnanõuandest tulenevaid terviseprobleeme tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponendi ja vastava alaeesmärgi sõnastamisel.
3.9.1	Mortality rate attributed to household and ambient air pollution	osaliselt asjakohane	Nende põhjustega surmajuhtumid on Eestis väga harvad.	Andmete olemasolul töötada mõõtmiseks välja kompleksne keskkonnanõuandest tulenevate terviseprobleemide, haigestusjuhtumite ja surmade mõõdik.
3.9.2	Mortality rate attributed to unsafe water, unsafe sanitation and lack of hygiene (exposure to unsafe WASH services)	osaliselt asjakohane	Nende põhjustega surmajuhtumid on Eestis väga harvad.	Andmete olemasolul töötada mõõtmiseks välja kompleksne keskkonnanõuandest tulenevate terviseprobleemide, haigestusjuhtumite ja surmade mõõdik.

	3.9.3	Mortality rate attributed to unintentional poisoning	osaliselt asjakohane	Nende põhjustega surmajuhtumid on Eestis väga harvad.	Andmete olemasolul töötada mõõtmiseks välja kompleksne keskkonnasaastest tulenevate terviseprobleemide, haigestusjuhtumite ja surmade mõõdik.
3.a Tugevdada Maailma Terviseorganisatsiooni tubakatoodete tarbimise piiramist käsitleva raamkonventsiooni rakendamist kõikides riikides vastavalt vajadusele.			osaliselt asjakohane	kuna suitsetamine (sh passiivne suitsetamine) on tervisele kahjulik, siis teema on jätkuvalt oluline	Sõnastada hea terviseseisundi alaeesmärk ning kajastada selles suitsetamist kahjulike sõltuvuse teema osana.
	3.a.1	Age-standardized prevalence of current tobacco use among persons aged 15 years and older	asjakohane	Kuigi olukord Eestis on paranenud, on tubaka kasutamine jätkuvalt tervisele ohtlik ja seega on selle kasutamise vähendamine endiselt tähtis. Eesti jaoks on oluliseks teemaks ka alaealised (sh alla 15 aastased) suitsetajad.	Mõõta igapäevasuitsetajate osakaalu, sh naiste, noorte ja alaealiste rühmades eraldi.
3.b Toetada peamiselt arengumaades levivate nakkushaiguste ja mittenakkavate haiguste vaktsiinide ja ravimite alaseid uuringuid ja nende väljatöötamist, tagada taskukohaste hädavajalike ravimite ja vaktsiinide kättesaadavus kooskõlas kaubandusaspektide lepingut (TRIP-leping) ja tervisekaitset käsitleva Doha deklaratsiooniga, milles kinnitatakse arenguriikide õigust kasutada intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingu paindlikkust käsitlevaid sätteid, et kaitsta rahva tervist ja eelkõige tagada, et ravimid on kõikidele kättesaadavad.			mitteasjakohane	Eesmärk on sõnastatud arengumaade kohta ning seetõttu Eesti jaoks mitteasjakohane. Sisulises mõttes on ka Eestis ravimite kättesaadavus oluliseks teemaks.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles ravimite kättesaadavuse teemat.
	3.b.1	Proportion of population with access to affordable essential medicines on a sustainable basis	osaliselt asjakohane	Ravimite kättesaadavuse osas on Eestis kaks kesket dimensiooni - rahalised võimalused ning apteekide territoriaalne kättesaadavus. Põhiravimid on Eestis üldjuhul ravitegevuse raames suuremas osas ravikindlustuse poolt kompenseeritavad ning üldiselt kättesaadavad. Probleeme esineb enam väga kalliste ravimite kättesaadavusega.	Ravimite territoriaalse kättesaadavuse hindamisel on asjakohane keskenduda maapiirkondade rahvastikule. Ravimite rahalise kättesaadavuse hindamiseks tuleks vastav mõõdik olemasolevate ja kogutavate andmete põhjal luua.

	3.b.2	Total net official development assistance to the medical research and basic health sectors	mitteasjakohane	Seondub Eesti jaoks arengukoostöö teemaga ning vastava alaeesmärgiga. Pigem oluline vähem arenenud riikide puhul	Kaaluda mõõdiku loomist arengukoostöö alaeesmärgi raames, kuid seda kooskõlas riikliku arengukoostöö strateegias määratletud prioriteetidega.
3.c		Suurendada oluliselt tervishoiu rahastamist ja tervishoiutöötajate värbamist, arendamist, koolitust ja töölohtmist arenguriikides, eelkõige vähim arenenud riikides ja väikestes arenevates saareriikides.	osaliselt asjakohane	Eesmärk on sõnastatud vähemarenenud riikide kohta ning sellest tulenevalt Eesti jaoks mitteasjakohane. Sisulises mõttes on eesmärgipüstitus Eesti jaoks asjakohane, sh ka riigisiseste regionaalsete erisuste kontekstis.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles tervishoiutöötajate piisavuse teemat, seda eriti väljaspool suuremaid linnasid.
	3.c.1	Health worker density and distribution	asjakohane	Selleks, et indikaator oleks informatiivne Eesti säästva arengu hindamiseks tuleks see osadeks jaotada ning siduda Rahvastiku tervise arengukavas seatud eesmärkide ning kasutatavate mõõdikutega.	Mõõta eraldi arstide (sh eraldi perearstide) ja õdede arvu elaniku kohta. Esmatasandi tervishoiuteenuse kättesaadavuse hindamiseks võib täiendavalt mõõta esmatasandi töötajate arvu elaniku kohta Eesti maakondades ja esmatasandi tervisekeskuse teeninduspiirkonnas.
3.d		Suurendada kõikide riikide, eelkõige arenguriikide varase hoiatamise, riskide vähendamise ning kohalike ja ülemaailmsete terviseriskidega võitlemise alast suutlikkust.	osaliselt asjakohane	siin on fookuses pigem vähemarenenud riigid, kuid mainitud tegevused on Eesti jaoks ikkagi olulised (nt nakkushaiguste leviku kontekstis)	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles riigi terviseriskidega võitlemise alast võimekust.
	3.d.1	International Health Regulations (IHR) capacity and health emergency preparedness	mitteasjakohane	pigem oluline vähem arenenud riikide puhul	
4.1		Tagada 2030. aastaks kõikidele tüdrukutele ja poistele täielikult tasuta, õiglase ja kvaliteetne alg- ja keskharidus, mis tagab asjakohased ja tõhusad õpitulemused.	osaliselt asjakohane	Eestis on süsteemses mõttes eesmärk saavutatud alg- ja põhihariduse tasandil. Eesti rõhusasetusteks eesmärgipüstituses on hariduse kvaliteet, haridustasemete lõimitus, haridussüsteemist enneaegne väljalangemine.	Sõnastada kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas alaeesmärk (nt inimvara kvaliteedi alaeesmärk), milles keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises ning käsitletakse alg- ja keskharidust selle osana. Hariduse säästva arengu näitajate määratlemine Eestis eeldab ka hariduse alaeesmärkide sõnastamist SE21 strateegias.

	4.1.1	Percentage of children/young people: (a) in grades 2/3; (b) at the end of primary; and (c) at the end of lower secondary achieving at least a minimum proficiency level in (a) reading and (b) mathematics. Disaggregations: sex, location, wealth (and others where data are available)	osaliselt asjakohane	Eestis on asjakohane mõõta katkestajate ja klassikordajate arvu ja osakaalu.	Mõõta alus- ja põhikooli väljalangenute määra kooliastmete kaupa. Ühiskonna sidususe mõõdikuna sobivad need näitajad emakeele, õppekeele ja elukoha osas eristatuna.
4.2		Tagada, et 2030. aastaks on kõikidele tüdrukutele ja poistele kättesaadav kvaliteetne väikelaste arendamine, hoid ja koolieelne haridus, et nad oleksid valmis alustama alghariduse omandamist.	asjakohane		Sõnastada kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas alaeesmärk (nt inimvara kvaliteet), milles keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises ning käsitletakse alusharidust selle olulise osana.
	4.2.1	Percentage of children under 5 years of age who are developmentally on track in health, learning and psychosocial well-being, by sex	osaliselt asjakohane	Mõõdik vajab täpsustamist, ja seda kooskõlas olemasolevate (laste tervisekontrolli) andmetega	Välja töötada asjakohane kompleksmõõdik, mis tugineb tervisekontrolli andmetele
	4.2.2	Participation rate in organized learning (one year before the official primary entry age), by sex	asjakohane		Mõõdetav 6-aastaste alushariduses osalemise määrana.
4.3		Tagada, et 2030. aastaks on kõikidele naistele ja meestele võrdselt kättesaadav taskukohane ja kvaliteetne tehniline, kutse- ja kolmanda astme haridus, kaasa arvatud kõrgharidus.	asjakohane		Sõnastada kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas alaeesmärk (nt inimvara kvaliteet), milles keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises ning käsitletakse kutse ja kõrgharidust selle olulise osana.
	4.3.1	Participation rate of youth and adults in formal and non-formal education and training in the last 12 months, by sex	osaliselt asjakohane		Mõõdetav 20-64 aastaste hariduse omandamise määrana, vanusrühmade lõikes. Sotsiaalse sidususe näitajana lisada NEET noorte osakaal.

4.4 Suurendada 2030. aastaks oluliselt noorukite ja täiskasvanute arvu, kellel on tööhõives osalemiseks, inimväärse töö leidmiseks ja ettevõtlusega tegelemiseks vajalikud oskused, sealhulgas tehnilised ja kutseoskused.					Sõnastada kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas alaeesmärk (nt inimvara kvaliteet), milles keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises ning käsitletakse tööturul vajalike oskuste kujundamist selle olulise osana.
	4.4.1	Percentage of youth/adults with ICT skills, by type of skill	asjakohane	Mõõtmistulemus sõltub IKT oskuste definitsioonidest, milles tuleb teha Eestile sobivad valikud.	Oskuste valikut tuleb parema mõõtmise huvides oluliselt laiendada. Määratleda mõõdikud seoses PIAAC probleemilahendusoskuste skaalaga (vt. HTM, 2015)
4.5 Kaotada 2030. aastaks sooline ebavõrdsus hariduses ja tagada ebasoodsas olukorras olevatele inimestele, sealhulgas puudega inimestele, põlisrahvastele ja ebasoodsas olukorras olevatele lastele, juurdepääs kõikidele haridusastmetele.			asjakohane	Kuigi hariduslik ebavõrdsus pere sotsiaal-majandusliku tausta alusel on Eestis teiste riikidega võrreldes üks väiksemaid, on teema säästva arengu ja konkreetsemalt sidusa ühiskonna eesmärgi kontekstis oluline. Võrrelduna globaalse eesmärgiga ei ole Eestis probleemiks põlisrahva ja sooga seotud hariduslik ebavõrdsus, kuid täiendav oluline ebavõrdsuse dimensiooni pakub eesti keelest erineva emakeelega elanike rühma temaatika.	Kajastada hariduse (eba)võrdsust laiema võrdsete võimaluste ja ebavõrdsuse vältimise alaeesmärgi raames teiste eluvaldkondade kõrval, seda sisusa ühiskonna eesmärgivaldkonnas.
	4.5.1	Parity indices (female/male, urban/rural, bottom/top wealth quintile and others such as disability status, indigenous peoples and conflict affected as data become available)	osaliselt asjakohane	Eesti ühiskonna sidususe mõõtmiseks on asjakohased hariduses osalemise mõõdikud sooliste, linn-maa, regioonide, sissetulekute rühmade, emakeelerühmade eristuses.	Välja töötada kompleksne hariduse ebavõrdsuse indeks, mis arvestaks erinevusi kõigi olulisemate/probleemsemate rahvastikurühmade vahel.
4.6 Tagada, et 2030. aastaks on kõik noorukid ja oluline osa täiskasvanutest (nii meestest kui naistest) omandanud kirja- ja arvutusoskuse.			mitteasjakohane	Eestis on see eesmärk saavutatud.	
	4.6.1	Percentage of the population in a given age group achieving at least a fixed level of proficiency in functional (a) literacy and (b) numeracy skills, by sex	mitteasjakohane		

	4.7 Tagada 2030. aastaks, et kõik õppurid omandavad teadmised ja oskused, mis on vajalikud säästva arengu toetamiseks, pakkudes muu hulgas teadmisi säästvast arengust ja säästvast eluviisist, inimõigustest, soolisest võrdõiguslikkusest, rahu ja vägivaldliku kultuuri edendamiseks, maailmakodanikuks olemisest ja kultuurilise mitmekesisuse hindamisest ning kultuuri osast säästva arengu saavutamisel.		asjakohane	Säästva arengu haridus on Eestis oluline teema, mis looks eeldused säästva arengu strateegia eesmärkide ja põhimõtete "süvalaiendamiseks" ühiskonnas selliselt, et kodanikud ja organisatsioonid võtavad endale teadlikult täiendavaid säästva arengu ülesandeid (vt Soome näide). Säästva arengu haridus on üks oluline säästva arengu eesmärkide saavutamise põhimehhanism ja seda laiema hariduse kui ühiskonna ja kultuuri taastootmise mehhanismi osana.	Sõnastada kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas alaeesmärk (nt inimvara kvaliteet), milles keskendutakse hariduse üldisele rollile kultuuri ja ühiskonna taastootmises ning käsitletakse keskkonnanaharidust ja säästva arengu haridust selle olulise osana.
	4.7.1	Extent to which (i) global citizenship education and (ii) education for sustainable development, including gender equality and human rights, are mainstreamed at all levels in: (a) national education policies, (b) curricula, (c) teacher education and (d) student assessment	osaliselt asjakohane	Mõõdiku rakendamine eeldab meistriingingu ja ulatuse selgeid määratlusi. Mõõdiku konstrueerimine on keeruline ning nõuab seires olulist lisatööd dokumendianalüüsi vormis.	Kaaluda lihtsama mõõdiku defineerimist ning vajadusel lisada hariduse näitajate hulka.
		4.a Ehitada ja uuendada haridusasutusi, et muuta need lapsesõbralikuks, puudega inimeste vajadusi arvestavaks ja sootundlikuks ning tagada turvaline, vägivaldatu, kaasav ja tõhus õpikeskkond kõikidele.	osaliselt asjakohane	Eesti haridusasutuste olukord on valdavalt hea ning vähemalt rahuldav. Haridushoonete ehituslik seisukord ei ole eraldiseisvane piisavalt oluline teema Eesti säästva arengu kontekstis. See ei ole hariduse kvaliteedi mõttes oluline piirav tegur.	Kaalutleda õppehoonete teema käsitletust ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi osana.
	4.a.1	Percentage of schools with access to: (a) electricity; (b) the Internet for pedagogical purposes; (c) computers for pedagogical purposes; (d) adapted infrastructure and materials for students with disabilities; (e) single-sex basic sanitation facilities; and (f) basic handwashing facilities (as per the Water, Sanitation and Hygiene for All (WASH) definitions)	osaliselt asjakohane	Eestis on loetletud punktid valdavalt kaetud, sh tervisekaitse nõuetega, mis on täidetud. Probleeme võib esineda ruumide kohandatusega puudega isikutele.	Käsitleda õppehoonete juurdepääsetavust liikumispuudega isikutele laiema (avalike) hoonete juurdepääsetavuse mõõdiku osana, seda ehitatud keskkonna kvaliteedi komponendi raames.

4.b Suurendada 2020. aastaks kogu maailmas oluliselt stipendiumide arvu, mis antakse arenguriikidele, eelkõige vähim arenenud riikidele, väikestele arenevatele saareriikidele ja Aafrika riikidele, sealhulgas arenenud ja arenguriikide osalemiseks kutseharidus-, info- ja sidetehnoloogiaalastes, tehnilistes ja insenerihariduse alastes ning teadusprogrammides.		mitteasjakohane		Kaaluda teema käsitlust arengukoostöö alaeesmärgi raames, kuid seda kooskõlas riikliku arengukoostöö strateegias määratletud prioriteetidega.
	4.b.1	Volume of ODA flows for scholarships by sector and type of study	mitteasjakohane	
4.c Suurendada 2030. aastaks oluliselt kvalifitseeritud õpetajate arvu, korraldades muu hulgas rahvusvahelises koostöös õpetajakoolitusi arenguriikides, eelkõige vähim arenenud riikides ja väikestes arenevates saareriikides.		mitteasjakohane	Eesmärk on sõnastatud arenguriikide kohta ning seetõttu Eestis mitteasjakohane.	
	4.c.1	Percentage of teachers in (i) pre-primary (ii) primary, (iii) lower secondary and (iv) upper secondary education who have received at least the minimum organized teacher (i.e. pedagogical training) pre-service or in-service required for teaching at the relevant level in a given country.	mitteasjakohane	TK indikaatori lävendid on Eesti konteksti jaoks madalad; need tingimused on Eestis täidetud.
5.1 Lõpetada kõikjal naiste ja tütarlaste diskrimineerimine mis tahes kujul.		asjakohane		
	5.1.1	Whether or not legal frameworks are in place to promote equality and non-discrimination on the basis of sex	osaliselt asjakohane	"Kas on või ei ole" on väga ebamäärane mõõdik Täpsustada mõõdikut Eesti konteksti jaoks. Vajadusel kasutada mõõdikut hea valitsemise alaeesmärgi mõõtmiseks.
5.2 Teha lõpp mistahes kujul esinevale naiste ja tütarlaste vastasele vägivalle avalikus ja erasektoris, sealhulgas inimkaubandusele ja seksuaalsele ning muul viisil ärakasutamisele.		asjakohane		Kajastada teemat elanikkonna turvalisuse alaeesmärgi raames
	5.2.1	Proportion of ever-partnered women and girls aged 15 years and older subjected to physical, sexual or psychological violence by a current or former intimate partner in the previous 12 months, by form of violence and by age	asjakohane	Lähisuhtevägivald on järjest enam teadvustatud probleem Eestis. Mõõdik on oluline mõõtmaks teatud tüüpi turvalisuse olemasolu ühiskonnas. Konstrueerida lähisuhtevägivalda mõõdik, mis kasutaks erinevaid andmeallikaid (PPA, sotsiaaltöötajad, ohvriabi, naiste varjupaigad, küsitlused).
	5.2.2	Proportion of women and girls aged 15 years and older subjected to sexual violence by persons other than an intimate partner in the previous 12 months, by age and place of	asjakohane	Mõõdetav kuritegevuse statistika alusel (vägistamine)

		occurrence			
5.3		Teha lõpp kahjulikele tavadele, näiteks laste ja noorukite abielud ning sundabielud ja naiste suguelundite moonutamine.	mitteasjakohane	Probleem ja sellega seotud eesmärk puudutab arenevaid oluliselt teistsuguse kultuuritaustaga riike.	
	5.3.1	Percentage of women aged 20-24 who were married or in a union before age 18 (i.e. child marriage)	mitteasjakohane	Lapsabielud ei ole Eesti kultuuriruumis tavaks ega probleemiks. Lõimumispoliitikaga tuleb tagada, et nii ka jääks.	
	5.3.2	Percentage of girls and women aged 15-49 years who have undergone FGM/C, by age group (for relevant countries only)	mitteasjakohane	Praktikad ei ole Eesti kultuuriruumis tavaks ega probleemiks. Lõimumispoliitikaga tuleb tagada, et nii ka jääks.	
5.4		Tunnustada ja väärtustada tasustamata hooldamist ja kodutöid, osutades avalikke teenuseid, tagades taristu ja sotsiaalkaitse ning propageerides riigis sobival viisil kohustuste jagamist leibkonnas ja perekonnas.	osaliselt asjakohane	Eesmärk on sisuliselt oluline, kuid probleemide ulatus Eestis on võrdluses globaalse kontekstiga vähene ning teema Eesti säästva arengu, sh ühiskonna sidususe eesmärgi kontekstis teisejärguline.	Kaalutleda soorollide ja tasustamata töö seoste käsitlemise vajalikkuts sidusa ühiskonna erinevate alaeesmärkide raames.
	5.4.1	Percentage of time spent on unpaid domestic and care work, by sex, age and location	mitteasjakohane	Kodutööde iseloom on väga erinev, mistõttu selle mahtu ei saa üheselt hinnata seoses Eesti säästva arenguga (sh ühiskonna sidususega).	
5.5		Tagada, et naistel on võrdsed võimalused täielikult ja tõhusalt osaleda poliitikat, majandust ja avalikku elu käsitlevate otsuste tegemises kõikidel tasanditel.	asjakohane		Kajastada soolist aspekti alaeesmärgi sõnastuse ulatuses SE21 võrdsete võimaluste komponendi raames.
	5.5.1	Proportion of seats held by women in national parliaments and local governments	asjakohane	Mõõdab otseselt ühiskonna soolist tasakaalustatust ja kaudselt võrdseid võimalusi ühiskonnas	Lisada vastav mõõdik tasakaalustatud ühiskonna ja/või võrdsete võimalustega ühiskonna komponendi alla.
	5.5.2	Proportion of women in managerial positions	asjakohane	Mõõdab otseselt ühiskonna soolist tasakaalustatust ja kaudselt võrdseid võimalusi ühiskonnas	Lisada vastav mõõdik tasakaalustatud ühiskonna ja/või võrdsete võimalustega ühiskonna komponendi alla.
5.6		Tagada seksuaal- ja reproduktiivtervise teenuste üldine kättesaadavus ning reproduktiivtervisega seonduvad õigused kooskõlas rahvusvahelise rahvastiku- ja arengukonverentsi ning Pekingi tegevusprogrammiga ning nende järelkonverentside aruannetega.	mitteasjakohane	Probleem ja sellega seotud eesmärk puudutab arenevaid riike.	

	5.6.1	Proportion of women aged 15-49 years who make their own informed decisions regarding sexual relations, contraceptive use and reproductive health care	mitteasjakohane	Pole Eesti jaoks üldiselt aktuaalne ning erandite mõõtmiseks puuduvad mõõtmisvahendid.	
	5.6.2	Number of countries with laws and regulations that guarantee women aged 15-49 years access to sexual and reproductive health care, information and education	mitteasjakohane	Eestis on vastavad seadused olemas.	
5.a Viia läbi reformid, et tagada naistele võrdne õigus majandusressurssidele ning juurdepääs maaomandile ja maa üle otsustamisele ning muus vormis varale, finantsteenustele, pärandile ja loodusvaradele kooskõlas siseriiklike seadustega.			mitteasjakohane	Eestis ei ole (maa)omandi ja ressursside õigustega seoses olulisi soolisi erinevusi.	
	5.a.1	(a) Proportion of total agricultural population with ownership or secure rights over agricultural land, by sex; and (b) share of women among owners or rights-bearers of agricultural land, by type of tenure	mitteasjakohane	Eestis on põllumajandusmaa omandi- ja rendiküsimused piisavalt hästi reguleeritud.	
	5.a.2	Proportion of countries where the legal framework (including customary law) guarantees women's equal rights to land ownership and/or control	mitteasjakohane	Eestis on naiste võrdsed õigused maaomandile tagatud.	
5.b Suurendada võimalusi avardava tehnoloogia, eelkõige info- ja sidetehnoloogia kasutamist naiste mõjuvõimu suurendamiseks.			mitteasjakohane	Info- ja sidetehnoloogia levikus ei ole Eestis olulisi soolisi erinevusi.	
	5.b.1	Proportion of individuals who own a mobile telephone, by sex	osaliselt asjakohane	Mobiiltelefonide osakaal näitab elanikkonna tehnoloogilist valmisolekut teatud tüüpi kommunikatsiooniks, kuid mõõdik ei ole oluline soolise võrdõiguslikkuse mõõtmisel. Eesti kontekstis võib mingit tähendust omada mobiiltelefonide kasutuse mõõtmine vanusrühmade lõikes.	Lisada mobiiltelefonidekasutust vanusrühmade lõikes mõõtev näitaja, seda kaasava ja osaleva ühiskonna alaeesmärgi mõõtmiseks.
5.c Võtta vastu ja tugevdada usaldusväärseid tegevuspoliitika ja rakendusakte soolise võrdõiguslikkuse ning naiste ja tütarlaste mõjuvõimu tagamiseks kõikidel tasanditel.			osaliselt asjakohane	Eesti säästva arengu kontekstis on alaeesmärk liialt spetsiifiline.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse poliitika teemat.

	5.c.1	Proportion of countries with systems to track and make public allocations for gender equality and women's empowerment	mitteasjakohane	Eestis on soolise jms võrdõiguslikkuse edendamiseks "eelarverida" olemas; mõõtmisvajadus Eesti säästva arengu hindamiseks puudub.	
6.1 Tagada 2030. aastaks kõikidele inimestele üldine ja õiglane juurdepääs ohutule ja taskukohasele joogiveele.			asjakohane		Sõnastada ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärk heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas ning kajastada selle raames ÜVK taristu teemat ning eluasemete varustatust puhta joogiveega.
	6.1.1	Proportion of population using safely managed drinking water services	asjakohane	Mõõdetav on eelkõige joogivee kvaliteet ühisveevärgi süsteemides, mille osas teostab mõõtmisi ja järelevalvet Terviseamet.	Mõõta joogivee kvaliteeti veekvaliteedi üldhinnangu alusel: kvaliteedile vastavate veevõrkude osakaal, veevärgiga liitunud majapidamiste osakaal. Mõõta tuleks ka kaevust saadava joogivee kvaliteeti (kasutab ~15% Eesti elanikkonnast), nt võetud proovide arv ja piirnormidele vastavus. Täiendavaks või alternatiivseks võimaluseks on kasutada EL eluasemete kvaliteedi kompleksnäitajaid EL vastavasisulisest võrdlevast analüüsist.
6.2 Tagada 2030. aastaks kõikidele inimestele õiglane juurdepääs piisavale kanalisatsioonile ja hügieenile ning teha lõpp avalikule roojamisele, pöörates erilist tähelepanu naiste ja tütarlaste ning ebasoodsas olukorras olevate inimeste vajadustele.			osaliselt asjakohane	Eestis on üldisemaks probleemiks eluasemete varustatus kvaliteetsete kanalisatsioonisüsteemidega (sh puhastussüsteemid) ning hügieeni küsimused kodutute ning väga madala sissetulekuga inimeste seas.	Sõnastada ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärk heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas ning kajastada selle raames ÜVK taristu teemat ning eluasemete varustatust vastavate võimalustega. Osaliselt puudub alaeesmärk ka tootmise ja tarbimise keskkonnamõju komponenti.

	6.2.1	Proportion of population using safely managed sanitation services, including a hand- washing facility with soap and water	asjakohane	Kodude sanitaartingimuste mõõtmine eluasemete kvaliteedi raames on asjakohane, Eestis on probleeme (vt Eurofound 2016. Inadequate housing in Europe: Costs and consequences). Seebikasutuse mõõtmine ei ole Eestis asjakohane ja võimalik.	Rakendada näitajat, mis mõõdab eluasemete kanalisatsioonisüsteemidega varustatust. Täiendavaks või alternatiivseks võimaluseks on kasutada EL eluasemete kvaliteedi kompleksnäitajaid EL vastavasisulisest võrdlevast analüüsist.
6.3		Parandada 2030. aastaks vee kvaliteeti, vähendades saastamist, tehes lõpu keelatud kohtadesse prügi mahapanekule ja viies miinimumini ohtlike kemikaalide ja materjalide keskkonda heitmine, vähendades poole võrra puhastamata reovee kogust ja suurendades kogu maailmas oluliselt jäätmete ringlussevõttu ja ohutut taaskasutust.	asjakohane	Keskkonna saastamise vähendamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavadades.
	6.3.1	Proportion of wastewater safely treated	asjakohane	Vajab täpsustamist, kas mõõdetakse majapidamiste kanalisatsioonivett või ka tööstuses kasutatava vee puhastamist.	Kasutada mõõdikut, mis hõlmab nii majapidamiste kui ka tööstuse heitvee puhastamist.
	6.3.2	Proportion of bodies of water with good ambient water quality	asjakohane	Keskkonnaamet teostab 750 Eesti pinnaveekogu kvaliteedi mõõtmist	Mõõta kooskõlas keskkonnaministri määruse kvaliteediklasside liigitusega. Ökoloogiline seisund: hea ja väga hea; keemiline seisund: hea
6.4		Muuta 2030. aastaks veekasutus kõikides sektorites oluliselt tõhusamaks ja tagada magevee säästlik ammutamine ja kasutamine, et lahendada veepuuduse probleem, ning vähendada oluliselt veepuuduse all kannatavate inimeste arvu.	osaliselt asjakohane	Säästev veekasutus on Eestis samuti oluline teema, kuid veepuudust ulatusliku probleemina ei esine.	Kajastada teemat tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärgi sõnastamisel ja selgitamisel.
	6.4.1	Change in water-use efficiency over time	asjakohane	Eestis mõõdetakse veekasutust, kuid üldistatud kujul veekasutuse tõhususe mõõtmist Eesti kui terviku kohta ei teostata.	Mõõdik vajab täpsustamist: majapidamiste ja tööstuste veekasutuse tõhusus
	6.4.2	Level of water stress: freshwater withdrawal as a proportion of available freshwater resources	osaliselt asjakohane	Eestis on piisav mageveevaru, mis suudab ennast taastada, mistõttu veekasutuse stressi mõõtmine on vähem asjakohane kui nt kõrbestunud aladel. Probleemid on lokaalse iseloomuga.	Mõõta veestressi valgalade kaupa

6.5 Rakendada 2030. aastaks veeressursside integreeritud haldamine kõikidel tasanditel, sealhulgas vajadusel piiriülese koostöö raames.		asjakohane	Veevarude terviklik haldamine on Eestis oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selles ka veeressursside integreeritud haldamise ja piiriülese koostöö käsitluse asjakohasust SE21 tasandil.
	6.5.1	Degree of integrated water resources management (IWRM) implementation (0-100)	asjakohane	Lisada mõõdik
	6.5.2	Proportion of transboundary basin area with an operational arrangement for water cooperation	asjakohane	Lisada mõõdik
6.6 Kaitsta ja taastada 2020. aastaks veega seotud ökosüsteeme, sealhulgas mägesid, metsi, märgalaid, jõgesid, põhjaveekihte ja järvi.		asjakohane	Veeökosüsteemide kaitse ja taastamine on Eestis oluline teema.	Käsitleda teemat ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärgi sõnastamisel.
	6.6.1	Change in the extent of water-related ecosystems over time	osaliselt asjakohane	Mõõdik vajab Eesti konteksti jaoks olulist täpsustamist.
6.a Laiendada 2030. aastaks rahvusvahelist koostööd ja suurendada toetust arengumaadele, et suurendada nende võimekust vee ja kanalisatsiooniga seotud tegevuste ja programmide rakendamisel, sealhulgas vee ammutamise, magestamise, tõhusa veekasutuse, reovee puhastamise, ringlussevõtu ja taaskasutuse tehnoloogiate valdkonnas.		osaliselt asjakohane		Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning kajastada vajadusel teemat vastava alaeesmärgi sõnastamisel, sõltuvalt Eesti arengukoostöö prioriteetidest.
	6.a.1	Amount of water- and sanitation-related official development assistance that is part of a government coordinated spending plan	mitteasjakohane	Eesti on olnud kasusaaja ÜVK uuendamiseks suunatud EL toetusest (mis ei ole käsitletav arenguabina), kuid selle mõõtmine ei ole Eesti säästva arengu seisukohast üheselt tõlgendatav - EL toetuste suur osakaal ÜVK investeringutes on ühelt poolt taganud olukorra kiire paranemise, kuid teiselt poolt sisaldab välisvahendite suur osakaal ja nende prognoositav vähenemine riski süsteemide jätkusuutliku majandamise osas.
6.b Toetada ja intensiivistada kohalike kogukondade osalemist vee ja kanalisatsiooni haldamise parandamisel.		osaliselt asjakohane	Kogukondade osalemine toimub kohaliku omavalitsemise teostamise raamides ning sõltub eelkõige kogukondade aktiivsusest ja õigusaktides seatud piiridest.	

	6.b.1	Proportion of local administrative units with established and operational policies and procedures for participation of local communities in water and sanitation management	osaliselt asjakohane	Mõõtmise eeldaks kõigi KOV-üksuste ÜVK kavade ja asjakohaste määruste sisu analüüsi. ÜVK seadus kohaliku ÜVK kavas kogukondade kaasamise poliitika olemasolu ei nõua.	Võimalik on mõõta ÜVK kavade olemasolu KOV-üksustes hea valitsemise alaeesmärgi raames, kuid see vähendaks vastava alaeesmärgi mõõtmise tasakaalustatust. Pigem on vajalik välja töötada kodanike kaasatuse ja osaluse kompleksnäitaja kohaliku omavalitsuse teostamises ja üldiselt valitsemises.
7.1 Tagada 2030. aastaks taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõigile.			asjakohane	Säästev energiamajandus on Eestis oluline teema.	Kajastada energia varustatuse teemat ehitatud elukeskkonna alaeesmärgi sõnastamisel ja säästva energia teemat kliima ja energia alaeesmärgi sõnastamisel. Energia taskukohasuse teema seondub majandusliku jõukuse ja ebavõrduse vähendamise alaeesmärkidega, kuid on SE21 alaeesmärgi tasemel käsitlemiseks Eesti kontekstis liialt detailne.
	7.1.1	Proportion of population with access to electricity	osaliselt asjakohane	Elektrita majapidamiste arv Eestis on liiga väike selleks, et statistiline osakaalu mõõtmine oleks võimalik. Eesti jaoks on olulisemaks teemaks ilmastikust tulenevad elektrikatkestused. Kliimamuutuse stsenaariumid prognoosivad äärmuslike ilmaolude kasvu, mis mõjutab ka elektriõhuliine.	Kaalutleda ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi raames mõõta ilmast tingitud olulise pikkusega elektrikatkestuste ajalast mahtu ning nende poolt mõjutatud majapidamiste arvu/osakaalu.
	7.1.2	Proportion of population with primary reliance on clean fuels and technology	osaliselt asjakohane	Indikaatori sisu vajab täpsustust, sõnastatud kujul on seda Eestis praegu raske/võimatu mõõta.	Mõõta kliima ja energia komponendi raames puhaste kütuste osakaalu sõidukite kütusetarbimises. Kasutatav on ka "Energiamaajanduse riikliku arengukava aastani 2020" mõõdik: Taastuvatel energiaallikatel põhinevate kütuste osakaal transpordikütustest moodustab 2020. aastal 10%

7.2 Suurendada 2030. aastaks oluliselt taastuvenergia osakaalu ülemaailmselt toodetavas energias.		asjakohane	Taastuvenergia osakaalu suurendamine on Eestis oluline teema.	Kajastada taastuvenergia osakaalu suurendamise teemat kliima ja energia alaeesmärgi sõnastamisel.
	7.2.1	Renewable energy share in the total final energy consumption	asjakohane	Andmed on olemas, näitajat arvutatakse. Kasutada "Energiamajanduse riikliku arengukava aastani 2020" mõõdikut: Taastuvenergia osakaalu suurenemine energia lõpptarbimises
7.3 Kahekordistada 2030. aastaks energiatõhususe määra.		asjakohane	Energiatõhususe suurendamine on Eestis oluline teema.	SE21 kliima ja energia alaeesmärgis tuleks eesmärgistada, et majanduses tuleks väärtust luua kulutades varasemaga võrreldes vähem energiat.
	7.3.1	Energy intensity measured in terms of primary energy and gross domestic product (GDP)	asjakohane	Mõõdiku väärtusi analüüsitakse "Energiamajanduse riiklikus arengukavas aastani 2020". Arengukava mõõdikuks on "Eesti sisetarbeks tarbitava primaarenergia koguse vähenemine" Rakendada energiatõhususe näitajat vastavalt 7.3.1. indikaatori sisule.
7.a Tugevdada 2030. aastaks rahvusvahelist koostööd, et teha kättesaadavaks puhta energia alased teadusuuringud ja tehnoloogia, sealhulgas taastuvenergia kasutamise tehnoloogia ning energiatõhusust suurendav, kaasaegne ja puhtam fossiilkütuste kasutamise tehnoloogia, ning toetada investeringuid energiataristusse ja puhta energia tehnoloogiasse.		osaliselt asjakohane	Tehnoloogilise innovatsiooni näol on tegemist ökoloogilise tasakaalu (looduskeskkonna kaitse) eesmärgi saavutamise põhhimehanismiga. Samas on eesmärk läbi selle indikaatori suunatud eelkõige arenguriikidele.	Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles osaluse suurust 100 miljardi kohustuse täitmisel.
	7.a.1	Mobilized amount of United States dollars per year starting in 2020 accountable towards the \$100 billion commitment	osaliselt asjakohane	Eesti ei kuulu hetkel kohustuse võtjate ringi, kuid arenenud riikide hulka (OECD jms) kuuluvana on soovitatav, et Eesti hakkab samuti osalema kohustuse täitmisel. Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles osaluse suurust 100 miljardi kohustuse täitmisel.

7.b Laiendada 2030. aastaks taristut ja uuendada tehnoloogiat kaasaegsete ja säästvate energiateenuste osutamiseks kõikides arenguriikides, eelkõige vähim arenenud riikides, väikestes arenevates saareriikides ja merepiirita arenguriikides, kooskõlas nende riikide toetuskavadega.		osaliselt asjakohane	Tehnoloogilise innovatsiooni näol on tegemist ökoloogilise tasakaalu (looduskeskkonna kaitse) eesmärgi saavutamise põhhimehhanismiga. Samas on eesmärk suunatud eelkõige arenguriikidele, mistõttu eesmärk ei ole Eesti kontekstis asjakohane.	Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles energeetiliste tehnoloogiate teemat, kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.	
	7.b.1	Investments in energy efficiency as a percentage of GDP and the amount of foreign direct investment in financial transfer for infrastructure and technology to sustainable development services	osaliselt asjakohane	Investeeringud energiatõhususse on oluline näitaja, kuid täpne mõõtmine on keerukas (Eestil oli energiasäästu sihtprogramm perioodi 2007-2013 kohta, mille maht ühene, kuid investeeringuid tehakse ka erasektoris, KOV-süsteemis jms); samuti vajab kaalumist, kas seda peaks mõõtma suhtena SKP-sse.	Piisav on mõõta (majanduse) energiatõhusust (vt. näitaja 7.3.1. ülal)
8.1 Säilitada majanduskasv elaniku kohta vastavalt kohalikule olukorrale, eelkõige vähemalt 7% SKT-st aastas vähim arenenud riikides.		asjakohane	Eesti jaoks on asjakohane eesmärgi üldine sisu, säilitada majanduskasv.	Majanduskasvu tuleks SE21 heaolu kasvu üldeesmärgi ja majandusliku jõukuse alaeesmärgi kontekstis jätkuvalt tähtsustada, kuivõrd heaolu mõttes soovime majanduslikult edukamatele riikidele järele jõuda.	
	8.1.1	Annual growth rate of real GDP per capita	osaliselt asjakohane	Majanduskasvu aastane kasvutempo sõltub suures ulatuses SKT saavutatud tasemest ning globaalsetest majandustsüklitest.	Eesti jaoks on sobivam jätkuvalt kasutada majandusliku jõukuse kompleksnäitajana SKT elaniku kohta ning seda võrdluses EL ja OECD riikide keskmise tasemega.

8.2 Saavutada suurem majanduslik tootlikkus, kasutades mitmekesistamist, tehnoloogia uuendamist ja innovatsiooni ning keskendudes muu hulgas kõrge lisandväärtusega ja töömahukatele sektoritele.		osaliselt asjakohane	Majanduse tootlikkuse tõstmine on üheks keskseks Eesti arengueesmärgiks. Teisest küljest on tegemist eesmärgiga, mis on otseselt Konkurentsivõime kava Eesti 2020, kui SE21 kõrval riigi arengut üldisel tasandil suunava horisontaalse arengukava tuumteemaks.	Vajab kaalutlemist, kuivõrd peaks SE21 dubleerima konkurentsivõime kava eesmärgipüstitust. Esialgne ettepanek on majanduse uuendamise ja kasvu mehhanisme (innovatsioon, mitmekesistamine jms) SE21 raames mitte eesmärgistada ja ka mitte mõõta, kuivõrd tegemist on majanduslikku jõukust (alaeesmärk ja komponent) loovate mehhanismide ja eeldustega, mitte selle alaeesmärgi täitmist mõõtvate näitajatega.	
	8.2.1	Annual growth rate of real GDP per employed person	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohasem mõõta SKT rahalist mahtu töötaja kohta, mitte selle kasvu (vt. ülal põhjendus)	Näitajat SKT töötaja kohta kasutada eeldusel, et majanduse tootlikkus jääb eesmärgipüstituse mõttes SE21 osaks.
8.3 Propageerida arengule suunatud tegevuspoliitika, et toetada viljakaid tegevusi, inimväärsete töökohtade loomist, ettevõtlust, loovust ja innovatsiooni ning ergutada mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete loomist, tehes muu hulgas kättesaadavamaks finantsteenused.		osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on eesmärgipüstitus asjakohane seoses ettevõtlusaktiivsusega ning seda tõstvate poliitikate vajadusega.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles väikeettevõtluse edendamise ning ettevõtlikkust toetavate poliitikameetmete teemat.	
	8.3.1	Share of informal employment in non-agriculture employment, by sex	mitteasjakohane	Ei näita midagi olulist Eesti arengu kohta	
8.4 Muuta kogu maailmas ressursside kasutamine tarbimises ja tootmises 2030. aastaks järk-järgult tõhusamaks ning püüda selle poole, et kooskõlas säästva tarbimise ja tootmise programmide kümneaastase raamistikuga siduda majanduskasv lahti keskkonnaseisundi halvenemisest, kusjuures arenenud riigid peavad olema siin teenäitajaks.		asjakohane	Tõhusam ressurssikasutus on Eestis oluline teema kuivõrd Eesti SKT energiamahukus ja saastekoormus on riikide võrdluses suur.	Kajastada ressurssikasutuse tõhususe teemat, sh materiaalse jalajälje mõistet, tootmise ja tarbimise alaeesmärgi sõnastamisel	
	8.4.1	Material footprint, material footprint per capita, and material footprint per GDP	asjakohane	Mõõdikutele tuleb anda selge tõlgendus Eestis säästva arengu kontekstis	Kasutada materiaalse jalajälje võrdlevaks mõõtmiseks on Wiedmann, et al, 2015 meetodikat ja tulemusi.
	8.4.2	Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP	asjakohane	Ressursside produktiivsus on oluline Euroopa 2020 ja EL säästva arengu strateegia juhtindikaator.	Kasutada EL ressursside produktiivsuse näitajat - SKT jagatud DMC-ga

8.5 Saavutada 2030. aastaks kõikide naiste ja tütarlaste, sealhulgas noorte ja puudega inimeste täielik ja viljakas tööhõive ning tagada neile inimväärne ja võrdne tasu võrdse töö eest.		osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis ei ole sidusa ühiskonna eesmärgi saavutamisel asjakohane keskenduda mitte sooliste erinevustele hõives, vaid noorte ja puudega inimeste tööhõive suurendamisele, mis aga ei saa olla täielik, ning sooline palgalõhe.	Kajastada kaasava ühiskonna ning ebavõrduse vähendamise alaeesmärkide raames tööhõive ja töötasu ebavõrduse teemat Eesti sidusa ühiskonna jaoks oluliste rahvastikurühmade vahel.	
	8.5.1	Average hourly earnings of female and male employees, by occupation, age group and persons with disabilities	osaliselt asjakohane	Vaja on teha valik sotsiaalse sidususe seisukohast probleemsemate rühmade erinevuste mõõtmiseks.	Eesti jaoks on sobiv soolise palgalõhe näitaja.
	8.5.2	Unemployment rate, by sex, age group and persons with disabilities	asjakohane	Vaja on teha valik sotsiaalse sidususe seisukohast probleemsemate rühmade erinevuste mõõtmiseks.	Eesti jaoks on tööhõive erinevuste mõõtmine olulisem seoses emakeele ja keeleoskusega, vanusega. Eraldi mõõtmisobjektiks võiks töövõime-reformi kontekstis olla piiratud töövõimega isikute hõive määr.
8.6 Vähendada 2020. aastaks oluliselt nende noorte arvu, kes ei tööta ega omanda haridust või kutset.		asjakohane	NEET-noored on ka Eestis tõsine probleem.	Kajastada NEET noorte problemaatikat kaasava ühiskonna alaeesmärgi sõnastamisel.	
	8.6.1	Percentage of youth (aged 15-24) not in education, employment or training	asjakohane		
8.7 Võtta kohe tõhusaid meetmeid, et teha lõpp sunnitööle, kaasaegsele orjandusele ja inimkaubitsemisele, ning tagada lapstööjõu kasutamise kõige rängemate vormide, sealhulgas lapssõdurite värbamise ja kasutamise keelustamine ja väljajuurimine ning teha 2025. aastaks lõpp lapstööjõu kasutamisele mis tahes kujul.		osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on probleemiks naiste ärakasutamine prostitutsioonis, töötajate õigusliku kaitse nõrkus välismaale tööle värbamisel.	Kajastada teemat elanikkonna turvalisuse ja/või kaitstud ühiskonna alaeesmärkide raames.	
	8.7.1	Percentage and number of children aged 5-17 engaged in child labour, by sex and age group	mitteasjakohane	pole Eesti jaoks aktuaalne	
8.8 Kaitsta töötajate õigusi ning toetada ohutute ja turvaliste töötingimuste loomist kõikidele töötajatele, sealhulgas võõrtöötajatele, eelkõige naistele, ja ebakindlates töösuhetes olevatele töötajatele.		osaliselt asjakohane	Eestis esineb nii töötajate õiguste rikkumisi kui ka tööõnnetusi, kuid need ei ole üldjuhul seotud ebavõrdsuse ja tõrjutuse probleemidega.	Turvalise töökeskkonna ja tööõnnetuste teemat käsitleda elanikkonna turvalisuse alaeesmärgi raames.	

	8.8.1	Frequency rates of fatal and non-fatal occupational injuries, by sex and migrant status	osaliselt asjakohane	Eesti säästva arengu - täpsemalt sotsiaalse sidususe - jaoks on kõige asjakohasem jaotus töötaja emakeele alusel, seoses tööohutuse instrueerimisega.	Tööõnnetuste määra mõõtmisel kasutada tööinspektsiooni registreeritud tööõnnetuste statistikat, mis aga töötaja emakeelt ei sisalda.
	8.8.2	Increase in national compliance of labour rights (freedom of association and collective bargaining) based on International Labour Organization (ILO) textual sources and national legislation, by sex and migrant status	mitteasjakohane	Tööõigused on Eestis tagatud.	
8.9 Töötada välja ja rakendada 2030. aastaks säästva turismi edendamise tegevuspoliitikat, et luua töökohti ja propageerida kohalikku kultuuri ja tooteid.			osaliselt asjakohane	Säästev (loodus)turism on Eestis oluline turismiarenduse suund, kus Eesti olukord on globaalses võrdluses parem kui paljudes muudes maailma riikides. Kuivõrd SE21 käsitleb ja peaks käsitlema majanduse arengut laiemalt, on küsitav aga selle väga spetsiifilise ja majanduslikus mõttes vähemahuka teenuse esile toomine SE21 strateegia eesmärgipüstituse tasandil.	Asjakohasem oleks SE21 strateegias eesmärgistada majandussektorite ja -harude säästvamaks muutmise tegevuspoliitikaid laiemalt ning seda hea valitsemise raames.
	8.9.1	Tourism direct GDP as a proportion of total GDP and in growth rate	mitteasjakohane	Turismisektori osakaalu tähtsust riigi SKT-s on keeruline tõlgendada Eesti säästva arengu kontekstis. Asjakohasem võiks olla pigem loodusturismi, ökoturismi ja/või maaturismi osakaalu mõõtmine turismisektoris. Probleemiks on asjakohase statistika puudus ning sisulises mõttes näitaja liigne detailsus.	
	8.9.2	Number of jobs in tourism industries as a proportion of total jobs and growth rate of jobs, by sex	mitteasjakohane	Üksikute majandusharude tööhõive osakaal ei oma Eesti säästva arengu mõõtmisel arusaadavat tähendust.	
8.10 Tugevdada riikide finantseerimisasutuste suutlikkust ergutada panga-, kindlustus- ja finantsteenuste kasutamist ning tagada nende teenuste kättesaadavus kõigile.					

	8.10.1	Number of commercial bank branches and automated teller machines (ATMs) per 100,000 adults	mitteasjakohane	e-panganduse ja alternatiivsete pangateenuste kontekstis ei näita indikaator midagi olulist Eesti säästva arengu kohta. Mõningaid probleeme on Eestis sularaha kättesaadavusega maapiirkondades ning pangateenuse territoriaalses kättesaadavuses, kuid probleeme on raske kvantifitseerida ning 2030 perspektiivis kontekst muutub.	
	8.10.2	Percentage of adults (15 years and older) with an account at a bank or other financial institution or with a mobile money service provider	mitteasjakohane	Ei näita midagi olulist Eesti säästva arengu kohta	
8.a Suurendada arenguriikidele, eelkõige vähim arenenud riikidele, antavat kaubandusabi, muu hulgas vähim arenenud riikidele antavat kaubandusega seotud abi käsitleva tõhustatud integreeritud raamistiku kaudu.			osaliselt asjakohane	Eesmärk on suunatud vähem arenenud riikidele ning seega Eesti säästva arengu jaoks mitteasjakohane. Teema omab asjakohasust Eesti arengukoostöö ja arenguabi poliitika kontekstis.	Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles kaubandusabi teemat, kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.
	8.a.1	Aid for Trade commitments and disbursements	mitteasjakohane		
8.b Töötada 2020. aastaks välja ja rakendada ülemaailmne tegevuskava noorte tööhõive tagamiseks ning rakendada Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni ülemaailmne töökohtade pakt.			osaliselt asjakohane	Eesmärk on sõnastatud eeskätt ILO'le, mille töös Eesti oma võimaluste piires osaleb.	
	8.b.1	Total government spending in social protection and employment programmes as a percentage of the national budgets and GDP	osaliselt asjakohane	Näitab riigi valmisolekut sotsiaalsesse sidususse investeerida, kuid (suhtelised) mahud sõltuvad eesmärgipäraselt probleemide teravusest - tööhõiveprogrammide mahud üldjuhul kasvavad töötuse probleemi kasvades.	Mõõta sotsiaalse kaitse ja tööhõive programmide mahtusid suhestatuna sihtrühmade liikmete arvuga: nt tööhõive programmid seoses töötute arvu ning ohustatud töökohtadega isikute arvuga.
9.1 Arendada välja kvaliteetne, usaldusväärne, säästlik ja vastupidav taristu, sealhulgas piirkondlik ja piiriülene taristu, et toetada majandusarengut ja inimeste heaolu, ning tagada, et see taristu on kõikidele taskukohane ja võrdselt kättesaadav.			asjakohane	Säästva (ressursse otstarbekalt kasutatav ja keskkonnamõjuga arvestav) taristu arendamine on Eesti säästva arengu jaoks oluline teema.	Sõnastada ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärk ning käsitleda selle raames ka transporditaristu teemat. Taristu taseme piirkondlik varieeruvus ning piirkondade ühendatus transporditaristuga on oluline regionaalse tasakaalustatuse ja sidususe küsimus.

	9.1.1	Share of the rural population who live within 2 km of an all-season road	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohasem mõõta elanike kaugust ühistranspordipeatusest ja teenustest. Eestis on kaugust ÜT peatustest leibkondade kohta mõõdetud skaalal kuni 0,5 km, 0,5-1 km, enam kui 1 km (2007.a. - 2%)	Valida LET100 indikaatoritest välja regionaalse tasakaalustatuse komponendi teenuste kättesaadavuse näidikuid koos piirlävendiga, kooskõlas RAKE, 2015 teenuste kättesaadavuse uuringu kriteeriumitega - nt ühistranspordipeatus, algkool, kauplus.
	9.1.2	Passenger and freight volumes, by mode of transport	osaliselt asjakohane	Kauba- ja reisijateveo mahud vajavad kontseptuaalset mõtestamist Eesti säästva arengu kontekstis, sõltuvalt eesmärgipüstitusest - transpordimahtude kui selliste kasv ei saa olla (positiivseks) säästva arengu mõõdikuks.	Mõõta ühistranspordi ja kergliikluse osakaalu inimeste liikuvuses. Mõõta rööbas- ja vee-transpordi osakaalu (riigisisese) kaubaveos.
9.2		Toetada kaasavat ja säästvat industrialiseerimist ning suurendada 2030. aastaks oluliselt tööstuse osakaalu tööhõives ja sisemajanduse kogutoodangus, võttes arvesse kohalikku olukorda, ning kahekordistada seda osakaalu vähim arenenud riikides.	osaliselt asjakohane	Kõrgtehnoloogilise tööstuse arendamine on tähtis, kuid üldine industrialiseerimine pole Eestis vajalik ja pikemas perspektiivis mängib järjest suuremat rolli teenusmajandus .	Asjakohasem oleks SE21 strateegias eesmärgistada majandussektorite ja -harude säästvamaks muutmise tegevuspoliitikaid laiemalt ning seda hea valitsemise raames.
	9.2.1	Manufacturing value added as a percentage of GDP and per capita	osaliselt asjakohane	Tootlikkuse ja majandusliku jõukuse seisukohast on oluline suhe tööstustoodangu mahu ja sektori töötajate arvu vahel. Tööstustoodangu osakaal SKTs ei oma ühest tõlgendust Eesti säästva arengu kontekstis. Arvestades OECD riikide üldist lisandväärtuse ja hõive struktuuri, siis tööstustoodangu osakaal struktuurses konvergenstis eeldatavasti kahaneb. Eesti jaoks on tähtis kõrgema lisandväärtusega tööstustootmise osatähtsus.	Mõõta tööstustoodangu lisandväärtust töötaja kohta.
	9.2.2	Manufacturing employment as a percentage of total employment	mitteasjakohane	Tööstussektori hõive osakaal koguhõives ei ole üheselt tõlgendatav Eesti säästva arengu kontekstis.	

9.3 Muuta finantsteenused, sealhulgas taskukohased laenud, kättesaadavamaks väikestele tööstusettevõtetele ja muudele ettevõtetele, seda eelkõige arengumaades, ning suurendada nende integreerimist väärtusahelatesse ja turgudele.		osaliselt asjakohane	Eesmärgipüstituse fookuses on vähem arenenud riigid, kuid ka Eestis on jätkuvalt tarvis tegeleda kapitaliturgude arendamisega, et ettevõtetele oleks parem ligipääs finantsressurssidele	Kajastada majaduse konkurentsivõimet tugevdavaid eesmärke ja näitajaid pigem konkurentsivõime kavas - finantsteenuste kättesaadavus on majandusliku jõukuse ja heolu kasvu eesmärkidega seotud kaudselt, kui selle eeldus või põhjus.	
	9.3.1	Percentage share of small-scale industries in total industry value added	mitteasjakohane	Inidkaatorit on raske üheselt tõlgendada Eesti säästva arengu kontekstis; pigem võiks vaadata kõrgtehnoloogilise tööstuse osakaalu sektorist	
	9.3.2	Percentage of small-scale industries with a loan or line of credit	osaliselt asjakohane	Iseenesest oluline aspekt, kuid agregaatnäitajate tõlgendamine on keerukas - sõltub väiketootmiste üldkogumi täpsusest, reaalsest laenuvajadusest ja -soovidest.	
9.4 Uuendada 2030. aastaks taristut ja moderniseerida tööstusharud, et need oleksid jätkusuutlikud, tõhustades ressurside kasutamist ja võttes kasutusele puhtad ja keskkonnaohutud tehnoloogiad ja tööstusprotsessid, kusjuures kõik riigid võtavad meetmeid vastavalt enda suutlikkusele.		asjakohane	Tõhusam ressursikasutus ja puhtamad tehnoloogiad on Eestis oluline teema.	Kajastada keskkonnasäästlike tehnoloogiate teemat tootmise ja tarbimise keskkonnamõju ning kliima ja energia alaeesmärkide sõnastamisel.	
	9.4.1	CO2 emission per unit of value added	asjakohane	Eesti kuulub selle näitaja alusel maailmas kõige enam saastavate riikide rühma	Kasutada rahvusvaheliste võrdlevate andmebaaside (Maailmapank, ÜRO) andmeid.
9.5 Intensiivistada teadusuuringuid, suurendada tööstussektori tehnoloogilist suutlikkust kõikides riikides, eelkõige arenguriikides, ning ergutada innovatsiooni ja suurendada 2030. aastaks oluliselt teadusuuringute ja arendustegevusega tegelevate töötajate arvu miljoni elaniku kohta ning avaliku ja erasektori kulutusi teadusuuringutele ja arendustegevusele.		osaliselt asjakohane	Tegemist on väga olulise teema ja eesmärgipüstitusega ka Eesti arengu jaoks, kuid teemaga tegeleb esmajoones konkurentsivõime kava Eesti 2020.	SE21 kontekstis oleks asjakohane teemat käsitleda hea valitsemise ning inimvara väärtuse alaeesmärkide all.	

	9.5.1	Research and development expenditure as a percentage of GDP	asjakohane	Eesti arengu jaoks on eriti tähtis, et see suureneks erasektoris, kuid SE21 hea valitsemise alaeesmärgi kontekstis on loomulik mõõtmisobjekt avaliku sektori TA kulud.	Mõõta nii üldiselt kui ka avalikus sektoris eraldi. Võimalusel mõõta ka seda, kuivõrd suudab avalik sektor oma poliitikatega kaasata erasektori TA investeeringuid. Võimalusel mõõta ka teadlaste koostööd ettevõtetega: kaasatud teadlaste arv/osakaal, lepingute mahud jms.
	9.5.2	Researchers (in full-time equivalent) per million inhabitants	asjakohane	Teadus ja uurimine on väga vajalik, aga majandusarengu mõttes on suurema väärtusega need teadlased, kes aitavad siinsetel ettevõtetel lisandväärtust kasvatada. Laiemalt kirjeldab inimvara väärtust Eesti kultuuriruumi elujõulisuse eesmärgivaldkonnas.	Lisaks teadlastele mõõta inimvara väärtuse alaeesmärgi raames ka kõrgkoolide õppejõudude ning alus-, üld- ja kutsehariduse pedagoogide suhtarvusi.
9.a Toetada säästliku ja vastupidava taristu arendamist arenguriikides, suurendades Aafrika riikidele, vähim arenenud riikidele, merepiirita arenguriikidele ja väikestele arenevatele saareriikidele antavat finants- ja tehnilist abi.			osaliselt asjakohane	Eesmärk on suunatud vähem arenenud riikidele ning seega Eesti säästva arengu jaoks mitteasjakohane. Teema omab asjakohasust Eesti arengukoostöö ja arenguabi poliitika kontekstis.	Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles säästliku taristu arendamise teemat, kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.
	9.a.1	Total official international support (official development assistance plus other official flows) to infrastructure	mitteasjakohane	Seondub Eesti kohustustega arengukoostöö raames, kus Eesti panus eeldatavalt kasvab. Eesti arengukoostöö rahaline maht on suhteliselt väike ning selle mõõtmine üksikute teemade lõikes ei ole säästva arengu ja ka arengukoostöö alaeesmärgi kontekstis informatiivne. Hetkeolukorras on temaatiliste toetuste mahtude näitajate väärtusi raske tõlgendada.	Mõõta arengukoostöö rahalist mahtu üldiselt, mitte üksikute teemade lõikes.
9.b Toetada arengumaades omamaise tehnoloogia arendamist, teadusuuringuid ja arendustegevust, tagades muu hulgas soodsa tegevuspoliitilise keskkonna tööstuse mitmekesistamiseks ja kaupadele lisandväärtuse andmiseks.			osaliselt asjakohane	Eesmärk on sõnastatud vähem arenenud riikide kohta ning seega Eesti säästva arengu jaoks mitteasjakohane. Teema ise on oluline ka Eesti jaoks.	

	9.b.1	Percentage of medium and high-tech industry value added in total value added	osaliselt asjakohane	Positiivselt seotud heaolu kasvu ja majandusliku jõukuse eesmärkidega, kuid seda eelduse ja/või põhjusena. Indikaator ise ei mõõda majanduslikku jõukust või heaolu kasvu.	Mõõta pigem konkurentsivõime kava raames.
9.c		Parandada oluliselt info- ja sidetehnoloogia kättesaadavust ning püüda selle poole, et tagada 2020. aastaks vähim arenenud riikide elanikele üldine ja taskukohane juurdepääs internetile.	osaliselt asjakohane	Eesmärk on sõnastatud vähem arenenud riikide kohta ning seega Eesti säästva arengu jaoks mitteasjakohane. Teema ise on oluline ka Eesti jaoks, seda justlairiba ühenduste osas perifeersete maapiirkondade jaoks.	
	9.c.1	Percentage of population covered by a mobile network, by technology	osaliselt asjakohane	Eestis on kaetus praktiliselt 100%, seega ei anna selle mõõtmine üldiselt ei tähenda paljut. Eesti kontekstis, eriti seoses regionaalse tasakaalustatusega, on oluline mobiilivõrgustiku tehniline kvaliteet/võimekus kogu territooriumil. Tehnoloogiate pidevas muutuses on keeruline täpselt sõnastada pikaajalisi mõõdikuid.	Sõnastada ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärk heaolu kasvu eesmärgivaldkonnas ning mõõta kvaliteetse andmesidet võimaldava mobiilileviga majapidamiste ja ettevõtete osakaalu selle raames; tehnoloogia arenedes uuendada pidevalt mobiilselevi kvaliteedi mõõdikuid.
10.1		Saavutada 2030. aastaks järk-järgult sissetulekute skaalal alumise 40% moodustava elanikkonna sissetulekute suurenemine riigi keskmisest kiiremini ning säilitada see kasv.	asjakohane		Sõnastada võrdsete võimaluste (ja vähese ebavõrdsusega tasakaalustatud ühiskonna) alaeesmärk sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonnas ning kajastada selle raames sissetulekute ebavõrdsuse vähendamise eesmärki.
	10.1.1	Growth rates of household expenditure or income per capita among the bottom 40 per cent of the population and the total population	asjakohane	Hindab tulude/kulude konvergentsi, osaliselt dubleerib GINI indeksi väärtuste muutusi.	Kasutada kas TK 2030 indeksi või GINI indeksi, lähtudes rahvusvahelise võrdluse parimast võimalusest.
10.2		Suurendada 2030. aastaks kõikide inimeste võimestamist, sõltumata nende vanusest, soost, puudest, rassist, rahvusest, päritolust, usutunnistusest ja majanduslikust või muust seisundist, ning toetada nende sotsiaalset, majanduslikku ja poliitilist kaasamist.	asjakohane	Ideena oluline, aga mida täpsemalt eesmärgistatakse, ei ole selge. Indikaatori tasemel rõhutatakse üksnes sissetulekute ebavõrdsuse vähendamise eesmärki.	Kaalutleda eesmärgipüstituse temaatiliste rõhuasetuste kajastamist kaasava ühiskonna alaeesmärgi täpsustamisel.
	10.2.1	Proportion of people living below 50 per cent of median income, disaggregated by age group, sex and persons with disabilities	osaliselt asjakohane	Osaliselt dubleerib riikliku vaesuspiiri indikaatorit.	

10.3 Tagada võrdsed võimalused ja vähendada ebavõrdsust, tühistades muu hulgas diskrimineerivad seadused, tegevuspoliitika ja tavad ning toetades sobivaid õigusakte, tegevuspõhimõtteid ja meetmeid.		asjakohane	Võrdsuste võimaluste toetamine ja diskrimineerimise tõkestamine on oluline sidususe ja kaasatuse seisukohast	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles ebavõrdsuse ja diskrimineerimise vähendamiseks tehtavaid poliitika.
10.3.1	Percentage of the population reporting having personally felt discriminated against or harassed within the last 12 months on the basis of a ground of discrimination prohibited under international human rights law	osaliselt asjakohane	Asjakohane on mõõta diskrimineerimise tunnetust kui sellist (ilma selle sidumise rahvusvahelise inimõiguste seaduse sätetega). Eestis on subjektiivse hinnangu alusel levinuimad (üle 30%) vanuseline, puudega seotud, rahvuspõhine, sooline ja seksuaalse sättumusega seonduv diskrimineerimine.	Kasutada Eurobaromeetri küsitluse mõõdikuid ja andmeid kõigi olulisemate diskrimineerimise aluste osas.
10.4 Võtta vastu tegevuspoliitika, eelkõige maksustamist, töötasu ja sotsiaalkaitset käsitlevad põhimõtted, ning saavutada järk-järgult suurem võrdsus.		asjakohane	Ebavõrdsuse vähendamine on oluline	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kajastada selles tegevuspoliitika, mis on kooskõlas TK eesmärgipüstitusega.
10.4.1	Labour share of GDP, comprising wages and social protection transfers.	mitteasjakohane	Töajõu osakaal SKT-s seonduv üldjuhul positiivselt individuaalse heaolu kasvuga, kuid negatiivselt töajõu tootlikkuse kasvuga. Arenenud majandustes töajõu osakaal SKT-s on viimastel kümnenditel üldtrendis kahanenud (OECD, 2015). Indikaatori väärtusi on raske tõlgendada Eesti säästva arengu eesmärkide kontekstis.	
10.5 Täiustada ülemaailmsete finantsturgude ja finantseerimisasutuste reguleerimist ja kontrolli nende üle ning tugevdada selliste õigusnormide rakendamist.		mitteasjakohane	Eesmärk ei ole saavutatav Eesti säästva arengu poliitikatega.	
10.5.1	Financial Soundness s	osaliselt asjakohane	Tegemist on IMF mahuka näitajate kogumiga, mis koosneb 12 põhinäitajast ning 28 toetavast näitajast, ning mille kõigi kasutus SE21 viiks eesmärkide mõõtmise tasakaalust välja.	Kasutada Eesti 2020 ja riigieelarve strateegia asjakohaseid mõõdikuid.
10.6 Tagada arengumaade suurem esindatus ja mõjuvõim ülemaailmsete rahvusvaheliste majandus- ja finantseerimisasutuste otsustusprotsessis, et muuta nende asutuste tegevus tõhusamaks, usaldusväärsemaks,		mitteasjakohane	Eesti jaoks on asjakohaseks eesmärgiks Eesti mõjukus rahvusvahelistes organisatsioonides.	

vastutustundlikumaks ja põhjendatumaks.				
	10.6.1	Percentage of members and voting rights of developing countries in international organizations	mitteasjakohane	Eesti jaoks on asjakohaseks eesmärgiks Eesti mõjukus rahvusvahelistes organisatsioonides.
10.7 Toetada inimeste distsiplineeritud, ohutut, korrapärast ja vastutustundlikku rännet ja liikuvust, sealhulgas planeeritud ja hästi hallatud rändepõhimõtete rakendamise abil.			osaliselt asjakohane	Eesti panus eesmärgi täitmisel saab olla EL sise rände reeglitest kinni pidamine ning uusimmigrantide vastuvõtuks ja lõimimiseks tingimuste loomine.
	10.7.1	Recruitment cost borne by employee as a percentage of yearly income earned in country of destination	mitteasjakohane	Liiga detailne indikaator ja seos Eesti säästva arenguga on üsna kaudne.
	10.7.2	Number of countries that have implemented well-managed migration policies	osaliselt asjakohane	Head migratsioonipoliitika on oluline asi, kuid selle mõõtmine skaalal on või ei ole on väheinformatiivne Eesti säästva arengu kontekstis.
10.a Kohaldada kooskõlas Maailma Kaubandusorganisatsiooni kokkulepetega arenguriikide, eelkõige vähim arenenud riikide suhtes eri- ja sooduskohtlemist.			osaliselt asjakohane	Eesmärk on Eesti säästva arengu jaoks mitteasjakohane, kuid seondub arengukoostöö (või laiemalt globaalselt panustava ühiskonna) alaeesmärgiga.
	10.a.1	Share of tariff lines applied to imports from least developed countries/developing countries with zero-tariff	mitteasjakohane	Liiga detailne indikaator ja seos Eesti säästva arenguga on üsna kaudne.
10.b Stimuleerida ametlikku arenguabi ja rahavooge, sealhulgas välismaiseid otseinvesteeringuid neid kõige enam vajavatesse riikidesse, eelkõige vähim arenenud riikidesse, Aafrika riikidesse, väikestes arenevatesse saareriikidesse ja merepiirita arenguriikidesse, kooskõlas nende riikide arengukavade ja -programmidega.			osaliselt asjakohane	Eesmärk koondab arenguriikide abistamise teema ning on sellises üldisuse astmes asjakohane Eesti säästva arengu sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonna alaeesmärgina, mis käsitleb Eestit globaalselt panustava ühikonnana.
				Sõnastada arengukoostöö või globaalselt panustava ühiskonna alaeesmärk ning kaaluda selles TK2030 temaatiliste alaeesmärkide kajastamist, seda kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.

	10.b.1	Total resource flows for development, disaggregated by recipient and donor countries and type of flow (e.g. official development assistance, foreign direct investment and other flows)	osaliselt asjakohane	Eesti vastuvõetav "arenguabi" on seotud EL ja EMU toetuskeemidega, mille mahtude tõlgendamine säästva/jätkusuutliku arengu kontekstis võiks olla seoses osakaaluga riigieelarves - kui negatiivne ohusignaal eelarve tasakaalule pikemas perspektiivis. Ka FDI maht vajab säästva arengu näitajana täiendavat mõtestamist - lisaks positiivsele lühiajalisele mõjule majandusarengule võib väliskapitali domineerimine omada ka negatiivseid mõjusid majanduse jätkusuutlikkusele - keskendumine allhanketele, kapitali suur mobiilsus kui oht töökohtadele, jms. Eesti arenguabi mahtu on arvestades selle tagasihoidlikkust mõttekas mõõta koondatuna.	Mõõta arenguabi mahtu suhtväärtusena SKTsse ja riigieelarvesse ning hinnata selle väärtust võrdluses teiste riikidega.
	10.c	Vähendada 2030. aastaks sisserändajate poolt kodumaale saadetava raha ülekande maksumust alla 3% ja kaotada ülekandekanalid, kus ülekande maksumus on kõrgem kui 5%.	mitteasjakohane		
	10.c.1	Remittance costs as a percentage of the amount remitted	mitteasjakohane	Võõrsil töötavate isikute panus Eesti majandusse on tagasihoidlik ning nende kulud rahade "tagasisaatmisel" ei erine oluliselt üldistest pangateenuste kuludest.	
	11.1	Tagada 2030. aastaks kõikidele piisav, turvaline ja taskukohane eluase ning põhiteenused ja moderniseerida räämas agulid.	asjakohane		Sõnastada ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärk ning käsitleda selle raames eluasemete kvaliteeti.

	11.1.1	Proportion of urban population living in slums, informal settlements or inadequate housing	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohane mõõta kodutute isikute arvu ja asustatud eluruume, milles puuduvad olulised baasmugavused.	Ebasobivate eluruumide osakaalu hindamisel lähtuda rahvusvahelistest mõõdikutest: vähesobivate eluasemete osakaal, tugevalt mitesobivate eluasemete osakaal, ruumipuuduses leibkonnad (vt. HER, 2016). Kodutute arvu hindamine on võimalik KOV sotsiaaltöötajate teadmistele tuginedes ning mõõdiku meetoodika ja ühtne andmekogumise kord on vaja veel välja töötada.
11.2		Tagada 2030. aastaks kõikidele turvalised, taskukohased, kättesaadavad ja säästvad transpordisüsteemid ja parandada liiklusohutust, eelkõige ühistranspordi osakaalu suurendamise abil ja pöörates rohkem tähelepanu ebasoodsas olukorras olevate inimeste, naiste, laste, puudega inimeste ja vanemate inimeste vajadustele.	asjakohane		Kajastada ühistransporditeenuse kvaliteeti ja kättesaadavust võimaluste mitmekesisuse alaeesmärgi, teedevõrgu kvaliteeti ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeesmärgi ning liiklusohutust elanikkonna turvalisuse alaeesmärgi raames. Sidusa ja tasakaalustatud ühiskonna alaeesmärkidega (sidusa ühiskonna eesmärgivaldkonnas) seonduvad teedevõrgu ja ühistranspordiühenduste regionaalsed erisused, ühistranspordi veokite puhul on teemaks ka nende sobivus puudega inimestele.
	11.2.1	Proportion of the population that has convenient access to public transport, disaggregated by age group, sex and persons with disabilities	asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohasem mõõta elanike kaugust ühistranspordipeatusest ja teenustest, kus olulisemaks eristavaks teguriks on elukoht. Eestis on kaugust ÜT peatustest leibkondade kohta mõõdetud skaalal kuni 0,5 km, 0,5-1 km, enam kui 1 km (2007.a. - 2%). Puudega inimeste juurdepääs ühistranspordile sõltub peatuste disainist - raudteedel on peatused nõuetele vastavusse viidud - ning ÜT veoki disainist.	Mõõta maapiirkonna elanike kaugust ÜT peatusest, millest on lähimasse keskusesse vähemalt 2 ühendust tööpäevas ning ÜT veokite osakaalu, millel on liikumispuudega ratastoolis isikute vedamise võimekus.

11.3 Suurendada 2030. aastaks kaasavat ja jätkusuutlikku linnastumist ning osalemist võimaldava, tervikliku ja jätkusuutliku inimasustuse planeerimise ja haldamise suutlikkust kõikides riikides.		asjakohane	Jätkusuutlik (terviklike mõjudega arvestav) linnastumine ja asustuse planeerimine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning selle raames käsitleda ruumiplaneerimise kvaliteedi ning kodanike kaasatuse teemat.
11.3.1	Ratio of land consumption rate to population growth rate	osaliselt asjakohane	Eestis ei ole maakasutuse liigne intensiivsus või ekstensiivsus teemaks, kus on üldises vaates võimalik määrata positiivse säästva arengu suund. Konkreetsem probleem on väärtusliku põllumajandusmaa kasutuselevõtt elamualadena valglinnastumise protsessis. Riigi eesmärgiks on kogu väärtusliku põllumajandusmaa kasutamine sihtotstarbel.	Mõõta väärtusliku põllumajandusmaa pindala ning sihtotstarbelise kasutuse osakaalu.
11.3.2	Proportion of cities with a direct participation structure of civil society in urban planning and management that operate regularly and democratically	osaliselt asjakohane	Avalikkuse osalus planeerimisprotsessis on reguleeritud planeerimiseaduses piisavalt hästi. Sisulises mõttes on tähtis avalikkuse osalus protsessis, vähem otsedemokraatia "struktuuri" olemasolu (vt ka SiM, 2004 käsiraamatut). Raske on mõõta osalusedemokraatia toimimist KOV linnaplaneerimises.	
11.4 Suurendada jõupingutusi maailma kultuuri- ja looduspärandi kaitsmiseks.		asjakohane		Sõnastada materiaalse kultuuripärandi säilitamise alaeesmärk Eesti kultuuriruumi elujõu eesmärgivaldkonnas.

	11.4.1	Total expenditure (public and private) per capita spent on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by type of heritage (cultural, natural, mixed and World Heritage Centre designation), level of government (national, regional and local/municipal), type of expenditure (operating expenditure/investment) and type of private funding (donations in kind, private non-profit sector and sponsorship)	osaliselt asjakohane	Kultuuri- ja looduspärandi kaitsesse investeerimine on oluline, kuid selle täpne ja laiapõhjaline mõõtmine riiklike sihtprogrammide väliselt nõuab täiendavat kulukat andmekogumist.	Mõõta esialgu riiklike programmide vahendite mahtu.
11.5		Vähendada 2030. aastaks oluliselt suremust ja sellest mõjutatud inimeste arvu ning vähendada oluliselt loodusõnnetuste, sealhulgas veega seotud õnnetuste põhjustatud otsese majandusliku kahju osakaalu ülemaailmses sisemajanduse kogutoodangus, keskendudes vaeste ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste kaitsmisele.	osaliselt asjakohane	Loodusõnnetuse riskide vastu valmistumine on ka Eestis oluline, kuid Eesti olulised probleemid ei esine vaeste ja ebasoodsas olukorras inimeste kaitsmisele veega seotud õnnetuste eest.	Käsitleda loodusõnnetuste riskide maandamist üldistatuna turvalisuse ning kliima ja energia alaeesmärkide raames.
	11.5.1	Number of deaths, missing people, injured, relocated or evacuated due to disasters per 100,000 people	osaliselt asjakohane	Oluline turvalisuse näitaja, kuid TK 2030 käsitlus tundub olema liialt kitsas (sõltub sellest, kuidas tõlgendada mõistet "disaster") võrreldes sellega, mis sobib Eestile. Eesti probleemiks on eelkõige õnnetusjuhtumid, mis üldjuhul katastroofi mõõtu välja ei anna ning puudub ka definitsioon, mis eristaks õnnetusjuhtumit (sh üksikisiku uppumine) õnnetuse/katastroofi (disaster) tagajärjel hukkunutest. SA näitaja kasutab RHK-10 süsteemis koodi V01–Y89, mis hõlmab igasuguseid õnnetusjuhtumeid.	Mõõta õnnetusjuhtumite ohvreid - lisaks surmasaanutele ka (raskelt) vigastatute arvu; evakueerimise ja ümberasustamise mõõtmine pole loodetavasti vajalik.

	11.5.2	Direct disaster economic loss in relation to global GDP, including disaster damage to critical infrastructure and disruption of basic services	osaliselt asjakohane	Eesti jaoks oleks asjakohane mõõta õnnetusjuhtumite kahjusid laiemalt (accidents, disasters, etc) ning nende kahjude osakaalu riigi SKTs. (Suur) õnnetustega seotud kulude maht taristule ja baasteenustele sõltub nende definitsioonist ning eeldatavalt varieerub aastati suurtes piirides, kuna disaster-eid esineb Eestis harva.	Õnnetusjuhtumite kulused on võimalik hinnata teoreetiliste arvutuste ning õnnetusjuhtumite kindlustuse väljamaksete alusel. Täpseks mõõtmiseks tuleks kasutada erinevaid andmeid ühendavat mõõdikut. Kriitilise taristu ja baasteenuste kahjude mõõtmine ei ole vajalik.
11.6 Vähendada 2030. aastaks linnade negatiivset keskkonnamõju elaniku kohta, pöörates erilist tähelepanu õhu kvaliteedile ning olme- ja muude jäätmete käitlemisele.			asjakohane	Linnade negatiivse keskkonnamõju, sh jäätmetekke vähendamine on Eestis oluline teema.	Kajastada linnade negatiivset keskkonnamõju tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeasmärgi raames, sh ringmajanduse mõiste kontekstis.
	11.6.1	Proportion of urban solid waste regularly collected and with adequate final discharge out of total urban solid waste generated, by cities	asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohane mõõta jäätmekogumist, -töötlemist ja -ladestamist nii linnade kui maapiirkondade kohta.	Kasutada Riigi Jäätmekava 2014-2030 asjakohaseid mõõdikuid: Olmejäätmete ringlussevõtu osakaal olmejäätmete kogumassist; Pakendijäätmete ringlussevõtu osakaal pakendijäätmete kogumassist
	11.6.2	Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)	asjakohane	Tahkete peenosakeste kontsentratsioon on oluline tervisekahjude allikas.	Kasutada Statistikaameti ja Euroopa Keskkonnaagentuuri võrdlevaid andmeid ja piirväärtusi (EEA, 2015): PM10 aastakeskmine piirväärtus: 40 µg/m ³ ; PM2.5 aastakeskmine piirväärtus 25 µg/m ³
11.7 Tagada 2030. aastaks eelkõige naistele ja lastele, vanematele inimestele ja puudega inimestele vaba juurdepääs turvalistele, kaasavatele ja ligipääsetavatele rohealadele ja avalikule ruumile.			asjakohane	Rohealadele ligipääsu ja avaliku ruumi kvaliteedi teema on oluline heaolu kujundav tegur, ja seda kõigi elanikkonnarühmade jaoks.	Tuua SE21 strateegiasse ehitatud elukeskkonna kvaliteedi alaeasmärgi käsitlemise raames sisse rohealadele ja avalikule ruumile ligipääsu teema, avaliku ruumi kvaliteedi teema laiemalt.

	11.7.1	The average share of the built-up area of cities that is open space for public use for all	osaliselt asjakohane	Avalik linnaruum on elukeskkonna kvaliteedi oluline osa, kuid selle osakaalu mõõtmine ning mõõtmistulemuste tõlgendamine on keerukas. Asjakohane on määratleda olulisemad avaliku ruumi tüübid ning mõõta nende pindala osakaalu kogu linna pindalas.	Mõõta parkide, linnametsade, jalakäijate tänavate ja väljakute pindala linna kogupindalast; kergliiklusteede pikkuse suhet kogu tänavatevõrgu pikkusesse.
	11.7.2	Proportion of persons victim of physical or sexual harassment, by sex, age, disability status and place of occurrence, in the previous 12 months	osaliselt asjakohane	Füüsilise või seksuaalse ründe mõõtmine on oluline turvalisuse taseme hindamiseks. Vähemalt samavõrra asjakohane on hinnata ka elanike subjektiivset turvatunnet. Sotsiaal-majanduslikud ja regionaalsed mõõtmised on asjakohased eelkõige turvatunde mõõdikutes.	Kasutada PPA iga-aastase kuritegevuse statistika asjakohaseid mõõdikuid: vägivallakuriteod, kehaline väärkohtlemine, seksuaalkuriteod; lisaks mõõta ka seksuaalväärtegude arvu. Kasutada kuritegevuse tajumise ja turvatunde mõõdikuid: end oma kodu ümbruses pärast pimedat saabumist julgelt ja ebakindlalt tundvate inimeste osakaal; nende leibkondade osakaal, kes peavad kuritegevust oma eluaseme läheduses probleemiks.
11.a Toetada positiivseid majandus-, sotsiaal- ja keskkonnasuhteid linna-, äärelinna- ja maapiirkondade vahel, tugevdades riiklikku ja piirkondlikku arenguplaneerimist.			asjakohane		Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles ka regionaalplaneerimise teemat, sh funktsionaalsete regioonide mõiste kontekstis.
	11.a.1	Proportion of population living in cities that implement urban and regional development plans integrating population projections and resource needs, by size of city	mitteasjakohane	KOV arengukavad ja eelarvestrateegiad on kohustuslikud kõigis Eesti KOV-üksustes ning muuhulgas käsitlevad need ka rahvastiku tulevikuprognose ja arengu ressursivajadust. Mõõtmisvajadus puudub.	

<p>11.b Suurendada 2020. aastaks oluliselt linnade ja asulate arvu, mis võtavad vastu ja rakendavad integreeritud tegevuspoliitikaid ja kavasad, mille eesmärk on kaasamine, ressursitõhusus, kliimamuutuste leevendamine ja nendega kohanemine ning loodusõnnetustega toimetulemine, ning koostada ja rakendada kooskõlas loodusõnnetuse ohu vähendamise Sendai raamistikuga aastateks 2015-2030 terviklikke riskide ohjamise põhimõtteid kõikidel tasanditel.</p>	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis seondub eesmärk strateegiliste arengukavade ja planeeringute keskkonnamõju hindamisega ning KOV riskianalüüsides, mille rõhk Eesti oludes on inimtekkelistel ohtudel ja riskidel.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles ka keskkonnamõtjude hindamise ja kohalike riskianalüüsides vajalikkuse teemat.		
	11.b.1	Proportion of local governments that adopt and implement local disaster risk reduction strategies in line with the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030a	osaliselt asjakohane	Eesti on ÜRO liikmesriigina Sendai raamistiku liige. Hädaolukorra seaduse alusel on linna- ja vallavalitsused kohustatud moodustama üksi või ühiselt kriisireguleerimise komisjoni, mille üheks ülesandeks on analüüsida hädaolukordade tekkimise võimalusi ning panustada oma territooriumi ulatuse hädaolukorra riskianalüüsi. Hädaolukorra riskide vähendamise strateegia olemasolu seadus KOV-üksuselt ei nõua ning üksikutel KOV-üksustel Eestis on koostatud hädaolukordade riskianalüüs eraldi dokumendina. Eesti riskide mastaap on erinev sellest, mis on motiveerivaks aluseks Sendai raamistikule. Küsimus tuleb lahendada seadusandlikul tasandil - kas ja millises vormis on Eesti KOV-üksustel asjakohane riskide vähendamise strateegia koostamine. Sisulises mõttes on kava vajalik suurõnnetuse riskidega ettevõtete ja üleujutusohuga asulate paiknemise korral KOV-territooriumil.	

	11.b.2	Number of countries with national and local disaster risk reduction strategies	osaliselt asjakohane	Hädaolukorra seadus sätestab riikliku hädaolukorra lahendamise plaani koostamise kohustuse ning Siseministeeriumi juhtimisel on koostatud 14 erinevate riskidega tegelevat hädaolukorra lahendamise plaani. Eesti kontekstis siin mõõtmisülesanne puudub. Plaanid on olemas. Samuti koostatakse ülejutusohuga seotud riskide maandamiskavu.	Indikaatori meetoodika vajab täpsustamist, kuid teema on ka Eestis aktuaalne.
11.c Toetada vähim arenenud riike kohalikest materjalidest säästvate ja vastupidavate hoonete ehitamisel, andes neile muu hulgas finants- ja tehnilist abi.			osaliselt asjakohane		Sõnastada arengukoostöö või globaalselt panustava ühiskonna alaeesmärk ning kaaluda selles TK2030 temaatiliste alaeesmärkide kajastamist, seda kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.
	11.c.1	Proportion of financial support to the least developed countries that is allocated to the construction and retrofitting of sustainable, resilient and resource-efficient buildings utilizing local materials	osaliselt asjakohane	Eesti arengukoostöö mahud ei ole piisavalt suured, et mõõta sedavõrd detailsel tasandil.	Kasutada arengukoostöö mõõtmisel "Arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava 2016-2020" asjakohaseid mõõdikuid: Keskkonnasäästliku arengu toetamiseks ja rahvusvaheliselt seatud kliimaeesmärkide saavutamiseks ettenähtud vahendite osakaal Eesti ametlikust arenguabist
12.1 Rakendada säästva tarbimise ja tootmise programmide kümneaastane raamistik; tegutsema peavad kõik riigid eesotsas arenenud riikidega, võttes arvesse arenguriikide arengutaset ja võimekust.			asjakohane	Säästev tarbimine ja tootmine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles ka säästva tarbimise ja tootmise programmide vajalikkuse teemat.
	12.1.1	Number of countries with sustainable consumption and production (SCP) national action plans or SCP mainstreamed as a priority or target into national policies	osaliselt asjakohane	Eestis säästva tarbimise ja tootmise tegevuskava puudub. Energia ja ressursisääst on lõimitud Konkurentsivõime kavasse "Eesti 2020" keskkonnasõbraliku majanduse valdkonnna vormis. Indikaatoris sätestatud tingimus on täidetud.	Integreerida TK2030 indikaator säästva arengu hea valitsemise kompleksnäitaja ühe indikaatorina.

12.2 Saavutada 2030. aastaks loodusvarade säästev majandamine ja tõhus kasutamine.			asjakohane	Säästev looduskasutus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärk ning kajastada selles loodusvarade säästva ja tõhusa majandamise teemat.
	12.2.1	Material footprint, material footprint per capita, and material footprint per GDP	asjakohane	Mõõdikutele tuleb anda selge tõlgendus Eestis säästva arengu kontekstis	Materiaalse jalajälje võrdlevaks mõõtmiseks on kasutatavad Wiedmann, et al, 2015 metoodika ja tulemused.
	12.2.2	Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP	asjakohane	Ressursside produktiivsus on oluline Euroopa 2020 ja EL säästva arengu strateegia juhtindikaator.	Kasutada EL ressursside produktiivsuse näitajat - DMC suhtes SKT-ga
12.3 Vähendada 2030. aastaks jaekaubanduse ja tarbijate tasandil elaniku kohta tekkivaid toidujäätmeid poole võrra ning vähendada toidu kadu tootmis- ja tarneahelas, kaasa arvatud saagikoristusjärgsed kaod.			asjakohane	Toidujäätmete vähendamine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärk ning kajastada selles toidu raiskamise teemat.
	12.3.1	Global food loss index	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohane mõõta toidu raiskamist Eestis.	Mõõtmiseks on kasutatud ja saab kasutada leibkondade ja ettevõtete küsitlusuuringuid (vt Moora et al, 2015). Indikaatori seadmisel on vajalik teostada sama metoodika alusel regulaarselt kordusuuringuid.
12.4 Saavutada 2020. aastaks kemikaalide ja kõikide jäätmete keskkonnaohutu käitlemine kooskõlas kokkulepitud rahvusvaheliste raamistikega kogu nende elutsükli jooksul ning vähendada oluliselt nende sattumist õhku, vette ja pinnasesse, et viia miinimumini nende negatiivne mõju inimtervisele ja keskkonnale.			asjakohane	Kemikaalide ja jäätmete käitlus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärk ning kajastada selles ohtlike jäätmete teemat.
	12.4.1	Number of parties to international multilateral environmental agreements on hazardous and other chemicals and waste that meet their commitments and obligations in transmitting information as required by each relevant agreement	asjakohane	Vajab täpsustamist, kes need lepingute osapooled on ja kuidas nende infoedastuse kohustuse täitmist mõõta.	
	12.4.2	Hazardous waste generated per capita and proportion of hazardous waste treated, by type of treatment	asjakohane		Kasutada statistilise vaatluse KK6115: OHTLIKE JÄÄTMETE BILANSS andmeid: jäätmete, töötlus ettevõttes, taaskasutamine, ladestamine prügilasse

12.5 Vähendada 2030. aastaks vältimise, vähendamise, ringlussevõtu ja taaskasutamisega oluliselt jäätmete teket.			asjakohane	Jäätmetekke vähendamine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada tootmise ja tarbimise keskkonnamõju alaeesmärk ning kajastada selles jäätmetekke vältimise teemat, sh ringmajandus jms.
	12.5.1	National recycling rate, tons of material recycled	asjakohane		Kasutada statistilise vaatluse KK610: JÄÄTMEBILANSS andmeid: jäätmete, töötlus ettevõttes, taaskasutamine
12.6 Stimuleerida ettevõtteid, eelkõige suuretevõtteid ja rahvusvahelisi kontserne, tegutsema säästvalt ning lisama säästmist käsitlev teave oma aruannetesse.			asjakohane	Ettevõtete vastutustundlikkus on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	12.6.1	Number of companies publishing sustainability reports	osaliselt asjakohane	Selleks, et mõõtmine oleks asjakohane, on eelnevalt vajalik määrata ettevõtete ring, kelle jaoks sellised raportid oleksid asjakohased. Raportite arv iseenesest ei ole hea mõõdik.	
12.7 Toetada säästvaid riigihankeid kooskõlas riikide tegevuspoliitikate ja prioriteetidega.			asjakohane	Keskkonnahoidlike riigihangete edendamine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles ka säästvate riigihangete teemat.
	12.7.1	Number of countries implementing sustainable public procurement policies and action plans	osaliselt asjakohane	Vastav tegevuskava Eestis puudub. Riigihangete seadus sätestab ühe põhimõttena, et "võimaluse korral peab hankija eelistama keskkonnasäästlikke lahendusi". Riigihangete juhise (2012) täpsustab keskkonnasäästlike lahenduste eelistamise põhimõtte rakendamise võimalusi, mille kasutamine on hankija õiguseks ja mitte kohustuseks. Tegemist ei ole riigihanke eri liigina ning riigihangete registris mõõtmiseks vajalikud/sobivad valikud andmed puuduvad. Keskkonnasäästlik avalik hange on üks oluline viis, kuidas säästvat arengut edendada, ning mõõtmine hoolimata andmete puudusest asjakohane, kuid seda Eesti säästva arengu kontekstis täpsemal kujul.	Mõõta riigihangete registri andmete tuginedes - vastava täiendava töötluse abil - keskkonnasäästliku põhimõtet hindamises kasutatavate hangete arvu osakaalu ning lepingumahtude summasid kogumahtudesse.

12.8 Tagada 2030. aastaks, et kõik inimesed on informeeritud ja teadlikud säästvast arengust ning loodusega kooskõlas olevast eluviisist.		asjakohane	Säästva arengu haridus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada inimvara kvaliteedi alaeesmärk ning kajastada selle raames elanikkonna haridustaset ning spetsiifiliselt säästva arengu alase harituse levikut ühiskonnas.
12.8.1	Extent to which (i) global citizenship education and (ii) education for sustainable development (including climate change education) are mainstreamed in (a) national education policies; (b) curricula; (c) teacher education; and (d) student assessment	osaliselt asjakohane	Teema on Eesti säästva arengu jaoks oluline, kuid TK 2030 seatud mõõtmisülesanne on ülemäära kompleksne ning vajab lihtsustamist ja lihtsamateks indikaatoriteks jaotamist.	Hinnata säästva arengu mõiste ja põhimõtete sisalduvust üldhariduse erineva kooliastmete õppekavades, õpetajahariduse õppekavades
12.a Toetada arenguriike, et nad saaksid suurendada oma teaduslikku ja tehnoloogilist suutlikkust, et minna üle säästvale tarbimisele ja tootmisele.		asjakohane		Sõnastada arengukoostöö või globaalselt panustava ühiskonna alaeesmärk ning kaaluda selles säästva tarbimise tehnoloogilise suutlikkuse teema kajastamist, seda kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.
12.a.1	Amount of support to developing countries on research and development for sustainable consumption and production and environmentally sound technologies	osaliselt asjakohane	Eesti arengukoostöö mahud ei ole piisavalt suured, et mõõta sedavõrd detailsel tasandil.	Kasutada arengukoostöö mõõtmisel "Arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava 2016-2020" asjakohaseid mõõdikuid: Keskkonnasäästliku arengu toetamiseks ja rahvusvaheliselt seatud kliimaeesmärkide saavutamiseks ettenähtud vahendite osakaal Eesti ametlikust arenguabist
12.b Töötada välja ja rakendada vahendid, mille abil mõõta säästva arengu mõju säästvale turismile, mis loob töökohti ja propageerib kohalikku kultuuri ja tooteid.		osaliselt asjakohane	Turismi ja säästva turismi areng on olulised ka Eesti jaoks, kuid üksiku majandusharu esile tõstmise viib SE21 teemakäsitluse tasakaalust välja.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selle sõnastamisel ka säästva arengu mõju säästvale turismile hindamise teema olulisust.

	12.b.1	Number of sustainable tourism strategies or policies and implemented action plans with agreed monitoring and evaluation tools	osaliselt asjakohane	Eesti riiklik turismiarendukava 2014-2020 sisaldab turismitoodete arenduse juhtimise meetme all "säästva turismi arendamise" tegevussuunda. Meetme eesmärk on muuhulgas see, et arendatavad turismitooted ja -tegevused on kooskõlas säästva arengu põhimõtetega. Meetme mõõdik "säästva arengu" spetsiifikat ei mõõda. Arvestades riiklike arengukavade valdkondlikku tasandit ei oleks eraldi säästva turismi strateegia sobiv riiklike arengukavade süsteemi. Piisav on olemasolev olukord, kus säästva turismi arendamist käsitletakse turismi arengukava osana.	
12.c		Kaotada raiskavat tarbimist soodustavad ebatõhusad fossiilsete kütuste toetused, kõrvaldades turumoonutused vastavalt kohalikule olukorrale, kaasa arvatud maksustamise ümberkorraldamine ja olemasolevatest kahjulikest toetustest järk-järguline loobumine vastavalt nende kahjulikule keskkonnamõjule, võttes täielikult arvesse arenguriikide spetsiifilisi vajadusi ja tingimusi ning viies võimalik negatiivne mõju nende arengule miinimumini viisil, mis kõige vähem kahjustab vaeseid ja mõjutatavaid kogukondi.	asjakohane	Kõiki mõjusid arvesse võttev ressursside maksustamine on Eestis samuti oluline teema.	Kajastada teemat seoses kliima ja energia alaeesmärgiga, rõhutades ka keskkonnamaksude mõju regionaalse arengu tasakaalustatusele ja tööhõivele.
	12.c.1	Amount of fossil-fuel subsidies per unit of GDP (production and consumption) and as a proportion of total national expenditure on fossil fuels	asjakohane	Fossiilkütuste subiidiumid on negatiivses seoses keskkonnakaitse eesmärkidega (saaste, kliimamuutus) ja samuti majandusarenguga (ressursside mittetõhus kasutus), kuid sageli kasutatavad ühiskonna sidususe sotsiaalse kaitse (võrdsuse, vaesuse vastu võitlemise) komponendi toetamiseks.	Mõõdikuna saab kasutada IMF raportis "Energy Subsidy Reform: Lessons and Implications" kasutatud laiapõhjalist indeksit, mis 176 riigi seas sisaldab hinnangut ka Eesti kohta (Clements et al, 2013)
13.1		Suurendada kõikide riikide vastupidavust kliimaga seotud ohtudele ja loodusõnnetustele ning nende suutlikkust kohaneda kliimamuutustega.	asjakohane	Kliimamuutusega kohanemine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada kliima ja energia alaeesmärk ning tuua SE21 strateegiasse sisse kliimamuutusega kohanemise teema.

	13.1.1	Number of countries with national and local disaster risk reduction strategies	osaliselt asjakohane	Hädaolukorra seadus sätestab riikliku hädaolukorra lahendamise plaani koostamise kohustuse ning Siseministeeriumi juhtimisel on koostatud 14 erinevate riskidega tegelevat hädaolukorra lahendamise plaani. Eesti kontekstis mõõtmisülesanne puudub. Plaanid on olemas.	
	13.1.2	Number of deaths, missing people, injured, relocated or evacuated due to disasters per 100,000 people	osaliselt asjakohane	Oluline turvalisuse näitaja, kuid TK 2030 käsitus tundub olema liialt kitsas (sõltub sellest, kuidas tõlgendada mõistet "disaster") võrreldes sellega, mis sobib Eestile. Eesti probleemiks on eelkõige õnnetusjuhtumid, mis üldjuhul katastroofi mõõtu välja ei anna ning puudub ka definitsioon, mis eristaks õnnetusjuhtumit (sh üksikisiku uppumine) õnnetuse/katastroofi (disaster) tagajärjel hukkunutest. SA näitaja kasutab RHK-10 süsteemis koodi V01–Y89, mis hõlmab igasuguseid õnnetusjuhtumeid.	Mõõta õnnetusjuhtumite ohvreid - lisaks surmasaanutele ka (raskelt) vigastatute arvu; evakueerimise ja ümberasustamise mõõtmine pole loodetavasti vajalik.
13.2 Lülitada kliimamuutustega võitlemise meetmed riiklikesse tegevuspoliitikatesse, tegevuskavadesse ja planeerimisse.			asjakohane	Kliimamuutuse leevendamine on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selle sõnastamisel ka kliimamuutuse leevendamise meetmete käsitlemise olulisust riiklikes poliitikates, tegevuskavades ja planeerimises.

	13.2.1	Number of countries that have communicated the establishment or operationalization of an integrated policy/strategy/plan which increases their ability to adapt to the adverse impacts of climate change, and foster climate resilience and low greenhouse gas emissions development in a manner that does not threaten food production (including a national adaptation plan, nationally determined contribution, national communication, biennial update report or other)	asjakohane	Eesti on 2014. aastal algatanud "Kliimamuutuste mõjuga kohanemise arengukava aastani 2030" koostamise. Arengukavale on plaanis koostada ka rakendusplaan. Arengukava koostamise ettepanekus kavandatakse toidutootmise tingimuste riskide maandamist ning ohtu kava elluviimisel toidutootmisele Eestis ei nähta ega kavandata. Seega võib eeldada, et Eesti globaalse eesmärgi lähiajal täidab.	
13.3 Täiustada haridust, teadlikkuse suurendamist ning inimeste ja asutuste suutlikkust kliimamuutuste leevendamise, nendega kohanemise, nende mõjude vähendamise ja nende eest varase hoiatamise valdkonnas.			asjakohane	Kliimaalane haridus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada inimvara kvaliteedi alaeesmärk ning kajastada selle raames elanikkonna haridustaset ning spetsiifiliselt kliimamuutuse alase teadlikkuse levikut ühiskonnas.
	13.3.1	Number of countries that have integrated mitigation, adaptation, impact reduction and early warning into primary, secondary and tertiary curricula	osaliselt asjakohane	Kliimamuutuse teema sisaldub üldhariduse õppekavades. Põhikooli loodusainete valdkonna ainekavades on kliimamuutuse käsitus olemas III kooliastme geograafia ainekavas, samuti on kliimamuutus ja selle mõjud käsitluse all geograafia ainekavas gümnaasiumiastmes. Kolmanda tasandi hariduses sõltub käsitluse olemasolu erialast. Käsitluse kui sellise olemasolu õppekavades ei ole Eesti kontekstis piisavalt informatiivne mõõdik, täpsemaks mõõtmiseks tuleb seada konkreetsemad eesmärgid, mida sellisest käsitlusest oodatakse.	
	13.3.2	Number of countries that have communicated the strengthening of institutional, systemic and individual capacity-building to implement adaptation, mitigation and technology transfer, and development actions	osaliselt asjakohane	Mõõdik vajab konkretiseerimist - suur osa eesmärgi kirjeldusest peaks olema "Kliimamuutuste mõjuga kohanemise arengukava aastani 2030" sisuks ja tulemuseks.	

13.a Täita ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni arenenud osalisriikide lubadus kaasata 2020. aastaks igal aastal erinevatest allikatest kokku 100 miljardit USA dollarit arenguriikide vajaduste rahuldamiseks seoses leevendusmeetmetega ja tegevuskava rakendamise läbipaistvuse tagamisega ning käivitada võimalikult kiire kapitaliseerimisega täismahus roheline kliimafond.		asjakohane	Kliimamuutus on globaalselt oluline teema.	Sõnastada arengukoostöö või globaalselt panustava ühiskonna alaeesmärk ning kaaluda selles 100 miljardi kohustuse teema kajastamist, seda kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.	
	13.a.1	Mobilized amount of United States dollars per year starting in 2020 accountable towards the \$100 billion commitment	osaliselt asjakohane	Eesti ei kuulu hetkel kohustuse võtjate ringi, kuid arenenud riikide hulka (OECD jms) kuuluvana on soovitatav, et Eesti hakkab samuti osalema kohustuse täitmisel.	Sõnastada arengukoostöö alaeesmärk ning vajadusel kajastada selles osaluse suurus 100 miljardi kohustuse täitmisel.
13.b Toetada kliimamuutustega seotud tõhusa planeerimise ja juhtimise suutlikkuse suurendamise mehhanisme vähim arenenud riikides ja väikestes arenevates saareriikides, keskendudes muu hulgas naistele, noortele ning kohalikele ja tõrjutud kogukondadele.		asjakohane	Kliimamuutus on globaalselt oluline teema.	Sõnastada arengukoostöö või globaalselt panustava ühiskonna alaeesmärk ning kaaluda selles kliimamuutuste planeerimise teema kajastamist, seda kooskõlas arengukoostöö riiklike prioriteetidega.	
	13.b.1	Number of least developed countries and small island developing States that are receiving specialized support for mechanisms for raising capacities for effective climate change-related planning and management, including focusing on women, youth, local and marginalized communities	mitteasjakohane	Eesti ei kuulu vähimarenenud riikide rühma.	
14.1 Vältida ja oluliselt vähendada 2025. aastaks mere saastamist mis tahes vormis, eelkõige maal toimuva tegevuse tagajärjel, kaasa arvatud mereprahi ja toitainetega saastamine.		asjakohane	Mere saastamise vähendamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.	
	14.1.1	Index of coastal eutrophication and floating plastic debris density	asjakohane	Rannikumere eutrofeerumist seiratakse Eesti riikliku keskkonnaseire programmi mereseire raames.	Kasutada välja töötatava Eesti merestrategie seireprogrammi asjakohaste allprogrammide (D10 mereprügi; D5 eutrofeerumine) asjakohaseid mõõdikuid koos sihtväärtustega.
	14.1.2	Proportion of national exclusive economic zones managed using ecosystem-based approaches	asjakohane		

14.2 Saavutada 2020. aastaks mere- ja rannikuökosüsteemide säästev haldamine ja kaitse, et vältida tõsist kahjulikku mõju, tugevdades muu hulgas nende ökosüsteemide vastupidavust ja võttes meetmeid nende taastamiseks, et ookeanid oleksid heas seisundis ja viljakad.		asjakohane	Mereökosüsteemide kaitse ja säästev kasutus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selle sõnastamisel ka mere ökosüsteemide kaitsmise meetmete käsitlemise olulisust.
14.2.1	Percentage of coastal and marine development with formulated or implemented integrated coastal management/maritime spatial planning plans (that are harmonized where applicable), based on an ecosystem approach, that builds resilient human communities and ecosystems and provides for equitable benefit sharing and decent work	asjakohane	Eesti jaoks on eesmärgiks maakondlike merealade maakonnaplaneeringute vastu võtmine. Üleriigiline planeering „Eesti 2030+“ seab kõigile maavalitsustele ülesande kogu maakonnaga piirneva mereala planeerimiseks aastaks 2020. Eestis kehtib alates 2016. aastast "Hiiu maakonnaga piirnevate merealade maakonnaplaneering". Algatatud ja avalikule väljapanekule on saadetud ka "Pärnu maakonnaga piirneva mereala maakonnaplaneering". Saaremaa merealade planeeringu koostamisega alustatakse eeldatavalt 2017. aastal. Oluline on kõigi vajalikuks peetavate planeeringute olemasolu.	Mõõta kõigi vajalike planeeringute olemasolu.
14.3 Vähendada ookeani hapestumise mõju, sealhulgas tugevama teadusliku koostöö abil kõikidel tasanditel.		asjakohane	Globaalselt oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kaaluda selles ookeanide hapestumise teema käsitlemise asjakohasust Eesti säästva arengu kontekstis.
14.3.1	Average marine acidity (pH) measured at agreed suite of representative sampling stations	asjakohane	Merevee pH mõõtmine toimub Eestis regulaarselt riiklikes seirejaamades mereseire raames alates 1993. aastast	Kasutada mereseire mõõdikuid ja sihtväärtusi
14.4 Saavutada 2020. aastaks mereressursside kasutamise tõhus reguleerimine ja teha lõpp ülepüügile, ebaseaduslikule, teatamata ja reguleerimata kalapüügile ning hävitavatele püügivahenditele ja rakendada teaduslikult põhjendatud halduskavasid kalavarude taastamiseks võimalikult kiire aja jooksul vähemalt tasemele, kus kalapüük toimub maksimaalse jätkusuutliku saagikuse piires vastavalt liikide bioloogilistele omadustele.		asjakohane	Mereressursside säästev kasutus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles mereressursside säästliku kasutamise teemat.

	14.4.1	Proportion of fish stocks within biologically sustainable levels	asjakohane	Toimiv "Kalanduse riiklik andmekogumise programm" keskendub kalavarude seisundi hindamisele ning prognoosile. Üldistavat hinnangut ühe või teise kalaliigi seisundi osas - bioloogiliselt jätkusuutlik või mitte - seire koondaruandes ei anta. Seiret kasutatakse püügisoovituste koostamisel, mis omakorda peaks tagama seiratavate liikide bioloogilise jätkusuutlikkuse.	Kasutada välja töötatava Eesti merestrateegia seireprogrammi asjakohase allprogrammi (D1-4: Bioloogilinemitmekesisus-Kalad) asjakohaseid mõõdikuid koos sihtväärtustega. Võimalusel määratleda bioloogiliselt jätkusuutlik lävend kalaliikide kohta.
14.5		Võtta 2020. aastaks kaitse alla vähemalt 10% ranniku- ja merealadest kooskõlas riiklike ja rahvusvaheliste seadustega ning tuginedes parimale olemasolevale teaduslikule teabele.	osaliselt asjakohane	Globaalselt oluline, Eestis on 10% siht saavutatud.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles merealade kaitse alla võtmise teemat.
	14.5.1	Coverage of protected areas in relation to marine areas	osaliselt asjakohane	Merealade kaitse peaks lähtuma kaitse vajadusest, mistõttu kaitstud alade pindala osakaal kogu Eesti merealast ei näita iseenesest mitte midagi. Oluline on, et merealad oleksid kaitstud seal, kus kaitset on vaja. Praegu puuduvad Eesti merealadel kaitsealad väljaspool territoriaalmerd Eesti majandusvööndis.	Mõõta eraldi kaitsealasid territoriaalmeres ja majandusvööndis.
14.6		Keelata 2020. aastaks teatud kalandustoetused, mis soodustavad tootmise ülevõimsust ja ülepüüki; kaotada toetused, mis soodustavad ebaseaduslikku, teatamata ja reguleerimata kalapüüki, ning hoiduda uute toetuste kasutuselevõttust, mõistes, et arenguriikide ja vähim arenenud riikide asjakohane ja tõhus sooduskohtlemine peaks moodustama Maailma Kaubandusorganisatsiooni kalandustoetusi käsitlevate läbirääkimiste lahutamatu osa.	asjakohane	Säästev kalandus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selle sõnastamisel ka kalapüügi reeglite edendamist vastavalt alaeesmärgi sisule.
	14.6.1	Progress by countries in the degree of implementation of international instruments aiming to combat illegal, unreported and unregulated fishing	asjakohane	Eesti kontekstis on olulised nii rahvusvahelised kui ka siseriiklikud meetmed ebaseadusliku kalapüügi takistamisel. Selliseid meetmeid Eestis rakendatakse, küsimus on millises ulatuses ja kuidas see ulatus vastab TK2030 eeldatule.	Meetmete rakendamise ulatus mõõtmiseks tuleb välja töötada konkreetsemad mõõdikud.

14.7 Suurendada 2030. aastaks majanduslikku kasu, mida väikesed arenevad saareriigid ja vähim arenenud riigid saavad mereressursside säästvast kasutamisest, sealhulgas säästvast kalandusest, vesiviljelusest ja turismist.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.
	14.7.1	Sustainable fisheries as a percentage of GDP in small island developing States, least developed countries and all countries	osaliselt asjakohane	Jätkusuutlike kalavarude mahu dünaamika hindamine on Eesti säästva arengu kontekstis asjakohane, kuid kaheldav on selle hindamine seoses SKT-ga. Jätkusuutlike kalavarude rahalist väärtust Eestis regulaarselt ei hinnata.	Kasutada välja töötatava Eesti merestrateegia seireprogrammi asjakohase allprogrammi (D3: Kaubanduslikel eesmärkidel kasutatavad kalad) asjakohaseid mõõdikuid koos sihtväärtustega.
14.a Süvendada teaduslikult põhjendatud teadmisi, arendada teadusuuringute suutlikkust ja jagada meretehnoloogiat vastavalt valitsustevahelise okeanograafikomisjoni meretehnoloogia siiret käsitlevatele suunistele, selleks et parandada ookeanide seisundit ja suurendada merekeskkonna bioloogilise mitmekesisuse panust arenguriikide, eelkõige väikeste arenevate saareriikide ja vähim arenenud riikide arengusse.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.
	14.a.1	Proportion of total research budget allocated to research in the field of marine technology	osaliselt asjakohane	Uuringud meretehnoloogia valdkonnas ning eelarveressurss uuringute teostamiseks on vajalikud, kuid selle mõõtmine - nt suhtes kogu teadusuuringute eelarve mahtu - on raskesti tõlgendatav.	
14.b Tagada väikestele käsitööstuslikele kaluritele juurdepääs mereressurssidele ja turgudele.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.
	14.b.1	Progress by countries in adopting and implementing a legal/regulatory/policy/institutional framework which recognizes and protects access rights for small-scale fisheries	osaliselt asjakohane		Raamistike vastuvõtmise ja rakendamise mõõtmiseks tuleb välja töötada konkreetsemad mõõdikud.
14.c Tugevdada ookeanide ja nendes leiduvate ressursside kaitset ja säästvat kasutamist, rakendades rahvusvahelist õigust vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioonile (UNCLOS), mis sätestab ookeanide ja nende ressursside kaitse õigusraamistiku, nagu on öeldud deklaratsiooni „Soovitud tulevikuvision“ punktis 158.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.

	14.c.1	Number of countries implementing either legally or programmatically the provisions set out in regional seas protocols and ratification and implementation of the ILO maritime and fisheries conventions	asjakohane		
15.1		Tagada 2020. aastaks maismaaökosüsteemide ja sisemaa mageveeökosüsteemide ja ökosüsteemiteenuste, eelkõige metsade, märgalade, mägede ja kuivalade kaitse, taastamine ja säästev kasutamine kooskõlas rahvusvaheliste kokkulepete raames võetud kohustustega.	asjakohane	Ökosüsteemide kaitse ja säästev kasutus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles maismaaökosüsteemide ja siseveekogude kaitse ja säästva kasutuse teemasid.
	15.1.1	Forest area as a percentage of total land area	osaliselt asjakohane	Arvestades metsamaa väga suurt osakaalu Eesti territooriumist, ei ole metsamaa mõningane vähenemine (nt. põllumajandusmaa kasvu arvelt) ilmtingimata negatiivne areng Eesti tasakaalustatud arengu seisukohast.	Mõõtmisel on lisaks oluline arvestada ka metsade vanuselist ja liigilist jaotust.
15.2		Saavutada 2020. aastaks kõikide metsaliikide säästev majandamine, peatada metsa raadamine, taastada rikutud metsad ja suurendada kogu maailmas oluliselt metsastamist ja metsade uuendamist.	asjakohane	Säästev metsandus on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles metsa säästva majandamise ja liigikaitse teemasid.
	15.2.1	Progress towards sustainable forest management	asjakohane	Saaks hinnata säästva metsanduse standardite rakendamist (FSC, PEFC).	Progressi mõõtmiseks tuleb välja töötada või/ja valida konkreetsemad mõõdikud kooskõlas eesmärgiga: esmajoonelise statistilise vaatluse metsa uuendamine (MM10)
15.3		Peatada 2030. aastaks kõrbestumine, taastada rikutud maa ja pinnas, sealhulgas kõrbestumise, põua ja üleujutuste tagajärjel rikutud maa, ning püüelda maailma poole, kus maad ei rikuta.	osaliselt asjakohane	Kõrbestumine ei ole Eestis asjakohane.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles rikutud maa teemat.
	15.3.1	Percentage of land that is degraded over total land area	asjakohane	Hinnanguliselt elab Eestis 5% elanikkonnast kahjustatud (degraded) maal, mis on rohkem kui väga kõrgelt arenenud riikides tervikuna (3,2%). (UN HDR 2015)	Võimalik on kasutada ÜRO rahvusvahelist mõõdikut
15.4		Tagada 2030. aastaks mägede ökosüsteemide ja nende bioloogilise mitmekesisuse kaitse, et suurendada nende võimet osutada säästvaks arenguks esmatähtsaid ökosüsteemiteenuseid.	mitteasjakohane	Globaalses mõistes Eestis mäed puuduvad.	

	15.4.1	Coverage by protected areas of important sites for mountain biodiversity	mitteasjakohane	Globaalses mõistes Eestis mäed puuduvad.	
	15.4.2	Mountain Green Cover Index	mitteasjakohane	Globaalses mõistes Eestis mäed puuduvad.	
15.5		Võtta kiireloomulisi ja olulisi meetmeid, et vähendada looduslike elupaikade seisundi halvenemist, peatada bioloogilise mitmekesisuse hävimine, tagada 2020. aastaks ohustatud liikide kaitse ning vältida nende väljasuremist.	asjakohane	Elupaikade ja liikide kaitse on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles looduslike elupaikade kaitse teemat.
	15.5.1	Red List Index	asjakohane		Lähtuda juhendmaterjalist IUCN Red List Index - Guidance for National and Regional Use (2009)
15.6		Toetada geneetiliste ressursside kasutamisest tuleneva kasu võrdset ja õiglast jagamist ning asjakohast juurdepääsu neile ressurssidele vastavalt rahvusvahelistele kokkulepetele.	asjakohane	Rahvusvaheliste kokkulepete täitmine on asjakohane.	
	15.6.1	Number of countries that have adopted legislative, administrative and policy frameworks to ensure fair and equitable sharing of benefits	asjakohane		Vajalik on määratleda täpsemalt lävend, millest alates Eesti vastab TK2030 kirjeldatud tingimustele.
15.7		Võtta kiireloomulisi meetmeid, et teha lõpp kaitsealuste taime- ja loomaliikide salaküttimisele ja nendega kauplemisele ning lahendada loodustoodete ebaseadusliku nõudluse ja pakkumise probleem.	asjakohane	Globaalselt oluline teema.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	15.7.1	Proportion of traded wildlife that was poached or illicitly trafficked	osaliselt asjakohane	Eesti kaitstavad liigid ei oma üldjuhul suurt rahalist väärtust, mis motiveeriks arvestatavas mahu piiriülest salakaubandust, mida saaks proportsioonina mõõta. Teema on oluline eelkõige väljastpoolt Eestisse toodud liikide isendite mõttes. Eesti on ohustatud looduslike looma- ja taimeliikidega rahvusvahelise kauplemise konventsiooni (CITES) osaline ja annab konventsiooni täitmisest aru.	
15.8		Rakendada 2020. aastaks meetmed, et vältida ja oluliselt vähendada sissetungivate võõrliikide mõju maa- ja veeökosüsteemidele ning hoida prioriteetsed võõrliigid kontrolli all või need hävitada.	asjakohane	Võõrliigid on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada ökosüsteemide elujõulisuse alaeesmärk ning kajastada selles võõrliikide mõju teemat.

	15.8.1	Proportion of countries adopting relevant national legislation and adequately resourcing the prevention or control of invasive alien species	asjakohane	Eestis kehtib alates 2007 keskkonnaministri määrus "Loodusliku tasakaalu ohustavate võõrliikide nimekiri", mille elusate isendite toomine Eestisse on keelatud. Võõrkiikide vastast võitlust finantseeritakse riigieelarvest. TK seatud tingimused on Eestis täidetud.	Mõõtmisülesande seadmisel võib täpsustada, mida mõista adekvaatse ressurside mahu all.
15.9		Lisada 2020. aastaks ökosüsteemi ja bioloogilise mitmekesisuse mõiste riiklikesse ja kohalikesse arengukavadesse ja -protsessidesse, vaesuse kaotamise tegevuskavadesse ja aruandlusse.	asjakohane	Ökosüsteemide ja bioloogilise mitmekesisuse käsitlemine arengukavades on Eestis samuti oluline teema.	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning kaalutleda selle sõnastamisel ka ökosüsteemi ja bioloogilise mitmekesisuse mõistete käsitluse olulisust riiklikes arengukavades.
	15.9.1	Progress towards national targets established in accordance with Aichi Biodiversity Target 2 of the Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020	asjakohane		Kasutada riikliku raporti "National Report to the Convention of Biological Diversity" seiretulemusi ning konkreetsemalt vastust küsimusele 10: A/2
15.a		Kaasata kõikidest allikatest pärit finantsvahendid bioloogilise mitmekesisuse ja ökosüsteemide kaitsesse ja säästvasse kasutamisse ning suurendada oluliselt nende summat.	asjakohane	Looduskaitse rahastamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	15.a.1	Official development assistance and public expenditure on conservation and sustainable use of biodiversity and ecosystems	osaliselt asjakohane	Eesti arengukoostöö mahud ei ole piisavalt suured, et mõõta sedavõrd detailisel tasandil.	Kasutada arengukoostöö mõõtmisel "Arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava 2016-2020" asjakohaseid mõõdikuid: Keskkonnasäästliku arengu toetamiseks ja rahvusvaheliselt seatud kliimaeesmärkide saavutamiseks ettenähtud vahendite osakaal Eesti ametlikust arenguabist
15.b		Kaasata kõikidest allikatest pärit olulised vahendid kõikidel tasanditel metsade säästvasse majandamisse ning pakkuda arenguriikidele piisavaid stiimuleid metsade säästvaks majandamiseks, sealhulgas nende kaitseks ja uuendamiseks.	asjakohane	Säästev metsandus on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades. Arvestada arengukoostöö kavades.

	15.b.1	Forestry official development assistance and forestry foreign direct investment	asjakohane	Eesti arengukoostöö mahud ei ole piisavalt suured, et mõõta sedavõrd detailsel tasandil.	Kasutada arengukoostöö mõõtmisel "Arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava 2016-2020" asjakohaseid mõõdikuid: Keskkonnasäästliku arengu toetamiseks ja rahvusvaheliselt seatud kliimaeesmärkide saavutamiseks ettenähtud vahendite osakaal Eesti ametlikust arenguabist
15.c		Suurendada ülemaailmset toetust, et võidelda kaitsealuste liikide salaküttimise ja nendega kauplemisega, suurendades muu hulgas kohalike kogukondade suutlikkust teenida endale elatist säästvate meetoditega.	asjakohane	Globaalselt oluline teema.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades. Arvestada arengukoostöö kavades.
	15.c.1	Proportion of traded wildlife that was poached or illicitly trafficked	osaliselt asjakohane	Eesti kaitstavad liigid ei oma üldjuhul suurt rahalist väärtust, mis motiveeriks arvestatavas mahus piiriülest salakaubandust, mida saaks proportsioonina mõõta. Teema on oluline eelkõige väljastpoolt Eestisse toodud liikide isendite mõttes. Eesti on ohustatud looduslike looma- ja taimeliikidega rahvusvahelise kauplemise konventsiooni (CITES) osaline ja annab konventsiooni täitmisest aru.	
16.1		Vähendada kõikjal oluliselt vägivalda mistahes kujul ja sellega seotud surmade arvu.	asjakohane		Sõnastada turvalisuse alaeesmärk ning kajastada selle raames vägivalda vähendamise eesmärki.
	16.1.1	Number of victims of intentional homicide per 100,000 population, by age group and sex	asjakohane	Piisab kui mõõta vastavate kuritegude arvu. Soolis-vanuseline jaotus on üleliigne täpsus, mille mõõtmine ei ole Eesti säästva arengu ja turvalisuse hindamisel asjakohane.	Kasutada statistilist vaatlust JS001: REGISTREERITUD KURITEOD ASTME/LIIGI JÄRGI, Isikuvastane kuritegu: mõrv

	16.1.2	Conflict-related deaths per 100,000 population (disaggregated by age group, sex and cause)	asjakohane	Siin vajab täpsustamist, milliseid konflikte silmas peetakse. Kas silmas peetakse isiklikku laadi konflikte, mille tulemuseks on surm? Või on küsimus sõjalistes (II MS) või paramilitaarses konfliktides (a la Ukraina), või hoopis terroriaktides. Need juhud tuleks katta eraldi mõõdikuga. Soolis-vanuseline jaotus on üleliigne täpsus, mille mõõtmine ei ole Eesti säästva arengu ja turvalisuse hindamisel asjakohane.	Kasutada statistilist vaatlust JS001: REGISTREERITUD KURITEOD ASTME/LIIGI JÄRGI, Isikuvastane kuritegu: tapmine. Tapmiste ja eelkõige mõrvade väikest absoluutarvu silmas pidades võib Eesti kontekstis sobivaimaks lahenduseks olla mõrvade (2015- 12) ja tapmiste mõõtmine koondatult.
	16.1.3	Proportion of the population subjected to physical, psychological or sexual violence in the previous 12 months	asjakohane	Piisab kui mõõta vastavate kuritegude arvu. Soolis-vanuseline jaotus on mõõtmisel asjakohane.	Kasutada statistilist vaatlust JS001: REGISTREERITUD KURITEOD ASTME/LIIGI JÄRGI, Isikuvastane kuritegu: ..raske tervisekahjustuse tekitamine, kehaline väärkohtlemine, vägistamine. Alternatiiviks on konstrueerida ohvriuuringu (küsitlusuuring) küsimustest vägivalda koondmõõdik ja kasutada uuringu tulemusi.
	16.1.4	Proportion of people that feel safe walking alone around the area they live	asjakohane		Kasutada ohvriuuringu küsimuse "8. Kui julgelt Te ennast tunnete, käies üksi oma kodukandis pärast pimedat saabumist?" vastuseid. Vastused sisalduvad Justiitsministeeriumi igaastase kogumiku andmestikus: "End oma kodu ümbruses pärast pimedat saabumist julgelt ja ebakindlalt tundvate inimeste osakaal".
16.2 Teha lõpp laste kuritarvitamisele ja ekspluateerimisele, lastega kaubitsemisele ning lastevastasele vägivallele ja laste piinamisele mistahes kujul.			osaliselt asjakohane		Sõnastada turvalisuse alaeasmärk ning kajastada selle raames laste väärkohtlemise eesmärki.

	16.2.1	Percentage of children aged 1-17 who experienced any physical punishment and/or psychological aggression by caregivers in the past month	osaliselt asjakohane	Sisuliselt oluline teema, mida Eesti kontekstis on kõige asjakohasem käsitleda läbi laste väärkohtlemise mõiste. Kogu TK2030 määratletud vanusvahemikus on seda võimatu korrektselt mõõta. Kui küsimus on kitsamalt võttes lastega, kes vajavad (institutsionaalset) hooldust, siis on mõõtmine veelgi keerukam ning Eesti säästva arengu kontekstis liiga detailne tasand. Üldisem kommentaar on, et turvalisuse mõõtmisel säästva arengu kontekstis on asjakohane lähtuda Eestis välja kujunenud põhimõõdikutest ning konstrueerida neist tasakaalustatud süsteem, mis vastab Eesti probleemistikule. See on erinev TK 2030 globaalsest probleemistikust.	Vanemate vanusrühmade mõõtmiseks sobib küsitlusuuring, väikelaste väärkohtlemise teabe peamiseks allikaks saab olla lastekaitsetöö aruandlus, mis ei hõlma kogu probleemi ulatust. Kasutada saab ka rahvusvahelise Laste hälbiva käitumise uuringu (2014) tulemusi Eesti kohta: kui ohvriks langemise asjaoludeks on see, et see juhtus kodus
	16.2.2	Number of victims of human trafficking per 100,000 population, by sex, age group and form of exploitation	osaliselt asjakohane	Sisuliselt oluline probleem, kuid korrektseid andmeid inimkaubanduse mahtude kohta Eestis ei ole. Ka inimkaubanduse ohvrite määratlemise kriteeriumid varieeruvad. Näiteks USA saatkonna poolt iga-aastaselt Eesti kui "2. tasandi riigi" kohta koostatav inimkaubitsemise olukorra aruanne kirjeldab olukorda väga üldistes terminites. Eurostati inimkaubanduse raport (2015) opereerib politseis registreeritud juhtumitega.	Kasutada EL võrdlevaid andmeid Eurostati andmebaasist ja raportist "Trafficking in Human Beings": Table 1: Number of registered victims coming into contact with the authorities (per 100 000 inhabitants)
	16.2.3	Proportion of young women and men aged 18-24 who experienced sexual violence by age 18	osaliselt asjakohane	Teema on asjakohane, kuid mõõtmisülesanne on seatud põhjendamatult täpselt ja kitsalt.	Mõõtmine on võimalik küsitlusuuringu alusel, nt ohvriuuringu küsimustlikku täiendades.
16.3 Propageerida riikide ja rahvusvahelisel tasandil õigusriigi põhimõtet ja tagada kõikidele inimestele võrdne õiguskaitse.					Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles õigusriigi mõistet.

	16.3.1	Proportion of victims of violence in the previous 12 months who reported their victimization to competent authorities or other officially recognized conflict resolution mechanisms (also called crime reporting rate)	asjakohane		Kasutada jätkuvalt SA näitajat
	16.3.2	Unsentenced detainees as a percentage of overall prison population	mitteasjakohane	Eesti puhul on see mõõdik väheoluline.	
16.4		Vähendada 2030. aastaks oluliselt ebaseaduslikke raha- ja relvavooge, tõhustada varastatud varade sissenõudmist ja tagastamist ning võidelda mistahes vormis organiseeritud kuritegevusega.	asjakohane		Sõnastada turvalisuse alaeesmärk ning kajastada selle raames organiseeritud ja piiriülese kuritegevuse teemat eesmärki.
	16.4.1	Total value of inward and outward illicit financial flows (in current United States dollars)	osaliselt asjakohane	Eesti kontekstis on asjakohasem vaadelda rahapesu teemat tervikuna (sh näiteks terrorismi rahastamine), mitte üksnes piiriülest illegaalset rahavoogu.	Kasutada mõõdikute loomisel Rahapesu andmebüroo aruandluse andmeid: Eestis registreeritud rahapesukuritegude arv ja rahapesu andmebüroo poolt uurimisasutustele edastatud materjalide põhjal alustatud rahapesumenetluste arv.
	16.4.2	Proportion of seized small arms and light weapons that are recorded and traced, in accordance with international standards and legal instruments	mitteasjakohane	Liiga spetsiifiline Eesti säästva arengu hindamise kontekstis	
16.5		Vähendada oluliselt korruptsiooni ning altkäemaksude andmist ja võtmist mistahes vormis.	asjakohane		Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles korruptsiooni vähendamise eesmärki.

	16.5.1	Proportion of persons who had at least one contact with a public official and who paid a bribe to a public official, or were asked for a bribe by those public officials, during the previous 12 months	asjakohane	Korruptsiooni vähendamine on oluline turvalisuse ja hea valitsemise kriteerium, kuid kaalumist väärrib selle mõõtmine juba olemasolevate mõõdikute ja andmete alusel.	TK 2030 indikaator eeldab vastava küsimusega küsitlusuuringu regulaarset läbiviimist. Alternatiiviks on kasutada korruptsiooni olukorra hindamise mõõdiku defineerimise kuritegevuse statistikat korruptsioonikuritegevuse osas. Rahvusvahelises võrdluses kasutatakse kõige sagedamini Transparency International korruptsioonitaju indeksit, mis arvutatakse erinevate küsitluste tulemuste alusel.
	16.5.2	Proportion of businesses that had at least one contact with a public official and that paid a bribe to a public official, or were asked for a bribe by those public officials during the previous 12 months	asjakohane	Korruptsiooni vähendamine on oluline turvalisuse ja hea valitsemise kriteerium, kuid kaalumist väärrib selle mõõtmine juba olemasolevate mõõdikute ja andmete alusel.	TK 2030 indikaator eeldab vastava küsimusega küsitlusuuringu regulaarset läbiviimist. Alternatiiviks on kasutada korruptsiooni olukorra hindamise mõõdiku defineerimise kuritegevuse statistikat korruptsioonikuritegevuse osas. Rahvusvahelises võrdluses kasutatakse kõige sagedamini Transparency International korruptsioonitaju indeksit, mis arvutatakse erinevate küsitluste tulemuste alusel.
16.6 Luua kõikidel tasanditel tõhusad, vastutustundlikud ja ausalt tegutsevad institutsioonid.			asjakohane		Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles tõhusate ja ausate institutsioonide loomise ja hoidmise eesmärki.
	16.6.1	Primary government expenditures as a percentage of original approved budget, disaggregated by sector (or by budget codes or similar)	mitteasjakohane	Oluline hea valitsemise mõõdik, kuid sobiv vähem arenenud riikide jaoks. Eestis on eelarve kavandamise ja eelarvedistsipliini kvaliteet piisavalt heal tasemel säästva arengu jaoks.	

	16.6.2	Proportion of the population satisfied with their last experience of public services	osaliselt asjakohane	Indikaator on sõnastatud liiga üldiselt ning vajab täpsustamist Eesti kontekstis. Eestis mõõdetakse küsitlusuuringuga regulaarselt elanike rahulolu kohalike avalike teenustega - üksikute teenusvaldkondade kaupa (SaarPoll, 2014) ning üldist rahulolu valitsuse tegevusega (Eurobaromeeter, jt). Samuti mõõdavad mitme riigiametid elanike rahulolu nende teenustega. Elaniku seisukohast on arusaadav ja mõistlik hinnata teenuseid eristavana, mitte rahuolu avalike teenuste kui sellistega. KOV teenuste puhul on asjakohane mõõta teenuste osutamise regionaalset tasakaalustatust, st ideaalis haldusreformi järgselt iga Eesti KOV-üksuse kohta.	Konstrueerida olemasolevate andmete alusel üldine teenuste rahulolu indeks, mis sisaldaks nii kohalikke kui riigi teenuseid. Peale haldusreformi mõõta (piisava valimiga) kohalike teenustega rahulolu kõigis KOV-üksustes - üksikute teenuste lõikes ning üldindeksi väärtusena.
16.7 Tagada reageeriv, kaasav, osalemist võimaldav ja esinduslik otsustusprotsess kõikidel valitsemistasanditel.			asjakohane	Kooskõlas nii globaalsete trendide kui ka E riigi vajadustega	
	16.7.1	Proportions of positions (by age group, sex, persons with disabilities and population groups) in public institutions (national and local legislatures, public service, and judiciary) compared to national distributions	osaliselt asjakohane	Põhimõtteliselt oluline ühiskonna sidususe ja võrdsuse hindamiseks, kuid keskenduda tuleks probleemsematele ebavõrdsuse olukordadele ning mõõta neid üldistatuna.	Kasutada soolise võrdõiguslikkuse mõõtmiseks välja töötatud EL soolise võrdõiguslikkuse indeksit ja selle alamindekseid.
	16.7.2	Proportion of countries that address young people's multisectoral needs within their national development plans and poverty reduction strategies	mitteasjakohane	liiga spetsiifiline	
16.8 Suurendada ja tugevdada arenguriikide osalemist globaalses valitsemises.			mitteasjakohane		
	16.8.1	Percentage of members and voting rights of developing countries in international organizations	mitteasjakohane	Eesti jaoks on asjakohane mõõta Eesti liikmelisust ja hääletusõigust rahvusvahelistes organisatsioonides.	
16.9 Anda 2030. aastaks kõikidele inimestele õiguslikult määratletud identiteet, sealhulgas registreerida kõik sünid.			mitteasjakohane		

	16.9.1	Percentage of children under 5 whose births have been registered with a civil authority, disaggregated by age	mitteasjakohane	Eestis laste sündide registreerimise süsteem toimib.	
16.10		Tagada üldsusele juurdepääs teabele ja nende põhivabaduste kaitse kooskõlas riiklike õigusaktide ja rahvusvaheliste kokkulepetega.	asjakohane	Põhivabaduste kaitse on oluline nii kodanikuühiskonna arenguks kui ka suurema siduse ja kaasatuse saavutamiseks	Sõnastada hea valitsemise alaeesmärk ning käsitleda selles tõhusate ja ausate institutsioonide loomise ja hoidmise eesmärki.
	16.10.1	Number of verified cases of killing, kidnapping, enforced disappearance, arbitrary detention and torture of journalists, associated media personnel, trade unionists and human rights advocates in the previous 12 months	mitteasjakohane	Pigem mõeldud mittedemokraatlike ja vägivaldse võimuga riikide jaoks. Eesti asub pressivabaduse indeksi väärtuste alusel maailmas 10. kohal.	
	16.10.2	Number of countries that adopt and implement constitutional, statutory and/or policy guarantees for public access to information	mitteasjakohane	Eestis kehtib avaliku teabe seadus, mis reguleerib teabe kättesaadavust avalikkusele. Eesti säästva arengu seire jaoks ei ole indikaator oluline.	
16.a		Suurendada eelkõige arenguriikide asjaomaste riiklike ametiasutuste suutlikkust vältida vägivalda ning võidelda terrorismi ja kuritegevusega kõikidel tasanditel.			
	16.a.1	Existence of independent national human rights institutions in compliance with the Paris Principles	osaliselt asjakohane	Inimõiguste keskuse 2012. aasta hinnangul Eestis Pariisi põhimõtetele vastav riiklik inimõiguste kaitse institutsioon puudub, inimõiguste keskusi endid on aga mitmeid. Eesti säästva arengu kontekstis on asjakohasem kui spetsiifilise institutsiooni olemasolu hinnata inimõiguste üldist olukorda.	Lähtuda inimõiguste mõõdiku konstrueerimisel nt HRW Eesti aruande probleemvaldkondadest: määramata kodakondsusega isikud, LGBT
16.b		Toetada ja jõustada diskrimineerimisvastaseid õigusakte ja säästvat arengut käsitlevaid tegevuspoliitikaid.		Säästva arengu tegevuspoliitikad on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.

	16.b.1	Proportion of population reporting having personally felt discriminated against or harassed in the previous 12 months on the basis of a ground of discrimination prohibited under international human rights law	osaliselt asjakohane	Asjakohane on mõõta diskrimineerimise tunnetust kui sellist (ilma selle sidumiseta rahvusvahelise inimõiguste seaduse sätetega). Eestis on subjektiivse hinnangu alusel levinuimad (üle 30%) vanuseline, puudega seotud, rahvuspõhine, sooline ja seksuaalse sättumusega seonduv diskrimineerimine.	Kasutada Eurobaromeetri küsitluse mõõdikuid ja andmeid kõigi olulisemate diskrimineerimise aluste osas.
17.1 Suurendada siseriiklike vahendite kaasamist, sealhulgas arenguriikidele rahvusvahelist abi andes, et suurendada riikide maksukogumisalast suutlikkust.					
	17.1.1	Total government revenue (by source) as a percentage of GDP	osaliselt asjakohane	Mõõdikut on raske tõlgendada Eesti säästva arengu kontekstis. Tähtis on sisu - mis eesmärgid peab valitsus kogutud maksu- ja muu tulu eest saavutama. Juhul kui säästva arengu ja hea valitsemise all prioriseerida valitsemise suuremat subidiaarsust, siis võiks oluliseks mõõdikuks olla KOV kulude osakaal valitsussektori kuludes. Riigieelarve jätkusuutlikkuse seisukohast on riskiks EL toetuste suur osakaal investeringueelarves, kuid mõõtmine ei muuda asjade seisu. EL toetuste vähendamine riigieelarves ei saa olla eesmärgiks.	Mõõta KOV kulude osakaalu valitsussektori kogukuludes.
	17.1.2	Proportion of domestic budget funded by domestic taxes	mitteasjakohane	Riigieelarve jätkusuutlikkuse seisukohast on riskiks EL toetuste suur osakaal investeringueelarves, kuid mõõtmine ei muuda asjade seisu. EL toetuste vähendamine riigieelarves ei saa olla eesmärgiks.	

17.2 Arenenud riigid täidavad täielikult ametliku arenguabi andmise kohustused, sealhulgas paljude arenenud riikide võetud kohustus anda ametlikust arenguabist/kogurahvatulust 0,7% arenguriikidele ja 0,15–0,2% vähim arenenud riikidele; ametliku arenguabi doonorriikidel palutakse kaaluda ametlikust arenguabist/kogurahvatulust vähemalt 0,2% andmist vähim arenenud riikidele.		asjakohane	2014 oli Eesti ametlik arenguabi (ODA) 0,14% SKT-st. Eesmärk aastaks 2030 0,33% SKT-st.	Arvestada arengukoostöö kavades.
	17.2.1	Net official development assistance, total and to least developed countries, as a proportion of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Development Assistance Committee donors' gross national income (GNI)	asjakohane	
17.3 Kaasata erinevatest allikatest pärit täiendavad finantsvahendid arenguriikide toetamiseks.				
	17.3.1	Foreign direct investments (FDI), official development assistance and South-South Cooperation as a proportion of total domestic budget	mitteasjakohane	Asjakohane arenguriikide jaoks.
	17.3.2	Volume of remittances (in United States dollars) as a percentage of total GDP	mitteasjakohane	Võõrsil töötavate isikute panus Eesti majandusse on tagasihoidlik ning nende kulud rahade "tagasisaatmisel" ei erine oluliselt üldistest pangateenuste kuludest.
17.4 Aidata arenguriikidel saavutada pikaajaline võlgade teenindamise stabiilsus kooskõlastatud tegevusega, mille eesmärk on toetada vastavalt vajadusele võlgade finantseerimist, vähendamist ja restruktureerimist ning vähendada suure võlakoormusega riikide välisvõlga, et leevendada võlgade tagasimaksmisega seotud probleeme.				
	17.4.1	Debt service as a percentage of exports of goods and services	mitteasjakohane	Eesmärgipüstistuse kontekstis puudutab arenguriike ning nende võladoonoreid. Eesti ei kuulu kummagi riikide rühma sekka.
17.5 Võtta vastu ja rakendada investeeringuid toetavad süsteemid vähim arenenud riikides.				

	17.5.1	Number of national and investment policy reforms adopted that incorporate sustainable development objectives or safeguards by country	mitteasjakohane	Puudutab arenguriike. Eesti puhul võib mõõtmisobjektiks olla arengukoostöö poliitikareformide elluviimise toetamiseks teistes riikides, kuid nende reformide arv ei ole Eesti (ja ka maailma) säästva arengu kontekstis tähtis.	
Tehnoloogia 17.6 Tugevdada Põhja-Lõuna, Lõuna-Lõuna ja kolmepoolset piirkondlikku rahvusvahelist koostööd teaduse, tehnoloogia ja innovatsiooni valdkonnas; suurendada teadmiste jagamist vastastikku kokkulepitud tingimustel, sealhulgas olemasolevate mehhanismide vahelise parema koostöö abil, eelkõige ÜRO tasandil, ja ülemaailmse tehnosiirde hõlbustamise mehhanismi abil.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.
	17.6.1	Number of science and/or technology cooperation agreements and programmes between countries, by type of cooperation	osaliselt asjakohane	Teadus ja tehnoloogia ei ole 2016-2020 arengukava alusel Eesti arengukoostöö tegevusvaldkondadeks, kuid võivad selleks tulevikus saada. Lepingute arv ei ole siiski heaks mõõdikuks.	Mõõta tulevikus koostöö rahalist mahtu ning koostöös osalevate teadlaste arvu.
	17.6.2	Fixed Internet broadband subscriptions per 100 inhabitants, by speed	osaliselt asjakohane	Ligipääs heale internetiühendusele on tähtis, aga kuna mobiilse interneti võimsus on järjest kasvanud, ei pruugi püsüühenduse suurendamine varasemaga võrreldavat arenguefekti anda	Mõõta lairiba ühendust kasutavate majapidamiste ja ettevõtete osakaalu, tehnoloogia arenedes uuendada pidevalt internetiühenduse mõõdikut.
17.7 Toetada keskkonnaohutute tehnoloogiate arendamist ja soodustingimustel siiret, tutvustamist ja levitamist arenguriikides vastavalt kahepoolsetele kokkulepetele.			asjakohane		Arvestada arengukoostöö kavades.
	17.7.1	Total amount of approved funding for developing countries to promote the development, transfer, dissemination and diffusion of environmentally sound technologies	mitteasjakohane	Keskkonnatehnoloogiate edendamine ei ole 2016-2020 arengukava alusel Eesti arengukoostöö tegevusvaldkond, kuid võib selleks tulevikus saada. Lepingute arv ei ole siiski heaks mõõdikuks.	Mõõta tulevikus koostöö ja arenguabi rahalist mahtu.
17.8 Võtta 2017. aastaks täielikult kasutusele tehnoloogiapank ja vähim arenenud riikide teadustöö-, tehnoloogia- ja innovatsioonilase suutlikkuse suurendamise mehhanismid ning edendada võimalusi avardava tehnoloogia, eelkõige info- ja sidetehnoloogia kasutamist.					

	17.8.1	Proportion of individuals using the Internet	asjakohane	Kuigi Eestis on see osakaal juba väga kõrge, siis võib internetiühenduste lausalisus olla üks oluline lävend, mis muudab ühiskonna sotsiaalset sidusust võrgustumise dimensioonil ning laiendab tegevusvõimalusi heolu dimensioonil	Kasutada SA näitajat.
Suutlikkuse suurendamine		17.9 Suurendada rahvusvahelist toetust, et tõhusalt ja sihipäraselt suurendada arenguriikide suutlikkust ja toetada riiklikke säästva arengu eesmärkide rakenduskavasid, sealhulgas Põhja-Lõuna, Lõuna-Lõuna ja kolmepoolse koostöö kaudu.	asjakohane		
	17.9.1	Dollar value of financial and technical assistance (including through North-South, South-South and triangular cooperation) committed to developing countries	osaliselt asjakohane	Eesti puhul on asjakohane mõõta arengukoostöö rahalist mahtu.	
Kaubandus		17.10 Toetada Maailma Kaubandusorganisatsiooni raames üldist, reeglitel põhinevat, avatud, mittediskrimineerivat ja õiglast mitmepoolset kaubandussüsteemi, viies muu hulgas lõpule Doha arengukava raames toimuvad läbirääkimised.			
	17.10.1	Worldwide weighted tariff-average	mitteasjakohane		
17.11 Suurendada oluliselt ekspordi arenguriikidest, seades eelkõige eesmärgiks kahekordistada 2020. aastaks vähim arenenud riikidest pärit ekspordi osakaalu ülemaailmses ekspordis.					
	17.11.1	Developing countries' and least developed countries' share of global exports	mitteasjakohane	Eesti ei kuulu mõõdetavate riikide rühma.	
17.12 Tagada vähim arenenud riikidele õigeaegselt püsiv tollimaksu- ja kvoodivaba turulepääs kooskõlas Maailma Kaubandusorganisatsiooni otsustega, tagades muu hulgas, et vähim arenenud riikidest imporditud kaupade suhtes kohaldatavad sooduspäritolureeglid on arusaadavad ja lihtsad ning toetavad turulepääsu.					
	17.12.1	Average tariffs faced by developing countries, least developed countries and small island developing States	mitteasjakohane	Eesti ei kuulu mõõdetavate riikide rühma.	
Süsteemiküsimused. Tegevuspoliitiline ja institutsiooniline sidusus.		17.13 Tugevdada ülemaailmset makromajanduslikku stabiilsust tegevuspoliitikate kooskõlastamise ja sidususe abil.			

	17.13.1	Macroeconomic Dashboard	mitteasjakohane	Eesmärgipüstituse kontekstis puudutab globaalset tasandit.	
17.14 Suurendada säästvat arengut käsitlevate tegevuspoliitikate vahelist sidusust.			asjakohane	Poliitikate sidususe suurendamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	17.14.1	Number of countries with mechanisms in place to enhance policy coherence of sustainable development	osaliselt asjakohane	Loodetavasti SE21 uuendamisel luuakse töhusad mehhanismid säästva arengu poliitikate koherentsuse tugevdamiseks. Mõõtmise eeldab selgemaid kriteeriume.	
17.15 Tunnustada iga riigi poliitilist ruumi ja õigust kehtestada tegevuspoliitikat vaesuse kaotamiseks ja säästva arengu saavutamiseks.					
	17.15.1	Extent of use of country-owned results frameworks and planning tools by providers of development cooperation	mitteasjakohane	Eesmärgi kontekstis on fookuses arenguriigid suhetes abiandjatega.	
Mitme sidusrühma vaheline partnerlus. 17.16 Tugevdada säästva arengu ülemaailmset partnerlust, mida täiendab mitme sidusrühma vaheline partnerlus, mis koondab ja jagab teadmisi, tehnoloogilisi ja rahalisi vahendeid, et toetada säästva arengu eesmärke kõikides riikides, eelkõige arenguriikides.			asjakohane		Otsene SE21 muutmisvajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	17.16.1	Number of countries reporting progress in multi-stakeholder development effectiveness monitoring frameworks that support the achievement of the sustainable development goals	asjakohane	Loodetavasti SE21 uuendamisel toimub Eesti säästva arengu seireraamistiku arengus progress, selle hindamismõõdiku väljatöötamine on keeruline.	
17.17 Ergutada ja propageerida töhusaid avaliku sektori, avaliku ja erasektori ja kodanikuühiskonna partnerlusi, kasutades nende kogemusi ja vastavaid finantseerimiskavasid.					
	17.17.1	Amount of United States dollars committed to public-private and civil society partnerships	osaliselt asjakohane	Asjakohane on mõõta kodanikuühiskonna tegevuste rahalist mahtu ja osakaalu SKT-s	

Andmed, seire ja aruandlus. 17.18 Suurendada 2020. aastaks toetusi arenguriikide, sealhulgas vähim arenenud riikide ja väikeste arenevate saareriikide suutlikkuse suurendamiseks, et muuta palju lihtsamalt kättesaadavaks kvaliteetsed, õigeaegsed ja usaldusväärsed andmed sissetulekute, soo, vanuse, rassi, rahvuse, rändeseisundi, puude, geograafilise asukoha ja muude riigi jaoks oluliste tunnuste lõikes.				
	17.18.1	Proportion of sustainable development s produced at the national level with full disaggregation when relevant to the target, in accordance with the Fundamental Principles of Official Statistics	asjakohane	See on SE21 uuendamise eesmärk
	17.18.2	Number of countries that have national statistical legislation that complies with the Fundamental Principles of Official Statistics	asjakohane	Eestis kehtib Riikliku statistika seadus, mis vastab kriteeriumitele. Täiendavat mõõtmist vaja ei ole.
	17.18.3	Number of countries with a national statistical plan that is fully funded and under implementation, by source of funding	asjakohane	Eesti vastab kriteeriumile. Täiendavat mõõtmist vaja ei ole.
17.19 Kasutada olemasolevaid algatusi, et töötada 2030. aastaks välja näitajad säästva arengu saavutamisel tehtud edusammude mõõtmiseks (lisaks sisemajanduse kogutoodangule) ning tugevdada arenguriikide statistiliste andmete kogumise suutlikkust.		asjakohane	Säästva arengu näitajate arendamine on Eestis samuti oluline teema.	Otsene SE21 muutmisevajadus puudub; TK 2030 alaeesmärkidega arvestada valdkondlikes arengukavades.
	17.19.1	Dollar value of all resources made available to strengthen statistical capacity in developing countries	mitteasjakohane	Statistika ei ole Eesti arengukoostöö teema.
	17.19.2	Proportion of countries that a) have conducted at least one Population and Housing Census in the last ten years, and b) have achieved 100 per cent birth registration and 80 per cent death registration	asjakohane	Eesti vastab kriteeriumitele. Täiendavat mõõtmist vaja ei ole.

Tabel 14b: SE21 indikaatorite kooskõla ÜRO TK indikaatoritega

SE21 indikaator	SE21 komponent	Tegevuskava 2030 indikaatorid
eesti kultuuri kandjate arvukus, nende paiknemine (Eestis, väljaspool),	Eesti kultuuriruumi ulatus	Total expenditure (public and private) per capita spent on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by type of heritage (cultural, natural, mixed and World Heritage Centre designation), level of government (national, regional and local/municipal), type of expenditure (operating expenditure/investment) and type of private funding (donations in kind, private non-profit sector and sponsorship)
eesti kultuuri materialiseerumise määr (arhitektuuris, maastikes, märgilises keskkonnas)		
eesti kultuuri tuntus, tõlgitavus ja levik väljaspool Eestit		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: argisuhtluses	Eesti kultuuri funktsionaalsus	
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: teaduses		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: hariduses		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: seadusloomes		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: poliitikas		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: tehnikas ja tehnoloogias		
eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: ...		
kultuurimälu võime toimida minevikukogemuse sidujana tulevikuga		Eesti kultuuri

rahvuskultuuri avatus uuele, rikastumis- ja tõlgendamisvõime muutuvus maailma kultuuripildis, kultuurimälu (traditsiooni) kestvus ja kõlbulikkus seotuna uute avastuste, uute valdkondade, uue tehnilise keskkonna, uute kultuurinähtuste, uute suhete ja suhtlusviisidega	ajaline pidevus ja plastilisus	
eesti keele ja kultuuri tõlkimisvõimelisus (ka tehnilises mõistes) ja tõlgitavus globaliseerivas multikultuurilises keskkonnas		
rahaliste sissetulekute suurus pereliikme kohta	Majanduslik jõukus	
sissetulekute struktuur		
tarbimiskulude suurus pereliikme kohta		Growth rates of household expenditure or income per capita among the bottom 40 per cent of the population and the total population
tarbimiskulude struktuur (baasvajadustele kuluvate kulutuste osatähtsuse tase);		
tervislik seisund	Turvalisuse tase	
haigestumise risk		Number of new HIV infections per 1,000 uninfected population (by age, sex, and key populations); TB incidence per 1,000 persons per year; Malaria incident cases per 1,000 person per year; Hepatitis B incidence per 100,000 population
kuritegevuse määr		Proportion of persons victim of physical or sexual harassment, by sex, age, disability status and place of occurrence, in the previous 12 months; Progress by countries in adopting and implementing a legal/regulatory/policy/institutional framework which recognizes and protects access rights for small-scale fisheries; Conflict-related deaths per 100,000 population (disaggregated by age group, sex and cause); Proportion of the population subjected to physical, psychological or sexual violence in the previous 12 months; Number of verified cases of killing, kidnapping, enforced disappearance, arbitrary detention and torture of journalists, associated media personnel, trade unionists and human rights advocates in the previous 12 months
töökaotamise oht		
stressi leviku määr		
reaalne töönädala pikkus	Võimaluste mitmekesisus	
tööga rahulolu		
ajakasutus (nn seotud aja osatähtsus)		
võimalused arendavaks ajakasutuseks		

Gini indeks	Sotsiaalne kaasatus	Proportion of people living below 50 per cent of median income, disaggregated by age group, sex and persons with disabilities
tööhõive määr		
töötava rahvastiku ja kogurahvastiku suhtarv		
allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal		Proportion of population below international poverty line disaggregated by sex and age group and employment status (or Proportion of employed people living below the international poverty line); Proportion of the population living below the national poverty line, disaggregated by sex and age group; Proportion of the population living below the national poverty line, disaggregated by sex and age group; Proportion of people living below 50 per cent of median income, disaggregated by age group, sex and persons with disabilities
tervisekindlustusega haaratud elanikkonna osatähtsus		Number of people covered by health insurance or public health system per 1000 population
sissetulekute jaotus regiooniti	Regionaalne tasakaal	
vaesusriski määr regiooniti		
koolikatkestajaid regiooniti		
ülikoolidesse sissesaanuid regiooniti		
regionaalsed eelistused elupaiga valikul		
regionaalsed eelistused tööpaiga valikul		
kodanikeühenduste arv	Tugev kodanikuühiskond	
kodanikeühenduste liikmelisus		
kolmanda sektori poolt algatatud seaduseelnõud		
kolmanda sektori rahastamise dünaamika		Amount of United States dollars committed to public-private and civil society partnerships
looduslike ressursside varude ja taastumisvõime pideval seirel põhinevate ressursikasutuse regulatsioonide olemasolu ja nende täitmise jälgimine (näit. litsentside jagamine nagu praegu kalanduses)	Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu	Progress by countries in the degree of implementation of international instruments aiming to combat illegal, unreported and unregulated fishing; Progress by countries in adopting and implementing a legal/regulatory/policy/institutional framework which recognizes and protects access rights for small-scale fisheries
taastuvate loodusressursside tarbimise osakaal loodusvarade kogukasutusest		
pärandmaastike osakaal		Total expenditure (public and private) per capita spent on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by type of heritage (cultural, natural, mixed and World Heritage Centre designation), level of government (national, regional and local/municipal), type of expenditure (operating expenditure/investment) and type of private funding (donations in kind, private non-profit sector and sponsorship)
mageveevaru		Level of water stress: freshwater withdrawal as a proportion of available freshwater resources
vee kasutus (l/inimese kohta)		Level of water stress: freshwater withdrawal as a proportion of available freshwater resources

korduvkasutatava vee hulk üldises tarbimises (75%)		Index of coastal eutrophication and floating plastic debris density
rannikumere seisund		
produktiivse metsa osakaal kogu metsast		Forest area as a percentage of total land area; produktiivse metsa osakaal kogu metsast
bioloogiliselt produktiivse maa osakaal või suhe kogu põllumaasse		Percentage of agricultural area under productive and sustainable agricultural practices
taastuvate varude kasutamise osakaal - kasutamine ei ületa looduslikku taastootmist		
taastuva energia osakaal kogu energiast		Renewable energy share in the total final energy consumption
saastetasude mõju tootmise korraldamisele	Saastumise vähendamine	
õhu kvaliteet (toksiliste ja kasvuhoonegaaside heitkoguste ja neeldamise (sidumise) suhe		Mortality rate attributed to household and ambient air pollution
joogivee kvaliteet		Proportion of population using safely managed drinking water services
mere ja siseveekogude rekreatiivne väärtus		Proportion of bodies of water with good ambient water quality
mere ja siseveekogude kalandusalane väärtus		Proportion of bodies of water with good ambient water quality; Proportion of fish stocks within biologically sustainable levels
jäätmete sorteerimise ja utiliseerimise aste (vähemalt 75% jäätmetest)		Proportion of urban solid waste regularly collected and with adequate final discharge out of total urban solid waste generated, by cities; National recycling rate, tons of material recycled
pakendimaksu osakaal toodangu maksumuses; jääkide osa toodangust		
korduvkasutataval toorainel põhineva toodangu osakaal)		
kogu toote elutsükli keskkonnamõju aste		
transpordi struktuur (ühis- ja rööbastranspordi osakaal)		Passenger and freight volumes, by mode of transport
traditsiooniliste maakasutusviiside osakaal	Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine	
liigilise mitmekesisuse indeks		
kaitse- ja Natura-alade osakaal Eesti territooriumist (mitte alla 10%)		Coverage of protected areas in relation to marine areas
majanduslikust kasutusest väljas oleva ala osakaal territooriumist (aastaks 2010 vähemalt 5%)		
pärandmaastike osakaal		Total expenditure (public and private) per capita spent on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by type of heritage (cultural, natural, mixed and World Heritage Centre designation), level of government (national, regional and local/municipal), type of expenditure (operating expenditure/investment) and type of private funding (donations in kind, private non-profit sector and sponsorship)

investeeringud keskkonnakaitsesse ja keskkonnaharidusse (% SKP-st)		Extent to which (i) global citizenship education and (ii) education for sustainable development, including gender equality and human rights, are mainstreamed at all levels in: (a) national education policies, (b) curricula, (c) teacher education and (d) student assessment; Extent to which (i) global citizenship education and (ii) education for sustainable development (including climate change education) are mainstreamed in (a) national education policies; (b) curricula; (c) teacher education; and (d) student assessment
--	--	--

Tabel 15b: Eesti säästva arengu näitajate kooskõla ÜRO TK indikaatoritega

Säästva arengu näitajad	Näitajate rühm	SE21 eesmärk	Tegevuskava 2030 indikaatorid
Kultuuriasutustes käimine	Kultuuris osalemine	Eesti kultuuriruumi elujõulisus	
Kultuuri tööhõive	Kultuuris osalemine		
Kultuuriharrastajad	Kultuuris osalemine		
Raamatute trükiarv aastas	Kultuuris osalemine		
Tähtsamate loomemajanduse tegevusalade toodang	Kultuuris osalemine		
Eesti keele kõnelejad	Kultuuris osalemine		
Kasutuses olevad ehitismälestised	Kultuuris osalemine		Total expenditure (public and private) per capita spent on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by type of heritage (cultural, natural, mixed and World Heritage Centre designation), level of government (national, regional and local/municipal), type of expenditure (operating expenditure/investment) and type of private funding (donations in kind, private non-profit sector and sponsorship)
Loomuliku iibe kordaja	Eesti rahva säilimine		
Summaarne sündimuskordaja	Eesti rahva säilimine		
Surmaga lõppenud õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad	Eesti rahva säilimine		Number of deaths, missing people, injured, relocated or evacuated due to disasters per 100,000 people; Deaths due to road traffic injuries
Sisemajanduse koguprodukt elaniku kohta	Majanduslik jõukus		Annual growth rate of real GDP per capita
Tootlikkus	Majanduslik jõukus	Heaolu kasv	Volume of production per labour unit (measured in constant USD), by classes of farming/pastoral/ forestry enterprise size
Kulutused teadus- ja arendustegevusele	Innovatsioon ühiskonnas		Research and development expenditure as a percentage of GDP
Hõive kõrg- ja keskkõrgtehnoloogilises tööstuses	Innovatsioon ühiskonnas		

Kõrgtehnoloogiliste toodete eksport	Innovatsioon ühiskonnas	
Keskonnajuhtimissüsteemide rakendamine	Innovatsioon ühiskonnas	
Valitsemissektori koondelarve tasakaal	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	Macroeconomic Dashboard
Valitsemissektori võlg	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	Macroeconomic Dashboard
Vanadussõltuvusmäär	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	
Kokkupuude korrupsiooniga	Riigi rahanduse jätkusuutlikkus	Proportion of persons who had at least one contact with a public official and who paid a bribe to a public official, or were asked for a bribe by those public officials, during the previous 12 months; Proportion of businesses that had at least one contact with a public official and that paid a bribe to a public official, or were asked for a bribe by those public officials during the previous 12 months
Eestisse tehtud välisinvesteeringud	Majanduse jätkusuutlikkus	
Eesti koguvälisvõlg	Majanduse jätkusuutlikkus	Debt service as a percentage of exports of goods and services
Jooksevkonto saldo	Majanduse jätkusuutlikkus	Macroeconomic Dashboard
Tööhõive määr	Tööhõive	
Töötuse määr	Tööhõive	Unemployment rate, by sex, age group and persons with disabilities
Loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaalade lõpetajad	Haridus	
Elukestvas õppes osalemine	Haridus	Participation rate of youth and adults in formal and non-formal education and training in the last 12 months, by sex
Kolmanda taseme haridus	Haridus	
Tiiptasemel teadmiste ja oskustega õpilased	Haridus	
Oodatav eluiga	Elukvaliteet	
Tervena elada jäänud aastad	Elukvaliteet	
Uued HIV-nakkuse juhud	Elukvaliteet	Number of new HIV infections per 1,000 uninfected population (by age, sex, and key populations)
Pikaajaline haigus või terviseprobleem	Elukvaliteet	
Alkoholiga seotud surmajuhud	Elukvaliteet	Harmful use of alcohol defined according to the national context as alcohol per capita (15+ years old) consumption within a calendar year in litres of pure alcohol

Sissetulekute ebavõrdsus	Võrdsed võimalused	Ühiskonna sidusus	Average hourly earnings of female and male employees, by occupation, age group and persons with disabilities; Growth rates of household expenditure or income per capita among the bottom 40 per cent of the population and the total population
Pikaajaline töötus	Võrdsed võimalused		
Ravikindlustusega kaetu	Võrdsed võimalused		Number of people covered by health insurance or public health system per 1000 population
Vaesuses või tõrjutuses elavad inimesed	Võrdsed võimalused		Proportion of people living below 50 per cent of median income, disaggregated by age group, sex and persons with disabilities; Growth rates of household expenditure or income per capita among the bottom 40 per cent of the population and the total population
Noored, kes ei õpi ega tööta	Võrdsed võimalused		Percentage of youth (aged 15-24) not in education, employment or training
Interneti kasutamise määr	Interneti levik		Proportion of individuals using the Internet
Ründe tagajärjel hukkunud	Turvalisus		Number of victims of intentional homicide per 100,000 population, by age group and sex
Varavastased kuriteod	Turvalisus		
Alaealiste kuritegevus	Turvalisus		
Kuriteo ohvriks langenud elanikud	Turvalisus		Proportion of victims of violence in the previous 12 months who reported their victimization to competent authorities or other officially recognized conflict resolution mechanisms (also called crime reporting rate)
Metsaraie	Loodusressursside kasutamine	Ökoloogiline tasakaal	Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP
Põlevkivi kaevandamine	Loodusressursside kasutamine		Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP
Ehitusmaavarade kaevandamine	Loodusressursside kasutamine		Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP
Kodumaine materjalitootlikkus	Loodusressursside kasutamine		Domestic material consumption, domestic material consumption per capita, and domestic material consumption per GDP
Majanduse energiamahukus	Jätkusuutlik energeetika		Energy intensity measured in terms of primary energy and gross domestic product (GDP)
Taastuenergia osatähtsus energia lõpptarbimises	Jätkusuutlik energeetika		Renewable energy share in the total final energy consumption
Taastuenergiast toodetud elekter	Jätkusuutlik energeetika		

Energiasõltuvuse määr	Jätkusuutlik energeetika	
Uute sõiduautode keskmine CO2 tase	Keskkonnasõbralik transport	
Ühistranspordiga, jalgrattaga või jalgsi tööl käijad	Keskkonnasõbralik transport	Passenger and freight volumes, by mode of transport
Energia lõpptarbimine transpordisektoris	Keskkonnasõbralik transport	
Kasvuhoonegaaside emissioon	Keskkonna saastamine	CO2 emission per unit of value added
Heitvee lämmastiku reostuskoormus	Keskkonna saastamine	
Heitvee fosfori reostuskoormus	Keskkonna saastamine	
Ühiskanalisatsiooni kasutamine	Keskkonna saastamine	Proportion of wastewater safely treated
Happevihma põhjustavate gaaside emissioon	Keskkonna saastamine	
Pinnavee seisund	Keskkonna saastamine	Proportion of bodies of water with good ambient water quality
Peenosakesed PM10 ja PM2,5 välisõhus	Keskkonna saastamine	Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
Taimekaitsevahendite kasutamine	Keskkonna saastamine	
Jäätmete taaskasutus	Jäätmete ja jäätmekäitlus	National recycling rate, tons of material recycled; Hazardous waste generated per capita and proportion of hazardous waste treated, by type of treatment
Jäätmete ladestamine	Jäätmete ja jäätmekäitlus	Proportion of urban solid waste regularly collected and with adequate final discharge out of total urban solid waste generated, by cities; Hazardous waste generated per capita and proportion of hazardous waste treated, by type of treatment
Jäätmete	Jäätmete ja jäätmekäitlus	Proportion of urban solid waste regularly collected and with adequate final discharge out of total urban solid waste generated, by cities
Hooldatud poollooduslike koosluste pindala	Liigiline koosseis	
Kaitstavate loodusobjektide pindala	Liigiline koosseis	Coverage of protected areas in relation to marine areas; Coverage by protected areas of important sites for mountain biodiversity
Kaitstav metsamaa	Liigiline koosseis	Forest area as a percentage of total land area

Tabel 16: SE21 eesmärkide kooskõla Eesti 2020 pikaajaliste eesmärkidega

SE21 eesmärgid ja nende sisu	Eesti 2020 pikaajalised eesmärgid	Üldhinnang kooskõllalisusele	Kooskõllalisuse hinnangu täpsustus ja põhjendus	Ettepanekud SE21 uuendamiseks
Eesti kultuuriruumi elujõulisus. Eesti kultuuriruum on määratletud kui eesti traditsioonil ja keelel põhinev ühiskonnaelu korraldus. Selle kultuuri kandjateks on ennast eestlastena määratlevad ja eesti keeles suhtlevad inimesed. Eesti kultuuriruumi iseloomustavad eesti traditsioonil põhinevad tavad käitumises, suhetes, elukorralduses. Eesti kultuuriruum on materialiseerunud eestilikus loodus- ja elukeskkonnas, samuti eestipärasel määrgilises keskkonnas.	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND	mittekooskõllaline	SE21 Kultuuriruumi elujõulisuse eesmärgipüstitus on Eesti 2020 jaoks ülemäärane.	Kaalutleda ühise rahvastiku arengu näitaja mõõtmist
Heaolu kasv. Heaolu on defineeritud kui inimeste materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatuse, millega kaasnevad võimalused ennast teostada ja oma püüdlusi ning eesmärgid realiseerida. Eestlased ja ka teised Eesti elanikud ei võrdle oma heaolusaset mitte arengumaadega, vaid Euroopa Liidu riikide ja eriti Põhjamaadega. Heaolu defitsiit puudutab eriti tugevalt heaolu majanduslikku komponenti (Eesti SKP per capita on praegu võrreldavates hindades umbes 40 % EL keskmisest), aga ka teisi komponente, eriti just turvalisust.	KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND ja PIKAAJALISED MAJANDUSPOLIITIKA EESMÄRGID	osaliselt kooskõllaline	Asjakohasus seisneb osalises temaatilises kattuvuses majandusliku heaolu ja pikaajaliste majanduspoliitiliste eesmärkide vahel. Heaolu käsitlus SE21 on oluliselt avaram kui strateegias Eesti 2020, erinevad ka eesmärgi fookused. SE21 eesmärgipüstituses sisalduvad hinnangud SKP ja turvalisuse osas on vananenud.	Mõistlik oleks leida vähemalt mõni ühine indikaator majandusliku heaolu/arengu mõõtmiseks.
Sidus ühiskond. Jõuda olukorrani, kus kõik ühiskonnaliikmed osalevad jõukohasel viisil hüvede loomisel ning saavad loodust/toodetust ka õiglasel moel osa. Praktikas tähendab see kokkulepitud tegutsemist eelkõige neis sotsiaalelu valdkondades, kus on kujunenud oht pikaajaliste vastasseisude/tõrjutuse kujunemiseks – põlvkonniti edasikanduv vaesus, suletud muulasenklaavid, hariduslik tõrjutus, perifeersete elupiirkondade mahajäämus jms. Sotsiaalse sidususe saavutamise tähendab nii sotsiaalset kui ka regionaalset tasakaalustatust, ülemäärast suurte Eesti-siseste erinevuste ületamist.	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND	osaliselt kooskõllaline	Strateegiate vahel on kooskõla tööhõive valdkonna temaatilises väärtustamises, milles konkreetne eesmärgipüstitus siiski erineb. SE21 ühiskonna sidususe käsitlus on oluliselt laiem.	Mõistlik oleks leida vähemalt mõni ühine indikaator majandusliku heaolu/arengu mõõtmiseks.

<p>Ökoloogiline tasakaal. Üldiseks eesmärgiks on looduse isetaastumisvõime lülitamine looduskasutusse. Keskkonnakaitse põhifunktsiooniks ei ole ressursside ja looduskeskkonna kaitse, vaid nende harmooniline ja tasakaalustatud haldamine Eesti ühiskonna ja kohalike koostööde huvides. Eesmärgiks on saavutada olukord, kus inimene ei käsitle keskkonda kui kaitset vajavate objektide kogumit, vaid kui tervikut, mille osaks ta ise on. Sihiks on looduse kui väärtuse ning kui ühiskonna keskse arenguresursi kooskäsitlus Eesti üldise edenemise kontekstis.</p>	KESKKONNASÕBRALIK MAJANDUS JA ENERGEETIKA	osaliselt kooskõlaline	Ühiseks teemaks on energiatarbimine ja CO2 heitkogused. SE21 ökoloogilise tasakaalu käsitlus on oluliselt laiem.	Mõistlik oleks leida vähemalt mõni ühine indikaator majandusliku heaolu/arengu mõõtmiseks.
--	---	---------------------------	--	--

Tabel 17: Eesti 2020 pikaajaliste eesmärkide kooskõla SE21 eesmärkidega

Eesti 2020 pikaajalised eesmärgid	Eesti 2020 valdkond	SE21 eesmärgid, komponendid ja indikaatorid	Üldhinnang kooskõlalisele	Kooskõlalise hinnangu täpsustus ja põhjendus
Tõsta tööhõive määra vanusegrupis 20-64	PIKAAJALISED MAJANDUSPOLIITIKA EESMÄRGID	Indikaator: tööhõive määr	kooskõlaline	Eesti 2020 ja SE21 indikaatori sisuline kattuvus
Tõsta tootlikkust hõivatu kohta Euroopa Liidu keskmisega võrreldes	PIKAAJALISED MAJANDUSPOLIITIKA EESMÄRGID	Alaeesmärk: Majanduslik jõukus	osaliselt kooskõlaline	Eesti 2020 eesmärk ja SE21 alaeesmärk on loogilises/põhjuslikus seoses.
Vähendada põhihariduse või madalama haridustasemega õpinguid mitte jätkavate noorte (18-24) osakaalu	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND			
Suurendada kolmanda taseme haridusega 30-34-aastaste inimeste osakaalu	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND			
Vähendada suhtelise vaesuse määra peale sotsiaalseid siirdeid	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND	Indikaator: allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal	osaliselt kooskõlaline	Eesti 2020 ja SE21 indikaatori temaatiline (vaesus) kattuvus, kuid SE21 indikaator ei täpsusta vaesuse laadi.
Suurendada täiskasvanute (25-64) elukestvas õppes osalemise määra	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND			
Vähendada eri- ja kutsealase hariduseta täiskasvanute (25-64) osakaalu	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND			
Pikaajalise töötuse määra vähendamine	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND			
Noorte (15-24) töötuse määra vähendamine	HARITUD RAHVAS JA SIDUS			

	ÜHISKOND			
Töajõu osalemisemäära suurendamine (vanusegrupp 15-64)	HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND	Indikaatorid: töötava rahvastiku ja kogurahvastiku suhtarv; tööhõive määr	osaliselt kooskõlaline	Eesti 2020 ja SE21 indikaatori temaatiline (tööhõud/hõive) kattuvus, kuid mõõtmisobjekt on erinev.
Tõsta teadus- ja arendustegevuse investeringute taset	KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND	Alaeesmärk: Majanduslik jõukus		
Suurendada Eesti ekspordi osatähtsust maailma kaubanduses	KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND			
Tööhõivehikukulude kasv ei ületa oluliselt tootlikkuse kasvutempot	KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND			
Kasvuhoonegaaside heitkoguste piirmäär võrreldes 2005. aasta tasemega	KESKKONNASÕBRALIK MAJANDUS JA ENERGEETIKA	Indikaator: õhu kvaliteet (toksiliste ja kasvuhoonegaaside heitkoguste ja neeldamise (sidumise) suhe	osaliselt kooskõlaline	Sisuline kooskõla kahe arengudokumendi eesmärgipüstituse vahel, SE21 käsitlus on laiem.
Taastuenergia osakaalu tõstmine 25%ni energia lõpptarbimisest	KESKKONNASÕBRALIK MAJANDUS JA ENERGEETIKA	Indikaator: taastuva energia osakaal kogu energiast	kooskõlaline	Sisuline kooskõla kahe arengudokumendi eesmärgipüstituse vahel.
Energia lõpptarbimise taseme säilitamine 2010. aasta tasemel	KESKKONNASÕBRALIK MAJANDUS JA ENERGEETIKA			

Tabel 18: Ettepanek Eesti säästva arengu näitajate süsteemi uuendamiseks

SE21 eesmärk	Ettepanek SE21 eesmärkide komponendi ja säästva arengu näitajate rühma osas	Säästva arengu näitaja	Põhjendus ja selgitus
1. Eesti kultuuriruumi elujõud	1.1. Eesti rahva säilimine	1.1.1. kogu iibe kordaja	ekspertide ettepanek laiendada SA näitajat "loomuliku iibe kordaja" ning arvestada sellisena iibe mõõtmisel ka rännet
		1.1.2. eesti keelt esimese koduse keelena kasutajavate inimeste osakaal Eesti rahvastikus	asjakohane SA näitaja
		1.1.3. summaarne sündimuskordaja	asjakohane SA näitaja

1.2. Kultuuriruumi ulatus, avatus ja mõju väliskeskkonnale	1.2.1. eesti keele kui teise keele oskajad Eestis	ekspertide soovitus, täpsustab SA näitajat "eesti keele kõnelejad" ning SE21 indikaatorit "eesti kultuuri kandjate arvukus Eestis"
	1.2.2. ennast eestimaalasteks pidavate inimeste osakaal	ekspertide ja fookusgrupi ettepanek (või: teisest rahvusest inimeste riigiidentiteet, mis on üks lõimumisindikaator)
	1.2.3. ennast eurooplasteks pidavate inimeste arv	ekspertide ja fookusgrupi soovitus
	1.2.4. sallivuse koondindeks	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, arengukava Lõimuv Eesti 2020 indikaator 1.3.
	1.2.5. tõlkekultuuri auditooriumi suuruse ja kultuuritarbimise sageduse koondnäitaja	ekspertide ettepanek, täpsustab SA näitajat "kultuuriasutustes käimine", nõuab metoodika välja töötamist-
	1.2.6. loomingulise ekspordi koondnäitaja	täpsustab SE21 indikaatoreid "eesti kultuuri tunnus, tõlgitavus ja levik väljaspool Eestit" ning "eesti keele ja kultuuri tõlkimisvõimelisus (ka tehnilises mõistes) ja tõlgitavus globaliseerivas multikultuurilises keskkonnas", nõuab metoodika välja töötamist, kasutada Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukava 2017-2020 mõõdikuid ja erialaseltside andmeid (nt "Tõlked eesti keelest teistesse keeltesse (ilukirjandus/nimetust)", Allikas: Eesti Kirjanduse Teabekeskus)
1.3. Eesti kultuuri funktsionaalsus	1.3.1. omakultuuri tarbimise koondnäitaja	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, täpsustab (omakultuur) ja laiendab (nt raamatute lugemine, kodukino) SA näitajat "kultuuriasutustes käimine" (Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukava 2017-2020 mõõdikutele ja erialaseltside andmetele tuginedes)
	1.3.2. omakultuuri tootmise koondnäitaja	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, täpsustab (omakultuur) ja laiendab (film, muusikateos, kunstinäitus) SA näitajat "raamatute trükiarv aastas"; Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukava 2017-2020 mõõdikutele ja erialaseltside andmetele tuginedes)
	1.3.3. kultuuriharrastajad	asjakohane SA näitaja, soovitatav laiendada ka uutele kultuurivormidele

		1.3.4. eesti keele kui õppekeele koondnäitaja	täpsustab (keel ja õppetasemed) SE21 indikaatorit "eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: hariduses; kasutada riikliku statistika näitajaid HT16: EESTI ÕPPEKEELEGA ÕPILASTE OSATÄHTSUS ÜLDHARIDUSE PÄEVAÕPPES; HT58: KUTSEHARIDUSE OMANDAMINE ÕPPEKEELE JÄRGI: eesti keel; lisaks EHS andmetele tuginedes näitajaid - eesti õppekeelega alushariduse rühmades (sh keelekümbus) õppivate laste osakaal; eesti õppekeelega õppekavadel õppijate osakaal kõrgkoolides);
		1.3.5. eesti keele kasutuse ulatus teaduses	täpsustab SE21 näitajat "Eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: teaduses" (eestikeelsete teaduspublikatsioonide osakaal kõigi eelretsenseeritavate teaduspublikatsioonide hulgast, 1.1., 1.2., 2.1, 3.1, 3.2. ETISE liigituse alusel)
		1.3.6. keeletehnoloogilise toe olemasolu eesti keelele	täpsustab SE21 indikaatorit "eesti kultuurielementide (sh keele) kasutusintensiivsus erinevates eluvaldkondades: tehnikas ja tehnoloogias; kasutada Eesti keele arengukava indikaatorit "Võrreldes arenenud keeletehnoloogiaga riikidega võimalus kasutada loomulikku kõnesünteesi, piiratud valdkondadele loodud kõnetuvastust, inimene-masin-dialoogisüsteemi ja masintõlke prototüüpi"
	1.4. Inimvara kvaliteet	1.4.1. põhikooli õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatilises ja loodusteaduslikus kirjaoskuses	täpsustab ÜRO TK alaeesmärki 4.2., üldhariduse omandamine; andmed - PISA testi koondtulemused riigi kohta
		1.4.2. tipptasemel teadmiste ja oskustega õpilased	asjakohane SA näitaja (PISA testi 5. ja 6. taseme saavutanud õpilaste osakaal)
		1.4.3. kolmanda taseme haridus	asjakohane SA näitaja
		1.4.4. täiskasvanute oskused	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, mõõdik hõlmab funktsionaalset lugemisoskust, matemaatilist kirjaoskust, tehnoloogiarikkas keskkonnas probleemilahendusoskust PIAAC uuringu tulemuste alusel

		1.4.5. elanikkonna võõrkeelte oskus	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, regulaarsed mõõtmisvõimalused hetkel puuduvad
		1.4.6. Säästva arengu ja keskkonnahariduse kvaliteeti ja hõlmavust iseloomustav näitaja	asjakohane ÜRO TK alaeesmärk 4.7.; metodika on vaja välja töötada
	1.5. Materiaalse kultuuripärandi säilimine	1.5.1. ehitismälestiste seisund	asjakohane SA näitaja "kasutuses olevad ehitismälestised" või ekspertide soovitusel heas seisukorras ehitismälestiste osakaal (Kultuurimälestiste registri admete alusel)
		1.5.2. muude kultuurimälestiste seisund	fookusgrupi ettepanek, sobiv mõõdik on heas seisukorras kultuurimälestiste osakaal (Kultuurimälestiste registri alusel)
		1.5.3. muuseumide kogude ja hoidlate seisukorda peegeldav mõõdik	hinnatakse osade muuseumite arengukavades, vajab metodika välja töötamist
2. Heaolu kasv	2.1. Majanduslik jõukus	2.1.1. sisemajanduse kogutoodang elaniku kohta	asjakohane SA näitaja
		2.1.2. rohemajanduse toodang elaniku kohta või roheline SKT maht	fookusgrupi ettepanek
		2.1.3. leibkonnaliikme netosissetulek kuus	näitaja täpsustab SE21 indikaatorit "rahaliste sissetulekute suurus pereliikme kohta", sobivaid andmeid sisaldab riikliku statistika mõõtmine LE201
		2.1.4. baasvajadustele kuluvate kulutuste osatähtsus	näitaja täpsustab SE21 indikaatorit "tarbimiskulude struktuur", sobivaid andmeid sisaldab riikliku statistika mõõtmine LE201 - kulude "Toit ja alkoholita joogid" ning "Eluase", nende summaarne osakaal
		2.1.5. energiavaesus	ekspertide ettepanek
		2.1.6. ühiskonna koguvälisvõla suurus ja varade väärtust arvestav näitaja	ekspertide soovitus, ühiskonna koguvarade väärtuse määramine nõuab metodika välja töötamist
		2.1.7. elanikkonna rahulolu majandusliku toimetulekuga	ekspertide soovitus
	2.2. Turvalisus	2.2.1. elanikkonna turvatunne avalikus ruumis viibimisel	asjakohane ÜRO TK indikaator 16.1.4.; andmed on ohvriuuringute tulemustes: "Üksi oma kodukandis pärast pimedat saabumist end ebaturvaliselt tundvate inimeste osakaal" (vt Kuritegevuse aastaraamatud)

		2.2.2. töökoha turvalisuse kompleksnäitaja	täpsustab ja laiendab SE21 indikaatorit "töökaotamise oht", kasutades statistiliste mõõtmiste TKU87 (töökonfliktidesse haaratud töötajate osakaal), TKA01 (tööõnnetustes kannatanute arv) ja TKU80 (Hinnang võimalusele kaotada töö tööandja algatusel järgmise 6 kuu jooksul) näitajaid
		2.2.3. lähisuhte ja seksuaalse vägivalla näitaja	asjakohased ÜRO TK indikaatorid 5.2.1. ja 5.2.2.; mõõtmisel kasutatavad andmed sisaldavad Kuritegevuse aastaraamatutes - Registreeritud perevägivalla kuriteod, Naiste tugikeskuste poole pöördunud vägivallaohvrid, Registreeritud seksuaalkuriteod
		2.2.4. laste väärkohtlemise näitaja	asjakohane ÜRO TK indikaator 16.2.1.
		2.2.5. kuritegevuse taseme koondnäitaja	hõlmab olulise sisendina asjakohaseid SA näitajaid - "Ründe tagajärjel hukkunud", "Kuriteo ohvriks langenud elanikud" ja "Varavastased kuriteod" ning täpsustaks SE21 indikaatorit "Kuritegevuse määr", kajastaks tasakaalustatult (kaalutud, sõltuvalt kuriteo olulisusest elanike turvalisuse mõjutajana) kuritegevuse ulatust ühiskonnas
	2.3. Tervis	2.3.1. elanikkonna hinnanguline terviseseisund	asjakohane SA näitaja "Pikaajaline haigus või terviseprobleem" või ekspertide soovitusena (mõõta tervist positiivsete hinnangute alusel) riikliku statistika mõõtmise TH77 näitaja: 16-AASTASTE JA VANEMATE TERVIS - vastuste väga hea või hea osakaal või TKU01: Hinnang oma käesoleva aja tervisele - hea või väga hea
		2.3.2. surmade erikordaja enne 65-aastaseks saamist	ekspertide soovitus enneaegse suremuse näitajana, täpsustab ja üldistab asjakohast ÜRO TK alaeesmärki 3.4.
		2.3.3. tervena elada jäänud aastad	asjakohane SA näitaja
		2.3.4. töötervishoiu näitaja	ekspertide soovitus, kasutada riikliku statistilise mõõtmise TKU42 näitajat - töötajate terviseohuga kokkupuutumus
		2.3.5. tervisele ohtlike nakkushaiguste koondnäitaja	laiendab SA näitajat "Uued HIV-nakkuse juhud", andmed on olemas riiklikus statistilises mõõtmises TH194: VALITUD NAKKUSHAIGUSTE REGISTREERITUD JUHTUDE ARV 100 000 ELANIKU KOHTA

2.4. Ehitatud elukeskkonna kvaliteet	2.3.6. kahjulike terviseharjumuste (alkohol, suitsetamine, narkootikumid, ülekaal) leviku koondnäitaja	täpsustab SE21 indikaatorit "haigestumise risk"; andmed mõõtmiseks on Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringus - TKU40: Kehamassiindeks - rasvunud; TKU25: Korruga vähemalt kuue alkoholiannuse tarvitamine - vähemalt üks kord nädalas; TKU50: Suitsetamine - igapäevasuitsetaja; TKU70: Kanepi tarvitamine - viimase 12 kuu jooksul
	2.3.7. vaimse tervise koondnäitaja	andmed sisalduvad mõõtmistes TH03: PSÜÜHIKA- JA KÄITUMISHÄIRED - Aasta jooksul konsulteeritud psüühika- ja käitumishäirete haigusjuhud 100 000 elaniku kohta; PTU70: Depressioonisümptomite esinemine; SHARE602: Vanemaealiste (50-aastased ja vanemad) depressiooni esinemine
	2.4.1. eluruumide adekvaatsuse koondnäitaja	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, näitaja täpsustab ja laiendab ÜRO TK indikaatorit 11.1.1.; mõõtmisel saab kasutada Eurofound (2016) raporti koondmõõdikut - mitte-adekvaatsete eluruumide osakaal, mis sisaldab ruumi piisavuse, mugavustega varustatuse, majandusliku kättesaadavuse ja hoonete ehituslike probleemide mõõdikuid;
	2.4.2. hoonete energiatõhususe näitaja (kW/m ²)	ekspertide ja fookusgrupi soovitus; eluhoonete energiatõhususe mõõtmiseks saab kasutada majapidamiste energiatarbimise ja kasuliku/üldpinna andmeid; kõigi hoonete energiatõhususe mõõtmise meetodika vajab arendamist
	2.4.3. joogivee kvaliteet	asjakohane SE21 indikaator
	2.4.4. teede ja tänavate kvaliteedi koondnäitaja	eksperti soovitus, koondnäitaja hõlmaks olulisemate näitajatena kattega teede osakaalu ja teekatte tasasuse näitajad
	2.4.5. ühistranspordiga, jalgrattaga ja jalgsi tööl käijate osakaal maal ja linnades	asjakohane SA näitaja (täpsustatuna maa ja linna erisuses) ning ÜRO TK indikaator 11.2.1.; fookusgrupi soovitus
	2.4.6. rohe- ja puhkealade kättesaadavuse näitaja	ekspertide ja fookusgrupi soovitus, asjakohane ÜRO TK indikaator 11.7.1.
2.4.7. elanikkonna rahulolu elukeskkonnaga tervikuna	ekspertide ettepanek; mõõtmine küsitluste vormis toimub suuremates linnades, vajab täiendavaid andmeid	

	2.5. Tegevus- ja tarbimisvõimaluste mitmekesisus	2.5.1. täiskasvanute vaba aja kultuurilise sisustamise koondnäitaja	eksperti ettepanek, hõlmab asjakohaseid SA näitajad "Kultuuriharrastajad" ja "Kultuuriasutustes käimine"
		2.5.2. täiskasvanute vaba aja sportliku sisustamise koondnäitaja	eksperti ettepanek, mõõtmisel kasutada andmeid spordiklubides osalejate osakaalu kohta ning kehalise aktiivsuse sageduse kohta
		2.5.4. laste ja noorte huvitegevuse koondnäitaja	eksperti ettepanek, mõõtmisel kasutada andmeid huvikoolides ja huviringides osalejate osakaalu kohta
		2.5.5. interneti kasutamise määr	asjakohane SA näitaja
		2.5.6. tööga rahulolu	fookusgrupi ettepanek täpsustada SE21 asjakohast indikaatorit, hõlmata näitajas ka tööaja ja -koha paindlikkuse teema; meetodika vajab välja töötamist.
		2.5.7. reisipuhkuse võimaluste kasutamine	eksperti ettepanek, andmetena kasutada riikliku statistika mõõtmiste TU51: EESTI ELANIKE ÖÖBIMISEGA SISEREISID ja TU61: EESTI ELANIKE ÖÖBIMISEGA VÄLISREISID näitaja "Puhkusereis" väärtuste summat
		3. Sidus ühiskond	3.1. Kaasav ja hõlmav ühiskond
3.1.2. vaesuses või tõrjutuses elavad inimesed	asjakohane SA näitaja; alternatiivne võimalus on täpsustada SE21 indikaatorit "allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal" ning mõõta läbi näitaja "absoluutse vaesuse määr"		
3.1.3. noored, kes ei õpi ega tööta	asjakohane SA näitaja; ÜRO TK indikaator 8.6.1.		
3.1.4. alaealiste kuritegevus	asjakohane SA näitaja; ekspertide alternatiivne ettepanek on laiendada näitajat ja mõõta ka alaealiste väärtegevuste esinemist		
3.2. Tasakaalustatud ja võrdseid võimalusi loov ühiskond	3.2.1. sissetulekute ebavõrdsus		asjakohane SA näitaja või ekspertide soovitusel (GINI indeks)
	3.2.2. soolise ebavõrdsuse koondnäitaja		ekspertide ja fookusgrupi soovitus - hõlmab ÜRO TK asjakohaseid indikaatoreid palgalõhe (8.5.1.), tööhõive (8.5.2.), valitsemises ja erasektori juhtimises osalemise (5.5.1.; 5.5.2.) osas
	3.2.3. diskrimineerimise tunnetamine ühiskonnas		asjakohane ÜRO TK indikaator 10.3.1

		3.2.4. regionaalse ebavõrdsuse koondnäitaja	ekspertide ja fookusgrupi soovitus - hõlmab näitajaid: regionaalse SKT suhteline tase (statistika mõõtmine RAA0050: kõrgeima ja madalaima väärtusega maakonna erinevus, Harjumaa erinevus teistest maakondadest, sissetulekute jaotus regiooni (SE21 indikaator, täpsustatakse statistilise mõõtmiste - leibkonnaliikme netosissetulekut kuus (ST08) või PALGATÖÖTAJA KUUKESKMINE BRUTOTULU (ST005) andmetega, vaesusriski määr regiooni (täpsustatakse LES20 näitajate valikust: elanike osakaal absoluutses vaesuses, materiaalse ilmajätuse määr, sügava materiaalse ilmajätuse määr), elanike terviseseisundi erisused (tervena elada jäävad aastad 0 ja 65 vanuses; hea ja/või halva tervisehinnanguga 16+ elanike osakaal), regionaalne töökohtadega varustus (parandab SE21 indikaatorit "regionaalsed eelistused tööpaiga valikul", võrdleb maakonnas elukohta omavate töötajate arvu maakonna töökohtade arvuga (võimalik töötamise registri uuendamisel), regionaalsed eelistused elupaiga valikul (SE21 indikaator, kasutada mõõtmisel rändesaldo maakondlike erinevuste näitajat), erasektori investeeringute mahud regioonides
3.3. Osalev ja panustav kodanikkond		3.3.1. tööhõive määr	SA näitaja, kirjeldab kõige asjakohasemana aktiivset tööturul osalemist
		3.3.2. elukestvas õppes osalemine	SA näitaja, kirjeldab kõige asjakohasemana täiskasvanud elanike osalust haridussüsteemis
		3.3.3. vabaühenduste elujõulisuse koondnäitaja	ekspertide ettepanek kasutada USAID, 2015 meetodika alusel arvutatud indeksi väärtusi - indeks hõlmab vabaühenduste organisatsioonilise ja finantsilise võimekuse, teenuste osutamise, valitsuse mõjutamise võime jms näitajaid
		3.3.4. valimistel osalemine	koondnäitaja, mis hõlmab Riigikogu, Europarlamendi ja KOV valimistel osaluse määrad
3.4. Hea valitsemine		3.4.1. demokraatia koondnäitaja	ekspertide ettepanek, kasutada mõõtmisel EIU demokraatia indeksit
		3.4.2. valitsemissektori rahanduse jätkusuutlikkuse koondnäitaja	asjakohased SA näitajad "Valitsemissektori koondeelarve tasakaal" ja "Valitsemissektori võlg"
		3.4.3. kokkupuude korrupsiooniga	asjakohane SA näitaja, ÜRO TK indikaatorid 16.5.1., 16.5.2

		3.4.4. säästvat arengut toetavate tegevuskavade, programmide ja regulatsioonide olemasolu koondnäitaja	hõlmab ÜRO TK asjakohaseid temaatilisi alaeesmärke ja indikaatoreid, mis TK 2030s on jaotatud valdkondlike eesmärkide vahel (nt. 1.b. vaesuse vähendamise tegevuskavade; 3.8. arstiabi kättesaadavuse; 3.b. ravimite kättesaadavuse; 3.c. tervishoiutöötajate piisavuse; 3.d. terviseriskide vastu võitlemise; 8.3. ettevõtlusaktiivsuse ja väikeettevõtluse edendamise; 10.3. sissetulekute ebavõrdsuse poliitikate; 10.7. sisserändega tegelemise; 11.3. ruumiplaneerimise kvaliteedi; 11.a. regionaalplaneerimise; 12.1. säästva tarbimise ja tootmise programmide olemasolu; 12.7. keskkonnasäästlike lahenduste soosimine riigihangetes)
		3.4.5. erasektori ja riigiasutuste keskkonnakaitselise tegevuse näitaja	ekspertide ja fookusgrupi ettepanek, hõlmabkeskkonnajuhtimissüsteemide rakendamist, keskkonnainnovatsiooni
		3.4.6. ökosüsteemiteenuste käsitlemise näitaja	ekspertide ettepanek, hõlmab asjassepuutuvate riigi strateegiate, arengukavade ja planeeringute sisu hindamist
	3.5. Globaalselt panustav ühiskond	3.5.1. ametliku arenguabi osakaal SKTs	asjakohane ÜRO TK indikaator 17.2.1, samuti Eesti Arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava indikaator
		3.5.2. globaalses keskkonnavalitsemises osalemine	ekspertide ettepanek, hõlmab konventsioonide ja kokkulepetega liitumiste ja seal seatud eesmärkide täitmise mõõtmist
	4. Ökoloogiline tasakaal	4.1. Tootmise ja tarbimise keskkonnamõju	4.1.1. materiaalne jalajälg
4.1.2. kodumaine materjalitootlikkus			asjakohane SA näitaja, ÜRO indikaator 12.2.2.
4.1.3. jäätmetekke ja -käitluse koondnäitaja või näitajad			hõlmab asjakohaseid SA näitajaid "Jäätmeteke"; "Jäätmete taaskasutus"; "Jäätmete ladestamine"; tuues neis eraldi välja põlevkivijäätmete, muude ohtlike jäätmete, olmejäätmete ja pakendijäätmete osa.
4.1.4. õhukvaliteedi näitaja			asjakohane SA näitaja "Peenosakesed PM10 ja PM2,5 välisõhus"
4.1.5. müra taseme näitaja			ekspertide ja fookusgrupi ettepanek
4.1.6. heitvee reostuskoormus			asjakohased SA näitajad "Heitvee lämmastiku reostuskoormus" ja "Heitvee fosfori reostuskoormus"
4.1.7. happevihma põhjustavate saasteainete heide			asjakohane SA näitaja

		4.1.8. taimekaitsevahendite kasutamine	asjakohane SA näitaja
		4.1.9. transporditaristu maakasutus	ekspertide ettepanek, vajab meetoodika välja töötamist
		4.1.10. maavarade kaevandamise mõju maa kvaliteedile	ekspertide ettepanek, mõõta kaevandamisega rikutud ja taastatud maaala suurst
		4.1.11. veekasutuse tõhususe koondnäitaja	asjakohased SE21 indikaatorid "vee kasutus (l/inimese kohta)" ja "korduvkasutatava vee hulk üldises tarbimises"; ÜRO TK indikaatorid 6.4.1; 6.4.2
		4.1.12. säästva põllumajanduse/mahepõllumajanduse/mahetoodete tarbimise näitaja	ekspertide soovitus, nõuab meetoodika välja töötamist
		4.1.13. säästva kalanduse näitaja	ekspertide soovitus, nõuab meetoodika välja töötamist
	4.2. Kliima ja energia	4.2.1. majanduse energiamahukus	ekspertide soovitusel muuta SA näitajat selliselt, et mõõdetakse energiamahukust mitte SKT, vaid inimese või muu näitaja kohta
		4.2.2. kasvuhoonegaaside heide	asjakohane SA näitaja; ÜRO TK indikaator 9.4.1.
		4.2.3. taastuenergia osatähtsus	hõlmab asjakohaseid SA näitajaid "taastuenergia osatähtsus energia lõpptarbimises", mida ekspertide soovitusena tuleks täpsustada selliselt, et on arvestatud taastuva energia vastavust säästlikkuse kriteeriumitele, ja "taastuenergiast toodetud elekter", mida ekspertide soovitusena täpsustada selliselt, et taastuenergia allikas ja tootmine vastaks säästlikkuse kriteeriumitele)
		4.2.4. põlevkivi kaevandamine	asjakohane SA näitaja
		4.2.5. uute sõiduautode keskmine CO2 tase	asjakohane SA näitaja, täpsustades: uued registreeritud autod energiaklasside lõikes.
		4.2.6. energia lõpptarbimine transpordisektoris	asjakohane SA näitaja
	4.3. Ökosüsteemide elujõulisus	4.3.1. metsaraie	asjakohane SA näitaja, mida ekspertide soovitusel tuleks täpsustada arvestades ka metsade vanuselist ja liigilist jaotust, metsade seisukorda ja raie jagunemist liigiti
4.3.2. pinnavee seisund		asjakohane SA näitaja, mille raames tuleks ekspertide soovitusel eraldi välja tuua rannikuvee seisund	
4.3.3. hooldatud poollooduslike koosluste		asjakohane SA näitaja	

	pindala	
	4.3.4. loodusobjektide kaitstus	ekspertide soovitusel tuleks asjakohast SA näitajat "Kaitstavate loodusobjektide pindala" täpsustada ja laiendada selliselt, et selles arvestatakse kaitsealasid ökosüsteemide kaupa (metsa-, soo-, ranniku-, niidu-, mageveeelupaigad) ja peale pindala arvestatakse ka elupaikade killustatust)
	4.3.5. kaitstavate liikide seisundi koondnäitaja	ekspertide ettepanek, vajab metoodika välja töötamist
	4.3.6. kohalike geneetiliste ressursside kaitstuse koondnäitaja	asjakohased ÜRO TK indikaatorid 2.5.1. ja 2.5.2.